

Gospodarske prilike Karlovca i okolice u vrijeme uvođenja socijalističkog sustava (1945.-1950.)

Perković, Nikola

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Catholic University of Croatia / Hrvatsko katoličko sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:224:239849>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
Z A G R E B
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
Z A G R A B I A

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository of the Catholic University of Croatia](#)

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBIA

DOKTORSKI STUDIJ

Nikola Perković

**GOSPODARSKE PRILIKE KARLOVCA I OKOLICE U
VRIJEME UVOĐENJA SOCIJALISTIČKOG SUSTAVA
(1945.-1950.)**

Doktorski rad

Zagreb, studeni 2023.

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBIA

ODJEL ZA POVIJEST

DOKTORSKI STUDIJ

Nikola Perković

**GOSPODARSKE PRILIKE KARLOVCA I OKOLICE U
VRIJEME UVOĐENJA SOCIJALISTIČKOG SUSTAVA
(1945.-1950.)**

Doktorski rad

Zagreb, 23. studenoga 2023.

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBIA

ODJEL ZA POVIJEST

DOKTORSKI STUDIJ

Nikola Perković

**GOSPODARSKE PRILIKE KARLOVCA I OKOLICE U
VRIJEME UVOĐENJA SOCIJALISTIČKOG SUSTAVA
(1945.-1950.)**

Doktorski rad

Mentor: prof. dr. sc. Miroslav Akmadža

Zagreb, 23. studenoga 2023.

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBIA

DEPARTMENT OF HISTORY

DOCTORAL STUDIES

Nikola Perković

**ECONOMIC OPPORTUNITIES IN KARLOVAC AND
SURROUNDING AREA IN THE PERIOD OF
INTRODUCTION OF THE SOCIALIST SYSTEM (1945.-
1950.)**

Doctoral thesis

Supervisor: Miroslav Akmadža, Ph. D.

Zagreb, November 23, 2023.

Doktorski studij (*molimo upišite*):

Povijest

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBIA

Nikola Perković

(Ime i prezime)

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da je moj doktorski rad:

**GOSPODARSKE PRILIKE KARLOVCA I OKOLICE U VRIJEME UVOĐENJA
SOCIJALISTIČKOG SUSTAVA (1945.-1950.)**

**ECONOMIC OPPORTUNITIES IN KARLOVAC AND SURROUNDING AREA IN THE
PERIOD OF INTRODUCTION OF THE SOCIALIST SYSTEM (1945.-1950.)**

(*naslov doktorskog rada na hrvatskom i engleskom jeziku*)

izrađen pod mentorstvom/komentorstvom:

prof. dr. sc. Miroslav Akmađža

(*navesti imena mentora/komentora*)

i obranjen:

23. studenoga 2023. godine, Zagreb, 12:00 sati

(*napisati datum, mjesto i vrijeme obrane doktorskog rada*)

isključivo rezultat mog vlastitog i samostalnog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i objavljenoj literaturi, a dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da niti jedan dio doktorskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranog rada te niti jedan dio doktorskog rada ne narušava ičija autorska prava.

Izjavljujem da niti jedan dio doktorskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi u Republici Hrvatskoj i inozemstvu.

U Zagrebu, 23. studenoga 2023.

(vlastoručni potpis)

Doktorski studij (*molimo upišite*):

Povijest

HRVATSKO
KATOLICKO
SVEUCILISTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBIA

Nikola Perković

(Ime i prezime)

IZJAVA O ISTOVJETNOSTI SADRŽAJA DOKTORSKOG RADA

kojom izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da je sadržaj mojeg doktorskog rada:

**GOSPODARSKE PRILIKE KARLOVCA I OKOLICE U VRIJEME UVOĐENJA
SOCIJALISTIČKOG SUSTAVA (1945.-1950.)**

**ECONOMIC OPPORTUNITIES IN KARLOVAC AND SURROUNDING AREA IN THE
PERIOD OF INTRODUCTION OF THE SOCIALIST SYSTEM (1945.-1950.)**

(*naslov doktorskog rada na hrvatskom i engleskom jeziku*)

izrađen pod mentorstvom/komentorstvom:

prof. dr. sc. Miroslav Akmadža

(*navesti imena mentora/komentora*)

i obranjen:

23. studenoga 2023. godine, Zagreb, 12:00 sati

(*napisati datum, mjesto i vrijeme obrane doktorskog rada*)

koji dostavljam u elektroničkoj verziji u PDF inačici na CD-u/DVD-u, istovjetan tiskanoj verziji mog doktorskog rada (koji dostavljam u dva (2) tiskana primjerka, tvrdi uvez).

U Zagrebu, 23. studenoga 2023.

(vlastoručni potpis)

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Naslov doktorskog rada	GOSPODARSKE PRILIKE KARLOVCA I OKOLICE U VRIJEME UVOĐENJA SOCIJALISTIČKOG SUSTAVA (1945.-1950.)
Autor	Nikola Perković
Mentor Komentor/komentor 2	Prof. dr. sc. Miroslav Akmadža
Ključne riječi	Karlovac, Petogodišnji plan razvoja privrede FNRJ, 1945.-1950., konfiskacija, KPJ, Zakon o radničkom samoupravljanju
Povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada	1. Izv. prof. dr. sc. Tomislav Anić, predsjednik 2. doc. dr. sc. Josip Mihaljević, član 3. dr. sc. Zdenko Radelić, član
Povjerenstvo za obranu doktorskog rada	1. Izv. prof. dr. sc. Tomislav Anić, predsjednik 2. doc. dr. sc. Josip Mihaljević, član 3. dr. sc. Zdenko Radelić, član
Ustanova koja je dodijelila akademski stupanj doktora znanosti	HRVATSKO KATOLIČKO SVEUČILIŠTE
Doktorski studij	Doktorski studij <i>Povijest</i>
Mjesto	Zagreb
Država obrane	Republika Hrvatska
Znanstveno područje	Humanističke znanosti
Znanstveno polje	Povijest
Znanstvena grana (<i>ako ima</i>)	Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest
Vrsta studija	Sveučilišni
Razina studija	Doktorski studij
Akademski stupanj	Doktor znanosti
Kratica akademskog stupnja	dr. sc.
Vrsta rada	Doktorski rad
Jezik pisanja doktorskog rada	Hrvatski jezik
Jezik na kojem je doktorski rad obranjen	Hrvatski jezik
Datum obrane doktorskog rada	23. studenoga 2023.

BASIC DOCUMENTATION CARD

Thesis Title	ECONOMIC OPPORTUNITIES IN KARLOVAC AND SURROUNDING AREA IN THE PERIOD OF INTRODUCTION OF THE SOCIALIST SYSTEM (1945.-1950.)
Author	Nikola Perković
Mentor Co-mentor/Co-mentor 2	Full Professor Miroslav Akmadža, PhD
Key words	Karlovac, Socialist Federal Republic of Yugoslavia's 5-year economy development plan, 1945-1950, forfeiture, Communist Party of Yugoslavia, Law on Workers Self-government
Thesis Evaluation Committee	1. Associate Professor Tomislav Anić, PhD ₂ president 2. Full Professor Josip Mihaljević, PhD ₂ member 3. Full Professor Zdenko Radelić, PhD ₂ member
Thesis Defense Committee	1. Associate Professor Tomislav Anić, PhD ₂ president 2. Full Professor Josip Mihaljević, PhD ₂ member 3. Full Professor Zdenko Radelić, PhD ₂ member
The Institution Awarding the Academic Degree	CATHOLIC UNIVERSITY OF CROATIA
Doctoral Studies	Doctoral Studies <i>History</i>
Location	Zagreb
Country of Defense	Republic of Croatia
Scientific Area	Humanities
Scientific Field	History
Scientific Branch (<i>if any</i>)	Modern and Contemporary Croatian and World History
Type of Study	University

Level of Study	Doctoral Studies
Academic Degree	PhD Degree
Abbreviated Academic Degree Title	Phd
Type of Thesis	Doctoral Thesis
Language of Thesis (written)	Croatian
Language of Thesis (defenced)	Croatian
Date of Thesis Defense	November 23, 2023.

SAŽETAK

Tijekom svoje povijesti Karlovac je bio poznat kao trgovački grad. Važan geostrateški položaj učinio ga je prometnim središtem za razmjenu roba i usluga. Autor u disertaciji, na temelju neobjavljenog arhivskog gradiva, tiska i relevantne literature, objašnjava gospodarske procese u Karlovcu od 1945. do 1950. godine. Gospodarske prilike u Karlovcu, uglavnom su bile uvjetovane političkim odlukama vladajuće Komunističke partije Jugoslavije. Njezina se vlast temeljila na nadzoru nad policijom, vojskom i obavještajnom službom, koje su bile glavne poluge za provedbu revolucije. Konsolidacijom komunističke vlasti, krajem 1945., započeo je proces razvlašćivanja privatnih vlasnika u sektoru poljoprivrede, trgovine, industrije i financijama. Time je, po uzoru na Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, stvoreno centralno-plansko gospodarstvo.

Posljednju fazu u kreiranju planskog gospodarstva predstavljalo je usvajanje prvog Petogodišnjeg plana razvoja privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947. godine. Njegovi glavni ciljevi bili su elektrifikacija i industrijalizacija zemlje. Ubrzana industrijalizacija trebala je otvoriti put razvoju i drugim sferama društvenog života poput znanosti, kulture, prosvjete i zdravstva. Također, u komunističkoj ideologiji industrijalizacija je predstavljala vodeći čimbenik održanja novoga sustava i jedini način za stvaranje države u kojoj će radnička klasa biti dominantna. Nadalje, industrijalizaciji je bila namijenjena i vodeća uloga u likvidaciji seljaštva koje je Komunistička partija Jugoslavije smatrala osnovicom za „restauraciju kapitalističkog sustava“. Iako, dotad prikriveno, od inauguracije Petogodišnjeg plana u javnosti se počela naglašavati potreba prijelaza privatnog u državno vlasništvo, odnosno dominantan položaj države u gospodarskim procesima, bez koje bi organizacija planske privrede bila nemoguća.

Na Drugom plenumu Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, održanom od 29. do 30. siječnja 1949., donesena je odluka o ubrzanom stvaranju seljačkih radnih zadruga. Na temelju tih odluka, 28. travnja 1949., donesen je Osnovni zakon o zemljoradničkim zadrugama. Taj zakon je predstavljao pravnu osnovu za forsiranje kolektivizacije seljaštva u zadruge. Snažna mreža seljačkih radnih zadruga trebala je predstavljati moćnu polugu „narodne vlasti“ za prijelaz s neorganizirane poljoprivrede u plansku poljoprivrednu proizvodnju.

Pod utjecajem Rezolucije Informbiroa, odnosno, izbacivanja Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz zajednice komunističkih zemalja i partija, 1950. donesen je Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane

radnih kolektiva, odnosno Zakon o radničkom samoupravljanju. On je označavao težnju da se pronađe novi smjer gospodarskog razvoja koji će Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju učiniti različitom u odnosu na druge komunističke zemlje, ponajprije Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika. Također, Zakon o radničkom samoupravljanju trebao je, barem deklarativno, zadovoljiti političke potrebe u pogledu podruštvljenja državnih funkcija.

Ključne riječi: Karlovac, Petogodišnji plan razvoja privrede FNRJ, 1945.-1950., konfiskacija, KPJ, Zakon o radničkom samoupravljanju

Sadržaj

I.	Uvod.....	1
1.	Ciljevi, hipoteze i znanstveni doprinos.....	4
2.	Istraženost teme.....	5
3.	Plan istraživanja.....	5
4.	Izvori i literatura.....	9
II.	Gospodarsko-političke prilike u DFJ/FNRJ neposredno nakon Drugog svjetskog rata (1945.).....	13
1.	Obnova grada Karlovca i uspostava komunističke vlasti.....	18
2.	Programska koncepcija Komunističke partije Jugoslavije i zakonski okvir podržavljenja privatnoga vlasništva.....	26
3.	Konfiskacija karlovačke tekstilne industrije.....	32
4.	Konfiskacija karlovačke kožne industrije.....	50
5.	Konfiskacija karlovačke ciglane na Ilovcu.....	61
6.	Konfiskacija Tvornice parketa i pilane d.d. Karlovac.....	64
III.	Reorganizacija i učvršćivanje komunističke vlasti u Karlovcu (1946.).....	89
1.	Osnivanje Gradskog nabavnog poduzeća.....	90
2.	Rasprava o proračunu.....	91
3.	Usklađivanje karlovačkih poduzeća s Osnovnim zakonom o državnim privrednim poduzećima.....	94
4.	Rad i rezultati Gradskog narodnog odbora Karlovac u razdoblju od 3. ožujka do 31. kolovoza 1946. godine.....	96
5.	O prikupljenim porezima na kraju 1946. godine.....	101
IV.	Petogodišnji plan razvoja privrede FNRJ i njegov utjecaj na gospodarske prilike u Karlovcu (1947.).....	103
1.	Usvajanje proračuna u 1947. godini.....	109
2.	Osnovni zadatci Petogodišnjeg plana Gradskog narodnog odbora Karlovac.....	112
3.	Gradsko kinematografsko poduzeće.....	115

4. Osnivanje zadruga.....	116
5. Poljoprivredna sjetva u 1947. godini.....	117
6. Osnivanje Direkcija za komunalna, obrtna i industrijska poduzeća.....	121
7. Ujedinjavanje zadruga	127
V. Gospodarski razvoj Karlovca u drugoj godini prvog Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ (1948.).....	138
1. Rezultati rada Direkcije gradskih privrednih poduzeća.....	145
2. Rad Gradskog nabavnog poduzeća	149
3. Rad Gradskog građevnog poduzeća u Karlovcu u prvom kvartalu 1948. godine	152
4. Osnivanje i rad Poljoprivrednog imanja Gradskog narodnog odbora Karlovac u 1948. godini	154
5. Poslovanje gradskih ljekarni	155
6. Narodni zajam	156
7. Aktivizacija radne snage u drugoj polovici 1948. godine	161
8. V. kongres KPJ	184
9. Proračun Gradskog narodnog odbora u 1948. godini.....	187
10. Reorganizacija Gradskog narodnog odbora Karlovac	198
11. Uspostava i rad Povjereništva za lokalnu industriju i obrt	204
12. Likvidacija pripomoćnih i štedno-kreditnih zadruga	208
VI. Investicijska izgradnja u Karlovcu i početci rada seljački radnih zadruga (1949.)	224
1. O provođenju odluka II. plenuma CK SKH, radu sindikata i rekonstrukciji sela	229
2. Rad i rezultati Povjereništva za financije Gradskog narodnog odbora Karlovac u prvoj polovici 1949. godine	235
3. Provedba polugodišnjeg gradskog plana razvoja privrede u Karlovcu.....	238
4. Rad i rezultati Povjereništva za komunalne poslove u prvoj polovici 1949. godine	245
5. Okrupnjavanje seljačkih radnih zadruga na području kotara Karlovac.....	246
6. Stanje karlovačke privrede i provedba proizvodnih planova poduzeća prema industrijskim granama na kraju 1949. godine	254

VII.	Karlovačka privreda u svjetlu uvođenja radničkog samoupravljanja (1950.)	261
1.	Proračun u 1950. godini.....	263
2.	Zadaci partijskih organizacija u razvoju borbe za visoku produktivnost rada.....	265
3.	Stanje radne snage u 1950. godini	268
4.	Osnivanje i prestanak rada gradskih poduzeća u 1950. godini	272
5.	Zakon o radničkom samoupravljanju	273
6.	IV. partijska konferencija.....	278
7.	O obrtništvu	284
8.	O novoj trgovačkoj mreži	285
9.	Robno-novčani odnosi	286
10.	O investicijama.....	287
VIII.	Zaključak.....	291
IX.	SUMMARY	297
X.	IZVORI I LITERATURA.....	308
1.	Neobjavljeni izvori	308
2.	Objavljeni izvori.....	309
3.	Novine.....	309
4.	Članci.....	312
5.	Knjige	313
XI.	POPIS KRATICA	317

I. Uvod

Grad Karlovac je, kao utvrdu, dao izgraditi nadvojvoda Karlo Habsburg, kojemu je bila povjerena obrana Štajerske i susjednih zemalja od prodora turskih osvajača. Izgradnja utvrde počela je 13. srpnja 1579. godine. Da bi se bolje razumjela potreba izgradnje Karlovca nužno je razmotriti šire političko-povijesne okolnosti koje su joj prethodile. Naime, u drugoj polovici 15. stoljeća uspostavljena je Vojna krajina. Ona je predstavljala vojno-granično ustrojstvo za obranu od Turaka. Kada su 1. siječnja 1527. hrvatski staleži izabrali Ferdinanda za hrvatskoga kralja dovršen je proces uspostave Vojne krajine. Naime, tada je Ferdinand obećao da će u svrhu obrane Hrvatske, od turskih osvajanja, na njezin tadašnji teritorij poslati ukupno 1 000 konjanika i 200 pješaka. Pored toga, preuzeo je obvezu uzdržavanja stalnih vojnih postrojbi na području Bihaća, Klisa, Otočca, Ripče i Staroga Grada. Kasnije je Vojna krajina pretvorena u posebno upravno područje u kojemu nisu vrijedili zakoni što ih je donosio hrvatski sabor. Nakon okončanja turske opasnosti, Vojna krajina je ostala sredstvo bečke politike za sprečavanje sjedinjenja hrvatskih zemalja.

Stanovništvo naseljeno na prostoru Vojne krajine bilo je oslobođeno feudalnih obveza. Njegove su obveze, većim dijelom, bile usmjerene na ispunjavanje vojnih dužnosti. Godine 1569. Vojna krajina je podijeljena na Varaždinski generalat, koji je obuhvaćao prostore između Drave i Save, i Karlovački generalat, čijoj je nadležnosti pripadao prostor od mora do utoka Kupe u Savu.¹

Kralj Rudolf prenio je upravu nad Krajinom na svojega brata nadvojvodu Karla 1578. godine. Iste je godine nadvojvoda Karlo, u Brucku na rijeci Muri, ugovorio s višim staležima unutrašnjoaustrijskih zemalja financiranje krajiške vojske. Dogovoreni iznos bio je namijenjen uzdržavanju 3 800 vojnika u Hrvatskoj i 2 058 vojnika na prostoru Slavonske krajine te za izgradnju jedne nove utvrde. Novcem namijenjenim za izgradnju nove utvrde, izgrađen je Karlovac.² Do 1787. Karlovac je bio sjedište generala, zapovjednika Karlovačkog generalata, a nakon toga je sjedište premješteno u Zagreb. U međuvremenu se, nakon gradnje utvrde u njezinom podgrađu, počeo naseljavati veliki broj trgovaca i obrtnika. Da bi to naseljavanje ubrzao, car Rudolf II. dao je Karlovcu privilegij, što je potvrdio Ferdinand III. 1639. godine.

U 18. stoljeću počinje brzi gospodarski uspon Karlovca. Nekoliko je razloga koji su utjecali na takav razvoj situacije. Prvi je razlog iznimno dobar prometni i geostrateški

¹ Tuđman 1970, 219-221., *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 6., Skadar - Žvale*, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1967, 650-651.

² Tuđman 1970, 219-221., Kruhek 1979, 81-84.

položaj, što je Karlovcu omogućavalo da postane „ključ primorskih luka“, odnosno čvorište na tri važne ceste: Karolina, Lujzijana i Jozefina. Usto, strateški je položaj Karlovcu osigurao status jednog od najprometnijih sajmišnih mjesta na „prometnoj žili“ od Mađarske prema Hrvatskoj. Druga važna stvar, koja je pomogla gospodarski razvoj Karlovca u 18. stoljeću, bila je povelja Marije Terezije iz 1777. godine. Njome je Karlovac dobio status slobodnog i kraljevskog grada te je izdvojen iz sustava Vojne krajine i vraćen Banskoj Hrvatskoj.³

Izgradnjom željezničkih pruga Zagreb – Karlovac 1863., i Karlovac – Rijeka 1873. u Karlovcu počinje pad gospodarske aktivnosti. Naime, grad je izgubio ulogu prometnog središta, i prestao biti pretovarna luka za robu koja je bila upućena prema Primorju. Karlovac je, u to vrijeme, započeo prijelaz na industrijski način proizvodnje. Započeo je razvoj obrtništva, manufakture i stručne radne snage. Dakle, kapital nagomilan u „zlatnom dobu“ Karlovca počeo se transformirati u industrijski kapital.

Nakon Prvog svjetskog rata karlovačko gospodarstvo bilo je u iznimno teškoj situaciji. Od poduzeća koja su osnovana tijekom 19. stoljeća, tek je nekolicina nastavila s radom. Kao primjere navest ću: Mlin Đure Mihelca na Baniji, Tvornicu suhomesnatih i mesnih proizvoda Antuna Gombača, ciglane Ilovac i Leonard Treppo, tvornicu za proizvodnju limenih štednjaka Jellenc, tvornicu parketa Rendeli, Impregnaciju drva i Karlovačku pivovaru.⁴ No, povoljan geoprometni položaj, veliki i slobodni zemljišni prostori sjeverno od rijeke Kupe na Baniji, spremnost gradskih vlasti da besplatno daju zemljišta u zakup te njihovim odobravanjem financijskih povlastica i oslobađanjem od lokalnih poreza, rezultiralo je privlačenjem novih investitora, priljevom velikog broja radne snage sa sela spremnih raditi za nisku nadnicu i proširenjem tržišta. Time je omogućen brzi gospodarski oporavak Karlovca, neposredno nakon svršetka Prvog svjetskog rata. Razdoblje gospodarskog oporavka trajalo je do 1922. kada je uslijed nemogućnosti otplate kredita veliki broj karlovačkih poduzeća otišao u stečaj. U gospodarskoj povijesti Karlovca razdoblje od 1922. do 1925. naziva se „kreditnom krizom“. U razdoblju od 1925. do 1929. Karlovac je oživio svoju gospodarsku aktivnost. Međutim, ona je naglo prekinuta zbog Velike svjetske ekonomske krize koja je trajala od 1929. do 1933. godine. Takve su okolnosti rezultirale velikim povećanjem nezaposlenosti, padom nadnica i smanjenjem proizvodnje. Bez obzira na navedenu krizu, u Karlovcu je u 1933. radilo 45 industrijskih poduzeća, 129 gostionica i krčmi, 234 trgovine, 470 obrta i 6 banaka.⁵

³Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 3., Heliodor – Lagerlof, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1967, 415.

⁴Kovačević 2013, 21-23.

⁵Kovačević 2013, 25.

Početak Drugog svjetskog rata drastično je smanjen opseg robne razmjene između zemalja. Mladi ljudi i radnici uglavnom su mobilizirani u vojne formacije Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Zbog pomanjkanja radne snage, ograničenog tržišta i slabije kupovne moći, karlovačko gospodarstvo dospjelo je u krizu, koja je trajala tijekom cijelog razdoblja rata od 1941. do 1945. godine.

Tema ove doktorske disertacije su gospodarske prilike Karlovca nakon kraja Drugog svjetskog rata do 1950. godine. Nakon partizanske pobjede i uspostave komunističke vlasti na prostoru Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) i Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) započeo je proces obnove i izgradnje ratom razrušene zemlje. Idejni pokretač i nosilac obnove bila je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Njezina se vlast temeljila na nadzoru nad vojskom i tajnom policijom, koje su bile glavne poluge za provedbu revolucije. Provedba revolucije nakon Drugog svjetskog rata ponajprije se odnosila na razvlašćivanje većih privatnih vlasnika u sektorima poljoprivrede, trgovine, industrije i financijama. Ostvarivanje komunističkih ideja u DFJ/FNRJ bilo je iznimno brzo i učinkovito. U skladu s marksističko-lenjinističkom teorijom u FNRJ provedeno je najbrže podržavljenje privatnog vlasništva u Istočnoj Europi. Brzina nacionalizacije i deprivatizacije bila je, velikim dijelom, uvjetovana gospodarskom, političkom i ideološkom povezanošću FNRJ sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR).⁶

U disertaciji je, na primjerima poduzeća i tvornica, prikazan tijek procesa razvlašćivanja privatnih vlasnika na području Karlovca i okolice. Također, u radu je obrađen utjecaj prvog Petogodišnjeg plana razvoja privrede FNRJ od 1947. do 1951. na gospodarske prilike u Karlovcu. Nadalje, autor je istražujući arhivske fondove došao u posjed dokumenata na temelju kojih je mogao rekonstruirati proces spajanja nabavno-potrošačko-proizvođačkih zadruga. Smatram taj prikaz izuzetno vrijednim jer označava pokušaj potpunog „socijalističkog preobražaja sela“. Disertacija sadrži veliki broj tablica sa statističkim pokazateljima, na temelju kojih se mogu donositi zaključci o rastu i razvoju karlovačke privrede. Većina podataka, iz tablica, odnosi se na financijske iznose, ili postotke ostvarene proizvodnje. Iznosi su zaokruženi na dvije decimale.

Citate iz literature interpretirao sam pokušavajući ih prilagoditi vlastitim potrebama istraživanja. Moram naglasiti da sam podatke i citate iz dokumentacije, a u kontekstu sličnosti hrvatskog, srpskog i slovenskog jezika, prenosio u izvornom obliku. Izniman trud i vrijeme uložio sam u pronalazak povijesnih izvora na temelju kojih bih mogao dobiti cjelovit

⁶ Bilandžić 1978, 108-111., Bilandžić 1999, 221-224., Radelić 2006, 177-178., Pirjevec 1995, 155-157., Kardelj 1980, 204., Garde 1996, 88.

uvid u funkcioniranje i rad seljačkih radnih zadruga (SRZ) na području Karlovca i okolice. Nažalost, dokumenti, koje sam pronašao, zbog svoje manjkavosti, ideološke pristranosti i vremenskog razdoblja koje izlazi izvan okvira ove disertacije, ne pružaju takvu mogućnost. Kroz jedno potpoglavlje prikazan je ukupan broj SRZ-a koji su djelovali na području karlovačkog kotara i broj domaćinstava koji su bili sastavnim dijelom pojedinih zadruga. Završna godina rada je, uglavnom, posvećena uvođenju radničkog samoupravljanja u privredni život FNRJ. To je bilo potrebno zato što je samoupravljanje predstavljalo posebnost jugoslavenskog socijalizma i težnju za pronalaskom novih ideoloških rješenja nakon prekida političkih veza FNRJ sa SSSR-om.

1. Ciljevi, hipoteze i znanstveni doprinos

Cilj ove disertacije su nove znanstvene spoznaje o ustroju i funkcioniranju gospodarskih prilika na području grada Karlovca i njegove uže okolice od 1945. do 1950., uvjetovanih političkim odlukama državnih vlasti. Model organizacije rada i proizvodnje gospodarskog sektora, uspostavljenog u Karlovcu, nakon Drugog svjetskog rata, bio je sličan ostalim gradovima i njihovim okolicama u novouspostavljenoj komunističkoj Jugoslaviji. Glavna istraživačka hipoteza temelji se na spoznaji o neograničenoj vlasti države i dominantnom utjecaju KPJ u gospodarskim procesima. Neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata komunističke vlasti težile su izgradnji socijalizma pri čemu je SSSR istican kao uzor. Takav način rada bio je determiniran nedostatkom vlastitih teorijsko-znanstvenih modela o izgradnji političko-gospodarskog sustava nove zemlje.

Glavni programski cilj KPJ bio je nacionalizacija sredstava za proizvodnju, čime se postigao nadzor nad stanovništvom. Da bi se spriječile „kapitalističke tendencije“ u gospodarstvu komunističke Jugoslavije, državna tijela uspostavila su zakonski okvir koji je omogućio dominaciju nove vlasti u jugoslavenskoj privredi i marginaliziranje dotadašnjih uspješnih poslovnih ljudi, a najčešće pod izgovorom suradnje s vlastima NDH. Rekonstrukcija gospodarstva i obnova ratom uništene zemlje dovela je do uspostave novih društvenih odnosa na socijalističkim osnovama. Takav sustav dominirao je svim sferama društva sve do 1950. kada u FNRJ dolazi do ukidanja, barem deklarativno, administrativno-centralističkog upravljanja gospodarstvom i uvođenja sustava radničkog samoupravljanja, odnosno, prijenosa proizvodnih sredstava u ruke radnika. Valja naglasiti da je formiranju administrativno-centralističkog sustava upravljanja gospodarstvom pogodavala i zaostala privredna struktura naslijeđena iz vremena monarhističke Jugoslavije. Dakle, državni nadzor nad sredstvima proizvodnje i centralističko upravljanje činili su osnovu izgradnje

novih političko-društvenih odnosa u komunističkoj Jugoslaviji. Naime, prema komunističkoj ideologiji, smatralo se da će provođenje takve ekonomske politike stvoriti uvjete za akumulaciju kapitala potrebnu za gospodarski oporavak zemlje te omogućiti angažiranje velikog broja materijalnih i ljudskih snaga u pogledu obnove zemlje.

Analizom gospodarskih prilika Karlovca i njegove uže okolice stvorit ću sliku društvenih odnosa te povezanosti i uvjetovanosti političkih i gospodarskih procesa, a koja se mogu primijeniti na cjelokupan prostor FNRJ. Također, rezultati istraživanja trebali bi pridonijeti mogućnosti stvaranja nove perspektive za istraživanje gospodarske povijesti, ne samo na prostoru Karlovca, nego i Hrvatske unutar FNRJ i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

2. Istraženost teme

Gospodarska povijest FNRJ/SFRJ, uglavnom je neistražena. Istraživanje ekonomskih prilika u Karlovcu, u vrijeme uvođenja socijalističkog sustava, nametnuo se kao logičan izbor. Naime, Karlovac je kroz svoju dugu povijest imao „živu“ gospodarsku djelatnost koja se uspjela održati i u teškim uvjetima uvođenja državnog nadzora nad sredstvima za proizvodnju, koji su minimizirali poduzetničku inicijativu i inovativnost. Nekolicina autora, razdoblje od početka uspostavljanja socijalističkog sustava u Jugoslaviji pa sve do uvođenja radničkog samoupravljanja u svakodnevni život, istraživala je sporadično. Od povjesničara koji se bave istraživanjem gospodarske povijesti, a čiji su radovi bili koristan izvor informacija, ponajprije u pogledu razumijevanja zakonskih okvira za provođenje ekonomske politike u DFJ/FNRJ, navest ću Tomislava Anića. Njegovi radovi bili su zanimljivi prilikom istraživanja konfiskacija poduzeća koja su u razdoblju obuhvaćenom ovom disertacijom djelovala na prostoru Karlovca i njegove okolice.

3. Plan istraživanja

Uz uvod i zaključak, rad je sadržajno podijeljen na šest poglavlja. Svako se poglavlje odnosi na jednu godinu vremenskog razdoblja obuhvaćenog naslovom ove disertacije.

U dijelu rada koji se odnosi na 1945. prikazat ću probleme s kojima se Karlovac suočavao prilikom početka uspostave civilnog života nakon Drugog svjetskog rata. Također, bit će prikazan politički okvir unutar kojeg je počela gospodarska obnova Karlovca. Prvo političko tijelo koje je uspostavljeno u Karlovcu, nakon Drugog svjetskog rata, bio je Izvršni gradski narodni odbor (IGNO). Taj odbor rješavao je upravna, financijska, stambena,

socijalna, zdravstvena, prehrambena i prosvjetna pitanja. Tijekom srpnja i kolovoza 1945. IGNO organizirao je prve poslijeratne izbore za odbornike Gradskoga narodnog odbora (GNO). Izbori su provedeni 5. kolovoza 1945. godine. U biračke popise bilo je upisano ukupno 13 812 birača. Od toga broja glasalo je 90,35%. Većina birača dala je svoj glas listi Narodne fronte (NF). GNO je 11. kolovoza 1945. preuzeo vlast u Karlovcu od IGNO-a. U njegovom sastavu bilo je ukupno 45 odbornika koji su predstavljali šest gradskih rajona: Banija, Centar grada, Drežnik, Dubovac, Luščić i Rakovac. Valja naglasiti da je Upravni odjel GNO-a, od 5. do 11. kolovoza 1945. proveo prvi poslijeratni popis stanovništva u Karlovcu. Njime je utvrđeno da je Karlovac tada brojio ukupno 22 805 stanovnika, ne računajući vojsku. Usporedbe radi, prema posljednjem predratnom popisu stanovništva iz 1931., u Karlovcu je živjelo ukupno 21 877 stanovnika. Autori, poput Branimira Kovačevića, navode da se, nedugo nakon prestanka ratnih djelovanja, u Karlovac doselilo približno 6 000 ljudi iz okolice. Njih su, kolokvijalno, nazivali „Kordunašima“. Zbroj starosjedilaca i doseljenika daje nam ukupan broj od 28 805 stanovnika.⁷ Kadrovsku politiku IGNO-a i GNO-a vodio je Mjesni komitet Komunističke partije Hrvatske (MK KPH). U početnom razdoblju uspostave komunističke vlasti u Karlovcu MK KPH bio je nezadovoljan učešćem radnika u Partiji. Lidija Bencetić u radu „Karlovac 1945. – prvi mjeseci poslije rata, obnova i organizacija grada“, navodi da je u spomenutom razdoblju Komunistička partija Hrvatske (KPH) u Karlovcu imala ukupno 320 članova. Od toga broja, u KPH, bilo je samo 130 radnika. Nezadovoljstvo MK KPH ovakvim brojkama bilo je tim veće ako se uzme u obzir da je Karlovac tada brojio ukupno 5 000 radnika. Veliki problem partijskim tijelima u Karlovcu stvarala je i nacionalna struktura Partije. Naime, od 320 članova Partije, njih 160 su bili Hrvati, a 160 Srbi. S obzirom da su u Karlovcu većinom živjeli Hrvati, Partija je smatrala da „ovaj problem treba ispraviti“. Za razdoblje neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata ne postoje precizni demografski podaci koji bi rasvijetljavali odnos hrvatskog i srpskog stanovništva u Karlovcu. Ipak, prema popisima stanovništva iz 1961. i 1971., u Karlovcu je 1961. živjelo 30 732 Hrvata ili 76,50% i 7 513 Srba ili 18,70%, dok je u 1971. bilo 34 020 Hrvata ili 71,60% te 9 681 Srba ili 20,40%. S obzirom na poslijeratno doseljavanje ljudi s Korduna, koji su većinom bili Srbi, za pretpostaviti je da je poslijeratni udio Hrvata u ukupnom broju stanovništva bio još i veći.⁸

Najveći dio ovoga poglavlja odnosi se na prikaz konfiskacije tekstilne i kožne industrije te tvornice parketa i ciglane na Ilovcu. Svakako, ova godina karakteristična je i zbog donošenja

⁷ Bencetić 2015, 57-58., Majetić 1979, 627-628., Kovačević 2009, 139.

⁸ Bencetić 2015, 56., Ivanković 1979, 721.

prvoga poslijeratnoga proračuna, koji ću, na temelju detaljne analize serije podataka, prikazati u radu.

Dana 31. siječnja 1946. izglasan je prvi poslijeratni Ustav u FNRJ. Bio je „slijepa kopija“ Ustava SSSR-a iz 1936. godine. Iako nije neposredno vezano uz problematiku ovoga rada, potrebno je naglasiti da su njegove odredbe bile ponajprije usmjerene ka reguliranju crkveno-državnih odnosa. U tome pogledu postojala je odredba o odvajanju crkve od države i crkve od škole. Ustav je jamčio, barem deklarativno, jednakost svih građana bez obzira na nacionalnost, spol ili vjeru. Iako je izričito naglašavao slobodu ispovijedanja vjere, zabranjivao je zloupotrebu crkve i vjere u političke svrhe i postojanje političkih organizacija na vjerskom temelju.⁹ Na temelju njega u Karlovcu je provedena reorganizacija i učvršćivanje komunističke vlasti. Taj proces opisan je u trećem poglavlju. U ovome se poglavlju ukratko analizira i rad NF-e te njezin utjecaj na gospodarsku obnovu u Karlovcu. NF je na svom Prvom kongresu 1946. definirana kao „općenarodni antifašistički demokratski pokret“. U formalnom je smislu okupljala različite političke stranke i pojedince. Ipak, unutar nje stvarnu moć imala je Komunistička partija (KP) kao jedina ozbiljno organizirana stranka s najbrojnijim članstvom. Javno deklarirani stranački pluralizam definitivno je ukinut na Drugom kongresu Narodne fronte Jugoslavije (NFJ) održanom od 26. do 28. rujna 1947., čime je KPJ uspostavila svoju potpunu dominaciju.¹⁰ Dominacija KP u okviru NF-e opravdavana je činjenicom da politička i ekonomska struktura FNRJ „isključuje mogućnost djelovanja brojnih političkih stranaka sa starim shvaćanjima i programima“. ¹¹ Uz djelovanje NF-a usko je bio povezan i rad sindikata. Njegov položaj bio je determiniran vizijom društvenog razvoja, koju je artikulirala KPJ. U knjizi Zdenka Radelića *Sindikat i radništvo u Hrvatskoj (1945.-1950.)* opisano je što su trebali biti osnovni zadatci sindikata u društvenom razvoju u FNRJ.

„Činjenica da je KPJ osnovala sindikat i služila mu kao izvor kadrova u najvećoj je mjeri utjecala na njegove značajke. Predviđen kao transmisija Partije, kao jedan od kotača društvenog mehanizma u kojem masovne organizacije stoje između KPJ i naroda, sindikat djeluje upravo među nosiocima industrijalizacije i izvršiocima planiranih promjena. S obzirom na prirodu organizacije imao je daleko širu mogućnost obuhvaćanja radnika i svih

⁹ Radelić 2006, 111.

¹⁰ Radelić 2006, 66-67.

¹¹ Radelić 2006, 67., Spehnyak 2002, 67.

ostalnih zaposlenika u državnom, privatnom i zadružnom sektoru, a time i utjecaja na njih od same KPJ. I u tome je bila velika važnost sindikata.“¹²

„Odgojna uloga sindikata“ imala je presudnu važnost u mijenjanju svijesti radništva. Takvim načinom rada težilo se mobilizaciji što većeg članstva na povećanju proizvodnje. Time je zaštitna uloga sindikata bila u drugom planu.¹³

Za analizu ekonomskih prilika u Karlovcu u 1946. prikupljeno je najmanje dokumentacije u odnosu na ostale godine. Ipak, važno je napomenuti da je u tom poglavlju opisan nastanak Gradskog nabavnog poduzeća (GRANAP), čija je glavna zadaća bila organizacija trgovinske djelatnosti na prostoru Karlovca i njegove okolice. Također, opisano je i usklađivanje karlovačkih poduzeća s Osnovnim zakonom o državnim privrednim poduzećima od 10. kolovoza 1946. godine. Poglavlje završava analizom prikupljenih poreza za 1945. i 1946. godinu.

Prvi Petogodišnji plan razvoja privrede FNRJ donesen je 27. travnja 1947. godine. Njegov utjecaj na gospodarske prilike u Karlovcu prikazan je u četvrtom poglavlju. Nadalje, u ovome poglavlju iznesena je analiza osnivanja Direkcije za Komunalna poduzeća i Direkcije za obrtna i industrijska poduzeća. Pod njihovim administrativno-operativnim nadzorom bila je većina karlovačkih poduzeća, a temeljna im je zadaća bila briga o ispravnom računovodstveno-financijskom poslovanju poduzeća, usklađivanje i provedba planova te organizacija statističkih, tehničkih i kadrovskih službi unutar poduzeća. Veliki dio poglavlja obuhvaća prikaz ujedinjavanja malih zadruga, a u cilju unapređenja trgovačke mreže u FNRJ.

Peto poglavlje opisuje razvoj karlovačke privrede u svjetlu međunarodnih okolnosti raskida državno-pravnih veza FNRJ sa SSSR-om 1948. godine. Na početku poglavlja ukratko je opisana zakonska regulativa koja je rezultirala stanovitim promjenama u dotadašnjem planiranju proračunskih politika na lokalnoj razini. U ovoj godini s radom je započelo Poljoprivredno imanje GNO-a Karlovac. Njegova uloga i rezultati rada također su opisani u ovome dijelu rada. Nadalje, analiziran je i utjecaj donošenja dviju važnih odluka Savezne vlade na karlovačku privredu. Prva se odluka odnosi na raspisivanje natječaja za upis Narodnog zajma. On je trebao potaknuti duboke ekonomske promjene u FNRJ, ponajprije zbog plana o priključivanju novčanih štednji stanovništva proračunskim sredstvima. Imao je i važnu psihološku komponentu u pogledu jačanja socijalističke svijesti među radnicima i

¹² Radelić 2012, 136.

¹³ Radelić 2012, 136-137.

seljacima, s ciljem što brže gospodarske izgradnje. S druge strane, odlukom Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ), sazvan je V. kongres KPJ. Kongres je sazvan u cilju „obrane odluke“ o prekidu „tjjesnih“ državnih, pravnih, ekonomskih i institucionalnih veza sa SSSR-om. U njegovu su čast radni kolektivi karlovačkih tvornica preuzimali osobne i grupne proizvodne obveze. Također, poglavlje obuhvaća analize rada pojedinih direkcija i poduzeća te opis procesa likvidacije pripomoćnih i štedno-kreditnih zadruga.

U šestom su poglavlju opisani političko-ekonomski procesi koji su težili rekonstrukciji sela u 1949. godini. S tim u vezi analizirane su namjere partijskih i političkih tijela FNRJ u cilju okrupnjavanja SRZ-a. Na temelju te analize moguće je ustanoviti koliko je SRZ-a djelovalo u tome razdoblju na području Karlovca i okolice te koliko je domaćinstava bilo uključeno u rad pojedinih zadruga.

Završna godina rada karakteristična je zbog izglasavanja Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, odnosno, Zakona o radničkom samoupravljanju. On je trebao predstavljati odmak od staljinističke prakse koja je bila karakteristična po sveopćoj dominaciji države u upravljanju gospodarskim tijekovima. Nakon stupanja ovog zakona na snagu, upravljanje tvornicama, trgovinom, transportom i drugim djelatnostima, predano je, barem deklarativno, u ruke radnika. Time se nastojala omogućiti veća participacija radnog stanovništva u upravljanju gospodarskim djelatnostima i donošenju političkih odluka. Poglavlje završava analizom zaključaka IV. partijske konferencije Gradskog komiteta Komunističke partije Hrvatske (GK KPH) u Karlovcu vezanih za gospodarske djelatnosti, koja se održala 26. studenoga 1950. godine.

Na kraju disertacije donosim zaključak. Tvrdnje iskazane u njemu korespondiraju s činjenicama i objašnjenjima iznesenima u samome tekstu.

4. Izvori i literatura

Disertacija je napisana na osnovi literature i arhivskog gradiva. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu čuva se dokumentacija fonda Zavoda za statistiku koji pokriva vremensko razdoblje od 1875. do 1948. godine. U njemu se nalaze brojni statistički podaci o količini proizvodnje pojedinih poduzeća. Valja naglasiti da je u tome fondu opširnije pokriveno razdoblje između dvaju svjetskih ratova nego razdoblje nakon Drugog svjetskog rata.

Od velike važnosti, za pisanje ovoga rada, bio je fond Zemaljske uprave narodnih dobara (ZUND) Narodne Republike Hrvatske (NRH) koji obuhvaća razdoblje od 1945. do 1946. godine. Iako fragmentaran, pružio mi je dragocjene informacije o konfiskacijama poduzeća koje su provođene u tom razdoblju. Na osnovi Zakona o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije iz lipnja 1945. odvijale su se zapljene imovine onih osoba koje je Narodnooslobodilački pokret (NOP) smatrao neprijateljima. Najčešći razlog provođenja konfiskacije imovine bila je sumnja na ratnu suradnju s ustaškom i njemačkom vojskom. Kako će se pokazati u radu, niti jedna gospodarska djelatnost, a za koju je pronađen arhivski materijal, nije bila izuzeta od postupka oduzimanja imovine.

Iako oskudan, fond Komisije za zadruge pri predsjedništvu vlade NRH za razdoblje od 1947. do 1950. daje pregled zemljoradničko-nabavno-prodajnih zadruga, radničko-potrošačkih, prerađivačkih, zanatlijskih, kreditnih, stambenih i zdravstvenih zadruga. Također, fond sadrži zapisnike sjednica likvidacionih odbora Komisije za zadruge, izvješća o stanju likvidacija Središnjeg saveza hrvatskih seljačkih zadruga, statističke podatke o likvidaciji zadruga po kotarima te stanje tekućih računa zadruga u likvidaciji.

Fond Ministarstva industrije NRH za razdoblje od 1945. do 1950. pruža uvid u dokumentaciju pravnog odjela Ministarstva industrije. Na temelju te dokumentacije analizirani su imovinsko-pravni odnosi unutar poduzeća, koja su neposredno nakon Drugog svjetskog rata bili podvrgnuti konfiskaciji imovine. Iako opsežan i neadekvatno složen, u njemu se mogu pronaći dosjei s podacima o tvornicama kemijske, tekstilne, građevinske, drvne, kožne i prehrambene industrije. Nadalje, fond sadrži dosjee glavnih direkcija iz kojih su vidljive okružnice i uputstva njezinih odjela te zapisnici o osnivanju uprava pojedinih poduzeća.

Uz navedene, u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, pregledao sam fondove Privrednog savjeta vlade NRH za razdoblje od 1950. do 1953., Republičkog zavoda za društveno planiranje te fond Ministarstva poljoprivrede. Spisi tih fondova su složeni i digitalizirani, ali ne pružaju mnogo informacija koje bi dale uvid u gospodarske prilike Karlovca, za razdoblje obuhvaćeno ovim radom.

Izvrstan izvor informacija pružaju fondovi pronađeni u Državnom arhivu u Karlovcu. Prvi je fond Narodnog odbora grada Karlovca. Fond je tematski i vremenski raspodijeljen u tri knjige: Zapisnici sjednica Izvršnog odbora Gradskog narodnog odbora od 1945. do 1949., Zapisnici zasjedanja Gradske skupštine I. saziva od 1945. do 1947. te Zapisnici zasjedanja Gradskog narodnog odbora II. saziva od 1947. do 1950. godine. Fondovi pokrivaju cjelokupnu društvenu problematiku grada Karlovca u razdoblju uvođenja socijalističkog

sustava. Fond Narodnog odbora kotara Karlovac podijeljen je na dvije knjige: Zapisnici sjednica Izvršnog odbora kotara Karlovac od 1945. do 1948. i Zapisnici sjednica Izvršnog odbora kotara Karlovac od 1948. do 1950. godine. Usto, sadrži i opće spise koji nisu složeni, a obuhvaćaju fragmentarne statističke podatke o pojedinim tvornicama i njihovoj proizvodnoj djelatnosti za određena razdoblja.

Zemljišna problematika pokrivena je fondom Kotarskog saveza općih poljoprivrednih zadruga Karlovca. Iako opširni i teško pregledni pružaju uvid u funkcioniranje poljoprivredne politike u FNRJ.

Izuzetno korisni za istraživanje bili su fondovi gradskih i kotarskih komiteta. Oni sadrže izvještaje i referate koji omogućuju uvid u ostvarene ekonomske rezultate prema pojedinim vremenskim razdobljima za određene gospodarske grane, izgradnje tvornica, zemljišnu problematiku te političke odluke koje su uvjetovale obnovu ratom razrušene industrijske infrastrukture i gospodarski razvoj na području Karlovca.

Pri izradi disertacije korišten je i tisak. Kao najvažnije navest ću *Narodni list* i *Vjesnik* iz Zagreba. Članci u tim novinama, iako pisani nekritički, pomažu u razumijevanju ozračja koje je vladalo u DFJ i FNRJ. Članci su prožeti pamfletizmom i pozivima za maksimalnim angažmanom u gospodarskoj obnovi zemlje. Karlovačke lokalne novine *Naše novine* i njezin pravni nasljednik *Novi život* bili su izuzetno korisni za prikupljanje informacija za razdoblje od 1947. do 1950. godine. Veliki broj članaka preuzet je od beogradske *Borbe*. Ti članci daju uvid u političke odluke koje su utjecale na kreiranje ekonomskih politika u FNRJ. Također, postoji veliki broj članaka koji tematiziraju zemljišnu problematiku, situaciju u pojedinim poduzećima, angažiranost na obnovi, te u kasnijim fazama uvođenje radničkog samoupravljanja u tvornicama na području Karlovca. List Glavnog zadružnog saveza u NRH *Zadrugar* korišten je prilikom obrade gospodarskih prilika u 1947. i 1949. godini.

Kao dobra nadopuna neobjavljenim arhivskim izvorima poslužili su zbornici o prošlosti Karlovca, koje je objavio Historijski arhiv u Karlovcu. Radovi s ekonomskom problematikom većinom obuhvaćaju vrijeme između dvaju svjetskih ratova, a samo manji broj radova usputno obrađuje ekonomsku problematiku u razdoblju uvođenja socijalističkog sustava.

U izradi disertacije korišteni su i članci objavljeni u znanstvenim časopisima. Jedan od rijetkih znanstvenih članaka koji obrađuje prve mjesece uspostave civilnog života u Karlovcu nakon završetka Drugog svjetskog rata je: „Karlovac 1945. – prvi mjeseci poslije rata, obnova i organizacija grada“, autorice Lidije Bencetić. Rad prikazuje početke uspostave komunističke vlasti u Karlovcu i način provođenja lokalnih politika. Kako je već navedeno,

radovi Tomislava Anića „Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946.“ i „Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945. – 1946. na primjeru poduzeća Thonet Mundus d.d. u većinskome švicarskom vlasništvu“, od iznimne su važnosti za razumijevanje provođenja konfiskacije nad karlovačkim tvornicama.

Za opis političkog okvira unutar kojega su se odvijali ekonomski procesi u Karlovcu od 1945. do 1950. neophodno je bilo koristiti knjige Zdenka Radelića *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1991. Od zajedništva do razlaza.*, i Hrvatska moderna povijest Dušana Bilandžića. Također, valja napomenuti veliku važnost Bilandžićeve knjige *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi*. Iako pisana u vrijeme gotovo bezgranične komunističke vlasti, i s dozom konformizma, knjiga predstavlja nepresušno vrelo informacija za razumijevanje gospodarskih procesa uvjetovanih političkim odlukama. Knjiga Miroslava Akmađže *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer zagrebačke nadbiskupije*. kvalitetno obrađuje političku i duhovnu atmosferu u komunističkoj Jugoslaviji te zakonodavni okvir zapljene privatne imovine.

Knjiga povjesničara Harolda Lydalla *Yugoslav Socialism. Theory and Practice*, dobra je sinteza komunističke ideologije i njezine primjene na području Europe. Sustav opisan u knjizi daje informacije koje pomažu razumjeti politički okvir unutar kojega se provodila ekonomska aktivnost na području komunističke Jugoslavije.

Za proučavanje zemljišne problematike veliku važnost imala je knjiga Marijana Maticke *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948*. Na kraju valja napomenuti knjige koje se više bave međunarodnim položajem FNRJ, a manje njezinim unutarnjim uređenjem. To su knjige Tvrtka Jakovine *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.-1955*. i Darka Bekića *Jugoslavija u hladnom ratu*. One su važne za razumijevanje posljedica međunarodnih odnosa u kojima je Jugoslavija bila protagonist i njihovog prelijevanja na svakodnevni život stanovništva u FNRJ.

II. Gospodarsko-političke prilike u DFJ/FNRJ neposredno nakon Drugog svjetskog rata (1945.)

Od svoga osnivanja 1919. pa do raskida državnih veza sa SSSR-om 1948., KPJ nije mijenjala svoj lenjinistički pogled na izgradnju svijeta. Apsolutna odanost politici SSSR-a dovela je do uspostavljanja revolucionarne diktature u Jugoslaviji nakon završetka Drugog svjetskog rata. U prvoj fazi uspostave vlasti KPJ smatrala je da su sve vrste privatnog vlasništva, slobodno tržište i poduzetništvo povijesno zastarjele pojave, koje moraju ustupiti mjesto razdoblju socijalizma u kojoj političku vlast ima radni narod.¹⁴

Još za vrijeme Drugog svjetskog rata, a s proširenjem područja pod partizanskim nadzorom, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) otpočelo je s definiranjem zakonodavne strukture koja je trebala osigurati brzu gospodarsku obnovu zemlje nakon završetka rata. S tim u vezi, ZAVNOH je donio odluku o osnivanju gospodarskih komisija čijim su radom neposredno upravljali Narodnooslobodilački odbori (NOO). U Uputi o osnivanju gospodarskih komisija od 7. siječnja 1944. navedeni su gospodarski ciljevi koje je trebalo ostvariti nakon završetka rata poput obrade napuštenih poljoprivrednih zemljišta, obnove kuća i domova, izgradnje mlinskih pogona i plinskih postrojenja te uređivanje radionica. Ipak, ratne su okolnosti gospodarskim komisijama kao prioritet nametnule osiguranje dobre prehrane za partizansku vojsku i stanovništvo. Glavni razlog osnivanja gospodarskih komisija bio je nemogućnost NOO-a da stvori uvjete za razvoj gospodarstva na prostoru pod partizanskim nadzorom u ratnim okolnostima. Pokretanjem gospodarskih komisija stvoreno je pomoćno tijelo NOO-a čiji je neposredni zadatak bio, isključivo, usmjeren na gospodarski razvoj zemlje. Potrebno je naglasiti da su prije osnivanja gospodarskih komisija već bile ustrojene poljoprivredna i prehrambena komisija. No, one u svome svakodnevnom radu nisu imale vremena niti mogućnosti posvetiti se pitanju razvoja gospodarskih planova poput pokretanja radionica, mlinova, pilana i organizacijom trgovine i prometa. Gospodarske su komisije morali osnivati svi NOO-i, oblasni, okružni, kotarski, općinski i seoski komiteti.¹⁵

Da bi olakšao rad novopokrenutom upravljačkom tijelu, Gospodarski odjel ZAVNOH-a izdao je 21. siječnja 1944. Proglas kojim su jasno definirane osnovne smjernice gospodarske obnove zemlje. Naglasak u Proglasu bio je stavljen na važnost pokretanja obrtnih radionica te razvoj sitne industrije i ručne proizvodnje. O radu NOO-a, navedenim

¹⁴ Bilandžić 1999, 223.

¹⁵ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, kut. 4.

ciljevima, nemogućnosti ostvarenja postavljenih gospodarskih planova i prijedlogu za njihovo rješavanje, u Proglasu se navodi sljedeće:

„NOO-i su, dosad, u tom pravcu činili stanovite napore, ali ti napori nisu dali one rezultate koji bi zadovoljavali i približno nastale potrebe. Rad u radionicama nije organiziran, nije discipliniran. NOO-i uz najbolju volju nisu mogli u dovoljnoj mjeri riješiti zadataka, koje nam nameću izvanredne ratne prilike u kojima se nalazimo. Rat traži izvanredne napore, ratne prilike traže i drugi način rada, nego za vrijeme mira. Mi moramo uz raspoloživi broj radne snage, kvalificiranih majstora i stručnjaka povećati našu produkciju. Da bi što više zadovoljili potrebe naroda i podigli kapacitet radionica potrebno je da NOO-i uz suradnju stručnih lica, preko svojih gospodarskih komisija, pristupe reorganizaciji postojećih i organizaciji novih radionica. Da bi u tom radu što bolje uspjeli, treba proučiti dosadanje nedostatke, a onda ćemo na osnovi toga moći izraditi smjernice našeg daljnjeg rada.“¹⁶

Na području pod partizanskim nadzorom, a u vrijeme kada se Drugi svjetski rat bližio svome kraju, radionice se nisu osiguravale dovoljnom količinom sirovina i poluproizvoda koje bi omogućavale nesmetani tijek proizvodnje. Usto, komunističke su vlasti bile svjesne čitavog niza problema koje je trebalo riješiti da bi se osigurao kontinuitet proizvodnje poput nedovoljne nabave potrošnog materijala, neadekvatne organizacije proizvodnje obrtnih sredstava, nepostojanje potpunog uvida u stručnu radnu snagu, odnosno nepotpuna angažiranost stručnjaka u svim oblastima proizvodnje.

Nadalje, radna disciplina nije bila na razini koja je zahtijevana od partijskih tijela KPJ, niti je radno vrijeme bilo ustaljeno. Radnicima, koji su bili angažirani na poslovima proizvodnje, nisu zadovoljavane potrebe u pogledu osiguranja odjećom, obućom i prehranom. Također, ratne okolnosti nisu dopuštale organizaciju tečajeva za stručno osposobljavanje postojećih, i izobrazbu novih radnika. Zato, u većem broju radionica, nisu uspostavljena poslovna rukovodstva. Nedostatak stručnog poslovnog rukovodstva, u proizvodnim radionicama na području pod partizanskim nadzorom, rezultirao je površnim provođenjem kalkulacija, koje bi omogućile uvid u vrijednost pojedinih proizvoda i njihovu proizvodnju. Uvidjevši s kakvim se sve nedostacima u radu susreću prilikom pokretanja radionica i pokušajem uspješne organizacije njihove proizvodnje, partijska su se tijela u početnoj fazi gospodarske obnove zemlje usmjerile na poboljšanje uvjeta života seljačkog

¹⁶ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, kut. 4.

stanovništva. Proizvodnju poljoprivrednog i građevinskog alata, te opskrbu svakodnevnim životnim potrepštinama trebalo je omogućiti pokretanjem dva tipa radionica. Prvi tip radionice odnosio se na radiostanice za popravak i osiguranje hitnih potreba. Organizaciji ovakvog tipa radionice posvećivana je, od partijskih tijela KPJ, svakodnevna pažnja. Uglavnom su bile pokretane na području koje je bilo pristupačno velikom broju ljudi, a bile su nadzirane od kotarskih i općinskih NOO-a. Drugi tip radionice bio je namijenjen serijskoj ili masovnoj proizvodnji. Radile su na osnovi podjele rada, a posebno se vodilo računa o tome da na malom području ne budu smještene više od dvije radionice slične namjene.¹⁷

Programske odrednice KPJ, koje su isticane u javnosti za vrijeme Drugog svjetskog rata, s ciljem pridobivanja širokih društvenih slojeva za revoluciju, bile su bitno drukčije od onih uspostavljenih nakon svršetka rata. Josip Broz Tito isticao je, u javnim nastupima i objavljenim člancima, da je centralizam, kao „kronična bolest“, pridonijela urušavanju monarhističke Jugoslavije. Uspostavom FNRJ, smatrao je Tito, „svaka federalna jedinica riješit će svoje nacionalno pitanje i omogućiti uvjete za ekonomski razvitak“. Iz javnih nastupanja, ne samo Tita, kao neospornog lidera novouspostavljenog društveno-političkog sustava u FNRJ, nego i drugih komunističkih političkih prvaka, nije bilo sumnje u činjenicu da za ekonomski oporavak zemlje nije potrebno više stranaka, odnosno politički pluralizam, nego samo jedna stranka. Prema mišljenju partijskih i državnih tijela, jedinstven ekonomski program oporavka zemlje zahtijevao je političko jedinstvo koje se iskazuje kroz dominantan položaj KPJ u društvenom životu.¹⁸

Slijepa poslušnost SSSR-u i vjerovanje da postoji samo sovjetski put u komunizam doveo je do drastičnog odmaka od javno deklamiranih postulata ekonomske politike tijekom rata. Odmah nakon uspostave vlasti dolazi do izgradnje državnog vlasništva i administrativno-centralističkog sustava upravljanja gospodarstvom. Takav način rada bio je neodvojiv od ukidanja bilo kakvog oblika privatnog vlasništva. Ukidanjem privatnog vlasništva i formiranjem administrativno-centralističkog sustava upravljanja nad sredstvima proizvodnje, partijska su tijela KPJ stvorila preduvjete za dominaciju u organizaciji političko-ekonomskih procesa.

Također, opće stanje privredne strukture zemlje pogodovalo je formiranju centralizma. Novouspostavljena vlast smatrala je da centralističko upravljanje političko-

¹⁷ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, kut. 4.

¹⁸ Bilandžić 1978, 107.

gospodarskim procesima vodi, u uvjetima suočavanja s teškim materijalnim gubicima, akumulaciji sredstava potrebnih za gospodarsku izgradnju.¹⁹

Drugi svjetski rat, na prostoru Jugoslavije, rezultirao je golemim materijalnim i ljudskim gubicima. Prvi ciljevi vezani uz ekonomsku obnovu bili su sprečavanje gladi, špekulacije, crnih burza, opće zbrke i nereda te briga za žrtve rata. Vodeća uloga u realizaciji navedenih ciljeva pripadala je radnicima, odnosno pripadnicima širokih društvenih slojeva. U tome smislu, Edvard Kardelj kaže sljedeće:

„Neki misle da bi trebalo pustiti potpuno neograničenu slobodnu trgovinu. Takva potpuno slobodna trgovina značila bi u stvari predavanje širokih narodnih masa u ruke špekulanata, crnoburzijanaca i svakojakih eksploatatora. Osim toga ona bi ekonomski oslabila i državnu privrednu organizaciju i sve savjesne privatne privrednike, koji se ne bi dali uvući u crnoburzijansku špekulaciju. S druge strane, neki misle da je pravilna diametralno suprotna orijentacija, to jest, da se u potpunosti ukine svaka slobodna trgovina i da se sva raspodjela robe upravi preko zadružnih i državnih kanala. Ti ljudi teoretski doduše priznaju slobodu privatne inicijative, a u stvari je kočice na svakom koraku.“²⁰

Prema Kardeljevom mišljenju, glavni izvori gospodarskih problema bili su slabljenje i dezorganizacija produktivnih snaga i trgovine. Tijekom rata i neposredno nakon njegovog svršetka, političke strukture novouspostavljene Jugoslavije naglašavale su nepovredivost privatnog vlasništva i njegovu zaštitu. S tim u vezi, Kardelj navodi sljedeće:

„Ne treba sve privatne privrednike trpati u jedan koš sa špekulantima. Takvo postupanje veže ruke privatnoj inicijativi, unosi neosnovan strah i sputava privredni život. Kolikogod treba biti sa jedne strane oštar i neumoljiv u borbi protiv špekulanata, isto tako treba sa druge strane dati svu pomoć onim privatnim privrednicima, trgovcima i industrijalcima, koji su spremni da zadovoljavaju svoje privredne interese u dopuštenim okvirima.“²¹

Pored zaštite privatnog vlasništva i inovativnosti trgovaca i industrijalaca politička tijela FNRJ naglašavala su i potrebu njihovog aktivnog sudjelovanja u političkim procesima. Dakle, u početnoj fazi organizacije društveno-političkog života, politička vlast FNRJ osjećala

¹⁹ Bilandžić 1978, 109-110.

²⁰ Kardelj 1945, 1-2.

²¹ Kardelj 1945, 1-2.

je potrebu balansirati i stvarati razliku između oštrog borbe protiv špekulanata i osiguranja uvjeta za razvoj privatne gospodarske inicijative. Pri tome bi se državne mjere odnosile, uz prethodno navedenu borbu protiv špekulanata, na racioniranje i maksimizaciju najvažnijih predmeta potrošnje, otkup dijela poljoprivrednih proizvoda po maksimiranim cijenama te nadzor raspodjele industrijskih proizvoda. Uspješnom državnom intervencijom na tržištu trebali su se stvoriti uvjeti za osiguranje boljeg života najširih društvenih slojeva stanovništva. Pa ipak, takva državna intervencija morala je biti u okvirima koji neće dozvoliti „gušenje“ privatne poduzetničke inicijative.

Većinu partizanske vojske činili su radnici i seljaci. Komunistička vlast u FNRJ znala je da ne smije izgubiti potporu toga dijela stanovništva. S tim u vezi, javno je deklamirano da je potrebno što prije napraviti prijelaz od rekvizicije poljoprivrednih proizvoda prema njegovom otkupu, a koji je trebao omogućiti razvoj poljoprivredne proizvodnje. Da bi se tako nešto postiglo bilo je potrebno urediti porezni sustav zemlje, koji će zajedno s ostalim državnim prihodima, omogućiti državi da uspješno riješi svoje obveze prema radnicima, poljoprivrednicima i državnim službenicima te privuče investicije potrebne za obnovu zemlje.

Najveći teret obnove zemlje pripadao je radnicima. U javnim istupima vodećih komunističkih ličnosti u FNRJ konstantno je naglašavano da bez njihove žrtve ne može biti napretka, niti za njih osobno, kao ni za zemlju u cjelini.

„Naše radne mase treba da znaju, da bez njihovih žrtava i bez njihove pomoći naša zemlja neće moći da se izvuče iz privrednih teškoća. Oni treba da znaju, da ćemo u toliko prije stvoriti blagostanje u našoj zemlji, ukoliko budemo danas radili i ukoliko više žrtava doprinesemo danas u korist obnove zemlje.“²²

Već na početku uspostave FNRJ svakodnevno su naglašavani uspjesi koji su ostvareni u pogledu gospodarskog oporavka i obnove zemlje. Prema analizama partijskih tijela KPJ, „uspjesi su ostvareni s malom količinom novca i kvalitetnim zakonskim okvirom koji je omogućio suzbijanje špekulacije“. No, radnici su bili svjesni da se samo s oskudnim novčanim sredstvima i borbom protiv špekulacije neće moći održati odnos cijena i plaća, koji je trebao omogućiti dobar život svakog pojedinca u FNRJ. Dakle, „uspješne mjere državne

²² Kardelj 1945, 1-2.

vlasti“ morale su biti podupirane povećanim radom, uspješnom organizacijom produktivnosti i ravnomjernom raspodjelom sredstava za proizvodnju.²³

1. Obnova grada Karlovca i uspostava komunističke vlasti

U uvodnom je izlaganju spomenuto da je IGNO bio prvo uspostavljeno političko tijelo u gradu nakon završetka rata. Počeo je s radom 8. svibnja 1945. godine. IGNO je bio sastavljen od predsjednika, tajnika i pročelnika 8 odjela: upravnog, financijskog, socijalnog, tehničkog, zdravstvenog, odjela trgovine i opskrbe, te poljoprivrednog i prosvjetnog odjela. Prvi predsjednik IGNO-a bio je Josip Poljak. Djelatnost mu je pokrivala široko područje poput upravljanja „općenarodnom imovinom“, osnivanja poduzeća, sklapanja ugovora, dizanja kredita te obavljanja raznih pravnih poslova. S NF-om, Narodnom omladinom i sindikatima, IGNO bio je ključni segment obnove grada i pokretanja javnih radova.²⁴

Odmah nakon osvajanja vlasti, partijska su tijela pokrenula reorganizaciju javne uprave. S ciljem smanjenja materijalnih troškova i uštede vremena, u Financijskom je odjelu došlo do smanjenja broja službenika. Preuzimanjem financijske uprave nad gradom od ratnih vlasti, započelo je zaključivanje blagajničkih dnevnika te glavnih i pomoćnih knjiga da bi se ustanovilo pravo stanje gotovine u gradskoj blagajni i obavila analiza cjelokupnog novčanog poslovanja. Prilikom uspostave komunističke vlasti ostale su sačuvane sve poslovne knjige i blagajnički dnevnik s priložima i popisima inventara, što je olakšalo nadzor nad poslovanjem. Nakon izvršenog uvida u stanje poslovnih knjiga, u gradskoj blagajni, evidentirano je 11.153.428,70 kuna. Također, evidentirano je i vrijednosnih papira u iznosu od 34.052.577,50 kuna. Prihodi glavne gradske blagajne iznosili su 219.734.184,00 kuna, dok su rashodi iznosili 173.999.544,00 kuna. Od ukupnog iznosa rashoda, 40.145.738,00 kuna uplaćeno je 8. srpnja 1945. Okružnom narodnom odboru (ONO). Taj iznos čini 35% svih trošarina koje su vlasti prikupile na području Karlovca od kraja rata do srpnja 1945. godine.²⁵ Dana 9. srpnja 1945. komunističke su vlasti izvršile izmjenu novčanica kunske vrijednosti u dinare DFJ. Odnos zamjene novčanica bio je 7:1000.²⁶ Prema tome, ako bi se prethodno spomenuti iznosi preračunali i iskazali u dinarima, vrijednosti bi bile sljedeće: novac u gradskoj blagajni 78.074,00 dinara, vrijednosni papiri 238.368,04 dinara, prihodi

²³ Kardelj 1945, 1-2.

²⁴ Bencetić 2015, 55.

²⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 14.

²⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 14.

gradske blagajne 1.538.139,29 dinara, a rashodi gradske blagajne 1.217.996,81 dinara. Naposljetku, iznos uplaćen od ukupnog iznosa rashoda iznosio je 281.020,17 dinara.

Na sjednicama 4. i 5. rujna 1945. predložen je proračun za razdoblje od srpnja do prosinca 1945. godine. Cjelokupni proračun iznosio je 11.213.000,00 dinara. Od toga iznosa, 2.649.875,00 dinara odnosilo se na osobne izdatke, što je činilo 24% ukupnog proračuna. Proračunom je također bilo predviđeno 1.608.800,00 dinara za socijalnu skrb, odnosno brigu za beskućnike, siromašne građane i nezbrinutu djecu. Za obnovu infrastrukture, cesta, zgrada i puteva, koju je trebao provesti Tehnički odjel, osiguran je iznos od 1.000.000,00 dinara.

Prema referatu Financijskog odjela pripremljenog za sjednicu Gradske skupštine od 18. studenoga 1945., prihodi GNO-a Karlovac u razdoblju od 1. srpnja do 30. rujna bili su u vrijednostima koje su prikazane u Tablici 1.

Tablica 1. Prihodi proračuna GNO-a Karlovac u razdoblju od 1. srpnja do 30. rujna 1945. godine (u dinarima)

Vrste prihoda	Iznos
Zajednički prirez	881.140,40
Socijalni prirez	73.956,00
Biljegovina gradskih taksa	42.589,00
Mjestovina	349.421,00
Alkoholna pića	766.624,75
Uvoznina	1.096.719,00
Priredbe	22.238,00
Prijepis putovnica	31.041,00
Mineralna voda	6.841,00
Klade za okružni	135.272,40
Ostali manji prihodi	231.452,31
Ukupno	3.637.294,86

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 85.

Primljena gotovina za prva tri mjeseca proračunskog razdoblja prikazana je u Tablici 2.

Tablica 2. Primljena gotovina u proračun GNO-a Karlovac od 1. srpnja do 30. rujna 1945. godine (u dinarima)

Vrsta primljene gotovine	Iznos
Prijenos	3.637.294,86
Blagajnički ostatak iz starog proračuna	433.874,00
Primljeno tuđeg novca	2.237.039,48
Vraćeni predujmovi	973.783,40
Ustegnuta akontacija	231.079,00
Zajam od Okružnog narodnog obora i Gradske štedionice	400.000,00
Ukupno	7.913.070,74

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 85.

Sredstva izdana iz proračuna za razdoblje od 1. srpnja do 30. rujna 1945. prikazana su u Tablici 3.

Tablica 3. Novčana sredstva izdana iz proračuna GNO-a Karlovac u razdoblju od 1. srpnja do 30. rujna 1945. godine (u dinarima)

Vrsta izdanih novčanih sredstava	Iznos
Kredit Predsjedništva i Tajništva	57.035,40
Kredit Upravnog odjela	82.457,00
Kredit Prosvjetnog odjela	1.000,00
Kredit Financijskog odjela	2.931,00
Kredit Tehničkog odjela	917.127,23
Kredit Zdravstva	72.966,65
Socijalni kredit	118.332,95
Poljoprivredni kredit	710.006,96
Rezervni kredit	254.625,25
Vraćeno tuđeg novca	1.559.472,90
Privremene isplate	1.129.032,62

Akontacije radnika činovnika	1.466.547,50
Ukupan novčani izdatak	6.371.535,46

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 85.

Usporedbom tablica primljene gotovine i izdanih novčanih sredstava u razdoblju od 1. srpnja do 30. rujna 1945. vidljivo je da je GNO Karlovac imao na raspolaganju višak novčanih sredstava u iznosu od 1.624.598,71 dinara.

Posebno teška situacija na području Karlovca nakon završetka Drugog svjetskog rata bila je u poljoprivrednom sektoru. Suočeni s nedostatkom drva za ogrjev, gradske su vlasti izdvojile 2.267.800,00 dinara da bi se riješio problem grijanja stanovništva. Pored toga, planirano je dizanje kredita za obnovu vrtova, uzdržavanje konja, nabavu stočne hrane te potrebe veterinarstva i ratarstva.²⁷ Pročelnik Vilim Tot, u referatu o prvom poslijeratnom proračunu naglašavao je njegovu „izrazitu socijalnu komponentu i brigu o materijalnom stanju stanovnika Karlovca“. Ipak, proračun je imao manjak u iznosu od 1.744.200,00 dinara. Manjak prihoda namjeravao se pokriti „zajedničkim nametom na državne osnovne neposredne poreze prema stopi jednakoj za cijeli okrug Karlovac“.²⁸

Proračunski prihod planirano je prikupiti, uglavnom, od gradskih trošarina, koje su se prvenstveno odnosile na alkoholna pića. Predviđena sredstva iznosila su 2.500.000,00 dinara. Također, uvoznina na robu trebala je do prosinca 1945. donijeti prihoda u iznosu od 1.500.000,00 dinara. Planiran je i prihod od mjestovina u iznosu od 1.000.000,00 dinara, a računani prema osnovici iz 1940. godine. Mjestovina je predstavljala pristojbu koja se plaćala za prodajno mjesto na tržnici. U svrhu povećanja prihodovne strane proračuna, vlasti DFJ uvele su socijalni prirez u visini od 10% na državne osnovne poreze. Ta vrsta poreznog opterećenja prvenstveno se trebala provoditi prilikom nabave i prodaje drva za ogrjev. Također, proračunom je predviđen i čitav niz manjih prihoda poput prihoda od korištenja kupališta, eksploatacije javnih vrtova, pohađanja glazbene škole te pristojbi na prodane tiskanice i takse.

Prije uspostave komunističke vlasti, gradska uvoznina predstavljala je najznačajniju stavku proračunskih prihoda. Naime, ta pristojba obuhvaćala je ukupan promet roba i usluga na nekom području. Takva je praksa djelomično promijenjena uspostavom vlasti KPJ. Proračunom od srpnja do prosinca 1945. predviđen je prestanak naplate gradske

²⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 8.

²⁸ Bencetić 2015, 62., HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 8.

uvoznine na živežne namirnice. Na takve proizvode, najvažnije za preživljavanje stanovništva, bila je predviđena samo naplata mjestovine. Naplata uvoznine zadržala se prilikom prometa sirovina, a iznosila je 2% od njegove ukupne vrijednosti. Uvoznina za poluproizvode iznosila je 4%, za proizvode od svile 15%, a za luksuznu robu bio je predviđen raspon od 20% do 30%. Naposljetku, uvoznina za gotove proizvode bila je 8%. Ti su postoci naplaćivani od ukupne vrijednosti robe.²⁹

Odlukom političkih tijela FNRJ uvedeno je svakodnevno plaćanje pristojbi za čišćenje gradskih javnih površina. To je predstavljalo značajnu razliku u odnosu na prijeratne i ratne vlasti, kada se za čišćenje plaćalo samo četvrtkom i petkom. U odnosu na 1940. godinu nisu se mijenjali iznosi klaoničkih, vagarskih, manipulacijskih te pristojbi na prometna vozila. Također, identični su ostali i gradski nameti za javne priredbe, prijenosne i kupališne pristojbe, cjenik električne struje te cjenik građevinskih pristojbi. Zaključak referata o radu Financijskog odjela daje naslutiti u kojemu smjeru će se kretati odnos komunističkih vlasti prema privatnom vlasništvu i nadzoru nad sredstvima za proizvodnju. Citat koji ću navesti vrlo jasno dovodi do zaključka da je u najranijoj fazi uspostave komunističke vlasti, iako skriveno, model državnog vlasništva i upravljanja bio onaj kojemu su težile.

„Bilo bi potrebno da gradska munjara i vodovod potpadne pod upravu gradskog N.O.-a jer bez prihoda ovog rentabilnog poduzeća teško će se uravnotežiti budžet gradskog N.O.-a.“³⁰

Ipak, na temelju Uredbe Ministarskog savjeta Federalne Države Hrvatske (FDH) od 20. srpnja 1945., Gradska munjara Karlovac predana je 26. rujna 1945. u nadležnost Električnom poduzeću Hrvatske sa sjedištem u Zagrebu.³¹ Prilikom preuzimanja u blagajni poduzeća pronađeno je gotovine u iznosu od 41.550,50 dinara, te bonova u iznosu od 49.170,00 dinara. Također, u trenutku primopredaje, Gradska munjara Karlovac imala je otvoren račun u Zemaljskoj banci na kojemu je bio iznos od 58.156,50 dinara te račun u Gradskoj štedionici u Karlovcu na kojemu je stajao iznos od 196.560,00 dinara, u korist Gradske štedionice.³² Predstavnici gradskih vlasti nisu bili zadovoljni ovakvim raspletom situacije zato što su smatrali da su gubitkom nadzora nad poslovanjem Gradske munjare „izravno pogođeni financijski interesi GNO-a Karlovac“. Naime, prije Drugog svjetskog rata

²⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 9.

³⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 9.

³¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, br. 213/45., 102.

³² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, br. 213/45., 102.

korištenje električne energije za rasvjetu, bolnicu, klaonicu i druge gradske ustanove bilo je besplatno. Nakon preuzimanja vlasništva Električnog poduzeća Hrvatske nad Gradskom munjarom navedene su se usluge morale plaćati. Iznosi tih usluga bili su u rasponu od 3 do 4 milijuna dinara.³³ Dodatni je problem gradskim vlastima stvarala činjenica da je prilikom oblikovanja prvoga poslijeratnog proračuna stavka za plaćanje električne energije bila isključena. Treba naglasiti da je Gradska munjara, do trenutka kada je prešla u nadležnost Električnog poduzeća Hrvatske imala zajedničku upravu s Gradskim vodovodom. Nakon preuzimanja, od 26. rujna 1945., odlučeno je da se zajednička uprava Gradske munjare i Gradskoga vodovoda razdvoje. Potpuno razdvajanje provedeno je 1. siječnja 1946., nakon čega je GNO Karlovac uspostavio formalno-pravni nadzor nad radom vodovoda.³⁴ Dogovorom između predstavnika gradskih vlasti, Gradski vodovod je organiziran kao privredno poduzeće. Time se htjela postići njegova elastičnost i prilagodljivost promjenjivim tržišnim prilikama. Također, na izvanrednoj sjednici GNO-a Karlovac od 3. prosinca 1945. prihvaćen je prijedlog da novouspostavljeno poduzeće formira vlastiti Upravni odbor, koji bi činili članovi GNO-a Karlovac.³⁵

Šest dana nakon uspostave partizanske vlasti u Karlovcu, 12. svibnja 1945. Odjel trgovine i opskrbe izvršio je uvid u stanje skladišta bivšeg Gradskog opskrbnog ureda. Analizom su utvrđene sljedeće količine živežnih namirnica: 68 vreća soli težine 3 492 kilograma, 1 417 kilograma graha, 2 336 kilograma šećera te brašna i žita ukupne težine 12 364 kilograma. Pronađene količine živežnih namirnica podijeljene su partizanskim obiteljima. Usto, dio živežnih namirnica podijeljen je kuhinji Izvršnog odbora Gradskog narodnog odbora (IO GNO), gradskoj miliciji, Odjeljenju zaštite naroda (OZN), gradskoj organizaciji NF-a, Crvenom križu okružnog odbora, dječjim domovima Banija i Korana, srpskom klubu *Obilić*, pučkim kuhinjama na Sajmištu i Baniji, telefonskim sekcijama te gradskoj bolnici.³⁶

U drugoj polovici 1945. odlukom Odjela za trgovinu i opskrbu prekinuto je izdavanje dozvola za vođenje gostionica. U tome je razdoblju u gradu Karlovcu postojalo 180 aktivnih gostionica. Povećanje toga broja vlasti su smatrale nepotrebnim. Dozvole za vođenje gostionica odobravale bi se samo u iznimnim slučajevima, ponajprije lokalima gdje su već

³³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, br. 213/45., 103.

³⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, br. 213/45., 103.

³⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 36.

³⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 21.

otprije postojale gostionice.³⁷ U organizaciji Odjela stanovništvu su izdavane potrošačke iskaznice na temelju kojih su mogli dobiti živežne namirnice. Provedbu dodjele namirnica nadzirao je Odsjek tržišnog nadzorništva. U nadzorništvu je djelovalo šest ljudi, od kojih je jedna osoba bila specijalizirana za pregled i ocjenu ispravnosti namirnica. U suradnji s Upravnim odjelom GNO-a, Odsjek tržišnog nadzorništva provodio je akciju suzbijanja krijumčarenja i organizacije crnih burzi. Taj je Odsjek u suradnji s ONO-om odredio tržišne cijene kojih su se građani i poduzetnici morali pridržavati. Prema tome, Odsjek tržišnog nadzorništva imao je glavnu ulogu u organizaciji tržišta. U razdoblju od srpnja do listopada 1945. Odsjek je, u svrhu suzbijanja krijumčarenja robom, podnio sveukupno 179 prijava nadležnim istražnim tijelima. Od toga broja, 118 prijava odnosilo se na prodaju nove robe, kože i cipela, 18 prijava zbog klanja stoke bez dozvole, 11 prijava zbog nabijanja cijena robi, 6 prijava zbog prekršaja tržišne utakmice vezano za izvoz robe iz grada, 17 prijava zbog krijumčarenja soli, riže i šećera, 6 prijava zbog miješanja vode u mlijeko te 3 prijave zbog prodaje masti na tržištu. U kampanji suzbijanja krijumčarenja robom i organizacije crnih burza Odsjek je zaplijenio oko 200 kilograma šećera, 300 kilograma soli i nove robe u vrijednosti od 300.000,00 dinara.³⁸

Što se tiče rada ostalih odsjeka unutar Odjela trgovine i opskrbe, u razdoblju od srpnja do prosinca 1945., Odsjek prehrane izdao je 25 976 karata za podizanje živežnih namirnica. Od toga broja, 8 334 karte dodijeljene su pučanstvu, 1 627 karata radnicima, 2 306 karata državnim službenicima, 900 karata djeci do 2 godine, 2 682 karte djeci od 2 do 7 godina, 2 764 karata bolesnima te 143 karte trudnicama. Od 16. listopada 1945. počeo se izdavati kruh za sve potrošače u Karlovcu. Prema analizi napravljenoj krajem studenoga 1945. Odsjek prehrane je predviđao da će kruha „za sve one kojima je potreban biti do veljače 1946. godine“. Prilikom raspodjele hrane vlasti su se suočavale s raznim problemima. Najveći je problem vlastima stvarala ona grupa seljaka koja je uzimala kruh, iako im nije bio potreban. Tako su stvarali nepotrebne zalihe podložne manipulacijama i krijumčarenju.³⁹ U drugoj polovici 1945. Odsjek je s područja Skakavca zaprimio 3 875 metara drva, koja su se putem rajonskih odbora raspodjeljivala stanovništvu.⁴⁰

GNO Karlovac posvetio je veliku pažnju obnovi i organizaciji poljoprivrednog sektora. U obradi zemlje neposrednu ulogu imala je vojska, koja je svoje konje stavljala na raspolaganje seljacima koji nisu imali svoje sprege. U listopadu 1945. bilo je zasijano oko 1

³⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 13.

³⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 95.

³⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 18.

⁴⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 18.

200 jutara⁴¹ zemlje. Od toga je oko 900 jutara zemlje otpadalo na pšenicu, dok se ostatak zemlje koristio za proizvodnju ječma, zobi i raži. Obradenost zemlje na području grada Karlovca i njegove okolice bila je u 1945. veća za 25% u odnosu na 1944. godinu.⁴² GNO Karlovac dobio je u listopadu 1945. od Narodnog okružnog odbora (NOO) 20 tona pšenice, 10 tona ječma i 10 tona zobi. Do studenoga 1945. Mjesnim narodnim odborima (MNO) dodijeljeno je u etapama 18,5 tona pšenice, 8,9 tona ječma i 9,1 tona zobi.⁴³

Iako je obrada zemlje porasla u 1945. u odnosu na 1944., ona nije dala uspješne rezultate. U referatu Poljoprivrednog odjela pripremljenog za sjednicu Gradske skupštine od 18. listopada 1945. navodi se da je „sušna godina rezultirala slabim urodom krumpira“. Sušna je godina bila uzrok i slabom rađanju voćaka. Iznimka je vinova loza. U tome pogledu GNO Karlovac donio je odluku o nabavi 5 000 komada voćnih i 5 000 komada loznih sadnica namijenjenih proljetnoj sadnji u 1946. godini.⁴⁴ Poljoprivredna grana koja se, neposredno nakon završetka rata pokazala najrentabilnijom, bilo je povrtlarstvo. GNO Karlovac gradske vrtove dodjeljivao je na obradu radnicima i seljacima. U prosjeku, svaki je radnik imao na raspolaganju oko 200 m² obradive površine namijenjene za sadnju vrtova.

Za razvoj stočarstva gradske su vlasti subvencionirale 21.000,00 dinara. Tim su novcem na sajmu rasplodne stoke u Rečici nabavljena 3 bika simentalske pasmine. Prije te nabave, odranije su na gradskom području postojala 2 subvencionirana bika i 8 bikova u privatnom vlasništvu. Uz manji broj krava, koje su također bile privatno vlasništvo, gradske su vlasti smatrale da „imaju dovoljan broj stoke za razvoj stočarstva na gradskom području“.⁴⁵

Dana 27. rujna 1945., u okviru GNO-a Karlovac, osnovan je Privremeni zadružni gradski odbor. Njegov glavni zadatak bio je stvaranje uvjeta za osnivanje zadruga seljačkog karaktera. Odmah nakon uspostave Odbora pristupilo se osnivanju zadruga u selima Kamensko s Lemić Brdom, Mostanju, Turnju te Velikoj Jelsi s Brdom. Uz već postojeću Nabavljačku zadrugu državnih službenika i Konzumnu zadrugu željezničkih službenika, od srpnja do listopada 1945. osnovane su dvije nove radničko-namještentičko-potrošačke zadruge.⁴⁶

⁴¹ Jutro je mjera za površinu zemljišta (1 jutro = 5 755 m²).

⁴² HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 31.

⁴³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 31.

⁴⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 96-97.

⁴⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 97.

⁴⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 97.

2. Programska koncepcija Komunističke partije Jugoslavije i zakonski okvir podržavljenja privatnoga vlasništva

Nakon Drugog svjetskog rata KPJ je na prostoru Jugoslavije postavljala političke, zakonodavne i institucionalne okvire čiji će cilj u budućnosti biti ustoličiti komunizam kao dominantni političko-ekonomski sustav društvenoga uređenja i organizacije života uopće. Izgrađivao se komunizam staljinističkog tipa, s obzirom na ulogu i utjecaj SSSR-a, čiji je model društveno-političkog uređenja KPJ slijedila. Bit komunističkog poimanja organizacije društveno-političkoga života čini revolucionarno djelovanje koje je željelo ukidanje klasnih podjela i stavljanje svakoga oblika privatnoga vlasništva pod kontrolu države, odnosno partijskih i državnih organa DFJ/FNRJ.

Dugoročan cilj KPJ djelovanjem nakon Drugog svjetskog rata bila je uspostava kolektivnoga vlasništva i državnoga poduzetništva, što su prema marksističkoj teoriji temelji socijalizma i njegova gospodarskoga sustava.⁴⁷ Radi stvaranja komunističkoga društvenog sustava KPJ je negirala i marginalizirala temeljne građanske vrijednosti poput pluralističkoga političkog sustava, privatnoga vlasništva i građanskih sloboda. Nasuprot tome uveden je sustav razvlašćivanja vlasnika privatnoga kapitala, što je bilo u suprotnosti s ratnom taktikom KPJ.⁴⁸ Postojala je i ovisnost sudova, koji su u DFJ, i poslije u FNRJ, bili poluga provođenja zamisli partijskih organa. Oni su u svojim odlukama privatne nositelje kapitala najčešće prikazivali kao protivnike socijalističke ideje i olakšali podržavljenje privatne imovine, čiji je cilj bio učiniti nositelje privatnoga kapitala ovisnima o partijskim i državnim organima.

Iako KPJ, za vrijeme Drugog svjetskog rata, nije otvoreno najavljivala oduzimanje imovine, to jest promjenu vlasništva nad imovinom, namjere su se, nakon rata, znatno promijenile.⁴⁹ Program KPJ, prihvaćen 1920. na 2. partijskom kongresu u Vukovaru odredio je ciljeve u pogledu regulacije vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, odnosno segmentima kojima se stvara akumulacija kapitala potrebna za izgradnju socijalizma. Program naglašava važnost suštinske promjene položaja radničke klase, koja će ga poboljšati preuzimanjem i ovladavanjem sredstvima proizvodnje. U Programu se dalje ističe:

⁴⁷ Radelić 2006, 177.

⁴⁸ Bilandžić 1999, 204-244.

⁴⁹ Maticka 1992, 123-124.

“Da bi se po osvojenju političke vlasti podigla proizvodnja, diktatura proleterijata treba da izvrši eksproprijaciju krupnih kapitalista i veleposednika, da sredstva za proizvodnju i saobraćaj pretvori u kolektivnu svojinu radničke države.”⁵⁰

Pored teorijski definiranih stajališta, Program donosi i naputak čijim će se provođenjem omogućiti učinkovita uspostava kontrole radničke klase nad sredstvima za proizvodnju. Prvi cilj bio je preuzimanje kontrole nad državnim tijelima koja se bave organizacijom gospodarstva, napose nacionalizacija banaka, velikih industrijskih grana i poduzeća te malih posjeda. O generalnoj liniji provođenja teorijskih i praktičnih postavki Programa govori nam sljedeće stajalište:

„Što se tiče manjih preduzeća, proletarijat će ih socijalizirati malo pomalo, vodeći računa o njihovoj veličini i društvenoj korisnosti.”⁵¹

Iz navedenog jasno proizlazi da je stajalište KPJ, kada se radilo o vlasništvu, bilo nedvosmisleno. Nadalje, KPJ je, tijekom rata, vodila i upravljala planovima i formulirala političku strategiju Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP). Upravo je potreba omasovljenja NOP-a primorala na revidiranje njegovih stajališta u vezi s rješavanjem imovinsko-pravnih odnosa. Mobiliziranje stanovništva za borbu protiv okupatora u okviru NOP-a poprimilo je umjereniji karakter i zbog toga što su politički protivnici u zemlji i izvan nje upućivali na komunističku prirodu NOP-a koju je KPJ, u vrijeme rata, željela prikriti. Ublažavanjem stajališta iznesenih u Programu želio se negirati revolucionarni karakter NOP-a radi uspostavljanja dobrih odnosa sa Saveznicima. O suprotstavljanju prikazivanju revolucionarnog karaktera NOP-a najbolje govori Izjava o ciljevima i načelima Narodnooslobodilačke borbe koju su 26. svibnja 1943. objavili Inicijativni odbor ZAVNOH-a i Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske. U Izjavi su isticali da politički protivnici Narodnooslobodilačke borbe (NOB) poput ustaša, četnika, predstavnika Hrvatske seljačke stranke te izbjegličke vlade u Londonu pogrešno prikazuju ciljeve NOP-a.⁵² U želji za neutralizacijom „dezinformacija“ koje se šire iz suprotstavljenih političkih centara, u Izjavi se kaže:

“Narodno-Oslobodilački Pokret ne uvodi nikakvih radikalnih promjena u pogledu društvenog (socijalnog) života, osim zamjene reakcionarnih općinskih uprava, načelnika i

⁵⁰ Maticka 1992, 123-124., Anić 2007, 28.

⁵¹ Maticka 1992, 124., Anić 2007, 28.

⁵² Anić 2007, 29.

žandara, koji su se stavili u službu okupatora, s pravim, slobodnom narodnom voljom izabranim predstavništvima, koja imaju istinski demokratsko narodni karakter. Sve najvažnije mjere, kako u društvenom životu, tako i državnoj organizaciji rješavat će nakon rata predstavnici koje izabere narod.“⁵³

Izjava je trebala poslužiti i kao podloga za stjecanje povoljnijega položaja NOP-a, i u zemlji i u inozemstvu, isticanjem jednakosti demokratskih prava i prava vlasništva. U kontekstu demokratskih prava i prava vlasništva u Izjavi stoji:

„Narodno-Oslobodilački Pokret bori se za socijalna i demokratska prava, te je prema tome daleko od svakog nasilja i nezakonitosti. On priznaje nepovredivost privatnog vlasništva kao i najšire mogućnosti ispoljavanja inicijative u industriji i ostalim privrednim djelatnostima.“⁵⁴

U nastavku ću detaljnije objasniti neke osnovne zakone i mjere podržavljenja ključne za razumijevanje tematike oduzimanja imovine privatnim vlasnicima.

Analizirajući pravno stajalište, među mjere podržavljenja imovine svrstavamo konfiskaciju i nacionalizaciju. Konfiskacija, kao najizrazitija mjera kaznenog karaktera, oduzimanje je dijela ili cjelokupne imovine, koja bez ikakve naknade prelazi u vlasništvo države.⁵⁵

Nadalje, nacionalizacijom bi gotovo cjelokupna privreda prešla u državno vlasništvo. Pored gospodarskoga i pravnoga, nacionalizaciju možemo promatrati i sa sociološkog stajališta. Neposredna posljedica razvlašćivanja vlasnika imovine nacionalizacijom bilo je smanjenje njihove društvene privilegiranosti te pogoršanje životnih uvjeta uslijed nemogućnosti dobivanja naknade za oduzetu imovinu, ili dobivanja naknade koja nije odgovarala vrijednosti nacionalizirane imovine.⁵⁶

Promjene vlasništva nad imovinom neposredno nakon Drugog svjetskog rata zasnivane su na Uredbi o vojnim sudovima od 24. svibnja 1944., Odluci o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile od 21. studenoga 1944., Zakonu o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže od 23. travnja 1945.,

⁵³ Anić 2007, 29.

⁵⁴ Anić 2007, 29.

⁵⁵ Anić 2007, 26.

⁵⁶ Anić 2007, 26.

Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24. travnja 1945., Zakonu o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i razdora od 24. svibnja 1945., Zakonu o oduzimanju ratne dobiti stečene za vrijeme neprijateljske okupacije od 24. svibnja 1945., Zakonu o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 9. lipnja 1945., Zakonu o kursevima za povlačenje okupacijskih novčanica i reguliranju obaveza na području Hrvatske od 21. lipnja 1945., Zakonu o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže od 11. srpnja 1946., Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države od 25. kolovoza 1945., koji je dopunjen 16. srpnja 1946., Zakonu o oduzimanju državljanstva oficirima i podoficirima bivše jugoslavenske vojske koji se ne žele vratiti u domovinu, pripadnicima vojnih formacija koji su služili okupatoru i pobjegli u inozemstvo, te osobama koje su pobjegle u inozemstvo nakon oslobođenja 23. kolovoza 1945., s izmjenama toga zakona od 23. listopada 1946., na temelju kojih su provođene zapljene, te Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. kolovoza 1945., Zakonu o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske od 24. studenoga 1945. i Zakonu o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća iz 1946. godine.⁵⁷ Svrha svih spomenutih zakona bilo je oduzimanje imovine vlasniku.

Za praktičnu provedbu Odluke o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile od 21. studenoga 1944. bila je zadužena Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Institucije zadužene za provedbu Odluke koju je Povjereništvo unutrašnjih poslova ZAVNOH-a dostavilo 19. ožujka 1945. bili su oblasni i okružni NOO-i. O načinu rada tih institucija dovoljno govori činjenica da za prijelaz imovine u državno vlasništvo nije bila potrebna sudska odluka, nego pismeno rješenje upravnoga odjela okružnog NOO-a.⁵⁸

Veliku važnost ima Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj Predsjedništva ZAVNOH-a od 24. travnja 1945. godine. Njome se sankcionirala poslovna i prijateljska suradnja s pripadnicima neprijateljske vlasti i vojske, a kažnjavala se i služba u tijelima državne uprave NDH za vrijeme četverogodišnjeg rata. Odlukom je za prekršitelje bio predviđen izgon, a završna bilanca pokazuje da je na temelju presuda sudova za zaštitu nacionalne časti konfiscirano 117 industrijskih poduzeća i 189 posjeda. Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj se praktično primjenjivala četiri mjeseca, nakon čega je Predsjedništvo Narodnog sabora Federalne Hrvatske donijelo Zakon o izmjenama

⁵⁷ Radelić 2006, 180-189.

⁵⁸ Radelić 2006, 180.

Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, čijom regulativom nadležnost posebnih sudova koji su dotad bili zaduženi za provedbu Odluke prelazi na okružne narodne sudove.⁵⁹

Prema Zakonu o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 9. lipnja 1945. plijenila se imovina onih koje je NOP, za vrijeme rata, sudskom odlukom osudio na smrt ili izvansudski smaknuo ili su, pak, u strahu od odmazde pobjednika, potkraj rata pobjegli u inozemstvo. Prema informacijama izrečenim na 3. konferenciji predstavnika Državne uprave narodnih dobara (DUND) i ZUND-a 30. i 31. prosinca 1945., koje nisu konačne, u Hrvatskoj je predano 8 025 prijedloga za zapljenu. Od svih zemalja FNRJ Hrvatska je predvodila po broju prijedloga. Slijedi Bosna i Hercegovina, gdje je bilo 7 500 prijedloga, zatim Srbija sa 5 420 prijedloga, ali prema podacima za samo neke okruge i bez Autonomne pokrajine Vojvodine i Autonomne oblasti Kosmeta, te Slovenija sa 5 901 prijedlogom.⁶⁰ Intencija toga zakona bila je pojednostavnjenje procedure konfiskacije imovine tijekom i nakon rata, gdje bi se, kao osnova za konfiskaciju, koristio samo jedan zakonski tekst. Jednim zakonskim tekstom koji bi vrijedio za sve oblike imovine i pojednostavnjenjem procedure spriječila bi se konfiskacija imovine po različitim kriterijima i postupcima koja su neizbježno vodila do pogrešaka.⁶¹

Konfiskacija imovine određena je Zakonom o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije kao prinudno oduzimanje bez naknade, u korist države. Moguća je bila konfiskacija cjelokupne imovine ili točno određenog dijela koji je osobno vlasništvo ili osobni udio u zajedničkoj imovini s drugim osobama.⁶² Sva imovina, oduzeta na taj način, ulazila je u Jedinstveni narodnooslobodilački fond.⁶³

Zakonom o nacionalizaciji privatnih i privrednih poduzeća od 5. prosinca 1946. obuhvaćena su sva privatna privredna poduzeća općedržavne i republičke važnosti: sve grane industrije i rudarstva, građevinarstvo i projektiranje, bankarstvo i osiguranje, toplice, trgovine na veliko i sav promet.⁶⁴ Tim zakonom počinje prva nacionalizacija. O hitnosti njegova izglasavanja u Narodnoj skupštini FNRJ govori podatak da je ona prijedlog zakona dobila na uvid samo dan prije izglasavanja.⁶⁵ Zakon je predviđao isplatu naknade za podržavljenu imovinu, ali ne u gotovini, nego u državnim obveznicama. Ipak, postojali su

⁵⁹ Radelić 2006, 181.

⁶⁰ Mikola 1999, 178.

⁶¹ Matićka 1992, 133.

⁶² Akmadža 2003, 127.

⁶³ Anić 2007, 39., Anić 2008, 819-823.

⁶⁴ Radelić 2006, 184.

⁶⁵ Matićka 1992, 133.

iznimni slučajevi koje je određivala vlada FNRJ kada je naknada za nacionaliziranu imovinu isplaćivana u gotovini.⁶⁶ Kada se uvidjelo da Zakon iz 1946. ne funkcionira u praksi na način kako je bilo početno zamišljeno te da su učinjeni propusti prilikom njegove provedbe, zato što su izvan zahvata nacionalizacije ostali gospodarski subjekti koji su, iz perspektive komunističke vlasti, negativno djelovali na tadašnji sustav, 1948. donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih i privrednih poduzeća iz kojega je bio vidljiv novi popis onoga što je trebalo nacionalizirati.⁶⁷ Poslijeratna komunistička vlast je, ovakvim odnosom prema privatnom vlasništvu i kapitalu, željela pokazati svojim političkim pokroviteljima iz SSSR-a da efikasno provode postulate teorije komunističkoga gospodarskog i društvenog uređenja. U prilog prethodnoj tezi o efikasnosti provođenja konfiskacije pokazuju nam sljedeći podaci koje iznosi Radelić u knjizi *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*. Naime, pozivajući se na podatke 2. kongresa Komunističke partije Hrvatske (KPH), Radelić navodi da je u Hrvatskoj konfiskacijom ekspropirano po značenju, vrijednosti i produkciji više od 75% poduzeća. Iskazano brojkama, oduzeto je 211 poduzeća republičkog značenja, 30 industrijskih poduzeća saveznoga značenja, 40 rudarskih poduzeća, 28 banaka, 45 građevinskih poduzeća i 51 trgovačko poduzeće.⁶⁸

Zakonom o nacionalizaciji privatnih i privrednih poduzeća iz 1948. nacionalizirani su mali industrijski pogoni, obrtničke radionice, dućani i krčme. Dopunom Zakona o nacionalizaciji nacionalizirano je i 1 095 privatnih poduzeća, uglavnom srednje veličine.⁶⁹

Efikasnim provođenjem Zakona o nacionalizaciji privatnih i privrednih poduzeća iz 1946. i 1948. podržavljena je gotovo cjelokupna privreda osim, dakako, one koja nije prethodno obuhvaćena konfiskacijom.⁷⁰ Neposredni cilj učinkovitog podržavljenja privatne imovine bilo je stvaranje „općenarodne imovine“ potrebne za razvoj planskoga gospodarstva i brzu industrijalizaciju zemlje.⁷¹

Moram naglasiti da dio rada koji govori o nacionalizaciji imovine nisam uspio arhivskom dokumentacijom povezati s primjerima iz prakse na temelju kojih bi se mogao rekonstruirati tijek sudskih procesa i zakonskih odluka. Ipak, u radu Tomislava Majetića pod naslovom „Organi nove narodne vlasti i prve njihove mjere poduzimane u oslobođenom Karlovcu“, stoji podatak da je na području Karlovca, u razdoblju od 1946. do 1948.

⁶⁶ Akmadža 2003, 148.

⁶⁷ Kačer 1997, 116.

⁶⁸ Radelić 2006, 184., *Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, Zagreb, 1949.*, 76., 196., 203.

⁶⁹ Kardelj 1980, 189.

⁷⁰ Anić 2007, 26-27.

⁷¹ Anić 2007, 26-27.

nacionalizirano ukupno 16 privrednih poduzeća, i to: Roltex, proizvodnja finih vunelih tkanina, Tvornica jorgana, Tvornica rublja Mirko Kozina, Tekstilna tvornica Mitvalsky, Tekstilna tvornica Blau i Bartoš, Luna, tvornica svjetiljaka, metalne i kovinske robe, Kordun, tvornica željezne i čelične robe, Alpa, industrijska proizvodnja željezne robe, Tvornica parketa i pilana d.d., Karlovačka tvornica parketa, Štamparija Božičević Slavo, Štamparija Dragutin Hauptfeld, Građevno poduzeće inženjera Nikole Marića, Hotel Central, Hotel Europa, i Hotel Goran. Ukupna vrijednost nacionalizirane imovine prethodno spomenutih poduzeća bila je 29.291.591,00 dinara. Također, u razdoblju od 1946. do 1950. nacionalizirano je i 8 stambenih zgrada, koje su bile u stranom vlasništvu. Njihova je vrijednost iznosila 1.643.500,00 dinara.⁷²

Bez obzira na podatak da je nad Tvornicom parketa i pilana d.d. u 1948. provedena nacionalizacija, početnu fazu prelaska tvornice u državno vlasništvo obilježila je konfiskacija njezine imovine, koja je provedena neposredno nakon Drugog svjetskog rata.

3. Konfiskacija karlovačke tekstilne industrije

U ovome dijelu rada neću obuhvatiti temeljne postavke razvoja karlovačke tekstilne industrije tijekom cijele njezine povijesti, nego samo razdoblje kada je konfiskacija provedena s izrazitom efikasnošću te ću u tom pogledu taksativno obraditi poduzeća za koja je pronađena arhivska građa i dokumentacija, a koja su bila izvrgnuta spomenutom tretmanu partijskih i državnih organa DFJ i FNRJ.

Analiza konfiskacije tekstilne industrije iznimno je važna ako se uzmu u obzir sljedeće činjenice. Od početka 1930. pa sve do početka Drugog svjetskog rata postotak tekstilnih radnika bio je u rasponu od 11,1% do 14,9%, pri čemu su više od 60% činili seljaci-radnici. Gledajući nacionalnu razinu, na izvoz tekstilne industrije otpadalo je oko 49% od ukupnoga izvoza monarhističke Jugoslavije.⁷³

Razdoblje između dvaju svjetskih ratova karakteristično je po financijskoj stabilnosti poslovanja tekstilne industrije. Uspješnost njezina poslovanja narušava se nakon vojnog napada Njemačke na Austriju, Čehoslovačku i njezino sudetsko područje, što se ponajprije očituje u ograničenom uvozu tekstilnih sirovina, poluproizvoda i pamučnog prediva u odnosu na razdoblje od početka 1930. godine. Teritorijalne promjene, koje su se 1938.

⁷² Majetić 1979, 633.

⁷³ Šimončić-Bobetko 2005, 273.

dogodile u Srednjoj Europi, prilično su utjecale na tekstilni uvoz.⁷⁴ Uslijed Njemačke vojne okupacije Austrije, Čehoslovačke i Sudeta te preorijentacije tvornice sirovina na proizvodnju za vojne potrebe, Hrvatska se, za nabavu tekstilnih sirovina i poluproizvoda, morala orijentirati na englesko tržište, koje je bilo znatno skuplje u odnosu na tržište zemalja Srednje Europe.⁷⁵

Nadalje, valja naglasiti da je uslijed nestabilnosti tržišta kao posljedice nagovještaja početka Drugog svjetskog rata cijena gotovih tekstilnih proizvoda porasla između 10% i 12%.⁷⁶

Karlovačku gospodarsku situaciju, u međuraću karakteriziraju, financijska stabilnost i prosperitet. Neposredno nakon završetka Prvog svjetskog rata pojavljuje se velika mogućnost razvoja svih industrijskih grana uslijed proširenja tržišta na čitavo područje novostvorene jugoslavenske države, kao i prekida trgovačkih veza s industrijski razvijenim dijelovima bivše Austro-Ugarske Monarhije.⁷⁷ Treba istaknuti da je grad osiguravao povoljne uvjete za razvitak industrije. Pored besplatnog zemljišta, tijekom duljeg razdoblja oslobađao je poduzetnike gradskih poreza, a onima koji su zapošljavali preko dvjesto radnika davao je i besplatnu struju.⁷⁸ Zbog toga je Karlovac bio poželjno odredište industrijalcima diljem zemlje u potrazi za brzim ostvarenjem profita. Početkom 1930. industrijalizacija Karlovca zastala je te je tijekom Velike svjetske krize propalo nekoliko većih tvornica i niz obrtnih poduzeća. Tekstilna industrija i njezin izvanredno povoljan razvoj do 1938. omogućili su da se Karlovac i okolica u međuraću ne moraju suočavati s velikim problemom nezaposlenosti radnika-seljaka, osobito žena.⁷⁹

Prvo tekstilno poduzeće čiju ću konfiskaciju imovine prikazati je Vuna d.d. Poduzeće je osnovao njemački poduzetnik Adolf Romer iz Leobena 1922., sa sjedištem u Karlovcu. Temeljna glavnica poduzeća iznosila je 8.000.000,00 kruna. Vuna d.d. 1925. prelazi u vlasništvo koncerna Koste Ilića i sinova iz Beograda. Ondašnja glavnica od 3.750.000,00 dinara, povećava se ulaskom braće Ilić u vlasničku strukturu poduzeća za 750.000,00 dinara, što kumulativno čini glavnicu od 4.500.000,00 dinara podijeljenih na 45 000 akcija po donosiocima od 100,00 dinara.⁸⁰ Godine 1925. dovršena je izgradnja poduzeća te su proizvodni pogoni pušteni u rad, a kao temeljne djelatnosti u upitnom listu Statističkog

⁷⁴ Šimončić-Bobetko 2005, 366.

⁷⁵ Šimončić-Bobetko 2005, 366.

⁷⁶ Šimončić-Bobetko 2005, 366.

⁷⁷ Kolar-Dimitrijević 1979, 227.

⁷⁸ Kolar-Dimitrijević 1979, 227.

⁷⁹ Kolar-Dimitrijević 1979, 227.

⁸⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. 14.492

ureda pri Predsjedništvu Narodne Republike Hrvatske navode se proizvodnja vunениh tkanina, izrada štofova za odijela i kapute, deka za bolnice, vojsku i privatnu upotrebu.⁸¹

Tvornica je bila smještena u Turnju, 4,5 kilometara od Karlovca na ušću Mrežnice u Koranu, te je na tom teritoriju imala sedamnaest proizvodnih postrojenja uz vlastiti električni pogon koji je omogućavala vodena snaga dviju spomenutih rijeka. U okviru koncerna Ilić uz Vunu d.d. bile su i Tekstilne tvornice d.d.⁸², prije rata poznate pod nazivom Tekstilne tvornice a.d.⁸³, sa zasebnim privremenim upraviteljima i zasebnim knjigovodstvom, ali sa zajedničkom blagajnom i zajedničkom administrativnom kancelarijom, te su stoga činile nerazdvojivu proizvodnu cjelinu. Isprepletenost zajedničke djelatnosti i poslovanja najbolje možemo prosuditi po Izvještaju o finansijskom stanju tvornice Vuna d.d. na osnovi naloga DUND-a u Beogradu, u kojemu stoji da se veliki broj sirovina i pomoćnog materijala za tvornicu Vuna d.d. proizvodi na industrijskim kolosijecima Tekstilnih tvornica d.d. uz pomoć posuđenih strojeva za proizvodnju Vune d.d.⁸⁴ Poduzeće Tekstilne tvornice a.d. pod vodstvom koncerna obitelji Ilić nastalo je na temelju fuzije s Prvim hrvatskim mlinom na čigre d.d. u Karlovcu te se postupno stari mlin pretvara u poduzeće za trikotažu i štofanje. Karlovački kotarski sud, na zahtjev stranke, rješenjem od 3. srpnja 1929. određuje brisanje naziva poduzeća Prvi hrvatski mlin na Čigre d.d., Karlovac iz trgovačkog registra i upis novoga poduzeća pod nazivom Tekstilne industrije a.d.⁸⁵

Od početka Drugog svjetskog rata do 1944. poduzeće se bavilo proizvodnjom muškog, ženskog i dječjeg donjeg rublja od pamuka, vune i svile te platna za radna odijela. Tvornica Tekstilne tvornice a.d. nalazila se na periferiji Karlovca, kraj rijeke Korane, na površini od 4 516 m². Ispred tvorniškoga kruga nalazile su se dvije livade površine od 84 577 m², koje su bile pravo bogatstvo za daljnje širenje tvorničkih objekata i proizvodne djelatnosti, s obzirom na povoljan strateški položaj, zbog blizine rijeke Korane, koja je omogućavala korištenje vodne energije u proizvodne svrhe.⁸⁶

Ono što je činilo veliku prednost u odnosu na druga poduzeća jest to što je poduzeće Tekstilne tvornice a.d. imalo vlastiti električni pogon Francisove turbine od 290 konjskih snaga s pripadajućim instalacijama.⁸⁷ Tekstilne tvornice 1938. prestaju biti akcionarsko

⁸¹ HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

⁸² d.d. – dioničko društvo. Trgovačko društvo čiji je temeljni kapital podijeljen na dionice. Pretpostavlja ograničenu odgovornost vlasnika dionica.

⁸³ a.d. – akcionarsko društvo. Trgovačko društvo sa osnovnim kapitalom podijeljenim na određeni broj dionica sa jednakim iznosima.

⁸⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. 14.492

⁸⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. 19.492

⁸⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. 19.492

⁸⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. 19.492

društvo te postaju dioničko društvo.⁸⁸ Ovakva promjena bila je isključivo u domeni sintakse, bez pravih promjena u vlasničkoj strukturi poduzeća.

Kotarski sud u Karlovcu donio je odluku kojom se, Vladi Iliću, vodećem dioničaru koncerna Ilić, zbog suradnje s ustaškim vlastima izriče mjera konfiskacije imovine. Nadalje, sud je donio rješenje po kojem se određuje da je konfiscirani dio imovine vezan za Tekstilne tvornice d.d. 12 500 dionica u iznosu od 100,00 dinara po dionici te 22 140 dionica koje su sastavni dio većinskoga dijela vlasništva vezano uz drugi dio koncerna Ilić, Vuna d.d., također u iznosu od 100,00 dinara po dionici. Zbog kaznenih dijela iz članka 14. Uredbe o vojnim sudovima Vojni sud Komande grada Beograda osudio je industrijalca Vladu Ilića na konfiskaciju imovine prema razmjeru dionica kako je rečeno. Za provođenje konfiskacije ovlašćuje se Kotarski sud u Karlovcu, koji je na temelju presude Vojnoga suda analizirao vrijednosti dionica. U rješenju Kotarskoga suda Karlovac od 17. kolovoza 1945. stoji da je konfiscirano samo 3 690 dionica Vune d.d. koje su pronađene prilikom popisa imovine u blagajni poduzeća. Ostatak u iznosu od 22 860 dionica pohranjen je kod Jadransko-podunavske banke u Beogradu, 18 450 dionica nalazi se kod Srpske banke u Zagrebu, a dionice poduzeća Tekstilne industrije d.d. nalaze se kod Vlade Ilića, čije je prebivalište u vrijeme konfiskacije bio Beograd. Zakonskom regulativom utvrđeno je da konfiskaciju imovine u obliku dionica koje posjeduje Vlada Ilić ima provesti, u smislu članka 16., kotarski sud na čijem se području nađe dotični većinski dioničar.⁸⁹ Iz iskaza dioničara od 31. siječnja 1946., koji je u obliku zahtjeva upućen iz Državne uprave u Beogradu na adresu Zemaljske uprave narodnih dobara NR Hrvatske, vidljiv je popis dioničara poduzeća Vuna d.d. kako slijedi:

Tablica 4. Popis dioničara poduzeća Vuna d.d. od 31. siječnja 1946. godine

Dioničari	Broj dionica
Tvornica vunениh tkanina Kosta Ilić i sinovi a.d. Beograd	22 825
Vlada Ilić	22 140
Kosta Ilić	5
Uroš Ilić	5
Siniša Ilić	5

⁸⁸ HR-HDA-313 ZUND, kut. 447, br. 19.492

⁸⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. II K-19/45.

Milorad Naumović	5
Petar Kostić	5
Juraj Jendriš	5
Branislav Stefanović	5
Ukupno	45 000
Dionička glavnica	4.500.000,00

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447.

Iskaz dioničara veoma je bitan jer je na temelju njega vidljivo koliko koji član koncerna Ilić participira u vlasništvu nad poduzećem Vuna d.d. te na temelju dioničkoga udjela DUND u Beogradu može procijeniti konfiscirani iznos predmetne imovine. U slučaju koji je naveden u obliku tabelarnoga iskaza vidljiv je udio dionica koncerna Ilić u poduzeću Vuna d.d.⁹⁰

U pokušaju sprečavanja konfiskacije poduzeća Vune d.d., uprava poduzeća poslala je Sekretarijatu DUND-a dopis iz kojega je vidljivo da je u ratnom razdoblju poduzeće bilo povojničeno, odnosno da je za potrebe vojske NDH bilo prisiljeno proizvoditi svu potrebnu opremu u okviru svojih proizvodnih mogućnosti. Nadalje, navodi se da su članovi Upravnoga i Nadzornoga odbora koji su se u ratu zatekli na teritoriju poslijeratne Federalne Hrvatske bili neskloni ustaškim vlastima te nisu davali nikakve novčane priloge na raspolaganje ustaškoj vojsci i ustanovama.

Članovi Upravnoga i Nadzornoga odbora u dopisu kazuju da su u više navrata davali novčana sredstva za stradale od ustaškog terora te je novčano pomagana i „narodno oslobodilačka borba“.⁹¹

U nastavku teksta tabelarno ću prikazati račune dobiti i gubitka Vune d.d. od 25. srpnja 1945., koji će nam olakšati razumijevanje cjelokupne gospodarsko-političke situacije unutar koje se odvijala konfiskacija poduzeća kao moćna poluga obračuna s tzv. „nenarodnim elementima“ optuženima za suradnju s ustaškim vlastima u ratnim vremenima.

⁹⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. II-4844/46.

⁹¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447.

Tablica 5. Račun aktive poduzeća Vuna d.d. od 25. srpnja 1945. godine (u dinarima)

Aktiva poduzeća Vuna d.d.	Iznos
Novčani zavodi	355.080,04
Vrijednosni papiri	10.906.150,00
Dužnici	109.522,15
Sirovine	2.698.525,00
Pogonski materijal	18.030,00
Poluproizvodi	2.142.420,00
Gotova roba	886.952,65
Zgrade	5.168.186,77
Zemljište	412.574,00
Strojevi	8.497.041,28
Uređaji za otpremu i prijevoz	52.000,00
Osobni i teretni automobili	110.000,00
Alati i namještaj	62.219,23
Račun kaucija i garancija	27.807,24
Ukupno	31.394.508,36

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447.

Tablica 6. Račun pasive poduzeća Vuna d.d. od 25. srpnja 1945. godine (u dinarima)

Pasiva poduzeća Vuna d.d.	Iznos
Glavnica	4.500.000,00
Zakonske rezerve	1.206.459,69
Ostale rezerve	83.315,50
Rezerve za umanjenje aktivnih stavki	11.013.649,88
Ostala dugovanja	6.385.020,72
Ukupno	23.188.445,79

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447.

Ako kompariramo ukupne vrijednosti aktive i pasive iz računa dobiti i gubitka na dan 25. srpnja 1945., vidimo da je Vuna d.d. poslovala s dobitkom u iznosu ukupne

vrijednosti od 8.206.062,57 dinara. Logika socijalističke revolucije o čijim sam postulatima obračuna s političkim neistomišljenicima pisao jasna je i neumoljiva.

Ideološki gledano, svako poduzeće koje je ratno vrijeme prošlo neokrznuto ratnim štetama i razaranjem te poslovalo s pozitivnom bilancom u očima nositelja socijalističke revolucije poticalo je sumnju na održavanje prijateljskih i poslovnih odnosa s vlastima NDH.

U prilog rečenom prikazat ću tablicu iz koje će prema iskazu stanja prometa od 1941. do 1945. biti vidljivo poslovanje poduzeća Vuna d.d. u četverogodišnjem razdoblju rata.

Tablica 7. Iskaz stanja vrijednosti prometa robe poduzeća Vuna d.d. prodane trgovcima i državnim ustanovama od 1941. do 1945. godine (u dinarima)

Godina	Vrijednost prometa prodane robe trgovcima	Vrijednost prometa prodane robe državnim ustanovama	Ukupno
1941.	7.950.908,50	6.438.782,70	14.389.691,50
1942.	2.641.581,90	64.844.113,50	67.485.695,40
1943.	766.971,00	57.888.608,00	58.655.579,00
1944.	1.160.881,17	150.771.584,08	151.932.465,25
1945.	2.289.397,50	63.415.124,40	65.704.521,90
Ukupno	14.809.740,07	343.358.212,68	358.167.953,05

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447.

U prethodnom tabelarnom prikazu imamo priliku vidjeti ono što je, pretpostavlja se, izazvalo najveću sumnju kod novouspostavljene vlasti u suradnju koncerna Ilić i njihovih poslovnih akvizicija s ustaškim vlastima. Na početku rata prodano je više robe trgovcima nego državnim ustanovama. Slijedom ratnih previranja i dolaska ustaša na vlast poslovanje koncerna poprima velike razlike u odnosu na početnu godinu rata na ovim prostorima. Od 1942. do 1945. vrijednost robe prodane državnim vlastima premašuje vrijednost robe prodane trgovcima, s tim da valja naglasiti da je najveća razlika bila 1944., i iznosila je 150.771.584,08 dinara od robe prodane državnim ustanovama naspram neznatnih 1.160.881,17 dinara od robe prodane trgovcima.

Jednostavan pogled na iskaze dioničara, račune dobiti i gubitka te nesrazmjer iskaza platnog prometa u pitanju razlika u vrijednosti robe prodane državnim ustanovama i malim trgovcima za vrijeme rata, bez obzira na to je li koncern poslovao svojevrijedno ili ga je prisilila

ustaška vlast, novoustrojenoj je vlasti bio više nego dovoljan razlog da se po Vojnom sudu Komande grada Beograda 25. ožujka 1945. donese odluka kojom se vlasniku koncerna Vladi Iliću konfiscira cjelokupna imovina čiju je vrijednost ustanovio Kotarski sud u Karlovcu.⁹²

Tvornica marama d.d. osnovana je 31. ožujka 1933. u Karlovcu. Dozvolu za rad izdalo je načelništvo u Karlovcu odlukom od 3. listopada 1933. godine. Glavna djelatnost poduzeća odnosila se na proizvodnju džepnih maramica i marama za glavu, za čije je potrebe proizvodnje, u smislu oplemenjivanja proizvoda, koristila usluge drugih poduzeća.⁹³

Odlukom načelništva u Karlovcu od 24. travnja 1933. poduzeće je oslobođeno plaćanja gradskih nameta i uvoznine za građevni materijal i strojeve za potrebe normalne tvorničke proizvodnje tijekom deset godina počevši od 1933., odnosno godine osnutka, te će u idućem periodu poduzeće pokušati ostvariti maksimalni proizvodni učinak.⁹⁴

Tvornicu marama d.d. konfiscirala je NDH na temelju Zakonske odredbe o podržavljenju imetka Židova i židovskih poduzeća od 9. listopada 1941., Zakonske odredbe o ukidanju Državnog ravnateljstva za ponovu i Državnog ravnateljstva za prehranu od 30. prosinca 1941. i propisa Naredbe o podjeli poslova ukinutog Državnog ravnateljstva za ponovu i Državnog ravnateljstva za prehranu od 14. siječnja 1942. godine. Ured za podržavljeni imetak Odjela za državnu imovinu, navjeru i dugove Državne riznice NDH podržavljuje u korist NDH bez naknade imetak vlasništva Ede Čange.

U opisu podržavljenog imetka, kako će biti opisano u tablici, Židov Edo Čango raspolagao je s ukupno 200 dionica vlasništva kojima će upravljati Državna riznica te Odjel za državnu imovinu, navjeru i dugove, odnosno Ured za podržavljeni imetak.⁹⁵

Dopisom Ministarstva državne riznice NDH, Odjela za državnu imovinu, navjeru i dugove te Ureda za podržavljeni imetak Ministarstvu narodnog gospodarstva, Glavnom ravnateljstvu za obrt, veleobrt i trgovinu, Odjelu za gospodarstvenu politiku, pozivanjem na članak 2. Naredbe sa zakonskom snagom o otuđivanju i poslovanju privrednih poduzeća od 30. listopada 1940. broj 63401-VII-1940., potpisani Ured za podržavljeni imetak prijavljuje kao predstavnik NDH vlasništvo od 400 dionica Tvornice marama d.d.

Od toga je 200 dionica prijašnjega vlasništva Ede Čange iz Karlovca stečeno odlukom o podržavljenju od 23. rujna 1941., a prijašnje vlasništvo Ludwiga i Fritza Baumla (190 dionica) i Otta Baumla (10 dionica) iz Karlovca na temelju Zakonske odredbe o podržavljenju

⁹² HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. II K-19/45.

⁹³ HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

⁹⁴ HR-HDA-367-ZZS, kut. 19, br. 02423

⁹⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

židovske imovine od 30. listopada 1942. godine. Prijavljene dionice vode se pod brojevima 0201-400 i 0601-800.⁹⁶

Radi što boljšega uvida u poslovanje poduzeća, prije svega izvozne djelatnosti, donosim tabelarni prikaz prodaje od ukupne količine proizvodnje na dan 4. lipnja 1941. koji je Tvornica marama d.d. poslala na adresu Ministarstva narodnog gospodarstva NDH, Odjela za obrt, industriju i trgovinu pod rednim brojem 359/1941.

Tablica 8. Prikaz prodaje od ukupne količine proizvodnje poduzeća Tvornica marama d.d. po područjima prodaje od 4. lipnja 1941. godine (u dinarima i postotcima)

Područje prodaje	Vrijednost u dinarima	Vrijednost u postotcima (%)
NDH	2.791.290,20	45,94
Slovenija	1.093.118,85	18,00
Srbija i Makedonija	1.057.598,50	17,36
Vojvodina	759.799,85	12,60
Ostala područja bivše Jugoslavije	371.906,50	6,10

Izvor: HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

Ako analiziramo podatke iz tablice, možemo zaključiti da je većinski postotak izvozne djelatnosti Tvornice marama d.d. bio plasiran na teritorij tada novostvorene NDH, što će već samo po sebi, kako smo imali priliku vidjeti u prethodnom slučaju, biti dovoljan povod za sumnju u poslovnu i prijateljsku suradnju s vlastima NDH.

Iz dopisa Tvornice marama d.d. Državnom ravnateljstvu za gospodarsko knjigovodstvo od 24. rujna 1941., kao prilog upitnom popisu od 11. rujna 1941. nalaze se imena i prezimena svih dioničara podijeljenih prema mjestu držanja dionica.

Tablica 9. Popis dioničara Tvornice marama d.d. od 24. rujna 1941. godine

Dioničari	Broj dionica
Đuro Mužinić	200
Fritz Bauml	95
Ludwig Bauml	95

⁹⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

Mirko Malović	95
Otto Bauml	10

Izvor: HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

Nadalje, kod Prve Hrvatske štedionice, podružnica Karlovac, nalazi se popis sljedećih dioničara:

Tablica 10. Popis dioničara Tvornice marama d.d. kod Prve hrvatske štedionice, podružnica Karlovac, 24. rujna 1941. godine

Dioničari	Broj dionica
Edo Čango	200
Milan Lacković	200
Ivan Blažeković	150
Zora Jovanović	150
Mirko Malović	105
Stjepan Magdić	100
Bogdan Novković	100

Izvor: HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

U ime Kotarskog suda u Karlovcu pod predsjedanjem predsjednika sudskog vijeća Eugena Špoljarića sastavljen je zapisnik u prostorijama Tvornice marama d.d., Tuškanova ulica 2 u Karlovcu, iz kojeg je vidljiv popis stvarnoga stanja imovine koja se ima konfiscirati u doglednom razdoblju. Zapisnik sastavljen 24. studenoga 1945. poslužit će kao predložak i pravna osnova za daljnji postupak konfiskacije cjelokupne imovine Tvornice marama d.d.⁹⁷ Na temelju navedene odluke popisani su predmeti koji su pronađeni u Tvornici marama d.d. Najvažnije je ono što navodi sudski vještak Josip Mrgan, a to je da su prema zadnjem zapisniku sastanka Glavne skupštine održanog u kolovozu 1941. vlasnici dionica bili kako slijedi u tabelarnom prikazu.

⁹⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

Tablica 11. Vlasnici dionica poduzeća Tvornica marama d.d. prema posljednjem zapisniku sastanka Glavne skupštine 1941. godine

Dioničari	Broj dionica
Đuro Mužinić	200
Milan Lacković	200
Edo Čango	200
Ludwig i Fritz Bauml	190
Ivan Blažeković	150
Mirko Malović	150
Bogdan Novković	100
Otto Bauml	10

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

Analizom tablica i dostupne dokumentacije te pozivanjem na izloženo u smislu konfiskacije dionica ustaških vlasti možemo primijetiti da se sadržaj spomenutih dionica izmijenio nakon svršetka rata jer je prijašnja vlast NDH podržavila dionice Ludwiga i Fritza Baumla te Otta Baumla i Ede Čange, koje su zajedno činile 400 dionica vlasničkoga udjela. Podržavljenih 400 dionica preuzela je svojedobno Državna riznica NDH, a većina ostalih dionica nalazila se u obliku pologa deponiranih u Prvoj hrvatskoj štedionici, podružnica Karlovac.⁹⁸

Zaključno, Kotarski sud u Karlovcu rješenjem od 22. siječnja 1946. odlučuje o konfiskaciji cjelokupne imovine poduzeća Tvornica marama d.d. U daljnjem obrazloženju kaže se da postupku konfiskacije podliježu nekretnine Tvornice marama d.d. upisane u nadležnosti Kotarskoga odbora Švarča. Prema rješenju, ukupna vrijednost nekretnina, zemljišta i tvorničkih postrojenja iznosi 2.791.332,00 dinara.⁹⁹ Konfiscira se, u korist države, i sva oprema za proizvodnju, strojevi, pomoćni materijal za strojeve, „sirova“ i „gotova roba“ za čije se utvrđivanje vrijednosti kao pravna osnova koristio spomenuti zapisnik sastavljen u prostorijama Tvornice marama d.d. 24. studenoga 1945. godine. Konfiscirana pokretna imovina predana je po sudskom izaslaniku na čuvanje privremenom upravitelju Boži Kovačeviću, koga je postavio Okružni narodni odbor, Odjel za industriju u Karlovcu. U nastavku teksta tabelarno ću prikazati pojedinačne vrijednosti sredstava za proizvodnju.

⁹⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

⁹⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

Tablica 12. Vrijednost sredstava za proizvodnju prema zapisniku od 22. siječnja 1946. godine (u dinarima)

Sredstva za proizvodnju	Iznos
Strojevi	1.105.200,00
Namještaj	94.970,00
Pomoćni materijal za strojeve	84.500,00
Sirova roba	371.988,00
Gotova roba	202.256,80
Razni predmeti	50.655,00
Ukupno	1.909.569,80

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

Konfiscirana Tvornica marama d.d., rješenjem Kotarskog suda, prenosi se u nadležnost i na upravljanje Okružnoj upravi narodnih dobara u Karlovcu.¹⁰⁰

Poduzeće Domaća tvornica predenja i tkanja pamuka d.d. osnovana je 1884. sa sjedištem u Dugoj Resi, gradu udaljenom 10 kilometara od Karlovca. U upitniku za firmu i tvornička postrojenja, upućenom poduzeću iz Statističkog ureda pri Predsjedništvu NR Hrvatske od 4. rujna 1945. kao najvažnije djelatnosti, navode se proizvodnja pamuka i miješanog prediva, a kao temeljne sirovine za njihovu proizvodnju koriste se pamuk, celulozna vata i kudeljja.¹⁰¹

Poduzeće je raspolagalo, u smislu proizvodne djelatnosti, predionicom i tkaonicom pamuka, objektima za proizvodnju vate, bojadisaonicom i bjelionicom.¹⁰² Iznimno je bitno reći i da je, prema anketnom obrascu Statističkoga ureda pri Predsjedništvu Narodne vlade Hrvatske, vidljivo da Domaćoj tvornici predenja i tkanja pamuka d.d. Duga Resa pripadaju Mira, tvornica čarapa d.d. sa sjedištem u Dugoj Resi, te Karlovačka tvornica popluna d.d. sa sjedištem u Karlovcu na adresi Gaza broj 18. Nadalje, iz anketnog obrasca vidljivo je da je Domaća tvornica predenja i tkanja pamuka d.d., jedini vlasnik Mire d.d. s posjedovanjem svih 5 000 dionica te vlasnik Karlovačke tvornice popluna d.d. s posjedovanjem svih 12 489 dionica.¹⁰³ U nastavku ćemo vidjeti da je povezanost i isprepletenost tih poduzeća vlasničkim

¹⁰⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 448.

¹⁰¹ HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

¹⁰² HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. 798

¹⁰³ HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

udjelima bitna jer je odluka o konfiskaciji triju poduzeća bila obuhvaćena jednim rješenjem Kotarskoga narodnog suda u Karlovcu.

Kad povučemo analogiju s Tvornicom marama d.d., vidjet ćemo, prema obradi dostupne dokumentacije, da su Domaću tvornicu predenja i tkanja pamuka d.d., te Karlovačku tvornicu popluna d.d., koja vlasničkom strukturom potpada pod ingerenciju Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d., podržavile i vlasti NDH i poslijeratne komunističke vlasti.

U tome smislu možemo razmotriti odluku Ministarstva državne riznice, Odjela za državnu imovinu, navjeru i dugove te Ureda za podržavljeni imetak koja je, u smislu propisa 7. zakonske odredbe o podržavljenju židovske imovine od 30. listopada, omogućila poništavanje ukupno 2 274 dionica Domaće tvornice za predenje i tkanje pamuka d.d., koje su bile u vlasništvu Lise Haas. Kako toliki broj dionica nije predan na upravljanje u unaprijed određenom razdoblju Ministarstvu državne riznice, Odjelu za državnu imovinu, navjeru i dugove, odnosno Uredu za podržavljeni imetak, „isti se broj ukupnih vrijednosti dionica od izdatnika dionica ima predati na upravljanje Ministarstvu državne riznice te će to novo izdanje dionica biti oslobođeno samoupravnih i državnih pristojba svih vrsta“.¹⁰⁴

Odluka Ministarstva državne riznice pravno uporište ima u odluci toga Ministarstva u kojoj se na temelju 1. zakonske odredbe o podržavljenju imetka Židova i židovskih poduzeća od 2. listopada 1941., 2. zakonske odredbe o ukidanju Državnog ravnateljstva za ponovu i Državnog ravnateljstva za prehranu od 30. prosinca 1941. i propisa Naredbe o podjeli poslova ukinutog Državnog ravnateljstva za ponovu te Državnog ravnateljstva za prehranu od 14. siječnja 1942. decidirano izjavljuje da se ima provesti podržavljenje opisanoga vlasničkoga židovskog imetka bez naknade u iznosu od 2 274 dionice Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d., koje su u vlasništvu Lise Haas.¹⁰⁵

Identične zakonske osnove, u malo modificiranom obliku, na temelju Zakona o podržavljenju židovske imovine od 30. listopada 1942., korištene se i u primjeru Tvornice popluna d.d. 1943., kako ću prikazati u nastavku. Naime, 21. travnja 1943. Ministarstvo državne riznice, Odjel za državnu imovinu, navjeru i dugove te Ured za podržavljeni imetak, donose odluku kojom se poništava imetak u iznosu od 275 dionica poduzeća Tvornice popluna d.d. koje su bile u vlasništvu Jelke Reiner te se oduzima 500 dionica poduzeća koje su bile u vlasništvu Otona Weissa, odnosno 75 dionica poduzeća vlasnika

¹⁰⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. 23228-D-1943.

¹⁰⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. P.2765

Alberta Ofnera iz Karlovca.¹⁰⁶ Rješenjem Ministarstva državne riznice NDH od 7. svibnja 1943. donosi se odluka o podržavljenju 550 dionica koje su bile vlasništvo Antuna Goldschmidta iz Zagreba.¹⁰⁷

Nešto kasnije, u studenome 1942., Sudbeni stol kao trgovački sud na sjednici pod predsjedanjem Stjepana Konjikovića i s vijećnicima Sudbenoga stola Antunom Sakijem i Ivanom Kasumovićem u smislu prethodno navedenih zakonskih propisa NDH također donosi zaključak o podržavljenju 2 274 dionice u vlasništvu Lise Haas, koje se imaju predati na raspolaganje Ministarstvu državne riznice NDH. Nadalje, Sudbeni stol utvrđuje da se određuje brisanje dotadašnjega člana Ravnateljstva poduzeća dr. Davida Karlovića iz Zagreba.¹⁰⁸

Informacije o tijeku i uspješnosti poslovanja razaznajemo iz dosjea općih podataka poduzeća koji se vodio pri Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, gdje je vidljivo da je dionička glavica poduzeća iznosila 56.250.000,00 dinara, a podijeljena je na 22 500 dionica po 2.500,00 dinara.¹⁰⁹

Valja naglasiti da je većina kapitala u okviru dioničke glavice bila inozemnoga podrijetla. Dioničari su prikazani tabelarno u nastavku.

Tablica 13. Popis dioničara prema dosjeima općih podataka Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d. iz 1945. godine

Dioničari	Broj dionica
Etexco A.G. Zurich	7 500
Edwin Binder, New York	6 228
Mary Burnsid	3 102
Dr. Felix Haas, Duga Resa (odveden kao Židov po Nijemcima u logor)	2 274
Florence Marion, New York	1 212
Franjo pl. Seemann, Rio de Janeiro	997
Dr. Fritz Kind, Zurich	937

¹⁰⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 438, br. 22706-D-1943.

¹⁰⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 438, br. 24579-D-1943.

¹⁰⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. VI. Fi. 10/39-53.

¹⁰⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. 2677/45.

M. Palm, New York	250
Ukupno	22 500

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. 2677/45.

U dokumentu dalje stoji da je, za vrijeme okupacije, proizvodnja u poduzeću naglo pala uslijed nestašice sirovina uzrokovane ratnim neprilikama na 10% predratne razine. Tijekom 1942. poduzeće je nabavljalo njemačke, talijanske i turske sirovine potrebne za izradu proizvoda, čime se ukupna količina proizvedenih dobara uspijeva vratiti na predratne razine, a taj se trend nastavlja i 1943. pa sve do listopada 1944., kada naglo pada na 5% predratne razine proizvodnje. Nadalje se kaže da je bilanca u cjelokupnom razdoblju bila u fazi rasta.¹¹⁰

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača dalje utvrđuje da je proizvodnja tvornice u cijelom razdoblju ustaške vlasti bila prilagođena potrebama ustaške vojske i sličnih ustanova, pa količina proizvodnje doseže maksimalne učinke, odnosno prijeratne razine proizvodnje. Švicarski članovi Ravnateljstva tvornice, dr. Fritz Kind i Kristian Friedrich Fopp, tijekom ustaške vlasti, postavili su na položaje stručnih namještenika poduzeća povjerenike potpuno odane postojećoj političkoj strukturi, a povremeni dolasci u tvornicu za vrijeme ustaške vlasti da bi dali upute za daljnji rad mogu se protumačiti fingiranjem stvarnoga članstva u Ravnateljstvu da bi se preko, u ratu neutralne Švicarske, jednostavnije nabavljale sirovine potrebne za proizvodnju gotovih proizvoda. Temeljni zadaci povjerenika postavljenih na funkcije stručnih namještenika poduzeća bili su nabava sirovina, dispozicija odnosno otpremništvo, evidencija, nadzor nad tehničkim uređajima tvornice i osobljem te nadzor nad knjigovodstvom i financijskim poslovanjem poduzeća.¹¹¹ Na kraju dokumenta konstatira se da je trud koji je tvornica ulagala da održi i poveća predratne razine proizvodnje dovoljan pokazatelj suradnje s ustaškom vlasti te da pad proizvodnje krajem rata nije uvjetovan lošim načinom poslovanja i negativnim odnosom spram ustaške vlasti, nego ratnim neprilikama, prekinutim prometnim vezama i pomanjkanjem sirovina.¹¹²

Kotarski narodni sud u Karlovcu pod predsjedanjem Eugena Špoljarića, uz sudjelovanje narodnih sudaca Dragutina Andraševića i Tomislava Tonića, u predmetu konfiskacije imovine dioničkog društva Domaća tvornica pređenja i tkanja pamuka u Dugoj

¹¹⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. 2677/45.

¹¹¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. 2677/45.

¹¹² HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. 2677/45.

Resi, a nakon pregleda popisa imovine i zapisnika svojega izaslanika, donio je 21. veljače 1946. rješenje kojim se konfisciraju, u korist države, nekretnine Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d. Nekretnine koje su potpadale pod vlasništvo tvornice upisane su u gruntovne listove kotarskih okruga Duga Resa, Mrežnički Novaki i Mrzlo Polje Mrežničko.¹¹³ Konfiscirane nekretnine u vlasništvu Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d., predaju se i prenose na ime i vlasništvo FNRJ. Što se tiče spomenutih nekretnina koje prelaze u vlasništvo države, one su sljedeće: predionica, tkaonica, bojadisaonica, radničke stambene zgrade kolokvijalno nazvane zgrade na otoku, činovničke zgrade i dječji vrtić, objekti u šetalištu, kasino i restauracije, radničke zgrade, žandarmerijska vojarna, stambene zgrade u mjestu te industrijski kolosijeci.¹¹⁴ Kao što sam prije iznio, poduzeća u vlasništvu Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka također su obuhvaćena rješenjem Kotarskog narodnog suda u Karlovcu od 21. veljače 1946. na temelju kojega se ima provesti konfiskacija. Tako u istom rješenju, stoji da se, u korist države, konfiscira cjelokupna imovina Mire, tvornice čarapa d.d. u Dugoj Resi, u vlasništvu Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d., i to sav namještaj, strojevi, gotova roba, gotovina u iznosu od 5.533,17 dinara koja se nalazi deponirana u novčanim zavodima, mjenice u iznosu od 91.000,00 dinara, razna potraživanja u iznosu od 631.565,30 dinara te potraživanja u stranoj valuti u iznosu od 153.836,50 dinara. Naposljetku, u korist države konfiscira se i prenosi u vlasništvo države 5 000 dionica poduzeća Mira, tvornica čarapa d.d. koje se nalaze u pologu u Hrvatskoj zemaljskoj banci d.d. u Zagrebu.¹¹⁵

Što se tiče Karlovačke tvornice popluna d.d., istim rješenjem konfiscira se i u vlasništvo novoustrojene vlasti i države prenosi 9 175 dionica koje su se nalazile u pologu u Hrvatskoj zemaljskoj banci d.d. u Zagrebu te 3 314 dionica iste tvornice koje su se nalazile u blagajni Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d.

Nadalje, konfiscira se i u vlasništvo države prenosi imovina Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d. koju ona ima u obliku 12 489 dionica vlasničkog udjela u Karlovačkoj tvornici popluna d.d.¹¹⁶ Konfiskacija se provodi i nad nekretninama Karlovačke tvornice popluna d.d. u Karlovcu, koje su procijenjene na vrijednost od 1.596.650,00 dinara, te pokretna imovina u obliku sirovina, polufabrizanata, kratke robe, gotovih popluna, inventara, namještaja i alata u vrijednosti od 1.656.329,00 dinara. Ista je popisana imovina i

¹¹³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. II K. 501/45.

¹¹⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. II K. 501/45.

¹¹⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. II K. 501/45.

¹¹⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. II K. 501/45.

pripadajuća vrijednost utvrđena u zapisniku od 19. prosinca 1945. godine.¹¹⁷ Kraj rješenja donosi obrazloženje u kojem se Kotarski narodni sud u Karlovcu poziva na rješenja Okružnoga suda u Karlovcu od 20. studenoga 1945. te potvrđenu presudu Vrhovnoga suda Hrvatske u Zagrebu od 20. studenoga 1945. na temelju kojih su donesene odluke o konfiskaciji spomenutih poduzeća. Na temelju navedenih rješenja, koja su služili kao zakonska osnova za provedbu konfiskacije, utvrđene su sljedeće vrijednosti: u trenutku konfiskacije odnos aktive i pasive Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d., bio je 438.080.037,44 dinara aktive naspram 60.483.886,91 dinara pasive prema stanju računovodstvenih knjiga. Valja naglasiti da je u izračun, razmjerno iznosu vlasništva dionica većinskoga vlasništva od 12 489 dionica koje Domaća tvornica predenja i tkanja pamuka d.d. ima, bila uključena i Karlovačka tvornica popluna d.d. U trenutku konfiskacije dionička glavnica iznosila je 56.250.000,00 dinara, pričuve su iznosile 601.014.379,61 dinara, a prijelazne stavke 4.561.880,00 dinara. Takvo stanje ustanovljeno je pregledom popisa imovine iz tvorničkih knjiga.¹¹⁸

Posljednje poduzeće, u većinskom vlasništvu Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka d.d., Mira, tvornica čarapa d.d., u trenutku konfiskacije imala je ukupnu aktivu u iznosu od 3.552.631,64 dinara naspram 625.862,15 dinara pasive. Dionička glavnica Mire, tvornice čarapa d.d., iznosila je 500.000,00 dinara, a pričuve su iznosile 7.885.013,67 dinara.¹¹⁹

Odnos iznosa aktive i pasive, iznosi dioničkih glavnica te pričuva i prijelaznih sredstava tvornica obrađenih u ovom dijelu rada, u smislu konfiskacije, jasan su nam pokazatelj uspješnosti poslovanja koja je, u očima novouspostavljene vlasti, bila sumnjiva u pogledu suradnje s ustaškim vlastima i otkupa proizvoda ustaške vojske i ostalih ustaških institucija te su, na temelju toga, donesene odluke kojima se vlasništvo nad tvornicama i cjelokupnom pokretnom i nepokretnom imovinom prenosi u korist FNRJ.

Poduzeće Velebit, tvornica trikotaže i pletene robe d.d., Karlovac, prema upitniku za firmu Statističkog ureda NR Hrvatske, osnovana je 1927. u Donjoj Lendavi u Sloveniji. Poduzeće se 1939. seli u Karlovac zbog mjera olakšice razvoja industrije koje su poduzele lokalne vlasti. Poduzeće se prije nazivalo Blau i Bertoš pletiona, Karlovac.¹²⁰ Osnovu proizvodne djelatnosti Velebita činila je proizvodnja ženskih i dječjih pulovera i prsluka,

¹¹⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. II K. 501/45.

¹¹⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. II K. 501/45.

¹¹⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 433, br. II K. 501/45.

¹²⁰ HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

muških i dječjih košulja, muških i ženskih kupaćih kostima, za čiju su se proizvodnju koristile sirovine poput pamučnoga i vunenoga prediva te umjetna svila.¹²¹

Poduzeće Velebit bilo je sekvestrirano. U uvodnom dijelu ovoga poglavlja ukratko je objašnjen zakonski okvir sekvestracije te koja su tijela bila zadužena za njezinu provedbu. Na ovome ću mjestu samo istaknuti da se sekvestracija u Hrvatskoj tumačila Uputstvom za rad u vezi sa stavljanjem prijedloga za privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod upravu i nadzor Državne uprave narodnih dobara.¹²²

Do 1941. vlasnici poduzeća bili su Židovi Hinko Blau, Ljudevit Blau i Eugen Bartoš pa je kao takvo 1942., pod prisilom, prodano ustašama Josipu Tomljenoviću i Mati Serdaru, u kunskoj valuti.¹²³

Iz dopisa koji je ZUND NR Hrvatske uputio Ministarstvu industrije i rudarstva, Odjelu za tekstil i trikotažu, vidljivo je da su za vrijeme ustaške vlasti tvornički strojevi za endlanje te dva štrikaća stroja bili posuđeni na korištenje vlasnicima tvornice Uskok u Zemunu, odakle su preseljeni u Zagreb.¹²⁴

Nadalje, iz izvještaja Upravnog odjeljenja Ministarstva industrije Komisiji za narodnu imovinu Vlade FNRJ, a u svezi s općim podacima za poduzeće Velebit, zapaženo je da je jedan od vlasnika, za vrijeme okupacije, bio ustaški časnik Josip Tomljenović. No imovinsko-pravni odnosi, u vrijeme sekvestracije, kazuju nam da su 1946. dvije trećine vlasništva Ljudevita Blaua i Eugena Bartoša darovane novoj vlasti, a jedna trećina vlasništva Hinka Blaua stavljena je pod sekvestar.¹²⁵

Zapisnik sastavljen u ime Kotarskoga narodnoga suda u Karlovcu u pogledu sekvestracije trećine imovine vlasništva Eugena Bartoša od 18. srpnja 1945., a uslijed odluke Suda za zaštitu nacionalne časti od 14. srpnja 1945., daje nam uvid u popis cjelokupne imovine u obliku pokretnina i nekretnina. U nastavku zapisnika vidljiva je izjava vlasnika Eugena Bartoša, koji je tvrdio da su zapisnikom popisane pokretnine i nekretnine oduzete u NDH trećinskom vlasniku Eugenu Bartošu i predane u vlasništvo ustaškom časniku Josipu Tomljenoviću iz Zagreba. Polovicu dobivenih nekretnina Tomljenović je zadržao za sebe, a drugu polovicu predao na korištenje Mati Serdaru, podrijetlom iz Perušića. Eugenu Bartošu priopćeno je da je sva popisana imovina poduzeća, u obliku pokretnina i nekretnina,

¹²¹ HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

¹²² Radelić 2006, 180.

¹²³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹²⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 30842/45.-III/3.

¹²⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

stavljena pod kontrolu državne uprave, a u dogovoru s izaslanikom DUND-a predana joj je uprava i rukovođenje nad tvornicom i imovinom do daljnje odluke suda.¹²⁶

Prema zapisniku Okružnoga suda u Karlovcu od 19. siječnja 1946., Ljudevit Blau izjavljuje da želi darovati svoju trećinu vlasništva poduzeća Velebit Federalnoj Državi Hrvatskoj. U dijelu teksta zapisnika navodi se da je Ljudevit Blau, za vrijeme okupacije, bio zatočenikom logora na području Njemačke te da želi postupiti kao i njegov partner suvlasnik Eugen Bartoš, koji je svoju suvlasničku trećinu darovao FDH darovnim ugovorom od 6. rujna 1945. godine. Suvlasnički dio nekretnina, koji se sastoji od trećine, upisan je u gruntovnom listu broj 1046 Kotarskoga okruga Banija, na kojem se nalaze tvornički objekti Blau i Bartoš tvornica proizvoda pletene robe, Karlovac.¹²⁷

4. Konfiskacija karlovačke kožne industrije

Karlovac je, u razdoblju između dva svjetska rata, bio središte prerade kože, i u hrvatskim, i u jugoslavenskim okvirima.¹²⁸ Proces koncentriranja kožarske industrije u Karlovcu tekao je postupno. Presudan je bio prestanak rada zagrebačke tvornice koža neposredno pred početak Drugog svjetskog rata. Nakon toga veoma raznolika karlovačka kožarska industrija postaje dominantna u odnosu na dotad glavne konkurente, posebice tvornice kože u Osijeku i Vinkovcima.¹²⁹ Nekoliko bitnih okolnosti utjecalo je na zadobivanje dominantnog položaja karlovačke kožne industrije u razdoblju između dva svjetska rata.

Raspad Austro-Ugarske Monarhije, nakon Prvog svjetskog rata, rezultirao je nestašicom kože i cipela na tržištu monarhističke Jugoslavije. Uvoz gotovih cipela iz industrijski razvijenih dijelova bivše Austro-Ugarske Monarhije bio je zabranjen, a sirove kože koje su se ranije izvozile na njezino tržište, zbog slabih su međudržavnih odnosa ostajale u Kraljevini Jugoslaviji i propadale. Spomenuto je da su gradske vlasti u Karlovcu u međuraću davale besplatno zemljište tvorničarima te ih oslobađale plaćanja nameta i uvoznine za građevinski materijal. Zbog toga je kožarstvo u Karlovcu imalo povoljne uvjete za razvoj. Pored poznatih karlovačkih gospodarstvenika, obližnji Slovenci, poznati po dugoj tradiciji razvijene kožarske industrije, počeli su u Karlovcu podizati tvornice za preradu kože.¹³⁰

¹²⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. IIb-K-83/45.

¹²⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. Su. 49/46-1.

¹²⁸ Kolar-Dimitrijević 1979, 227-230.

¹²⁹ Kolar-Dimitrijević 1979, 227-230.

¹³⁰ Kolar-Dimitrijević 1979, 227-230.

U nastavku disertacije prikazat ću poduzeća i tvornice kožarske industrije koja su nakon Drugog svjetskog rata, na području Karlovca, bili izvrgnuti konfiskaciji, odnosno preuzimanju partijskog nadzora nad njihovim radom.

Aleks Podvinec, kožarski industrijalac, rođen u Bačkoj, dolazi u Karlovac 1927. godine. Iste godine u Bogovićevoj ulici izgrađuje, za to vrijeme, jednu od namodernijih i najvećih tvornica kože u monarhističkoj Jugoslaviji. U početnoj fazi rada, tvornica je imala vlastitu kotlovnicu, trafostanicu, industrijski kolosijek, pogon za ekstrakciju i niz pomoćnih pogona. Također, tvornica je raspolagala najmodernijim kožarskim strojevima jačine 500 konjskih snaga.¹³¹

Tvornica kože Aleks Podvinec bila je do Podvinčeve smrti 1936. godine inokosna tvrtka. To znači da je njezinim radom upravljao isključivo vlasnik, a predstavljala je najjednostavniji oblik privrednog udruživanja. Nije na odmet napomenuti da su zaposlenici tvrtke uglavnom bili članovi obitelji Podvinec. Nakon njegove smrti, vlasništvo nad tvornicom preuzima brat Ivan Podvinec, koji je još iste godine tvornicu prodao Heli Podvinec, Podvinčevoj supruzi i Aleksandru Veličkoviću, tehničkom upravitelju tvornice. Novi su vlasnici nakon primopredaje imali polovicu vlasništva u vlasničkoj strukturi. Tvornica se registrirala kao društvena tvrtka 1937. godine.¹³²

Od osnutka tvornice, njezin stalni vjerovnik bila je Ljubljanska kreditna banka d.d. Osim kreditima Ljubljanske kreditne banke d.d. najveći dio poslovanja tvornice financiran je iz osobnih financijskih sredstava Hele Podvinec. Isplate s računa glavnice na osobni račun Hele Podvinec i drugih vlasnika govori o načinu poslovanja tvornice u pogledu ulaganja vlastitih financijskih sredstava, čija je namjera bila postići maksimalnu učinkovitost proizvodnje i ostvarenje dobiti.¹³³ Odnos kreditiranja Ljubljanske banke d.d. i većinskoga vlasnika Hele Podvinec, do podržavljenja tvornice, prikazan je u Tablici 14.

TABLICA 14. Iznosi kreditiranja Tvornice kože Aleks Podvinec od 1940. do 1944. godine (u dinarima)

Godina	Ljubljanska banka d.d.	Hela Podvinec
1940.	441.959,50	2.024.483,00

¹³¹ Kovačević 2013, 62.

¹³² HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 1322/45 Kab.

¹³³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 1322/45 Kab.

1941.	2.863.996,30	3.178.338,50
1942.	441.725,00	3.290.148,00
1943.	581.429,00	3.453.615,00
1944.	725.583,50	4.230.271,00
Ukupno	5.054.693,30	16.176.855,50

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 1322/45 Kab.

U Tablici 14. vidljiv je nesrazmjer kreditnih sredstava za potrebe poslovanja tvornice dobivenih od Ljubljanske kreditne banke d.d. i većinskoga vlasnika Hele Podvinec, u korist potonje. Iz prikaza glavnih knjiga također je vidljivo da u podržavljenoj vlasničkoj strukturi nije bilo stranoga kapitala. Tvornica je, prema navodima izvještaja Komisije za utvrđivanje poslovanja tvornice, prije rata nabavljala sirovine na slobodnom tržištu, a za vrijeme četverogodišnjeg rata većinu je proizvoda prodavala institucijama vlasti NDH.

Tvornica je proizvodila sve vrste koža za obuću, od najobičnije do luksuzne, kožu za remenare, specijalne kože za kovčege, obične i modne torbe, lisnice i remenje. Na domaćem tržištu proizvodi tvornice bili su prihvaćeni kao prvorazredni. S druge strane, na stranom su tržištu njezini proizvodi imali dobar plasman, ali zbog velike konkurencije nisu smatrani prvorazrednima. Izuzevši Osječku tvornicu kože, nijedna druga tvornica kože, osim Aleks Podvinec d.d., nije imala toliko raznovrstan repertoar i produkciju kvalitetnih proizvoda. Maksimalni kapacitet proizvodnje tvornice iznosio je 30 vagona mjesečno. Ovakva količina proizvodnje postizana je uz angažman od 250 do 300 radnika.¹³⁴ Od ukupnog kapaciteta proizvodnje, 90% plasmana ostvarenih proizvodnih učinaka bilo je neposredno prije početka Drugog svjetskog rata. Takav trend poslovanja može se analizirati sa stajališta pojave vojske kao glavnog kupca proizvoda tvornice.

Pregled financijskog poslovanja tvornice prikazan je u Tablici 15. Podaci iz Tablice 15. odnose se na razdoblje od 11. kolovoza do 31. listopada 1945., to jest dana kada je tvornica prešla u državno vlasništvo.

TABLICA 15. Račun aktive i pasive Tvornice kože Aleks Podvinec d.d. od 11. kolovoza do 31. listopada 1945. godine (u dinarima)

Račun	Aktiva	Pasiva
-------	--------	--------

¹³⁴HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 1322/45 Kab.

Račun u moratoriju – predratni dinari	1.279.214,62	7.035.981,15
Računi glavne uredbe	238.332.731,01	232.411.094,08
Novi računi u DFJ	9.556.623,25	9.721.493,65
Ukupno	249.168.568,88	249.168.568,88

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 1322/45 Kab.

Radi boljeg razumijevanja potrebno je objasniti podstavke koji čine dijelove računa prikazanih u Tablici 15. Naime, podstavke koje su činile račun u moratoriju iskazan u protuvrijednosti predratnih dinara bile su: dužnici, pričuve i vjerovnici. Računi u moratoriju obuhvaćali su kreditne aranžmane između vjerovnika i dužnika u kojima su bila dogovorena vremenska razdoblja kada su bile dopuštene odgode plaćanja glavnice ili ukupnog anuiteta. Dakle, moratorij se odnosio na vremenska razdoblja kada dužnik nije bio dužan plaćati anuitet. Nadalje, podstavke koje čine sastavni dio računa glavne uredbe odnose se na sirovine, kemikalije, upravne i pogonske troškove, izrađevine, pričuve, tvorničke zgrade i zemljište, strojeve, industrijske kolosijeke i tvornički inventar. Naposljetku, novi računi u DFJ odnose se na zatečeno stanje prilikom provođenja inventurnog pregleda. Njima pripadaju gotovina u blagajni, iznosi potraživanja od dužnika, sirovine, kemikalije, upravni i pogonski troškovi, izrađevine, vjerovnici i porez. Ako se analiziraju vrijednosti iz Tablice 15. vidljivo je da je Tvornica kože Aleks Podvinec d.d., neposredno prije podržavljenja, poslovala s „pozitivnom nulom“. Takve je rezultate omogućila količina proizvodnje koja je u tome razdoblju bila blizu maksimalne iskorištenosti proizvodnih kapaciteta.

Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Karlovac donio je 17. srpnja 1945. presudu prema kojoj su većinski vlasnici Tvornice kože Aleks Podvinec d.d., Hela Podvinec te Marija i Aleksandar Veličković krivi zato što su tijekom Drugog svjetskog rata proizvodili i prodavali proizvode za potrebe ustaške, domobranske, talijanske i njemačke vojske. Isto tako, u presudi se kaže da su vlasnici tvornice tijekom ratnog razdoblja „održavali tijesne i prijateljske veze“ s predstavnicima ustaških vlasti u Karlovcu poput šefa Porezne uprave Slavka Kneževića, ustaškog kapetana i šefa željezničke stanice Funjaka te ustaškog logornika Bilovića. Time su, u skladu s novom zakonskom regulativom, počinili zločin prema 2. članku Odluke ZAVNOH-a o zaštiti nacionalne časti.¹³⁵ U dokumentaciji koju je prikupio Privredni odjel Zaštite naroda, kaže se:

¹³⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. Kz 7/45.

„Tvornica koža Aleks Podvinec dobivala sredstva za proizvodnju u obliku sirove kože od Zajednice za promet kožom u Zagrebu i dobivenu kožu prerađivala, te prerađenu kožu stavljala na raspolaganje Zajednici, koja je ovu prerađenu kožu dodjeljivala njemačkoj, talijanskoj, ustaškoj i domobranskoj vojsci, a tek neznatne količine dodjeljivane su za potrebe civilnog pučanstva.“¹³⁶

Na temelju presude Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj „utvrđeno“ je da je Tvornica kože Aleks Podvinec d.d. „služila ustaškim vlastima“, prerađujući u svojim postrojenjima kožu za potrebe ustaške vojske.

„Osnovni cilj ustaških vlasti bilo staviti pod kontrolu proizvodnju kožarske industrije kako bi je u narednom vremenskom razdoblju stavili u službu potreba ustaške vojske te jačanja ratnog potencijala iste.“¹³⁷

Prilikom saslušanja, optuženi vlasnici tvornice izjavljivali su da nisu dobrovoljno obavljali nabavu i preradu kože za ustaške vlasti, nego da su prerađenu kožu stavljali na raspolaganje Zajednici za promet kožom, koja je potom jedina bila u mogućnosti manipulirati sa sirovinama i gotovim proizvodima te da „nisu imali nikakvog učešća na te odluke i na dispoziciju Zajednice“. Obrana vlasnika željela je dokazati nepostojanje poslovnih veza s ustaškim vlastima, odnosno osporiti optužbu prema kojoj se organizacija proizvodnje u tvornici „prilagođavala potrebama ustaške vojske“. Naime, prema statističkim podacima koje je obrana iznijela tijekom sudskog procesa, u tvornici „nisu pojačani proizvodni kapaciteti za vrijeme ustaške vlasti“. Nadalje, vlasnici tvornice tvrdili su da je u vrijeme dolaska komunista na vlast zatečeno daleko više prerađene kože, kemikalija i sirovina, nego na početku rata. Razlog tome je što su ustaškim vlastima „ustupali krajnji minimum i predavali im prerađenu kožu najniže kvalitete, a da su ostalu robu čuvali za novoustrojenu komunističku vlast“.¹³⁸

Argumenti obrane u cijelosti su odbijeni. Razlozi odbijanja njihove argumentacije vidljivi su u obrazloženju Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj.

„Vlasnici znali za koga proizvode i u koje se svrhe upotrebljava prerađena koža proizvedena u postrojenjima Tvornice kože Aleks Podvinec d.d., odnosno da u cijelosti ide

¹³⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. Kz 7/45.

¹³⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. Kz 7/45.

¹³⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. Kz 7/45.

za potrebe ustaških vlasti i njihove vojske. Također, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba nije prihvatio izgovor vlasnika da su radili za potrebe ustaških vlasnika iz straha i uslijed pritiska, jer nisu iznijeli nikakav dokaz koji bi sud uvjerio da su postupali mimo svoje volje.“¹³⁹

Za sve optužene kazna je izrečena u skladu s člankom 3. Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj.¹⁴⁰

Na temelju presude Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, Kotarski narodni sud u Karlovcu donio je 8. kolovoza 1945. rješenje kojim se konfisciraju nekretnine u vlasništvu Hele Podvinec, Marije i Aleksandra Veličković, koje su upisane u gruntovni list broj 748 kotarskoga okruga Banija. Konfiscirane nekretnine sastoje se od oranica na Baniji u veličini od 1 500 m², te tvorničke zgrade i dvorišta u Bogovićevoj ulici 5.¹⁴¹ Glavna tvornička zgrada obuhvaćena konfiskacijom sastojala se od nadograđivanog dijela glavne zgrade sa stubištem, radničke praonice, zahoda, transformatora i dizala, zgrade kotlovnice i ekstrakcije, zgrade za luženje, pranje i udešavanje kože, zgrade za lakiranje i sušenje kože, zgrade za kompresor, pripremanje i sušione, zgrade za sušionicu i parni kotao, zgrade za skladište tehničkog materijala i sirove kože, spremišta za gorivo, upravne zgrade i industrijskog kolosijeka. Spomenute zgrade i spremišta procijenjeni su na vrijednost od 13.091.400,00 dinara.¹⁴²

Konfiskacija vlasničke strukture Hele Podvinec te Aleksandra i Marije Veličković sa svim pripadajućim tvorničkim strojevima, strojnim uređajima i namještajem provela se na temelju Zapisnika sastavljenog u prostorijama tvornice 13. srpnja 1945. godine.¹⁴³ Utvrđena vrijednost konfisciranih strojeva, strojnih uređaja i namještaja iznosila je 11.060.120,00 dinara, a vrijednost kože i sirovina u preradi te gotove kože procijenjeni su na iznos od 29.280.388,00 dinara. Naposljetku, vrijednost kemikalija i ostalog proizvodnog materijala iznosila je 8.194.894,00 dinara.¹⁴⁴

Konfisciranu imovinu preuzela je Uprava narodnih dobara u Karlovcu i odmah je predala na upravljanje Industrijskom odjelu Narodnoga odbora Karlovac. Nakon toga, predana je na upravljanje Ivanu Jakuliću, upravitelju imenovanom od Ministarstva industrije

¹³⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. Kz 7/45.

¹⁴⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. Kz 7/45.

¹⁴¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. IIa K-49/45.

¹⁴² HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. IIa K-49/45.

¹⁴³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. IIa K-49/45.

¹⁴⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. IIa K-49/45.

i rudarstva. Njegovim su početkom rada dotadašnji vlasnici pravno razriješeni mogućnosti daljnjega upravljanja tvornicom.

Jakov Fischer osnovao je tvornicu za preradu kože biljnim štavilom na Gazi u Karlovcu 1880. godine. Nasljeđuje ga sin Aleks 1929., a od toga trenutka tvornica mijenja ime u Tvornica kože Aleks Fischer i drug. Od trenutka preuzimanja uprave nad tvornicom do 28. veljače 1930. Fischerov partner bio je Georg Mayer. Tvornica je godišnje prerađivala do 600 tona teške kože. Uslijed Velike krize tvornica upada u poteškoće te je zbog nemogućnosti podmirenja obveza preuzima Prva hrvatska štedionica. Tvornicu je 1934. kupio Dragutin Jauk te ona otada posluje pod nazivom Union, tvornica kože, svijeća i voštanih proizvoda.¹⁴⁵

Na osnovi presude Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Karlovcu od 21. srpnja 1945. te pregleda popisa imovine i zapisnika svojih izaslanika, Kotarski narodni sud u Karlovcu donio je 2. listopada 1945. rješenje o konfiskaciji imovine i nekretnina Dragutina Jauka. Rješenjem su obuhvaćena dvorišta, vrtovi i gospodarske zgrade u Gornjoj Gazi, na Zrinjskome trgu i šetalištu Kralja Petra.¹⁴⁶ Nadalje, sudskim se rješenjem ustanovilo da se nekretnine, u vlasništvu tvornice Union, sastoje od glavne tvorničke zgrade površine od 317,35 m², druge tvorničke dvokatne zgrade površine 198 m², prizemne nadogradnje površine 241,70 m², radionice između glavne zgrade i skladišta površine 105 m², prizemnog skladišta površine 384,70 m² te spremišta i odlagališta za drva površine od 24 m². Ukupna vrijednost tih nekretnina iznosila je 742.500,00 dinara.¹⁴⁷

Rješenjem Kotarskog narodnog suda od 2. listopada 1945. konfiscirala se i prenijela u vlasništvo DFJ tvornica kože Union sa svim tvorničkim strojevima, strojnim uređajima i namještajem popisanim u prosudbenom zapisniku sastavljenom 8. kolovoza 1945. godine. Također, konfiscirala se sva koža, sirovine, polugotovi i gotovi proizvodi, te kemikalije.¹⁴⁸ Procjena konfiscirane imovine tvornice Union prikazana je u Tablici 16.

Tablica 16. Prikaz procijenjene vrijednosti imovine tvornice Union utvrđene zapisnikom od 8. kolovoza 1945. godine (u dinarima)

Imovina	Iznos
Strojevi i namještaj	258.140,00

¹⁴⁵ Kovačević 2013, 59-60.

¹⁴⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II b K. 56/45.

¹⁴⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II b K. 56/45.

¹⁴⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II b K. 56/45.

Kemikalije	162.698,00
Koža	1.334.130,00
Ukupno	1.754.968,00

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II b K. 56/45.

Konfiscirana imovina predana je Upravi narodnih dobara u Karlovcu.¹⁴⁹

U okviru tvornice Union, pored odjela za preradu kože, radio je i odjel za izradu svijeća i voštanih proizvoda. Rješenjem Kotarskoga narodnoga suda u Karlovcu od 2. listopada 1945. također je konfiscirana imovina i nekretnine korištene u radu odjela za preradu svijeća i voštanih proizvoda. Te su nekretnine obuhvaćale glavnu zgrada u izgradnji površine 268,80 m² u vrijednosti od 185.000,00 dinara, stambenu uličnu zgradu broj 18 površine 175 m² u vrijednosti od 48.000,00 dinara, jednokratnu stambenu uličnu zgradu na Zrinjskome Trgu broj 15 u izgradnji površine 276 m², u vrijednosti od 235.400,00 dinara te jednokratnu stambenu uličnu zgradu na Šetalištu broj 8 površine 314 m², u vrijednosti od 260.000,00 dinara.¹⁵⁰

Da bi vlasnik konfiscirane tvornice Union, Dragutin Jauk, mogao nastaviti normalno živjeti i poslovati, novouspostavljena komunistička vlast mu je, na temelju članka 6., točaka 1. i 2. Zakona o konfiskaciji, ostavila na korištenje kompletne uređaje za proizvodnju svijeća, čija je vrijednost bila 32.500,00 dinara. Također, na temelju spomenutih zakonskih odredbi, bivšem vlasniku tvornice ostavljene su i sirovine u skladištu te tvornički uređaji za preradu. Konačno, ponuđena mu je mogućnost prijenosa uređaja i sirovina u novo mjesto prebivališta, gdje će „kasnije imati mogućnost nastaviti s proizvodnjom svijeća i na taj način uzdržavati sebe i obitelj bez bojazni od pada na teret i uzdržavanje države“.¹⁵¹

Andrija Jakil, slovenski kožarski stručnjak i vlasnik tvornice u Rupi blizu Gorice preuzeo je 1. srpnja 1920. posrnulu tvornicu kože pod nazivom Hrvatska dioničarska tvornica koža koja je svoje sjedište imala u Marmontovoj aleji broj 6 na Dubovcu. Jakilova želja za preuzimanjem posrnule i nelikvidne tvornice korespondirala je s povoljnim uvjetima poslovanja koje je zakonskim uredbama stvorila Gradska uprava u Karlovcu. Ti su se uvjeti odnosili na mogućnost dobivanja tvornice uz minimalnu cijenu, jeftinu električnu energiju,

¹⁴⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II b K. 56/45.

¹⁵⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II b K. 56/45.

¹⁵¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II b K. 56/45.

dobru prometnu povezanost te angažiranje kvalificirane i jeftine radne snage.¹⁵² U dogovoru s tadašnjim gradonačelnikom Karlovca Gustavom Modrušanom, Jakil je preuzeo vlasništvo nad tvornicom Hrvatska dioničarska tvornica koža uz obećanje da će moderno urediti tvornicu i omogućiti stalno zaposlenje minimalno 50 radnika na rok od najmanje 10 godina. Tako je 1920. počela s radom Tvornica kože i cipela, čija je temeljna djelatnost bila kupnja, prodaja i prerada kože, kupnja i prodaja materijala za štavljenje kože te kupnja i prodaja materijala za tvorničko pravljenje cipela. Početna glavica tvornice iznosila je 5.000.000,00 kruna raspodijeljenih na 5 000 dionica po cijeni od 1.000,00 kruna za dionicu.¹⁵³

Od 1920. do 1923. godine na postojeću tvornicu za preradu kože Jakil nadograđuje nove moderne pogone za proizvodnju cipela. Investicija je pokrenuta nakon dobivanja odštete za uništenu tvornicu u Rupi tijekom Prvog svjetskog rata. Tvornica kože i cipela d.d. posjedovala je 33 stroja koji su tjedno prerađivali 300 teških govedih koža, 400 laganih govedih koža namijenjenih za izradu gornjih dijelova cipela te 1 200 telećih koža za boks. Nadalje, tvornica je imala 92 stroja za izradu i šivanje cipela. Sredinom 1920-ih ostvarivala je kapacitet proizvodnje od 500 pari cipela dnevno. Smrću Andrije Jakila 1926., upravljanje tvornicom preuzimaju sinovi Josip i Julio. Od toga trenutka poduzeće mijenja ime u Tvornica kože Andrija Jakil i sinovi d.d. Ona je uspješno radila sve do početka Velike gospodarske krize 1929. godine. Pored gospodarske krize počinju se, na tržištu kožarstva, pojavljivati novi konkurenti poput tvornice Bata iz Borova koja je proizvodila jeftinije cipele od Tvornice kože Andrija Jakil i sinovi d.d. Uslijed novonastalih okolnosti proizvodnja u tvornici braće Jakil reducirana je na 4 dana u tjednu. Konačno, Jakil je prestao s proizvodnjom obuće 1938. godine.¹⁵⁴

Iz rješenja Ministarstva industrije i rudarstva, Odjela za tekstil, kožu i gumu vidljivo je da je Jakil, tvornica kože i cipela d.d., prešla u državno vlasništvo na temelju darovnog ugovora od 22. rujna 1945. godine. Time je DFJ 1. listopada 1945. postala vlasnik nekretnina, postrojenja, namještaja i robe tvornice Jakil.¹⁵⁵ Nakon podržavljenja, tvornica je promijenila ime u Državna tvornica koža i cipela Jakil sa sjedištem u Marmontovoj aleji broj 6 u Karlovcu. Stupanjem na snagu darovnoga ugovora, za upravitelje poduzeća postavljeni su Franjo Korbar i Stevo Perinčić.¹⁵⁶

¹⁵² Kovačević 2013, 60.

¹⁵³ Kovačević 2013, 61.

¹⁵⁴ Kovačević 2013, 61.

¹⁵⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁵⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

Rješenje Ministarstva industrije i rudarstva od 19. listopada 1945. služilo je kao obrtnica na temelju koje se tvornica upisala u obrtni registar GNO-a i obrtni registar Okružnoga narodnoga suda u Karlovcu. To je rješenje bilo i pravna osnova za preuzimanje nadzora nad poslovanjem tvornice od novih upravitelja.¹⁵⁷

Kao i u prethodnim slučajevima, poslovna suradnja s ustaškim vlastima bila je ključni argument za podržavljenje tvornice Jakil. U prilog te konstatacije govori nam dopis DUND-a Predsjedništvu vlade NRH od 5. ožujka 1946. u kojemu se „žurno traže podaci o vlasništvu i vlasnicima osnovnog akcijskog kapitala tvornice 1938. i sve promjene u vlasničkim strukturama i odnosima nastalim za vrijeme ustaške vlasti“. U dopisu dalje stoji:

„Naglašava se kako je naročitu pažnju potrebno obratiti na rukovodstvo tvornice za vrijeme ustaških vlasti, tko je rukovodstvo birao u ratnom razdoblju i kakav je rezultat davao njihov rad, te kako i na koji način su vlasnici tvornice konzumirali svoja vlasnička prava u ratnom razdoblju.“¹⁵⁸

Konfiskacija je provedena bez obzira na to što nisu postojali dokazi koji bi potvrđivali postojanje poslovnih veza tvornice Jakil s ustaškim vlastima i institucijama. Na kraju valja spomenuti da je podržavljenje tvornice bilo komplicirano provesti zbog činjenice da je njezin ravnatelj Julio Jakil 1944. zatočen, a krajem travnja 1945. ubijen u logoru Jasenovac.¹⁵⁹

Karlovačku tvornicu kože osnovao je 1920. poznati karlovački industrijalac Oskar Frohlich. Tvornica je godišnje prerađivala do 600 tona teške kože. Zbog Velike gospodarske krize upravu nad poslovanjem tvornice preuzela je Prva hrvatska štedionica. Nakon propasti Prve hrvatske štedionice tvornicu preuzima tvrtka Dolensko d.d. iz Tržiča u Sloveniji čiji je upravitelj bio poznati slovenski kožar Stanko Kosem.¹⁶⁰

Karlovačka tvornica koža radila je kao inokosno poduzeće, čiji je dvotrećinski vlasnik bila Prva hrvatska štedionica u Zagrebu. Ostatak vlasništva pripadao je ravnatelju tvornice Stanku Kosemu koji je svoju trećinu vlasništva darovao državi.¹⁶¹ Imovina Karlovačke tvornice koža, koja je bila vlasništvo Prve hrvatske štedionice, konfiscirana je. Nakon toga je

¹⁵⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁵⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁵⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁶⁰ Kovačević 2013, 61.

¹⁶¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

Karlovačka tvornica koža, 1. siječnja 1946. postala sastavni dio, kao pogon broj 1, državnoga poduzeća Karlovačke industrije kože (KIK).¹⁶²

Kotarski sud u Karlovcu donio je 24. travnja 1946. rješenje kojim se u korist države konfisciraju nekretnine Prve hrvatske štedionice u Zagrebu upisane u gruntovni list broj 194 kotarskoga okruga Banija. Nekretnine obuhvaćene konfiskacijom su jednokatna tvornička zgrada, dograđena tvornička zgrada, transformatorska kućica, kotlovnica, prostorija za sušenje dlake i vune, prostor za prešanje dlake i vune, prostorija za odlaganje ugljena, garaže i prostorije za odlaganje starog željeza.¹⁶³

Te su nekretnine procijenjene na vrijednost od 8.960.000,00 dinara. U vlasništvo države prenesena je i sva pokretna imovina Karlovačke tvornice kože popisana u zapisniku sastavljenom 7. ožujka 1946., a koja se sastojala od strojeva, elektromotora, rezervnih dijelova i željeznog materijala.¹⁶⁴ Taj je zapisnik posebno zanimljiv zato što je u njemu vidljiva izjava ravnatelja Stanka Kosema u kojoj stoji da je „Karlovačka tvornica kože, rješenjem Ministarstva industrije i rudarstva od 22. prosinca 1945., postala državno poduzeće te je kao takvo počelo s radom 1. siječnja 1946. pod nazivom Državna tvornica koža Karlovac“.¹⁶⁵

U međuvremenu, 9. srpnja 1945., Okružni narodni odbor u Karlovcu sastavio je punomoć na temelju koje je za privremenog upravitelja Karlovačke tvornice kože imenovan Stanko Kosem. On je trebao „u svoje ruke preuzeti svu upravu nad tvornicom i za rad iste odgovarati nadležnim partijskim organima“.¹⁶⁶ Davanje punomoći Stanku Kosemu za potpunu upravu nad Karlovačkom tvornicom kože bilo je posljedica njegove „ponude“ Ministarstvu industrije i rudarstva za predaju trećine vlasništva Karlovačke tvornice kože državnim tijelima FNRJ. Ovu je ponudu Ministarstvo industrije i rudarstva prihvatilo te je odredilo da se „sastavi darovnica i da se istoga postavi na mjesto upravitelja tvornice o čemu će pravni postupak odmah stupiti na snagu“.¹⁶⁷

Prva hrvatska štedionica u Zagrebu je, na temelju rješenja Kotarskoga suda u Karlovcu od 24. travnja 1946., prijavila svoja potraživanja protiv Karlovačke tvornice kože na iznos od 71.170,00 dinara i stavila zahtjev da joj se taj iznos isplati iz konfiscirane imovine i

¹⁶² HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁶³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II-K-1301/46.

¹⁶⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II-K-1301/46.

¹⁶⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II-K-1301/46.

¹⁶⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 1491/45.

¹⁶⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. 126/45.

nekretnina.¹⁶⁸ Priznavanje potraživanja Prve hrvatske štedionice od Odjela za narodnu imovinu Okružnoga narodnoga odbora u Karlovcu bio je posljednji čin konfiskacije Karlovačke tvornice kože. U trenutku priznavanja potraživanja početni iznos od 71.170,00 dinara uvećan je za kamate od 10%. Time se iznos potraživanja povećao na 1.149.030,00 dinara. Potraživanje je konačno potvrđeno presudom Kotarskoga suda u Karlovcu od 28. svibnja 1946. godine.¹⁶⁹

5. Konfiskacija karlovačke ciglane na Ilovcu

U Karlovcu se, u međuratnom razdoblju, zbog stambene krize uzrokovane velikim brojem izbjeglica i materijalnom štetom na infrastrukturnim objektima, mnogo gradilo. Jednu od najvažnijih uloga u međuratnoj obnovi Karlovca imale su dvije velike ciglane s izvrsnom kvalitetom proizvoda.¹⁷⁰ Naime, riječ je o Ilovcu, tvornici glinenog crijepa i opeke d.d., i Sjedinjenim ciglanama Leonarda Treppe. Ove su ciglane bile dovoljno velike da svojom proizvodnjom zadovolje lokalne potrebe za crijepom i ciglom. Također, veliki opseg proizvodnje bio je namijenjen i izvozu u druge zemlje.¹⁷¹

Uspješnost poslovanja tih tvornica, u međuratnom i ratnom razdoblju, bila je dovoljan razlog da budu izvrgnute konfiskaciji. U nastavku rada ću, na temelju prikupljene arhivske dokumentacije, prikazati tijek konfiskacije ciglane na Ilovcu. Nažalost, zbog nedostatka arhivskog materijala nisam bio u mogućnosti rekonstruirati sudski proces o konfiskaciji Sjedinjenih ciglana Leonard Treppo.

Tvornica Ilovac počela je s radom 1906., a osnovali su je poduzetnici Bichler i Frohlich. Od 22. prosinca 1930. vlasništvo nad tvornicom preuzelo je poduzeće Dolensko d.d., industrija drva u Karlovcu.¹⁷²

Tvornica je pripadala krugu najmodernijih ciglana u zemlji, a radila je ljeti i zimi. Godišnji kapacitet ciglane bio je 10 milijuna komada crijepa i 6 milijuna komada opeke. Zapošljavala je 300 radnika.¹⁷³ O uspješnosti poslovanja ciglane Ilovac govori nam podatak da je 1932. na VI. međunarodnom sajmu u Solunu dobila nagradu u obliku zlatne medalje za

¹⁶⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II-K-1301/46.

¹⁶⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464, br. II-K-1301/46.

¹⁷⁰ Kolar-Dimitrijević 1979, 232.

¹⁷¹ Kolar-Dimitrijević 1979, 232.

¹⁷² HR-HDA-367-ZZS, kut. 19.

¹⁷³ Kolar-Dimitrijević 1979, 232.

izvršne proizvode koji su se u međuratnom razdoblju u velikim količinama izvozili na teritorij Grčke.

Svakako, treba napomenuti da su se prvi organizirani oblici radničke borbe i ujedinjavanja radnika, u razdoblju između dvaju svjetskih ratova na području Karlovca, počeli javljati u ciglanama. Taj podatak ne treba čuditi s obzirom na činjenicu da je rad u ciglani bio fizički težak i da je trajao minimalno 10 sati dnevno.

Ciglana Ilovac ne odudara od načina na koji su se partijska i državna tijela FNRJ odnosila prema drugim tvornicama i poduzećima u pogledu zapljene imovine. Ako se analiziraju podatci o imovnom stanju tvornice zaključno s 30. lipnja 1945., vidljivo je da su stavke aktive i pasive u ravnoteži.¹⁷⁴ Ravnoteža bilance, uspješno poslovanje i opseg proizvodnje koji je zadovoljavao, ne samo potrebe lokalnog stanovništva, nego i izvoza u strane zemlje, bili su dovoljni da novouspostavljene komunističke vlasti otpočnu s podržavljenjem.

S tim u vezi, Okružni narodni sud u Zagrebu je 26. studenoga 1945. donio presudu kojom se, u skladu s člankom 10., Zakona o kaznenim djelima protiv naroda i države, i člankom 9. Zakona o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze konfiscirala cjelokupna imovina Ilovca, tvornice crijepa i opeke d.d. u Karlovcu.¹⁷⁵

Treba naglasiti da je Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze usvojen 23. travnja 1945. godine. Kreator navedenog zakona bio je Andrija Hebrang. Zakon je vrlo široko tumačio špekulaciju. Primjerice, njime je sankcionirano nepotrebno posredovanje u prodaji robe zbog čega se povećavala njena cijena, a da roba nije odgovorala utvrđenoj kvaliteti i količini. Pod sabotazom se ponajprije podrazumijevalo neracionalno nagomilavanje sirovina.¹⁷⁶

Rješenjem o konfiskaciji cjelokupne imovine ciglane Ilovac obuhvaćena su i sljedeća poduzeća i tvornice: Tvornica papira Smith i Meynier iz Rijeke, Zagrebački parni mlin d.d., Vukovarska kudeljara d.d., Uljanik d.d. iz Zagreba, Metan d.d. iz Zagreba, Destilacija drva d.d. iz Zagreba, s tvornicom u Tesliću, Karlovačka tvornica koža, Parne ciglane iz Cerja Tužnog, Pivovare i tvornice tijesta d.d. iz Delibašinog sela, Hrvatsko društvo za električnu d.d. iz Zagreba, Hrvatsko sveopće trgovačko dioničko društvo, tvornica i veleobrt Drach d.d. iz Zagreba, Talijansko-hrvatsko društvo d.d., Hrvatsko-mađarsko društvo d.d., Hrvatsko-talijansko industrijsko dioničko društvo te sva imovina kompanije Italo Croata d.d.

¹⁷⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁷⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁷⁶ Radelić 2006, 181.

koja se nalazila na području DFJ.¹⁷⁷ Također, rješenjem o konfiskaciji obuhvaćena je i cjelokupna imovina Prve hrvatske štedionice i Hrvatske sveopće kreditne banke d.d.¹⁷⁸

Valja naglasiti da prvotnom optužnicom koju je javni tužitelj iznio 22. listopada 1945., Prva hrvatska štedionica i Hrvatska sveopća kreditna banka d.d. nisu bile obuhvaćene. Na raspravama vođenima 19., 21. i 22. studenoga 1945., javni tužitelj je proširio optužnicu kojom se konfiskacija odnosila i na imovinu Prve hrvatske štedionice i Hrvatske sveopće kreditne banke d.d. Razlog proširenja optužnice bilo je „utvrđivanje činjenica koje su ukazivale da navedeni bankovni koncerni imaju veliki utjecaj na poslovanje tvornica i većinsko vlasništvo nad dionicama tvornica kao što su: tvornica papira Smith i Meynier iz Rijeke, Zagrebački parni mlin d.d., Vukovarska kudeljara d.d., Uljanik d.d. iz Zagreba, Metan d.d. iz Zagreba, Destilacija drva d.d. iz Zagreba, Karlovačka tvornica koža, Parne ciglane iz Cerja Tužnog, Pivovare i tvornice tijesta d.d. iz Delibašinog sela, te Ilovac, tvornice crijepa i opeke d.d., Karlovac“.¹⁷⁹

Prema presudi Okružnoga narodnoga suda u Zagrebu bankovni su koncerni optuženi da su za vrijeme rata kreditima financirali i nadzirali cementnu industriju kojoj je pripadala i cementara Croatia iz Podsuseda. Osim toga, Prva hrvatska štedionica je preko svojih zaposlenika, koji su bili članovi Nadzornoga i Upravnoga odbora, „imala veliki utjecaj i na poslovanje njemačkog poduzeća Kontinentalno dioničko društvo“.¹⁸⁰ U presudi je također vidljivo da je Hrvatska sveopća kreditna banka d.d., u vrijeme Drugog svjetskog rata, zbog potrebe proširenja svoje djelatnosti i povećanja prihoda poslovanja, osnovala Hrvatsko sveopće trgovačko dioničko društvo u Zagrebu i zadržala vlasništvo nad svim njegovim dionicama. Sudjelovala je i kod osnivanja Podunavskog trgovačkog dioničkog društva u Zagrebu, u kojemu je većinsko vlasništvo nad dionicama imala NDH.¹⁸¹ Nadzor nad poslovanjem tih poduzeća banka je, prema mišljenju partijskih tijela, provodila „kroz plasmane kreditnih aranžmana“.¹⁸²

Na temelju analize podataka o poslovanju Prve hrvatske štedionice i Hrvatske sveopće kreditne banke d.d. utvrđeno je da su ti bankovni koncerni u vrijeme ustaške vlasti, pored već navedenih tvornica i poduzeća, imali udjele u vlasništvima nad: Tvornicom vagona iz Broda, Našičkom tvornicom tanina i paropila d.d. iz Zagreba, Frank industrijom kavovine d.d. iz Zagreba, Tvornicom električnih žarulja d.d. iz Zagreba, prehrambenim

¹⁷⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁷⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁷⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁸⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁸¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁸² HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

veleobrtom Grič iz Zagreba, Hrvatskim tiskarskim zavodom d.d. iz Zagreba, Njemačkim poduzećem za proizvodnju petroleja d.d. iz Zagreba, tvornicom Dinamit d.d. iz Zagreba, Zagrebačkom dioničkom tvornicom papira d.d. iz Zagreba, tvornicom papira Golub iz Zagreba, tvornicom papira Mara iz Zagreba te Sjedinjenim tvornicama stakla Antun Res iz Zagreba. Te su tvornice bile optužene da su „prilagodile svoje poslovanje potrebama ustaške vlasti te su zbog toga bile podvrgnute konfiskaciji cjelokupne imovine kojom su raspolagale“.¹⁸³

Presuda Okružnoga narodnoga suda u Zagrebu o konfiskaciji imovine ciglane Ilovac od 26. studenoga 1945., postala je pravomoćna presudom Vrhovnoga suda Hrvatske od 25. siječnja 1946. godine.¹⁸⁴

6. Konfiskacija Tvornice parketa i pilane d.d. Karlovac

Tvornica parketa i pilana d.d. Karlovac osnovana je 1919. godine. U samim počecima zvala se Tvornica parketa i industrija drvene robe d.d. Taj je naziv tvornica zadržala sve do 1927., kada je na sastanku Glavne skupštine donesena odluka o novom imenu poduzeća koje je glasilo Tvornica parketa i pilana d.d. Karlovac.¹⁸⁵

Građena je sukcesivno od 1921. godine. Ipak, njezina glavna proizvodna postrojenja podignuta su 1921. i 1922. godine. Dozvola za rad izdana joj je 9. lipnja 1921. godine. U njoj stoji da se tvornica, „u skladu s društvenim pravilima“, bavila eksploatacijom šumskih površina, preradom i izradom drvenih proizvoda i njihovom montažom te stolarskim poslovima.¹⁸⁶

Tvornica je osnovana s glavnicom od 5.000.000,00 dinara podijeljenih na 20 000 dionica nominalne vrijednosti od 250,00 dinara po dionici. U trenutku osnivanja uplaćeno je 14 000 dionica, odnosno 3.500.000,00 dinara nominalne vrijednosti. Razlika od 6 000 dionica, nominalne vrijednosti od 1.500.000,00 dinara trebala se, prema zaključku upravljačkih tijela tvornice, „uplatiti naknadno“.¹⁸⁷

Pogonska postrojenja tvornice nalazila su se u Karlovcu, dok su upravljačka tijela imala sjedište u Zagrebu. Glavno upravljačko tijelo tvornice zvalo se Ravnateljstvo. Kod Ravnateljstva vodilo se knjigovodstvo tvornice i sva evidencija vezana za poslovanje.

¹⁸³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁸⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 464.

¹⁸⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁸⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁸⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Također, Ravnateljstvo je obavljalo dužnosti vezane uz sklapanje poslova i njihovu praktičnu primjenu.

Prema Izvještaju o podacima, stanju i poslovanju Tvornice parketa i pilane d.d., poduzeće je konfiscirano na temelju naloga Ministarstva industrije i rudarstva od 30. listopada 1945. godine. Pod privremenu upravu stavljeno je odlukom ZUND-a od 20. srpnja 1945. godine. Ta je odluka donesena na temelju članka 2. Odluke AVNOJ-a od 21. studenoga 1944., a u vezi s člankom 4. Zakona o postupanju s imovinom, koju su vlasnici morali napustiti tijekom ustaške vlasti i imovinom koja je oduzeta od ustaške vlasti i njihovih pomagača od 24. svibnja 1945. godine.¹⁸⁸

Istom odlukom je za privremenog upravitelja tvornice postavljen Slavko Gorenc iz Zagreba. Dužnost je preuzeo krajem srpnja 1945. godine. Međutim, prije stavljanja tvornice pod privremenu upravu, odlukom Okružnoga narodnoga odbora u Karlovcu od 28. lipnja 1945., za nadzornika tvornice bio je postavljen Dragutin Šilinger, dotadašnji činovnik Ministarstva industrije i rudarstva. Nakon dolaska Dragutina Šilingera na mjesto nadzornika poslovanja tvornice dužnosti je razriješen povjerenik Miško Vidanić koji je dužnost povjerenika za nadzor nad radom tvornice obavljao od trenutka uspostavljanja komunističke vlasti u Karlovcu.¹⁸⁹

Kao što je već navedeno, početna dionička glavnica poduzeća iznosila je 3.500.000,00 dinara. Povećanje dioničke glavnice bilo je predviđeno „društvenim pravilima“. U skladu s „društvenim pravilima“ trebalo je povećati iznos glavnice na 5.000.000,00 dinara podijeljenih na 20 000 dionica. Krajem 1944. Glavna skupština poduzeća donijela je zaključak prema kojem se trebala izvršiti dokapitalizacija. Time bi se broj dionica povećao na 40 000, odnosno 10.000.000,00 dinara nominalne vrijednosti. Ovaj zaključak tvornica nije uspjela praktično realizirati do trenutka donošenja odluke o konfiskaciji.¹⁹⁰

Od 1927. glavnina dionica nalazila se u vlasništvu Maxa Fišera. Dionice su nakon njegove smrti naslijedili sinovi Ante, Leon, Otto i Pavle Fišer. Svaki od četvorice sinova je posjedovao 3 500 dionica. Dakle, cjelokupna početna glavnica od 14 000 dionica bila je u vlasništvu obitelji Fišer. Međutim, uslijed ratnih previranja i prijetnji židovskoj imovini od ustaške politike došlo je do značajnih promjena u broju dioničara. Na Glavnoj skupštini održanoj 17. listopada 1940. utvrđeno je da su dionice bile podijeljene kako je prikazano u Tablici 17.

¹⁸⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁸⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁹⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Tablica 17. Prikaz broja dioničara na Glavnoj skupštini Tvornice parketa i pilane d.d. od 17. listopada 1940. godine

Dioničar	Broj dionica
Zvonimir Muhlstein	9 000
Leo Fišer	4 000
Otto Fišer	300
Pavao Fišer	200
Pero Pleša	25
Davorin Turković	25
Mijo Mrgan	25
Nikola Marić	25
Miroslav Plevan	25
Mijo Vuković	25
Ivo Lipovšćak	25
Ukupno	13 675

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Na sastanku Glavne skupštine poduzeća od 17. listopada 1940. utvrđeno je vlasništvo nad 13 675 dionica. Za ostatak od 325 dionica nije bilo poznato u čijem su se vlasništvu nalazile. Na istoj je skupštini izabrano i novo Ravnateljstvo tvornice. Njegovo su članstvo činili: Leo Fišer, Mijo Mrgan, Zvonimir Muhlstein, Pero Pleša i Davorin Turković.¹⁹¹

Na temelju Tablice 17. vidljivo je da je većinski vlasnik dionica bio Zvonimir Muhlstein. Ostaje sporno pitanje je li ovaj prijenos vlasništva nad većinskim dijelom dionica bio fiktivan ili stvaran. Prema dostupnom arhivskom materijalu upravo je to bilo jedno od temeljnih pitanja rasprave na Kotarskom narodnom sudu u Karlovcu.¹⁹²

U Tablici 18. je, na temelju registracije Ministarstva za veleobrt, obrt i trgovinu NDH od 3. listopada 1941., prikazana podjela vlasništva nad dionicama poduzeća.

¹⁹¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁹² HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Tablica 18. Prikaz vlasnika dioničara Tvornice parketa i pilane d.d. prema registraciji Ministarstva za veleobrt, obrt i trgovinu NDH od 3. listopada 1941. godine

Dioničar	Broj dionica
Zvonimir Muhlstein	8 925
Leo Fišer	4 400
Otto Fišer	300
Pavao Fišer	200
Sedmorica neimenovanih	175
Ukupno	14 000

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Na Glavnoj skupštini poduzeća od 28. ožujka 1943., provedena je analiza poslovanja za 1941. i 1942. godinu. U Tablici 19. su, na temelju spomenute analize od 28. ožujka, prikazani vlasnici dionica Tvornice parketa i pilane d.d.

Tablica 19. Prikaz vlasnika dioničara Tvornice parketa i pilane d.d. prema sastanku Glavne skupštine od 28. ožujka 1943. godine

Dioničar	Broj dionica
Zvonimir Muhlstein	8 975
Državna riznica zastupana po inženjeru Hvali	5 000
Pero Pleša	25
Ukupno	14 000

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Odlukom Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu NDH od 5. veljače 1945. odobren je prijenos 8 925 dionica s Zvonimira Muhlsteina na njegovu suprugu Ružu Muhlstein. Na izvanrednoj Glavnoj skupštini Tvornice parketa i pilane d.d. od 5. ožujka 1945. prisustvovala su samo dva vlasnika dionica: Ruža Muhlstein s vlasništvom nad 8 925 dionica i Državna riznica NDH s vlasništvom nad 5 000 dionica. Do dolaska komunista na vlast stanje je ostalo nepromijenjeno. Nakon uspostave komunističke vlasti u Karlovcu, zaplijenjene dionice braće

Fišer nalazile su se deponirane kod Državne riznice NDH. Imovinu i financijske rezerve Državne riznice NDH preuzelo je nakon Drugog svjetskog rata Ministarstvo financija FNRJ.¹⁹³

Neposredno nakon Drugog svjetskog rata, braća Otto i Pavao Fišer tražili su od Ruže Muhlstein da im preda dionice koje je na nju prenio njezin suprug Zvonimir Muhlstein, a prije svoje smrti 1944. godine. Naime, braća Fišer tvrdila su da je prijelaz većinskog dijela dionica u vlasništvu Zvonimira Muhlsteina bio fiktivan i izvršen s namjerom da se njihova imovina sačuva od zapljene ustaških vlasti. Udovica većinskog vlasnika Zvonimira Muhlsteina, Ruža Muhlstein odbila je zahtjev braće Fišer izjavivši da je prijenos dionica s „njenog muža na nju pravilno izvršen, a da njoj nije ništa poznato o tome da bi njen muž bio samo fiktivni, a ne i stvarni vlasnik većinskog dijela dionica“.¹⁹⁴ U vrijeme potraživanja, braća Fišer nisu imali dokaza kojima bi potkrijepili tvrdnje o fiktivnosti prijenosa dionica. Kupoprodajni ugovor koji bi dokazao te tvrdnje nalazio se kod trećeg brata Ante Fišera koji je uslijed ratnih previranja otišao živjeti u Sjedinjene Američke Države (SAD). Četvrti brat Leo Fišer tijekom rata je zatočen i prebačen u ustaški logor. Bez obzira na nedostatak dokaza koji bi dokazali fiktivni prijenos dionica, braća Otto i Pavao Fišer podnijeli su tužbu protiv Ruže Muhlstein Kotarskom narodnom sudu u Zagrebu.¹⁹⁵

Valja naglasiti da je usporedno s pokretanjem tužbe braće Fišer, Ruža Muhlstein položila dionice koje su bile predmet rasprave u depo Ministarstva šumarstva FNRJ te je prilikom polaganja dionica podnijela izjavu kojom se obvezala da će sporne dionice „pokloniti državi ukoliko njen spor sa braćom Fišer bude riješen u njezinu korist“.¹⁹⁶

Međutim, u listopadu 1945. održana je, pred Okružnim narodnim sudom u Zagrebu, rasprava na temelju koje je Ruža Muhlstein osuđena na dvije godine lišenja slobode s prinudnim radom, konfiskaciju cjelokupne imovine te gubitak građanskih i političkih prava u trajanju od 5 godina. Na toj su raspravi izrečene kazne i ostatku članova Ravnateljstva Tvornice parketa i pilane d.d. Nakon stupanja na snagu tih zakonskih odluka, država je postala nositelj prava na konfisciranu imovine Ruže Muhlstein.¹⁹⁷

Izvještaj o podacima, stanju i poslovanju Tvornice parketa i pilane d.d. od 30. listopada 1945. omogućuje nam uvid u načine kreditiranja i stanje kreditnih odnosa poduzeća prije 1939. godine. U toj je godini poduzeće imalo samo jedan kredit, i to kod

¹⁹³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁹⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁹⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁹⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁹⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Jugoslavenske udružene banke u Zagrebu. Tvornica parketa i pilana d.d. je, posredstvom tekućeg računa ove banke, provodila isplate značajnijim dobavljačima. Iznos toga kredita bio je 1.000.000,00 dinara. Od ostalih potraživanja prema Tvornici parketa i pilani d.d., napomenut ću iznos od 350.000,00 dinara koji je potraživala Giny Fišer, sestra braće Fišer. Potraživanje je nastalo krajem 1940. godine.¹⁹⁸

Tijekom rata poduzeće je imalo kredit na tekućem računu kod Bankovnog društva za Hrvatsku. Kretanje toga kredita prikazano je u Tablici 20.

Tablica 20. Prikaz kretanja kredita Tvornice parketa i pilane d.d. kod Bankovnog udruženja za Hrvatsku u razdoblju od 1942. do 1945. godine (u kunama)

Godina	Iznos
1942.	495.543,00
1943.	2.842.698,00
1944.	1.811.000,00
1945.	35.400,00
Ukupno	5.184.641,00

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Poduzeće je, u najvećoj mjeri, poslovalo s velikim proizvođačima drvnih sirovina u zemlji poput Našičke tvornice tanina. Bez obzira na poslovnu suradnju s najvećim tvornicama iste djelatnosti u zemlji, taj poslovni odnos nikada nije premašivao 30% od ukupne financijske vrijednosti poslovanja.¹⁹⁹

Pregledom tvornice nije utvrđeno postojanje ažuriranih podataka o količinama i vrstama proizvedene robe u godinama prije, i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Kapacitet proizvodne djelatnosti za ta razdoblja, a u okviru osmosatnog radnog vremena, prikazan je u Tablici 21.

Tablica 21. Prikaz kapaciteta produkcije prilikom osmosatnog dnevnog rada Tvornice parketa i pilane d.d., u razdoblju prije, i za vrijeme Drugog svjetskog rata

¹⁹⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

¹⁹⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Proizvodni odjel	Kapacitet
Pilana	14 000 m ³ oblovine
Parketarnica	120 000 m ² parketa
Odjel proizvodnje drvene vune	400 do 600 tona drvene vune

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Proizvodna djelatnost neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata bila je uvjetovana potrebama Karlovca i okolice. Ona je planirana prema nalogima Okružnoga narodnoga odbora Karlovac, a odnosila se, uglavnom, na izradu građevinskog materijala koji je bio namijenjen obnovi mostova i oštećenih objekata.

U prvom planu bio je rad pilane. Ostali su odjeli, uslijed poremećenih tržišnih i prometnih prilika, radili smanjenim kapacitetom ili su bili potpuno izvan pogona. Tijekom vremena smanjile su se razlike u proizvodnji između pilane i drugih odjela, izuzevši parketarnicu.

U nastavku rada prikazat ću proizvodnu djelatnost Tvornice parketa i pilane d.d. prema odjelima nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Tablica 22. Prikaz proizvodnje drvene vune od svibnja do studenoga 1945. godine (u kilogramima)

1945. godina	Proizvedena količina
Svibanj	14 700
Lipanj	10 260
Srpanj	1 920
Kolovoz	3 420
Rujan	18 960
Listopad	17 220
Studen	23 700
Ukupno	90 180

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

U Tablici 22. vidljive su razlike u količinama proizvedene robe u pojedinim mjesecima. Proizvodnost drvene vune nije imala konstantu zato što se obavljala samo na

temelju narudžbi kojih, prema izvještaju, nije bilo u srpnju i kolovozu.²⁰⁰ Ako se uzme u obzir tehnika rada, potrebna radna snaga, uložena sredstva i strojevi potrebni za proizvodnju drvene vune, njezina je produkcija bila zanemarivo veća u odnosu na ostale proizvodne djelatnosti. Ipak, pokazala je značajan napredak u posljednja tri mjeseca iz Tablice 22. Tome je ponajprije pridonosilo odobrenje povoljnih prodajnih cijena.

Od dolaska komunista na vlast odjel parketarnice, uglavnom, nije radio. Količine proizvedenih parketa, koje ću prikazati u sljedećoj tablici, nisu bile namijenjene prodaji krajnjim potrošačima, nego testiranju proizvodnih troškova. Ovakav način rada bio je uvjetovan velikom količinom proizvedenih parketa za koje se u tome razdoblju nisu mogli pronaći kupci.

Tablica 23. Prikaz proizvodnje parketa Tvornice parketa i pilane d.d. namijenjene utvrđivanju proizvodnih troškova u svibnju, lipnju i rujnu 1945. godine (u m²)

1945. godina	Proizvedena količina
Svibanj	489,41 m ²
Lipanj	550,09 m ²
Rujan	1 907,18 m ²
Ukupno	2 946,68 m ²

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Od sredine pa sve do kraja 1945. prodano je nešto više od 400 m² parketa, što je činilo trećinu vrijednosti ukupnih količina koje su se tada nalazile uskladištene bez mogućnosti prodaje.²⁰¹

Nakon što su u kolovozu 1945. dovršeni radovi na obnovi porušenih mostova i ostalih objekata u Karlovcu i njegovoj okolini, rezanje drvene građe zainteresiranim stanovnicima pokazuje znatna mjesečna variranja. U Tablici 24. prikazat ću proizvedene količine drvene građe u razdoblju od svibnja do studenoga 1945. godine.

Tablica 24. Prikaz proizvedene rezane građe Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od svibnja do studenoga 1945. godine (u m³)

²⁰⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²⁰¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

1945. godina	Proizvedena rezana građa
Svibanj	25 990 m ³
Lipanj	430 613 m ³
Srpanj	565 210 m ³
Kolovoz	400 287 m ³
Rujan	183 903 m ³
Listopad	401 533 m ³
Studeni	301 142 m ³
Ukupno	2 308 678 m ³

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Za ispitivanje rentabilnosti pojedinih odjela Tvornice parketa i pilane d.d., Komisija zadužena za sastavljanje izvješća o poslovanju nije se služila metodologijom koja je omogućavala raščlambu troškova na temelju koje će biti vidljiva uspješnost proizvodnje različitih odjela. Naprotiv, korištena je metoda zajedničke raspodjele ukupnih troškova prema broju odjela unutar poduzeća. Prihodi su analizirani na sljedeći način:

1. Ukupne nadnice i njima pripadajući troškovi računani su u srazmjeru broja proizvodnih radnika pojedinog odjela. Tom je analizom utvrđeno da je broj proizvodnih radnika iznosio 84.

2. Troškovi koji terete pojedine odjele izravno su uzimani u cijelom iznosu na teret odjela u proizvodnom sustavu.

3. Opći troškovi podijeljeni su po principu 50% za pilanu, 10% za odjel drvene vune, 35% za odjel drvnih proizvoda i 5% za parketarnicu. Ovi postoci dobiveni su na osnovi ukupnih analiza prometa zaposlenog radništva i posla kojim pojedini odjeli „opterećuju opću upravu i troškove općeg uzdržavanja“.²⁰²

Upravo je treća točka korištene metodologije bila važan argument komunističkim vlastima za provedbu konfiskacije. Naime, Komisija je utvrdila da je Uprava Tvornice parketa i pilane d.d. raščlambu troškova u kalkulacijama izvodila „na krivi način koristeći različite postotke od onoga kako je to pretpostavljala Komisija za izradu izvještaja o poslovanju poduzeća“. Nadalje, Uprava je različite postotke, prema analizi Komisije, „koristila sa svrhom da jače proizvodne djelatnosti izraženije optereti općim izdacima, a slabije rentabilne odjele optereti manjim postotkom“. Komisija također ističe da je „ovakvim

²⁰² HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

načinom rada Uprava i praktično i teoretski koristila neispravni postupak iz kojega se ne može procijeniti stvarno stanje rentabiliteta tvornice“.²⁰³ Metodologija analize troškova proizvodne djelatnosti prema pojedinim odjelima Tvornice parketa i pilane d.d., koju je koristila Komisija za izradu izvješća o poslovanju prikazana je u Tablici 24.

Tablica 24. Troškovi proizvodne djelatnosti pojedinih odjela Tvornice parketa i pilane d.d. prema metodologiji Komisije za izradu izvješća o poslovanju tvornice iz 1945. godine (u dinarima)

-	Pilana, 50% (52/84)	Drvena vuna, 10% (9/84)	Drvni proizvodi, 35% (23/84)	Parketi, 5% (-)
Nadnice	351.827,00	60.893,18	155.617,46	-
Plaće	93.850,00	18.770,00	65.695,00	9.385,00
Izravni troškovi	74.885,00	16.400,00	12.300,00	-
Vezani troškovi	99.529,00	17.226,00	44.022,46	-
Opći troškovi	111.923,38	22.384,48	78.346,36	11.192,33
Ukupno	732.014,38	135.673,66	355.981,28	20.577,33

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Spomenuti troškovi nisu uključivali izdatke za sirovine korištene u proizvodnom procesu pojedinih odjela. Prema pogonskim izvještajima o količinama upotrijebljenih sirovina, njihova je vrijednost, u analiziranom razdoblju, iznosila: za preradu drvene vune 55.440,00 dinara, a za izradu drvenih proizvoda 85.328,20 dinara.²⁰⁴ U Tablici 25. prikazana je visina troškova pojedinih odjela Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 1. kolovoza do 31. listopada 1945. godine.

Tablica 25. Visina troškova pojedinih odjela Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 1. kolovoza do 31. listopada 1945. godine (u dinarima)

²⁰³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²⁰⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Odjel	Iznos
Pilana	732.014,38
Odjel drvne vune	191.113,66
Odjel drvnih proizvoda	441.309,48
Parketarnica	20.577,33
Ukupno	1.385.014,85

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Nadalje, u Tablici 26. prikazani su prihodi pojedinih odjela Tvornice parketa i pilane d.d. u kolovozu, rujnu, listopadu i studenome 1945. godine.

Tablica 26. Prihodi pojedinih odjela Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 1. kolovoza do 31. studenoga 1945. godine (u dinarima)

Odjel tvornice	Kolovoz	Rujan	Listopad	Studen
Pilana	230.023,97	169.213,40	213.999,70	613.237,07
Odjel drvne vune	26.916,36	50.844,20	88.619,00	166.379,56
Odjel drvnih proizvoda	26.393,50	94.828,25	159.597,89	280.819,64
Parketarnica	-	3.158,50	4.993,00	8.151,50
Piljevina	-	1.200,00	25.251,50	26.451,50
Ukupno	283.333,83	319.244,35	492.461,09	1.095.039,27

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Prihodima pilane iz Tablice 26. treba dodati i iznos nenaplaćenog rezanja oblovine u omjeru od 144.000,00 dinara za 400 m³.

Zbog pomanjkanja podataka o početnim i konačnim zalihama robe nije se mogao utvrditi rentabilitet odjela za preradu drvnih proizvoda.²⁰⁵

Prema izvještaju Komisije, pregled imovine, materijala i poslovnih knjiga obavljen je „letimično“, ponajprije „zbog vremenske ograničenosti“ njezinih članova. Ipak, Komisija je zaključila da se u svakodnevnom radu Tvornice parketa i pilane d.d. nije „posvećivalo

²⁰⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

dovoljno pažnje racionalnoj upotrebi radne snage“. Kao primjer neracionalne upotrebe radne snage naveden je slučaj parketarnice iz koje je trinaestero radnika nakon obustave rada razmješteno u ostale odjele i zadržalo redovne nadnice, „a da za ovakav razmještaj nije bilo potrebe“.

Rad Tvornice parketa i pilane d.d. nije bio na zadovoljavajućoj razini zbog nedostatka raspoloživih financijskih sredstava za nabavu potrebnih sirovina i materijala. Prema mišljenju Komisije, poduzeće je dospjelo u financijske poteškoće zbog „nemogućnosti plasmana zaliha rezane građe potrošačima“.²⁰⁶

Osim privremenih upravitelja postavljenih od partijskih i državnih tijela FNRJ, Tvornica parketa i pilane d.d. imala je komercijalnog ravnatelja, inženjera Kamila Raguz, koji je upravljao središnjim proizvodnim pogonom i tehničkog upravitelja proizvodnih pogona, Ivana Rohrbachera. Kamilo Raguz započeo je s radom u tvornici u rujnu 1944., a Ivan Rohrbacher sredinom 1941. godine. Poduzeće je od sredine pa do kraja 1945. zapošljavalo 8 administrativnih i knjigovodstvenih namještenika te oko 100 radnika. Kao najveću kritiku organizaciji poslovnih aktivnosti, Komisija je isticala „nesrazmjerno veliki broj administrativnog i rukovodećeg osoblja u odnosu na radnike u proizvodnim pogonima“.²⁰⁷

Jedan od najvećih nedostataka Tvornice parketa i pilane d.d. bila je udaljenost proizvodnih pogona od njezinih upravljačkih tijela. Takav način rada otežavao je uvjete poslovanja koji su rezultirali neizbježnim vremenskim zaostacima u pravovremenoj opskrbi tržišta. Učinkovita povezanost proizvodnih pogona i upravljačkih tijela bila bi, prema mišljenju Komisije, „korisna po pitanju uštede na režijskim troškovima“.²⁰⁸

Prije pregleda financijskog poslovanja provedene su analize blagajni pojedinih pogonskih odjela Tvornice parketa i pilane d.d. i blagajne Ravnateljstva u Zagrebu. O analizi blagajni napravljeni su zapisnici. U njima je istaknuto da je „knjigovodstvo vođeno uredno i ažurno“. Plan knjiženja poslovnih promjena doživjet će u razdobljima koji nisu obuhvaćeni ovim radom velike promjene zbog odluke o korištenju „jednoobraznog“ računovodstva. Korištenje takve metodologije, pri knjiženju poslovnih promjena, bilo je korisno prilikom raščlanjivanja troškova prema mjestu njegova nastanka. To je bilo od posebne važnosti s obzirom na raznovrsnu produkciju koju je poduzeće imalo.²⁰⁹ Nadalje, u zapisnicima stoji da se u Tvornici parketa i pilane d.d. „ažurno vodila evidencija o svim kretanjima robe i

²⁰⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²⁰⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²⁰⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²⁰⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

sirovina, ali je uslijed prometne udaljenosti proizvodnih pogona od središnjih upravljačkih tijela razvrstavanje ovih podataka, uglavnom, bilo u zaostatku“. S obzirom na dosadašnje primjere zapljene privatnog vlasništva, mišljenje Komisije o poslovanju Tvornice parketa i pilane d.d. nije bilo izrazito negativno i jednostrano sastavljeno. U prilog tome govori stajalište Komisije na temelju kojega se može zaključiti da je ona „zadovoljna s ispravnom primjenom taksenih propisa“. Navela je i da je obračunavanje poreznih obveza poput skupnog i službeničkog poreza te socijalnog doprinosa „provedeno u propisanim vremenskim rokovima“.²¹⁰

U Tablici 27. prikazat ću financijsko poslovanje Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 31. srpnja do 31. listopada 1945. godine.

Tablica 27. Prikaz troškova Tvornice parketa i pilane d.d. od 31. srpnja do 31. listopada 1945. godine (u dinarima)

Vrsta troškova	Vrijednost troškova
Nabavka materijala	644.256,92
Nadnice	568.337,31
Plaće	187.700,00
Pogonski materijal i električna struja	1.488.724,23
Ostali pomoćni i pogonski materijal	48.558,18
Porezi i ostale javne dažbine	214.300,92
Kamate, provizije i bankovni troškovi	11.864,15
Ostali troškovi	125.055,97
Ukupno	1.888.503,45

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Radi boljeg razumijevanja vrijednosti iz Tablice 27. potrebno je naglasiti da se financijski iznosi, korišteni za nabavu materijala, odnose na cjelokupno nabavljeni materijal i troškove koji su u neposrednoj vezi s njihovom dopremom. Novčane vrijednosti nadnica dijelile su se na proizvodne i pomoćne nadnice. U proizvodne su nadnice bili uključeni

²¹⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

izdatci za cjelokupno osoblje zaposleno u proizvodnim pogonima, dok su se izdatci u pomoćnim nadnicama odnosili na uzdržavanje radnika i održavanje proizvodnih pogona.²¹¹

U Tablici 28. prikazat ću prihode od prodane robe Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 31. srpnja do 31. listopada 1945. godine. Oni će nam omogućiti usporedbu s troškovima iz Tablice 27.

Tablica 28. Prikaz prihoda Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 31. srpnja do 31. listopada 1945. godine (u dinarima)

Vrsta prihoda	Vrijednost prihoda
Prihodi od prodane robe	459.494,32
Prihodi od pogonskog materijala	28.700,00
Ostali prihodi	640.243,95
Ukupno	1.128.438,27

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Ako se analizira odnos prihoda i rashoda Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 31. srpnja do 31. listopada 1945., vidljivo je da su troškovi bili veći od prihoda za 760.000,00 dinara. Ova je razlika pokrivena uzimanjem pozajmice u Zemaljskoj banci za Hrvatsku u iznosu od 860.000,00 dinara. Razlika od 100.000,00 dinara rezultat je djelomičnog povećanja blagajničke gotovine i inflatornih kretanja koji su utjecali na kreditne odnose u tome razdoblju.²¹²

Prilikom utvrđivanja financijskog stanja zaključno s 30. rujna 1945., Komisija je postupala u skladu s odredbama Zakona o valorizaciji i Zakona o reguliranju predratnih obveza.²¹³ Stavke aktive koje se odnose na korištenje investicijskog kapitala prikazat ću u Tablici 29.

Tablica 29. Prikaz iznosa dijelova investicijskog kapitala Tvornice parketa i pilane d.d. (izgrađena zemljišta) zaključno s 30. rujna 1945. godine (u dinarima)

²¹¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²¹² HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²¹³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Vrsta investicijskog kapitala (izgrađena zemljišta)	Vrijednost dijelova investicijskog kapitala
Vrijednost zgrada od dana 1. siječnja 1941.	1.400.077,18
Valorizirane izgradnje iz 1943.	181.000,00
Valorizirane izgradnje iz 1944.	26.500,00
Izgrađeno zemljište	20.679,50
Ukupno	1.628.256,68

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Ukupna vrijednost iz Tablice 29. odnosi se na 6 773,80 m² izgrađenog zemljišta koje se sastojalo od: pilane s rampom, kotlovnice, upravne zgrade, jednokatne radionice za drvene proizvode, bravarske radionice i garaže, parketarnice sa stolarijom i sušionicama, 2 skladišta parketa, radionice drvene vune, transformatorske stanice, radničkih stanova, spremišta, vratarnice i blagovaonice te raznih spremišta. Izgradnje u 1943. i 1944. valorizirane su na osnovi podataka o izgrađenoj površini, ali prema prijeratnim cijenama. Dotadašnja knjižna vrijednost izgrađenih površina iznosila je 2.539.422,00 dinara.²¹⁴

Što se tiče neizgrađenih zemljišta, njihova se vrijednost odnosila na 48 846,60 m² upisanih u zemljišnim knjigama Banije u katastarskom gruntovnom ulošku broj 604. Zemljišta i zgrade Tvornice parketa i pilane d.d. nisu bile opterećene hipotekama ili drugim financijskim obvezama izuzevši poslove održavanja proizvodnih kolosijeka kojima su se služile i tvornice Rendeli i Našička tvornica tanina. U knjigama Tvornice parketa i pilane d.d. vrijednost zemljišta bila je uključena u vrijednost zgrada i nekretnina.²¹⁵

Strojevi i postrojenja kojima se tvornica služila u ratnom razdoblju te njihova nabava prikazani su u Tablici 30.

Tablica 30. Prikaz vrijednosti strojeva i postrojenja Tvornice parketa i pilane d.d. od 1941. do 1944. godine (u dinarima)

Vremensko razdoblje	Vrste strojeva i strojevn postrojenja	Iznos

²¹⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²¹⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

1. siječnja 1941.	Pogonski uređaji	570.585,96
1941.	Valorizirane nabavke	7.200,00
1943.	Valorizirane nabavke	150,00
1944.	Valorizirane nabavke	1.600,00
1. siječnja 1941.	Radni strojevi	1.255.488,71
1941.	Valorizirane nabavke	351,12
1943.	Valorizirane nabavke	1.000,00
-	Ukupno	1.836.375,79

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Iako su bile sasvim neznatne, Komisija je provela i valorizaciju ratnih nabava. U knjigama Tvornice parketa i pilane d.d. stoji da su valorizirani objekti imali vrijednost u iznosu od 1.777.803,69 dinara, što je manje od iznosa iz Tablice 30. Razlog tome „leži“ u činjenici da su tijekom vremena prenošeni znatni iznosi s rezervi na investicijski konto.²¹⁶

Za provedbu financijske analize uređaja za otpremu i prijevoza pronađeni su podaci iz 1941. godine. Oni su se odnosili na financijsku vrijednost jednog automobila, 3 204 metara kolosijeka, širine 60 cm, 385 metara normalnog kolosijeka i 24 metara kolosijeka, širine od 80 cm te vagu i uređaj za istovar drva.

Tablica 31. Prikaz analize uređaja za otpremu i prijevoz Tvornice parketa i pilane d.d. iz 1941. godine (u dinarima)

Vremensko razdoblje	Vrste uređaja za otpremu i prijevoz	Iznos
1. siječnja 1941.	Vozila	175.529,00
1. siječnja 1941.	Industrijski kolosijeci	334.236,11
1. siječnja 1941.	Granik	12.334,50
1. siječnja 1941.	Vaga	24.689,00
-	Ukupno	546.798,61

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²¹⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Ukupna vrijednost alata i poslovnog inventara od 1941. do 1945. iznosila je, prema izvještaju Komisije, 258.730,92 dinara. Valja naglasiti da je valorizacija provedena za svaki inventarski predmet posebno. Međutim, knjižna vrijednost alata i inventara iznosila je 639.935,32 dinara. Napominjem da je u knjigama poduzeća evidentirana i vrijednost skloništa u iznosu od 2.229.727,52 dinara koju Komisija nije valorizirala, niti prikazala u izvještaju. Time je ukupna vrijednost investicija neumanjenih otpisom iznosila 4.420.151,19 dinara.²¹⁷

U izvještaju također stoji da su „vrijednosti dobivene valorizacijom konačne i da će, kao takve, biti navedene u knjigama tvornice“. Kako se otpisi u tvornici nisu obavljali izravno, nego putem dotacija pričuvni za otpise, proveden je i postupak procjene tadašnjih vrijednosti rezervi. Prikaz vrijednosti rezervi Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 1. siječnja 1941. do 30. rujna 1945. prikazan je u Tablici 32.

Tablica 32. Prikaz vrijednosti rezervi Tvornice parketa i pilane d.d. u razdoblju od 1. siječnja 1941. do 30. rujna 1945. godine (u dinarima i postocima)

Naslov	%	Rezerve od 1. siječnja 1941.	Otpisi od 1. siječnja 1941. do 30. rujna 1945.	Stanje od 30. rujna 1945.
Zgrade	3,00	284.315,22	215.834,72	500.149,94
Stojevi	-	-	-	-
Pogonski strojevi	10,00	385.856,37	188.982,09	574.838,46
Radni strojevi	10,00	849.898,43	406.032,04	1.255.930,47
Ukupno	-	1.235.754,80	595.014,13	1.830.768,93
Uređaji za otpremu i prijevoz	-	-	-	-
Vozila	25,00	144.956,90	30.572,04	175.529,00
Industrijski kolosijeci	5,00	113.116,85	79.381,07	192.497,92
Granik	10,00	8.123,29	4.166,27	12.289,00
Vaga	5,00	8.123,29	5.863,64	13.986,93
Ukupno	-	274.320,39	119.983,02	394.303,41
Alati i poslovni inventar	-	-	-	-
Alat	25,00	34.938,55	2.067,25	37.005,80
Uredski inventar	10,00	101.853,00	5.936,25	107.789,25

²¹⁷ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Inventar stanova	10,00	30.000,00	3.125,00	33.125,00
Inventar pogona	10,00	45.337,87	3.043,00	48.380,87
Živi inventar	10,00	-	770,00	770,00
Ukupno	-	212.129,42	14.941,50	227.070,92
Sveukupne rezerve	-	2.006.519,83	945.773,37	2.952.293,20

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

U Tvornici parketa i pilane d.d. rezerve za otpis nisu se vodile posebno za pojedine odjele. Zbog toga su joj bili dotirani otpisi i za onu imovinu koja je u cijelosti bila pokrivena rezervom. Komisija je prilikom pregleda poduzeća podijelila početne rezerve prema odgovarajućim investicijskim grupama tako da je stanje, koje je zaključno s 1. siječnja 1941. iznosilo 2.006.519,83 dinara, podijelilo sa zbrojem umnožaka vrijednosti investicijskih grupa i njezinih otpisanih postotaka. Nakon toga, dobiveni je rezultat množen sa svakim pojedinim umnoškom. Ovako izračunatim početnim rezervama za svaku investicijsku grupu dodavane su dotacije prikupljene u razdoblju od 1941. do 1945., a u skladu s kretanjima investicijskih vrijednosti aktive poduzeća.²¹⁸

Rezerve, prije sastavljanja izvještaja o poslovanju Tvornice parketa i pilane d.d., iznosile su 2.846.738,04 dinara, što je za 105.555,16 dinara manje od iznosa dobivenog nakon provedene valorizacije. Ta je razlika, prema mišljenju Komisije, rezultat obavljanja prijenosa financijskih sredstava s rezervi na investicije u razdoblju od 1941. do 1945. godine.²¹⁹ U Tablici 33. prikazana je konačna vrijednost investicija Tvornice parketa i pilane d.d., nakon sastavljanja izvještaja Komisije za pregled od 30. listopada 1945. godine.

Tablica 33. Prikaz konačne vrijednosti investicija Tvornice parketa i pilane d.d., nakon sastavljanja izvještaja Komisije za pregled od 30. listopada 1945. godine (u dinarima)

Vrsta investicija	Vrijednost investicija
Investicije prije otpisa	4.420.151,19
Rezerve za otpis	2.952.293,20
Konačna vrijednost investicija	1.467.857,99

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²¹⁸ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²¹⁹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

U nastavku rada prikazat ću detaljnu rašlambu prometnog kapitala i njihovih vrijednosti, koje je tvornica koristila za proizvodnu djelatnost. Raščlamba se temelji na analizi vrijednosti likvidnih sredstava prvog i drugog reda, potraživanja u zemlji i inozemstvu, zaliha, sirovina, pomoćnog pogonskog materijala i gotovih proizvoda te nelikvidnih sredstava.

Tablica 34. Prikaz likvidnih sredstava prvog reda Tvornice parketa i pilane d.d. nakon sastavljenog izvještaja Komisije za pregled od 30. listopada 1945. godine (u dinarima)

Likvidna sredstva prvog reda	Vrijednost likvidnih sredstava prvog reda
Gotovina u blagajni središnjice u Zagrebu	34.616,50
Gotovina u blagajni pogona u Karlovcu	143.405,31
Gotovina u Poštanskoj štedionici	3.726,50
Ukupno	181.748,31
Likvidna sredstva drugog reda	Vrijednost likvidnih sredstava drugog reda
Robna potraživanja u zemlji - moratorni dinari	28.905,66
Robna potraživanja u zemlji - kune i dinari DFJ	136.412,58
Robna potraživanja u zemlji - uložnice	1.407,96
Kaucije - moratorni dinari	500,00
Ukupno	167.226,20
Potraživanja u inozemstvu	Vrijednost potraživanja u inozemstvu
Potraživanja u inozemstvu - moratorni dinari	85.648,85
Potraživanja u inozemstvu - kune i dinari DFJ	714,25
Ukupno	86.363,10

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

U okviru likvidnih sredstava drugog reda priloženi su iskazi dužnika u moratornim dinarima i iskazi uložnica. Uložnice je izdala Poljodjelska banka, odnosno njezina podružnica u Sušaku. Iznosile su 1.407,96 dinara nominalne vrijednosti. Uložnice je Tvornica parketa i pilane d.d. primila umjesto gotovine, u cilju naplate svojih potraživanja. U vrijeme

provedbe analize poslovanja tvornice nije bilo sigurno hoće li ona moći koristiti „povoljne odredbe“ o pretvaranju moratornih dinara te je zato ostavljen ovaj iznos u tečaju omjera 10:1. Inozemna potraživanja u moratornim dinarima ostavljena su u nominalnoj vrijednosti zato što je Komisija smatrala „da intencija Zakona o reguliranju predratnih obveza nikako nije bila da se njima koriste inozemni dužnici“.²²⁰ Odbijena dubiozna potraživanja vezana za likvidna sredstva drugog reda iznosila su 102.479,10 dinara. Ona su obuhvaćala moratorne dinare u inozemstvu u iznosu od 81.811,46 dinara, moratorne dinare u zemlji u iznosu od 20.233,14 dinara, te kune i dinare DFJ u iznosu od 434,50 dinara.²²¹

U Tablici 35. prikazane su zalihe sirovina, pomoćnog pogonskog materijala i gotovih proizvoda Tvornice parketa i pilane d.d., koje su utvrđene prilikom provedbe inventure u listopadu 1945. godine.

Tablica 35. Prikaz zaliha sirovina, pomoćnog pogonskog materijala i gotovih proizvoda Tvornice parketa i pilane d.d., koje su utvrđene prilikom provedbe inventure u listopadu 1945. godine (u dinarima)

Vrste zaliha	Vrijednost zaliha
Sirovine	-
Klade johe	6.440,00
Klade bukve	2.565,00
Klade hrasta	600.000,00
Ukupno	609.005,00
Odbitak 10% u ime umanjenja vrijednosti uslijed odležanosti (-)	55.364,10
Ukupno	553.640,90
Drvo za vunu	94.080,00
Pomoćni i pogonski materijal	207.772,73
Gotovi proizvodi	-
Drvni proizvodi	769.375,50
Parketi	5.787.763,24
Rezana građa (-)	2.831.319,00
Odbitak 10% u ime umanjenja	257.392,60

²²⁰ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²²¹ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

vrijednosti uslijed odležanosti (-)	
Ukupno	2.573.926,40
Drvena vuna	5.550,00
Ukupne zalihe	9.992.108,77

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

U izvještaju Komisije također je naglašeno da „su se zalihe po spomenutoj inventuri znatno razilazile od stanja po knjižnim evidencijama“. Nove evidencije o kretanju robe napravljene su prema podacima iz inventure, u skladu s tadašnjim cijenama. Novi sustav evidencije kretanja robe obuhvaćao je i tranzitnu aktivu koja je prikazana u Tablici 36.

Tablica 36. Prikaz tranzitne aktive Tvornice parketa i pilane d.d. nakon uvođenja novog sustava nadzora nad kretanjem robe, u skladu s provedenom inventurom u listopadu 1945. godine (u dinarima)

Tranzitna aktiva	Vrijednost tranzitne aktive
Pilana	117.779,20
Drvni proizvodi	900,00
Drvena vuna	53.148,00
Ukupno	171.827,20

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Posljednja stavka aktive koju ću prikazati jesu nelikvidna sredstva. Njihove vrste i pripadajući iznosi prikazani su u Tablici 37.

Tablica 37. Prikaz nelikvidnih sredstava Tvornice parketa i pilane d.d. prema inventuri provedenoj u listopadu 1945. godine (u dinarima)

Nelikvidna sredstva	Vrijednost nelikvidnih sredstava
Vrijednosni papiri	73.349,00
Ratna šteta	-
Prijavljena šteta do trenutka izrade izvještaja	1.455.415,00

Neprijavljena ratna šteta	200.000,00
Ukupna ratna šteta	1.655.415,00
Ukupna vrijednost nelikvidnih sredstava	1.728.764,00

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Rekapitulacija aktive prikazana je u Tablici 38.

Tablica 38. Prikaz rekapitalucije aktive Tvornice parketa i pilane d.d. prema inventuri provedenoj u listopadu 1945. godine (u dinarima)

Aktiva	Rekapitulacija aktive
Investicijski kapital	4.420.151,19
Rezerve za otpis (-)	2.952.293,20
Ukupno	1.467.857,99
Prometni kapital	-
Likvidna sredstva prvog reda	181.748,31
Likvidna sredstva drugog reda	10.143.218,97
Tranzitna aktiva	171.827,20
Nelikvidna sredstva	1.728.764,00
Ukupni prometni kapital	12.225.558,48
Ukupna vrijednost aktive	13.693.416,47

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Metodologiju korištenu u prikazima aktive primijenio sam i prilikom analize stanja pasive. U Tablici 39. prikazani su iznosi vlastitih sredstava kojima je raspolagala Tvornica parketa i pilane d.d.

Tablica 39. Prikaz vlastitih sredstava Tvornice parketa i pilane d.d. prema inventuri provedenoj u listopadu 1945. godine (u dinarima)

Vlastita sredstva	Vrijednost vlastitih sredstava
Uplaćena glavnica	3.500.000,00
Pričuve i fondovi	-

Za gubitke na robi	40.400,30
Za tekući porez	13.097,24
Za obnovu imovine	30.709,43
Rezervni fond	4.419,54
Ukupna vrijednost pričuve i fondova	88.626,51
Nepodijeljena čista dobit	35.337,07
Fond za ratnu štetu	1.655.415,00
Ukupna vrijednost vlastitih sredstava stavki pasive	5.279.378,58

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Pričuve i fondovi iz Tablice 39. kreirani su tijekom Drugog svjetskog rata u kunama te su valorizirani prema tečaju izmjene. Prije 18. travnja 1941. postojale su rezerve za otpise valorizirane prema Zakonu o valorizaciji i rezerve za dubiozna potraživanja.²²² Nadalje, iznos nepodijeljene čiste dobiti iz Tablice 39. odnosio se na dobitak u kunama koji je 1944. valoriziran prema tečaju izmjene.²²³

U nastavku rada dat ću pregled tuđih sredstava Tvornice parketa i pilane d.d. Oni su obuhvaćali dugoročne i kratkoročne obveze. Njihova podjela i pripadajući iznosi prikazani su u Tablici 40.

Tablica 40. Prikaz tuđih sredstava Tvornice parketa i pilane d.d. prema inventuri provedenoj u listopadu 1945. godine (u dinarima)

Tuđa sredstva	Vrijednost tuđih sredstava
Dugoročne obveze	35.000,00
Kratkoročne obveze	-
Dospjele, a nenaplaćene socijalne dažbine	31.631,00
Dospjele, a neplaćene nadnice	55.285,15
Obveze za robu i usluge u moratornim dinarima	14.785,15
Obveze za robu i usluge u konvertiranim	128.010,60

²²² HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²²³ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

kunama, odnosno dinarima DFJ	
Obveze prema Hrvatskoj zemaljskoj banci	9.368,00
Obveze prema Zemaljskoj banci za Hrvatsku	699.530,60
Obveze prema Štedionici bivše NDH	81,00
Primljene akontacije za robu	130.167,75
Ukupna vrijednost kratkoročnih obveza	1.068.859,25
Ukupna vrijednost tuđih sredstava stavki pasive	1.103.859,25

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Rekapitulacija pasive prikazana je u Tablici 41.

Tablica 41. Prikaz rekapitalucije pasive Tvornice parketa i pilane d.d. prema inventuri provedenoj u listopadu 1945. godine (u dinarima)

Pasiva	Rekapitulacija pasive
Vlastita sredstva	-
Glavnica	3.500.000,00
Pričuve i fondovi	88.626,51
Nepodijeljena čista dobit	35.337,07
Fond ratne štete	1.655.415,00
Ukupna vrijednost vlastitih sredstava	5.279.378,58
Tuđa sredstva	-
Dugoročne obveze	35.000,00
Kratkoročne obveze	1.068.859,25
Ukupna vrijednost tuđih sredstava	1.103.859,25
Ukupna vrijednost tuđih i vlastitih sredstava	6.383.237,83
Višak imovine nakon valorizacije	7.310.178,64
Ukupna vrijednost pasive	13.693.416,47

Izvor: HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

Ako se usporede bilance nakon valorizacije investicija s bilancama iz 1940. i 1941., vidljive su znatne razlike u vrijednostima zaliha. Naime, iznosi iz 1945. uvećani su u odnosu

na 1940. za 7.000.000,00 dinara, a u odnosu na 1941. za 6.500.000,00 dinara. Promjene koje su se dogodile u kreditnim odnosima u 1945. utjecale su na povećanje financijskih iznosa u odnosu na 1940. za 600.000,00 dinara. Ipak, u odnosu na 1941. financijski su iznosi smanjeni za 300.000,00 dinara. Višak imovine nad obvezama posljedica je, uglavnom, valorizacije zaliha.²²⁴

Dana 28. studenoga 1945. Okružni sud za grad Zagreb donio je rješenje o konfiskaciji cjelokupne imovine Tvornice parketa i pilane d.d.²²⁵ To je rješenje potvrđeno odlukom Privrednoga odsjeka Gradske uprave narodnih dobara u Zagrebu od 14. veljače 1946. godine. Konfiskacija je uključivala i 4 900 dionica koje su bile u vlasništvu braće Fišer. Također, ovom je odlukom Tvornica parketa i pilane d.d. stavljena pod privremenu upravu ZUND-a u Zagrebu.²²⁶

²²⁴ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. Kab. 1.321/45.

²²⁵ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. R 1190/45.

²²⁶ HR-HDA-313-ZUND, kut. 447, br. 9198/46.

III. Reorganizacija i učvršćivanje komunističke vlasti u Karlovcu (1946.)

Kao što je već navedeno u jednom od uvodnih poglavlja, početak 1946. obilježen je izglasavanjem prvog poslijeratnog Ustava. Na sjednici IO GNO-a od 4. siječnja 1946. najviše se raspravljalo o člancima 6., 7. i 8. drugog poglavlja Ustava. U njima se hvalilo njegovu „demokraciju i precizno iznošenje političko-gospodarskih prilika“ u FNRJ. Također je istaknuto da je, u skladu s Ustavom, „svaki pojedinac dužan svojim radom služiti zajednici“. Ženski dio članova IO GNO-a bio je zadovoljan činjenicom da je nacrtom Ustava FNRJ naglašena ravnopravnost žena u privatnom i poslovnom pogledu.²²⁷

Na temelju analize gospodarskih rezultata ostvarenih u 1945., gradske su vlasti odlučile smanjiti proračun za 60%, što je automatski dovelo do snižavanja materijalnih i osobnih rashoda u tome postotku. Predsjednik GNO-a rekao je da činovnici i namještenici te pročelnici pojedinih odjela moraju „upregnuti sve snage da se izvrše zadaci“, te organizirati rad koji će omogućiti pronalazak novih putova i načina za rješavanje gospodarskih problema. Važna uloga u „formiranju novih putova“ za izlazak iz gospodarske krize bila je namijenjena NF.²²⁸

U radu NF-e sudjelovali su i sindikati. Na spomenutoj sjednici IO GNO-a od 4. siječnja 1946. donesena je odluka da sindikati organiziraju i provedu akciju prikupljanja novčanih sredstava od radnika koji bi se uplašivali u zajednički fond. Svaki bi radnik davao novac u skladu s vlastitim mogućnostima. Tako prikupljena financijska sredstva davala bi se onima „koji su podnijeli najveću žrtvu uslijed redukcije radne snage“. Usvojen je i prijedlog Socijalnog odjela da se siromašnima koji primaju besplatnu hranu i kruh u Gradskoj kuhinji ukine novčana pomoć od 300,00 dinara mjesečno te da se omogući novčana pomoć u iznosu od 400,00 dinara radnicima čija će radna mjesta biti reducirana, a imaju preko 60 godina života.²²⁹

Na sastancima Gradske skupštine u 1945., kao glavni zadatak u 1946. postavljena je reorganizacija i učvršćivanje „narodne vlasti“. U tom kontekstu kaže se:

„Dužnost svakog člana skupštine je da preodgoji svoje birače po uličnim odborima i rejonima da uspostavi što prisniji kontakt na jednoj strani između skupštine i naroda a na drugoj strani između skupštine i izvršnog odbora.“²³⁰

²²⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 39.

²²⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 39.

²²⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 40.

²³⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 40.

U cilju pružanja pomoći uspješnoj provedbi proljetne sjetve formirana je sjetvena komisija čiji su članovi bili aktivisti NF. Ona je formirana na temelju direktive ONO-a. Uz sjetvenu, formirana je i komisija za otkup hrane koja je imala zadatak provoditi otkup na području Karlovca i 15 okolnih sela koja su pripadala GNO-u Karlovac. Članovi te komisije bili su, uglavnom, činovnici zaposleni u GNO-u.²³¹

Jedna od najvećih prepreka razvoju gospodarstva FNRJ bio je naslijeđeni porezni sustav iz Kraljevine Jugoslavije. Dana 1. siječnja 1946. politička tijela FNRJ donijela su novi Zakon o neposrednim porezima koji se trebao retroaktivno provoditi i za 1945. godinu. Uvođenje novoga Zakona zahtijevalo je reorganizaciju posla i nove zaposlenike u Financijskom odsjeku GNO-a Karlovac. To je omogućilo stvaranje sustava različitih grupa poreznih obveznika.²³² Razvrstavanje poreznih obveznika prema grupama nametao je dužnost skupljanja osobnih podataka za svakog poreznog obveznika. Za taj zadatak bile su zadužene organizacije NF-e. Popise bi zaposlenici Financijskog odsjeka usklađivali sa zakonskom regulativom. Ipak, brojni su problemi sprečavali implementaciju ovoga sustava u praktičnom smislu. Naime, poreznim se subjektima teško mogao odrediti točan iznos poreznog zaduženja, zato što se, kao bazna godina za izračun, koristila 1940. godina. Komunističke su vlasti bile svjesne da su se gospodarske prilike stanovnika Jugoslavije, zbog ratnih zbivanja, znatno promijenile. Takva promjena dovela je do potrebe implementacije nove osnove za izračun poreza koja bi bila u funkciji lakšeg ispunjenja proračunskih obveza.²³³

1. Osnivanje Gradskog nabavnog poduzeća

Na sjednici IO GNO-a Karlovac od 13. ožujka 1946. zastupnici su istaknuli potrebu da se osnuje GRANAP. Njegova je zadaća bila organizacija trgovine pod nadzorom GNO-a. To je poduzeće trebalo opskrbljivati stanovništvo Karlovca koje nije bilo obuhvaćeno radničko-namještentičkim zadrugama. GRANAP je opskrbljivao i 9 seljačkih zadruga na području grada, a racioniranu i neracioniranu robu je dobivao iz Zagreba. Pored opskrbe stanovništva kožnom, željeznom i manufakturnom robom, voćem i povrćem te mlijekom i mliječnim proizvodima, GRANAP je trebao biti regulator cijena na području GNO-a Karlovac. Na taj bi se način omogućila dostupnost jeftinijih prehrambenih i industrijskih proizvoda za najšire

²³¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 40-41.

²³² HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 49.

²³³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 49.

slojeve stanovništva. Također, GRANAP je svojim radom onemogućavao djelovanje špekulanata i krijumčara robe. GNO je zadužio Odsjek trgovine i opskrbe da izradi pravilnik o poslovanju poduzeća i da obavi sve administrativne formalnosti u vezi s njegovim osnivanjem. Preliminarno je diskusijom bilo predviđeno da će poduzeće voditi Upravni odbor i Nadzorni odbor, čiji bi predstavnici bili članovi GNO-a. Upravni odbor trebao je imenovati upravitelja poduzeća koji će pristupiti organizaciji osnivanja GRANAP-a. Poduzeće je imalo centralu, a prodavaonice su se osnivale prema potrebi. Prva prodavaonica koja je trebala postati sastavni dio GRANAP-a bila je gradska prodavaonica bivše trgovine Meisl.²³⁴ Na istoj je sjednici istaknuto da će 1. travnja 1946. početi s radom Mljekarska zadruha. Poduzeće je trebalo obavljati djelatnost u okviru NF.²³⁵

Početni saldo tekućeg računa GRANAP-a iznosio je 4.000.000,00 dinara. Račun GRANAP-a bio je otvoren u Gradskoj štedionici. Pored bivše trgovine Meisl, rad u okviru GRANAP-a obavljale su još četiri prodavaonice živežnih namirnica, prodavaonica za prodaju stakla te po jedna radnja za prodaju strojeva, rabljene robe i postolarskog pribora.²³⁶ Na sjednici IO GNO-a Karlovac od 29. ožujka 1946. izabran je Poslovni odbor GRANAP-a s sljedećim članovima: Tomo Giriček iz Financijskog odjela, Tonček Gombač iz Odjela trgovine i opskrbe, Janko Galović, pročelnik Prosvjetnog odjela, Nikola Jerinić, član IO-a te Ivan Bubić. Zadatak Poslovnog odbora bio je izrada statuta i pravilnika poslovanja GRANAP-a. Važno je za naglasiti da je na navedenoj sjednici donesena odluka o prijelazu u vlasništvo GRANAP-a kompletnog inventara i robe kojima je u tome trenutku raspolagao Odjel trgovine i opskrbe.²³⁷ Također, nakon direktive koju je od Ministarstva trgovine u Zagrebu dobio referent za trgovinu Tonček Gombač, IO GNO Karlovac donio je zaključak da se Gradski hotel Korana i Mljekarsko poduzeće uklope u sastav GRANAP-a.²³⁸

2. Rasprava o proračunu

Dana 28. svibnja 1946. održano je zasjedanje skupštine GNO-a Karlovac na kojemu je raspravljano o provedbi proračuna za spomenutu godinu. Analizu provedbe proračuna mora se promatrati u korelaciji s događajem koji se paralelno odvijao na saveznoj razini. Naime, Saveznoj je skupštini podnesen prijedlog Općeg zakona o Narodnim odborima (NO). Tim se zakonom potvrđivala njihova suverenost i samostalnost u radu. Nadalje, novi je

²³⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 54.

²³⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 54.

²³⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 57.

²³⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 57.

²³⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 72.

zakon barem deklarativno omogućavao uspostavu vlasti narodnih odbora kao najvišeg političkog tijela, odnosno predstavnika naroda na nekom području. Usvajanjem toga zakona narodni su odbori dobivali mogućnost raspolaganja svim prihodima potrebnim za realizaciju privrednih i općih planova. Oni su stjecanjem takvih privilegija generirali veliku političku moć. U vezi s tim kaže se:

„Mogućnosti sastavljanja vlastitog budžeta dana je narodu otvorena mogućnost da se upozna sa svojim finansijskim obavezama, da narod u pojedinosti znade kako se troši, našto se troši i kako se gospodari i raspolaze sa narodnom imovinom. A sam način kako se u našoj državi izrađuje uopće budžet, da se on počimlje izrađivati najprije u N.O.-u, Kotarskim i Okružnim i ide prema gore, on postaje stvar učešća narodnih masa i njihova inicijativa u izražavanju svojih potreba. Izrađivanjem odozdo prema gore on biva zatim pretresan obrnutim redom odozgo prema dolje, od savezne skupštine do narodnih odbora. Tako budžet savezne vlade obuhvaća sve budžete narodnih republika, zbirni budžet narodnih republika, sve budžete Okružnih Narodnih odbora, a Okružni budžet budžete kotatskih i gradskih narodnih odbora.“²³⁹

Na istoj sjednici skupštine GNO-a je, prilikom analize proračuna za 1946., napravljena usporedba s prvim proračunskim razdobljem koje je trajalo od srpnja do prosinca 1945. godine. Predviđeni proračunski prihodi, u razdoblju od srpnja do prosinca 1945., iznosili su 11.203.000,00 dinara, a stvarno ostvareni prihodi bili su 9.910.320,90 dinara. Proračunski rashodi bili su predviđeni na iznos od 11.003.000,00 dinara, a stvarno je utrošeno 9.299.331,82 dinara. Takva bilanca ukazuje na višak prihoda u iznosu od 610.989,08 dinara. Proračunski prihodi za 1946. bili su planirani na iznos od 10.869.300,00 dinara. Vidljivo je da je predviđeni prihod za 1946. manji nego za prvo proračunsko razdoblje koje je obuhvaćalo drugu polovicu 1945. godine. U raspravi je istaknuto da je razlog takvome iznosu gubitak prihoda od uvoznine na robu, jača vrijednost dinara, niža cijena proizvoda, smanjenje golemog administrativnog aparata naslijeđenog od prijeratnih i ratnih vlasti te veliki udio dobrovoljnog rada koji automatski dovodi do smanjenja troškova.²⁴⁰ Cjelokupna raščlamba proračunskih prihoda i rashoda za 1946. prikazana je u Tablicama 42. i 43.

²³⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 155-156.

²⁴⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 155-156.

Tablica 42. Prihodi GNO-a, predviđeni proračunom za 1946. godinu (u dinarima)

Vrste prihoda	Iznos
Prihod od trošarina	6.560.000,00
Prihod narodne privrede	2.178.700,00
Prihod od taksi	1.835.000,00
Razni prihodi	295.600,00
Ukupno	10.869.300,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 155-156.

Tablica 43. Rashodi GNO-a, predviđeni proračunom za 1946. godinu (u dinarima)

Vrste rashoda	Iznos
Materijalni i osobni rashodi Predsjedništva	1.590.500,00
Odjel unutrašnje uprave	788.800,00
Financijski odjel	1.897.100,00
Građevinski odjel	1.114.800,00
Zdravstveni odjel	2.287.000,00
Socijalni odjel	1.772.300,00
Odjel trgovine i opskrbe	299.500,00
Poljoprivredni odjel	831.300,00
Budžetski rezervni krediti	288.000,00
Ukupno	10.869.300,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 155-156.

Lokalne političke vlasti u Karlovcu nisu imale iluzija da su predviđena proračunska sredstva dovoljna za zadovoljenje životnih potreba stanovništva Karlovca i njegov cjeloviti gospodarski razvoj. Proračun za 1946. godinu djelomično je zamišljen kao okvir za ispunjenje tehničko-administrativnih poslova. S druge strane, najvažniji čimbenik ostvarenja ekonomskog razvoja bio je dobrovoljni angažman stanovništva na radovima i izgradnji infrastrukture.

„Biti će potrebno da se još više razvija onaj započeti radni elan, koji je obuhvatio našu zemlju, da se još jače rasplamsaju stvaralačke sposobnosti naroda, da se besprekidno i neumorno napinju sveukupne naše snage za što veću proizvodnju i za podizanje na što viši stupanj čitave naše privrede i našega poslovanja.“²⁴¹

Prema tome, zadaća političkih tijela bila je usmjeravati i organizirati sposobnosti i znanja stanovništva te izraditi planove koji trebaju pridonijeti gospodarskom razvoju na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

3. Usklađivanje karlovačkih poduzeća s Osnovnim zakonom o državnim privrednim poduzećima

Dana 10. kolovoza 1946. na snagu je stupio Osnovni zakon o državnim privrednim poduzećima. Prema članku 69. toga Zakona bilo je potrebno provesti usklađivanje rada proizvodnih organizacija i poduzeća s općim propisima koje je Zakon određivao. Cilj ovoga Zakona bio je unapređenje organizacije rada, učinkovitije iskorištavanje i razvoj privrednih snaga u FNRJ, omogućavanje dostupnosti proizvoda za najšire slojeve stanovništva i jačanje državnog privrednog sektora. GNO Karlovac je, nakon usklađivanja sa spomenutim Zakonom, odobrio rad Gradskom vodovodu, GRANAP-u, Hotelu Korana, Gradskoj štedionici i Kino Edisonu.

Kao što je već navedeno, Gradski vodovod je, od svoga osnutka 1913., bio sastavni dio Munjare. Kada u rujnu 1945. dolazi do razdvajanja Munjare i Gradskog vodovoda, potonji počinje djelovati kao samostalno gradsko privredno poduzeće. Na svome VI. redovnom zasjedanju održanom 12. rujna 1946. GNO Karlovac potvrdio je usklađivanje rada Gradskoga vodovoda s Osnovnim zakonom o državnim privrednim poduzećima i omogućio mu nastavak rada. Prilikom nastavka rada Gradski je vodovod imao u okviru imovine poduzeća osnovnih sredstava u iznosu od 325.000,00 dinara te obrtnih sredstava u iznosu od 1.211.126,00 dinara. Sjedište uprave poduzeća bilo je u Draškovićevoj ulici 18, dok se strojarnica poduzeća nalazila na Borlinu, nedaleko Karlovca. Poduzeće je imalo i pomoćni pogon smješten u Selcu kraj Karlovca. Taj je prostor pripadao nekadašnjoj tvornici Juta. Glavni zadatak Gradskog vodovoda bila je opskrba gradskog stanovništva i okolice pitkom vodom i vodom za pranje.²⁴²

²⁴¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 156.

²⁴² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 221.

Gradsko privredno poduzeće, Hotel Korana, osnovano je 1908. godine. Tijekom Drugog svjetskog rata hotel su koristile ustaška i njemačka vojska. Nakon uspostave komunističke vlasti u Karlovcu, GNO je preuzeo vlasništvo nad hotelom koji je ponovno počeo s radom 24. srpnja 1945. godine. U Tablici 44. prikazana je vrijednost imovine Hotela Korane, nakon donošenja odluke GNO-a o usklađivanju s Osnovnim zakonom o državnim privrednim poduzećima.

Tablica 44. Vrijednost imovine Hotela Korane nakon usklađivanja rada s Osnovnim zakonom o državnim privrednim poduzećima od 10. kolovoza 1946. godine (u dinarima)

Vrste imovine poduzeća	Iznos
Vlastita sredstva	1.229.519,34
Osnovna sredstva	1.098.663,00
Obrtna sredstva	130.856,34
Ukupno	2.459.038,68

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 223.

Hotel Korana obavljao je djelatnosti prijema gostiju, ponajprije osoba koje su se bavile javnim poslovima, prehrane javnih namještenika i radnika te realizacije poslova koji su imali za cilj razvoj hotelsko-ugostiteljske djelatnosti na području grada Karlovca. Imajući u vidu zdravstveno-higijenske potrebe stanovništva Karlovca te potrebu razvoja sporta i turizma, Hotel Korana trebao je omogućiti nesmetan rad gradskim kupalištima, u pogledu njihove opskrbe toplom i hladnom vodom.²⁴³

Gradska štedionica u Karlovcu osnovana je na temelju odluke Gradskog zastupništva od 24. lipnja 1914., a počela je s radom 1915. godine. Nakon što je GNO donio odluku o dopuštenju nastavka rada, Gradska štedionica potpala je pod administrativno-operativnu ingerenciju IO GNO-a Karlovac. U trenutku usklađivanja s Osnovnim zakonom njezina je ukupna imovina imala vrijednost od 5.900.000,00 dinara. Od toga se iznosa 1.300.000,00 dinara odnosilo na osnovna sredstva, a 4.600.000,00 dinara na obrtna sredstva. Gradska štedionica je imala iznimno širok djelokrug djelatnosti od kojih ću navesti sljedeće: organizacija narodne štednje, prikupljanje uštede na temelju štednih knjižica i uloga na temelju tekućih računa, poticanje štednje među stanovništvom, koncentracija slobodnih

²⁴³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 223.

kratkoročnih sredstava tijela vlasti i lokalnih uprava, kreditiranje stanovništva, lokalne uprave i privrednih poduzeća, kupnja i prodaja vrijednosnih papira za račun svojih komitenata, Saveznih i Zemaljskih kreditnih ustanova te Državnog zavoda za osiguranje FNRJ, obavljanje blagajničke službe za politička i partijska tijela vlasti, davanje sefova u zakup i izdavanje garantnih pisama na osnovu odgovarajućeg pokrića do visine kontingenta odobrenog od Ministarstva financija.²⁴⁴

Gradsko poduzeće Kino Edison osnovano je 1920. godine. Nakon Drugog svjetskog rata kino je preuzelo Filmsko poduzeće FNRJ. GNO Karlovac je, na temelju odluke 14. Prezidijuma Sabora NRH od 13. rujna 1946., preuzeo upravu nad poslovanjem Kina Edison. U Tablici 45. prikazana je imovina Kina Edison, nakon dobivanja dozvole za rad.

Tablica 45. Vrijednost imovine Kina Edison, nakon usklađivanja rada s Osnovnim zakonom o državnim privrednim poduzećima od 10. kolovoza 1946. godine (u dinarima)

Vrste imovine poduzeća	Iznos
Vlastita sredstva	1.683.687,00
Osnovna sredstva	1.519.294,00
Obrtna sredstva	64.373,00
Ukupno	3.267.354,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 225.

Glavna djelatnost Kina Edison bila je prikazivanje filmova domaće i strane produkcije. Sadržaj tih filmova uglavnom je bio „kulturno-odgojnog karaktera“. S obzirom da je većina filmova bila uvezena iz SSSR-a, zadaća njihovog prikazivanja bilo je jačanje socijalističkog duha među stanovništvom, koji je bio neophodan za obnovu zemlje.²⁴⁵

4. Rad i rezultati Gradskog narodnog odbora Karlovac u razdoblju od 3. ožujka do 31. kolovoza 1946. godine

Prvi cjeloviti izvještaj o radu GNO-a Karlovac i njegovih odsjeka bio je izrađen za vremensko razdoblje od 3. ožujka do 31. kolovoza 1946. godine. Prema analizi Financijskog

²⁴⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 224.

²⁴⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 225.

odsjeka realizacija proračuna je „tekla prema planu“. Proračunski prihodi za 1946. i njihova realizacija zaključno s 27. kolovoza 1946. prikazana je u Tablici 46.

Tablica 46. Planirani proračunski prihodi GNO-a Karlovac i njihova realizacija s 27. kolovoza 1946. godine (u dinarima)

Vrste prihoda	Iznos	Prikupljeni prihodi zaključno s 27. kolovoza 1946. godine
Takse	1.655.000,00	1.339.267,00
Trošarine	6.560.000,00	4.659.574,00
Privreda	117.000,00	111.478,00
Razni prihodi	445.600,00	285.500,00
Ukupno	8.777.600,00	6.395.820,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 226.

Prema podacima iz Tablice 46. vidljivo je da su se proračunski prihodi realizirali u skladu s planovima partijskih i političkih tijela. Ako se uzmu u obzir preostala 4 mjeseca proračunskog razdoblja i jesenska kampanja za prikupljanje prihoda, politička su se tijela imala pravo nadati proračunskom suficitu u iznosu od 1.000.000,00 dinara. Određena prekoračenja, u odnosu na planirano, ostvarena su u pogledu mjesnih prireza kojih je naplaćeno u iznosu od 9.768.228,00 dinara. Tako prikupljeni prirez uplaćivao se u okružni proračun. Što se tiče ostalih oblika saveznih i zemaljskih prihoda, njihov je naplaćeni iznos bio 46.810.657,00 dinara. Treba naglasiti da su ti oblici prihoda u 1940. bili ostvareni u iznosu od 32.640.796,00 dinara. Ostvareni rezultati bili su pogodni za širenje „agresivnije“ jesenske propagande u vezi s prikupljanjem proračunskih prihoda.²⁴⁶

Uspješnom prikupljanju proračunskih prihoda pridonosila je i „svijest širokih slojeva stanovništva o potrebi gospodarske obnove zemlje“. Radni elan i revolucionarni zanos stanovništva u prvim poslijeratnim godinama jedan je od ključnih elemenata ostvarenja dobrih gospodarskih rezultata. Organiziran rad privrednih poduzeća i počeci zadrugarstva na području Karlovca omogućili su partijskim i političkim tijelima vlasti prihod veći nego što je bilo previđeno proračunom.

²⁴⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 226.

Tijekom navedenog proračunskog razdoblja Odsjek trgovine i opskrbe izdavao je potrošačke kartice za dva mjeseca unaprijed. Prema uputama Ministarstva, u razdoblju od rujna do prosinca 1946., trebalo je izdavati potrošačke karte jednom mjesečno. Na isti način Odsjek je trebao organizirati i podjelu hrane stanovništvu. Distribucija hrane uglavnom se obavljala preko radničko-namješteničkih zadruga, GRANAP-a i lokalnih trgovaca. U lipnju je Odsjek, putem potrošačkih karata, dva puta tjedno distribuirao stanovništvu svježe meso. Jedan od najtežih zadataka, s kojim se Odsjek susretao, bila je organizacija vršidbe i otkup žitarica. Nakon provedene vršidbe pristupalo se otkupu žitarica koje su pojedinačna gospodarstva bila dužna predati državi u skladu s Pravilnikom o izvršenju otkupa. Uredbom o otkupu svakom pojedinom članu gospodarstva ostavljalo se na korištenje 250 kilograma bijelih žitarica i 300 kilograma kukuruza. Prije utvrđivanja količina za otkup održane su dvije konferencije s mjesnim odborima NF-e, u cilju pravilne primjene Uredbe o otkupu. Glavni razlog održavanja konferencija bila je velika suša koja je uzrokovala smanjen urod kukuruza za 70% do 80%. Zbog toga je „na teren“ izišla poljoprivredna komisija koja je u svakome mjestu izračunala smanjen postotak uroda kukuruza da bi se što pravilnije moglo izvršiti zaduženje o otkupu viškova. Na području GNO-a Karlovac, do kolovoza 1946., ovršeno je 70 vagona bijelih žitarica.²⁴⁷

U okviru GRANAP-a s radom je počela mljekara koja je opskrbljivala stanovništvo mlijekom, sirom, maslacem i ostalim mliječnim proizvodima. Od ožujka do kolovoza 1946. svaki je mjesec, posredstvom Odsjeka trgovine i opskrbe, izdavano 1 000 doznaka za cipele i drugu robu. U tome su razdoblju u okviru GRANAP-a radile dvije tekstilne prodavaonice, dvije prodavaonice željeznom robom i raznim strojevima, jedna prodavaonica cipela i kožnate robe, mljekarna, jedna staklarska radnja, jedna prodavaonica voća i povrća te četiri prodavaonice robe široke potrošnje.²⁴⁸ Do kraja godine bilo je predviđeno osnivanje slastičarnice i još jedne prodavaonice tekstila u Zrinjskoj ulici te prodavaonice željezne robe na Baniji.

Unutar Odsjeka trgovine i opskrbe 1. lipnja 1946. osnovan je pododsjek za cijene. On je trebao izdavati odluke o cijenama pojedinih proizvoda i provoditi nadzor nad njima. Ovome su tijelu sve trgovine, bilo privatne, bilo zadružne, bile obvezne podnositi na odobrenje korištene kalkulacije cijena proizvoda. Uspjeh pododsjeka za cijene bio je vidljiv u regulaciji cijena voća i povrća na tržištu. Također, u razdoblju od lipnja do kolovoza 1946. izdane su odluke o sniženju cijena slastičara, mesara, pekara i brusara. Prije osnivanja toga

²⁴⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 227.

²⁴⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 227.

pododsjeka kruh se prodavao po cijeni od 6 dinara po kilogramu. Nakon njegovog osnivanja cijena kruhu snižena je na iznos od 5,88 dinara po kilogramu, što je omogućilo da se 0,12 dinara razlike uplaćuje u Fond za obnovu zemlje. Uz kruh, cijena je snižena i pivi, a do kraja 1946. bilo je predviđeno smanjenje cijena prenočištima, javnim kuhinjama, soda vodi, mineralnoj vodi i rezanju drva.

Za razdoblje od ožujka do kolovoza 1946. izvještaj o radu podnijelo je i Tržišno nadzorništvo. Prema njemu su podnesene 52 prijave zbog krijumčarenja robom, špekulacija i raznih drugih gospodarskih zlouporaba. Od tih prijava, 20% rezultiralo je kažnjavanjem prema Zakonu o nedopuštenoj špekulaciji i privrednoj sabotaži.²⁴⁹ Pored Tržišnog nadzorništva uspostavljena je i posebna komisija od 16 članova sa zadatkom nadzora tržišta stokom.²⁵⁰

Dana 6. kolovoza 1946. formiran je Odsjek rada. Njegov djelokrug aktivnosti sastojao se od primjene zakona i uputa Ministarstva rada, inspekcije radnih odnosa, kontrole rada ustanova socijalnog osiguranja te brige oko raspodjele radne snage za javne radove. Ovaj je Odsjek preuzeo od Socijalnog odsjeka nadzor nad Radničkim naseljem i kartoteku svih radnika i naučnika s područja grada.²⁵¹

Najvažniji zadatak Poljoprivrednog odsjeka bila je organizacija proljetne sjetve. Pomoć u provedbi sjetve pružala je NF. Zasijane površine iznosile su 108% od ukupno predviđene sjetvene površine. S područja GNO-a Karlovac poslano je na područje kotara Vojnić 40 konjskih sprega s ciljem što bolje provedbe sjetve. Poteškoće u proljetnoj sjetvi odnosile su se na zasijevanje industrijskog bilja, ponajprije suncokreta, zato što seljaci nisu bili naviknuti na rad s tom kulturom. Za potrebe poljoprivredne sjetve Odsjek je preko zadruga pribavio i razdijelio seljacima 5 vagona umjetnog gnojiva, a za prehranu stoke razdijeljeno je 4 vagona sačme i 2 vagona zobi. U razdoblju žetve stavljene su u pogon sve vršalice koje su izvršile 939 546 kilograma bijelih žitarica.²⁵²

Agrarna reforma u FNRJ provedena je na temelju Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. kolovoza 1945. i Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske od 24. studenoga 1945. godine. Ti su zakoni, u kasnijim razdobljima, doživjeli brojne izmjene. Na temelju njih seljaci su dobivali zemlju u vlasništvo. Načelo kojim su se partijska tijela vodila prilikom podjele zemlje seljacima bilo je da „ona

²⁴⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 228.

²⁵⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 228.

²⁵¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 229.

²⁵² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 229.

pripada onima koji je obrađuju".²⁵³ Da bi se zemlja mogla podijeliti seljacima na korištenje, oduzimana je Nijemcima, dioničarskim društvima, veleposjednicima, crkvama, vlasnicima posjeda konfisciranih na temelju presuda sudova i vlasnicima neseljačkih posjeda iznad 3 ha. Postojala su dva načina oduzimanja zemlje: eksproprijacija i konfiskacija. Eksproprijacijom je oduzeto 47,1% zemlje veleposjednicima, a konfiskacijom je bilo obuhvaćeno 41,6% zemlje koja je, uglavnom, pripadala osobama njemačke nacionalne manjine.²⁵⁴ Najveću žrtvu, u pogledu oduzimanja zemlje, podnijela je Katolička crkva. Za ilustraciju te tvrdnje navest ću podatak da je Zagrebačkoj nadbiskupiji oduzeto čak 97,7% zemljišta.²⁵⁵ Na području GNO-a Karlovac, na temelju Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, siromašnim zemljoradnicima dodijeljeno je 194 jutra i 622 m² zemlje. Također, socijalnim je ustanovama dodijeljeno 19 jutara i 256 m² zemlje.²⁵⁶ Kriteriji po kojima su osobe uključene u dodjelu zemlje kolonizacijom bili su sudjelovanje u partizanskoj borbi, prenapučenost i siromaštvo.²⁵⁷

Od 1. ožujka do 31. kolovoza su, na području Karlovca, osnovane dvije veterinarske ambulante i jedna klaonica. U ambulantama je ukupno pregledano i liječeno 1 438 grla stoke, a 2 101 grlo stoke je cijepljeno. Prihodi i rashodi za to razdoblje prikazani su u Tablici 47.

Tablica 47. Prihodi i rashodi veterinarskih ambulanti u razdoblju od 1. ožujka do 31. kolovoza 1946. godine (u dinarima)

Prihodi i rashodi veterinarskih ambulanti u razdoblju od 1. ožujka do 31. kolovoza 1946. godine	Iznos
Prihod	223.122,50
Rashod (izdano za lijekove)	203.139,07
Ukupna razlika (neutrošena sredstva)	19.983,43

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 230.

Iako su veterinarske službe zbrinule veliki broj bolesne stoke, uvjeti u kojima je radila nisu bili zadovoljavajući. Također, rad ambulanti protezao se i na susjedne kotareve.

²⁵³ Maticka 1990, 36-37., Radelić 2006, 188-189.

²⁵⁴ Maticka 1990, 93-97., Radelić 2006, 189.

²⁵⁵ Akmadža 2003, 100-119., Radelić 2006, 189.

²⁵⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 229-230.

²⁵⁷ Radelić 2006, 189.

U klaonici je od ožujka do kolovoza 1946. zaklano ukupno 1 303 grla stoke. Ona je također radila u nezadovoljavajućim uvjetima koji su trebali biti otklonjeni njezinom konačnom izgradnjom, proširenjem prostora i izgradnjom živodernice.²⁵⁸

5. O prikupljenim porezima na kraju 1946. godine

Na VII. redovnom zasjedanju GNO-a Karlovac od 28. prosinca 1946. donesena je odluka o spajanju Poljoprivrednog odsjeka sa Građevinskim i Odsjekom trgovine i opskrbe u jedinstveni Privredni odsjek.²⁵⁹

Tijekom 1946. nije bio riješen problem špekulacija na tržištu i tržišnih sabotaža. Statistički podaci primljenih i riješenih kaznenih predmeta nedopuštene špekulacije i gospodarske sabotaže prikazani su u Tablici 48.

Tablica 48. Statistički pregled primljenih i riješenih kaznenih predmeta nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 1946.

Vrsta kaznenog djela	Predmeti neriješeni u 1945. godini	Primljeno predmeta od 1. siječnja do 31. prosinca 1946. godine	Ukupno	Riješeno predmeta od 1. siječnja do 31. prosinca 1946. godine	Ostalo neriješenih predmeta na dan 31. prosinca 1946. godine
Nedopuštena špekulacija	25	230	255	225	30
Privredna sabotaža	-	15	15	15	-

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, br. K. br. Su: 308-23/1946-2, 292.

Kraj 1946. omogućio je uvid u prikupljanje poreza za tu i prethodnu godinu. Financijski odsjek obavio je odvajanje poreza u dvije skupine. Prvu skupinu činili su državni i mjesni prirezi, a drugu skupinu činile su dohodarine. U 1945. prikupljeno je državnih i mjesnih prireza u iznosu od 384.902,00 dinara, a dohodarine je prikupljeno 4.816.623,00

²⁵⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 230.

²⁵⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 239.

dinara. Ovakva podjela poreza nije bila realna zato što je bila postavljena ispod razine realnog gospodarskog stanja i mogućnosti poreznih obveznika. Za ilustraciju navest ću primjer ugostiteljske struke kojoj je država uzimala 1,5 dinara čistog prihoda po litri vina i 8 dinara po litri rakije. Ipak, treba uzeti u obzir da je stvarna zarada gostioničara bila puno veća. Porezne komisije nisu vodile računa da prikupljanje bude realno i prilagođeno gospodarskim mogućnostima svakog poreznog obveznika. Riječju, trebalo je ostvariti takav porezni sustav koji bi omogućavao progresivno plaćanje poreza. Takvo oblikovanje poreznog sustava stavljalo je veći teret financiranja državnih gospodarskih planova i investicija na gospodarske sudionike koji su ostvarivali veće prihode. Ovakav porezni sustav u FNRJ dugoročno nije bio održiv, ako se usporede prihodi od poreza prikupljenog u državnom sektoru i onoga prikupljenog u privatnom sektoru. Od uspostavljanja komunističke vlasti na prostoru FNRJ, pa do kraja 1946. kumulativno je u državnom sektoru prikupljeno poreza u iznosu od 36.639.993,00 dinara. Porez prikupljen u privatnom sektoru iznosio je 6.958.499,00 dinara. Iako je nesrazmjer između prikupljenih sredstava ogroman, valja naglasiti da je u oba sektora tijekom toga razdoblja bio sličan broj zaposlenih. Prema tome, radnici i namještenici zaposleni u državnim službama redovito su svaki mjesec plaćali porez i tako izvršavali svoje obveze prema državi. S druge strane, privatni poduzetnici nisu platili niti 50% planiranog poreza, kao ni akontacije predviđene u 1946. godini.²⁶⁰ Ovakvi podaci lakše tumače progresivno povećavanje animoziteta prema privatnom vlasništvu u FNRJ, koji će u narednom razdoblju gotovo potpuno nestati.

²⁶⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 277.

IV. Petogodišnji plan razvoja privrede FNRJ i njegov utjecaj na gospodarske prilike u Karlovcu (1947.)

Prvi petogodišnji plan razvoja Hrvatske, kao i ostalih federalnih jedinica, donesen je 27. travnja 1947. godine. Plan je izradila Savezna planska komisija, na čelu s Andrijom Hebrangom, po uzoru na ruski plan elektrifikacije. Pored elektrifikacije, industrijalizacija je postala glavno pitanje razvoja zemlje. Ubrzana industrijalizacija trebala je otvoriti put razvoju i drugim sferama društvenog života poput znanosti, kulture, prosvjete i zdravstva. U komunističkoj ideologiji industrijalizacija je predstavljala vodeći čimbenik održanja novoga sustava i jedini način za stvaranje države u kojoj će radnička klasa biti dominantna. S tim u vezi, industrijalizaciji je namijenjena vodeća uloga u likvidaciji seljaštva koje je KPJ smatrala osnovicom za „restauraciju kapitalističkog sustava“.²⁶¹ Usvajanjem Petogodišnjeg plana u Narodnoj skupštini završena je posljednja faza uspostave planske privrede. Planska privreda i njezin uspjeh bio je usko povezan s novim društveno-političkim sustavom u FNRJ. Iako dotad prikriveno, od inauguracije Petogodišnjeg plana u javnosti se počela naglašavati potreba prijelaza privatnog u državno vlasništvo, odnosno dominantan položaj države u gospodarskim procesima, bez koje bi organizacija planske privrede bila nemoguća. O toj je problematici Josip Broz Tito, prilikom predstavljanja Petogodišnjeg plana pred Narodnom skupštinom, rekao sljedeće:

„Bez prijelaza sredstava za proizvodnju iz privatne u državnu svojinu, bez nove demokracije, istinske narodne demokracije, bila bi takva planska privreda nemoguća. Kod nas je ona moguća, prema tome, i zbog toga što je industrija, što su radnici i osnovna bogatstva zemlje u rukama naroda. Zbog toga država može i mora da utječe i na privatni sektor privrede, zbog toga i privatni sektor privrede mora biti uključen u opću plansku privredu.“²⁶²

U javnim istupima vodeće komunističke ličnosti naglašavale su prednosti planske privrede u odnosu na kapitalističko tržište. Naime, prema komunističkoj ideologiji glavni regulator proizvodnje u kapitalističkom tržišnom uređenju je profit vlasnika sredstava za proizvodnju, to jest privatnog poduzetnika. Takvo uređenje tržišta može, zbog malih zastoja u potražnji, doći u stanje neprestane gospodarske krize. Krize uzrokovane poremećajima bile bi nemoguće u planskoj privredi socijalističkih država zato što je „proizvodnja usmjerena na

²⁶¹ Bilandžić 1999, 264-265.

²⁶² Izglasao je zakon o Petogodišnjem planu privrednog razvitka naše države 1947, 1.

potrebe stanovništva, a ne na ostvarenje što većeg profita privatnih poduzetnika“. Nekoliko je razloga zbog čega su jugoslavenske komunističke vlasti postavile elektrifikaciju i industrijalizaciju na vrhu liste prioriteta u gospodarskom razvoju FNRJ. Bez snažne vlastite industrije bila bi nemoguća gospodarska obnova zemlje u onim kapacitetima kako su ih zamišljala partijska tijela FNRJ. Isto tako, jačanjem ekonomskog položaja zemlje trebao se poboljšati i njezin obrambeni kapacitet.

„To se učvršćenje postizava prije svega svestranim razvojem gospodarskih snaga. A da se snage mogu razviti, treba za to sredstva, oruđa, mašina. To nam daje industrija i to prije svega teška industrija, koja radi željezo, čelik, izgrađuje strojeve, pravi električne centrale, gradi tvornice umjetnog gnojiva itd. Kada ta industrija bude mogla da radi dobro, brzo i jeftino, onda će moći svakome da napravi što mu treba, i tako će povući sve naprijed. Zato se provedba industrijalizacija, to jest smišljeno i ubrzano izgrađivanje velikih poduzeća industrije. Ona se naziva vodećom karikom plana, jer kad tu kariku zgrabiš i vučeš naprijed, onda ujedno povlačiš i čitav lanac međusobno povezanih gospodarskih grana. A to još više vrijedi za obrambenu snagu zemlje. Bez čelika i željeza bez tankova i aviona, topova i brodova nema obrane države ni naroda.“²⁶³

Petogodišnji plan gospodarskog razvitka FNRJ trebao je nastaviti poboljšavati uvjete za jačanje onoga dijela „narodnog vlasništva“ koje je bilo u vlasništvu države. U završnoj godini prvog Petogodišnjeg plana učinak proizvodnje ostvaren sirovinama i materijalima u državnom vlasništvu trebao je biti pet puta veći u odnosu na razdoblje između dvaju svjetskih ratova. Takav razvoj značio bi i čvršće vezivanje zadrugarstva uz državni sektor. Plan je stoga predviđao jačanje zadružnog sektora, ponajprije u području poljodjelstva te učinkovitijoj razmjeni dobara i usluga između sela i grada. Također, da bi se plan ispunio, trebalo je pristupiti stvaranju gospodarskih uvjeta koji bi omogućivali bolju organizaciju rada i povećanu proizvodnost radne snage.

„Rad za društvenu zajednicu vidi se u pojačanoj želji za rad kod svih ljudi, koji znaju da sada rade za sebe, a ne za izrabljivača ili prekupca. Zato se uvađa takmičenje u radu, da se vidi tko će biti bolji od najboljih, pa je tome takmičenju postavljen i zadatak. Mora se rad izučiti i organizirati tako, da se u manje vremena izradi više, a s manje muke. To jest proizvodnost rada mora porasti. Na primjer za 66 posto u industriji. Znači to, da tko je prije

²⁶³ Naš Petogodišnji plan treba da riješi četiri temeljna zadatka naše privrede 1947, 3.

rata izradio tri komada robe, sada se mora trsiti da napravi pet. A posljedica će toga biti, da će cijene industrijskoj robi tokom pet godina morati biti snižene za jednu četvrtinu do dvije petine. Što danas košta deset dinara, stajat će za pet godina samo 7 i po ili čak samo 6 dinara. Sve se to dade postići dobrim školovanjem i izučavanjem radnika, s boljim mašinama, elektrikom itd.“²⁶⁴

Provedbom Petogodišnjeg plana namjeravala se izbjeći politička i ekonomska ovisnost o kapitalističkim zemljama u pogledu uvoza sredstava potrebnih za gospodarski razvoj. Dugoročna ovisnost o uvozu strojeva i drugih materijala iz stranih zemalja bila bi financijski neodrživa. Vrlo važna stavka koju je Petogodišnji plan razvitka gospodarstva FNRJ namjeravao neutralizirati jest utjecaj stranog kapitala. Njegova zastupljenost u industriji Hrvatske bila je poprilična. U industriji cementa bilo je 90% stranog kapitala, u šumskoj privredi od 85% do 90%, u kemijskoj industriji 80%, u metalnoj 60%, u tekstilnoj industriji 60%, u kožnoj 50%. Ti postotci ukazuju na činjenicu da je, kumulativno, u svim industrijama Hrvatske bilo više od 50% kapitala inozemnoga karaktera.²⁶⁵ U Kraljevini Jugoslaviji, do izbijanja Drugog svjetskog rata, koncesije za izgradnju tvornica imali su poduzetnici iz Amerike, Austrije, Belgije, Češke, Engleske, Francuske, Italije, Mađarske, Nizozemske, Njemačke, Švedske i Švicarske. Prema mišljenju komunističkih vlasti u FNRJ, strani su poduzetnici ulaganjem svoga financijskoga kapitala, u Kraljevini Jugoslaviji ostvarivali dobit koja je bila nekoliko puta veća, u odnosu na uloženo.²⁶⁶

Josip Broz Tito u svome govoru pred Narodnom skupštinom naveo je tekstilnu industriju kao primjer poslovanja koji je stranim ulagačima omogućio iznošenje velike dobiti iz zemlje, a nju doveo u „polukolonijalni odnos prema drugim državama“.

„Dalje, tekstilna industrija, koja je kod nas također bila većim dijelom u rukama inozemaca, također je unosila velike dobiti, ali ne u našu korist. Inozemni kapitalisti gradili su kod nas samo tkaonice, ali ne i predionice. Predionice su imali u svojim zemljama, a gotovu pređu onda prodavali tvornicama u našoj zemlji uz vrlo visoke cijene i na taj način pravili tu industriju kod nas zavisnom od inozemstva.“²⁶⁷

²⁶⁴ Naš Petogodišnji plan treba da riješi četiri temeljna zadatka naše privrede 1947, 3.

²⁶⁵ Bilandžić 1999, 265.

²⁶⁶ Izglasan je zakon o Petogodišnjem planu privrednog razvitka naše države 1947, 1.

²⁶⁷ Izglasan je zakon o Petogodišnjem planu privrednog razvitka naše države 1947, 1.

Josip Broz Tito je želio Petogodišnjim planom, barem deklarativno, zaštititi obrtništvo za koje su mnogi smatrali da će biti neutralizirano pojačanom industrijalizacijom. Bilo je važno i utjecati na promjenu stajališta prema kojemu je obrtništvo „ekspONENT privatnog sektora koji smeta pravilnom razvoju socijalističkog društva“. Prema Josipu Brozu Titu takav je način razmišljanja bio suvišan. On je znao da u trenutku izglasavanja Petogodišnjeg plana FNRJ još uvijek nema industriju na takvom stupnju razvoja koja bi omogućila zadovoljenje životnih potreba stanovništva. Nasuprot tome, obrtništvo je držao dobro razvijenim i sposobnim za nadopunu industriji, koja je svoj potpuni razvoj i proizvodni kapacitet tek trebala doživjeti. Stoga, pomaganje, organiziranje i uključivanje obrtništva u plansku privredu trebalo je omogućiti pravilan i uspješan privredni razvitak FNRJ.

Važna uloga u realizaciji ciljeva Petogodišnjeg plana bila je namijenjena obrtničko-proizvođačkim zadrugama. Obrtnike je trebalo postupno organizirati u proizvođačke zadruge te ih obuhvatiti gospodarskim planovima da bi što bolje pridonosili ostvarenju općeg gospodarskog razvoja FNRJ. Usporedbe radi, vrijednost proizvoda i izvršenih usluga obrtničko-proizvođačkih zadruga u 1946. iznosila je 364.131.057,00 dinara. Prema ciljevima Petogodišnjeg plana taj iznos je trebao do kraja 1951. dosegnuti 1.560.000.000,00 dinara, što bi predstavljalo povećanje od 400,00%.²⁶⁸ U cilju ostvarenja financijskih planova, Glavni zadružni savez izradio je plan za kreditiranje obrtničko-proizvođačkih zadruga u 1947. godini. Plan je odobrilo Ministarstvo industrije i rudarstva te Ministarstvo financija NRH. Odobreni iznos za razvoj obrtničko-proizvođačkih zadruga, u toj godini, iznosio je 103.000.000,00 dinara. Ovaj se iznos sastojao od 80.000.000,00 dinara namijenjenih kreditiranju proizvodnje i 23.000.000,00 dinara predviđenih za investicije. Treba naglasiti da je pojednostavljen i postupak odobravanja kredita obrtničko-proizvođačkim zadrugama. Za razliku od 1945. i 1946. godine, banka više nije tražila da zadruga ima bankovno pokriće u nekretninama. Takav način odobravanja kredita uvelike je otežavao kreditiranje zadruga zato što su u obrtničko-proizvođačkim zadrugama ponajprije bili organizirani siromašniji obrtnici. U 1947. Zemaljska banka odobravalala je kredite zadrugama na temelju radnih zadataka, zadružnih udjela i jamstva zadrugara, a sve uz preporuku i suglasnost KNO-a. Kreditiranje obrtničko-proizvođačkih zadruga trebalo je riješiti njihove probleme povezane s nedostatkom materijala i sirovinama za proizvodnju.

„Osim toga sada se rješava jedan od najtežih problema obrtničko-proizvođačkih zadruga, a to je pravilno snabdjevanje zadruga potrebnim sirovinama i materijalom.

²⁶⁸ Obrtničko-proizvođačke zadruge u Petogodišnjem planu 1947, 3.

Dosadašnji način snabdjevanja nije zadovoljavao. Zadruge su početkom godine 1947. – naročito postolarske, a i krojačke – zbog pomanjkanja sirovina morale smanjiti, a neke i obustaviti svoj rad od 2-3 mjeseca i to ne toliko zbog stvarnog pomanjkanja materijala, koliko zbog toga što se nije vodilo dovoljno računa o pravilnoj raspodjeli materijala zadrugama. Pojedine obrtničko-proizvođačke zadruge bile su zapostavljane prilikom planske raspodjele potrebnog materijala za proizvodnju. Neki narodni odbori (Vinkovci, Ivanić-grad) favorizirali su radionice gradskih i kotarskih poduzeća, a i privatnim radnjama se je omogućavalo jače snabdjevanje na štetu zadruga (Vinkovci). Ima čak i takovih slučajeva gdje su vršili pritisak na zadruge da pređu u državni sektor proizvodnje (Vinkovci, Osijek), i na taj način kršili dobrovoljnost i demokratičnost zadrugarstva.“²⁶⁹

Da bi riješila problem opisan prethodnim citatom, Komisija za zadruge pri predsjedništvu Vlade NRH početkom lipnja 1947. opskrbu zadruga potrebnim materijalom i sirovinama prenijela je u nadležnost Glavnog zadružnog saveza NRH i Saveza zanatlijskih zadruga. Također, Savez zanatlijskih zadruga trebao je voditi brigu i o nabavi strojeva i alata.²⁷⁰

Iznimno važne sastavnice Petogodišnjeg plana bili su briga o radnicima i težnja za prijelazom što većeg broja radno sposobnog stanovništva u industrijski sektor. Partijska tijela FNRJ smatrala su da je prijelazom sredstava za proizvodnju iz privatnog u državno vlasništvo te promjenom karaktera proizvodnje, koja je sada bila namijenjena potrebama stanovništva, a ne brzom izvlačenju dobiti stranih ulagača, nestala opasnost od gubitka posla za radnike. Dakle, industrijalizacija FNRJ trenutačno je trebala stvoriti bolje životne uvjete za radnike i seljake.

Komunističke vlasti bile su svjesne problema koji su ih očekivali u realizaciji Petogodišnjeg plana gospodarskog razvitka zemlje. Bilo je potrebno stvoriti stručne kadrove i kvalificiranu radnu snagu koja bi omogućila razvoj privrede u smjeru industrijalizacije i elektrifikacije. U cjelokupnom razdoblju prvog Petogodišnjeg plana FNRJ trebalo je omogućiti otvaranje novih 170 000 radnih mjesta. Ta su radna mjesta pretpostavljala nova znanja o suvremenim proizvodnim procesima. Ciljevi Petogodišnjeg plana također su obuhvaćali i potrebu za 60 000 radnika srednje stručne spreme te 20 000 s fakultetskom diplomom, što je 7 puta više nego na početku 1947. godine.²⁷¹

²⁶⁹ Obrtničko-proizvođačke zadruge u Petogodišnjem planu 1947, 3.

²⁷⁰ Obrtničko-proizvođačke zadruge u Petogodišnjem planu 1947, 3.

²⁷¹ Izglasani zakon o Petogodišnjem planu privrednog razvitka naše države 1947, 1.

Petogodišnji plan razvitka privrede trebao je potpuno preobraziti FNRJ iz zaostale, ratom razrušene zemlje, čiji je razvoj počivao na poljoprivredi, u industrijski razvijenu zemlju s većinski obrazovanim stanovništvom. To znači da je FNRJ trebala postati, ne samo bogatija materijalnim sredstvima, nego i da bi uspješna akumulacija sredstava za proizvodnju omogućila znatna ulaganja u razvoj znanosti, obrazovanja i kulture. Dakle, stvorit će se uvjeti za svestrani razvoj cjelokupnog stanovništva.

Predsjednik vlade NRH Vladimir Bakarić spomenuo je, prilikom predstavljanja Petogodišnjeg plana, da ukida iskorištavanje jedne nacije od druge. Plan je stoga bio zamišljen kao osnova izgradnje sustava u kojemu će biti minimalizirane nacionalne netrpeljivosti.²⁷²

Na ovome mjestu valja naglasiti da je uspostava Petogodišnjeg plana dovela do jačeg angažmana omladine u gospodarskoj obnovi zemlje. Dana 6. svibnja 1947., u Velikoj dvorani GNO-a Karlovac, održan je prošireni plenum Gradskog odbora Narodne omladine kojemu su prisustvovali predstavnici pojedinih omladinskih aktiva. Plenum je razmatrao pitanja sudjelovanja omladine grada Karlovca u ostvarenju plana elektrifikacije i industrijalizacije. Na kraju plenuma izglasana je obaveza da se u Karlovcu, koji je tada imao oko 3 500 omladinaca, formira 6 omladinskih radnih brigada koje će sudjelovati u svim javnim radovima. Za brigade je bio predviđen rad od 3 sata običnim radnim danom, a za nedjelju je bio predviđen rad u trajanju od 5 sati. Tim tempom rada trebalo je do 7. studenoga 1947. biti prikupljeno ukupno 250 000 dobrovoljnih radnih sati. GNO Karlovac računao je da će uz toliki broj dobrovoljnih radnih sati uštedjeti preko 2.000.000,00 dinara. Radovi omladine predviđeni su na izgradnji cesta, zatrpavanju šančeva, podizanju slapa na Korani te izgradnji vodovoda na Mostanju. Iako radni angažman omladine u gospodarskom oporavku FNRJ nije bio sporan, komunističke vlasti nisu bile zadovoljne učenjem i općom naobrazbom kojom su mladi raspolagali. Ispravak ocjena i pojačano učenje omladine bilo je u korelaciji s preuzimanjem individualnih radnih obveza po tvornicama, u sklopu njihovih sindikalnih podružnica.²⁷³

U međuvremenu, na VIII. redovnom zasjedanju GNO-a Karlovac od 11. ožujka 1947., donesene su odluke o osnivanju Gradskog građevnog poduzeća i Gradskog pogrebnog poduzeća.²⁷⁴ Gradskom građevnom poduzeću bila je predviđena važna uloga u stvaranju uvjeta za povećanu produktivnost karlovačkih tvornica. Vrijednost njegovih radova u

²⁷² Govor predsjednika vlade Nar. Rep. Hrvatske dra Bakarića u debati o Petogodišnjem planu 1947, 3.

²⁷³ U okviru Petogodišnjeg plana omladina grada Karlovca obavezuje se Maršalu Titu da će do 7. studenoga ove godine dati 250.000 dobrovoljnih radnih sati 1947, 3.

²⁷⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 279.

razdoblju od ožujka do prosinca 1947. iznosila je 18.000.000,00 dinara. Poduzeće je trebalo izvršiti radove na proširenju tvornice koža Proleter, tekstilne tvornice Roltex i tvornice svjetiljaka Luna. Za ove radove bio je predviđen iznos od 5.000.000,00 dinara. Radovi manjeg opsega bili su predviđeni na tvornici Marama i ciglani Mejašić. Nadalje, Gradsko građevno poduzeće obavilo je izgradnju radionice za Okružnu stanicu poljoprivrednih strojeva u vrijednosti od 900.000,00 dinara, izgradnju Dječjeg doma u Zorkovac Polju u vrijednosti od 1.500.000,00 dinara i popravak staje za odgoj pastuha u Novigradu na Dobri u vrijednosti od 950.000,00 dinara. Od ožujka do lipnja provedeni su i radovi adaptacije zgrade za Zdravstvenu stanicu u Karlovcu i radovi na Poljoprivrednoj školi u Jaškovu. Na tim je gradilištima ukupno radilo 230 radnika.²⁷⁵

1. Usvajanje proračuna u 1947. godini

IO GNO-a Karlovac, na IX. redovnom zasjedanju, održanom 21. svibnja 1947. predao je prijedlog proračuna za tu godinu. Prema partijskim tijelima, a u okviru ostvarenja ciljeva predviđenih Petogodišnjim planom, spomenuti se prijedlog proračuna razlikovao od prijašnjih. U tome smislu kaže se:

„Ovaj budžet koji je stavljen pred Vas razlikuje se od prošlogodišnjega i od svih prijašnjih budžeta, jer je stvaran isključivo za potrebe Naroda i to za privredu, prosvjetu, zdravstvo, socijalnu zaštitu i uopće za sve potrebe narodnog života. Budžeti nove Jugoslavije počam od Saveznog, Republikanskog do Budžeta Narodnog Odbora predstavljaju jedinstveni Fond državnih novčanih sredstava i plan za njihovu upotrebu u cilju planskog izvršavanja novih zadataka na polju privredne izgradnje materijalnog i kulturnog uzdizanja i socijalnog osiguranja našeg naroda. Oni su izraz naše stvaralačke snage, sposobnosti i volje za stvaranje boljeg i ljepšeg života našeg naroda.“²⁷⁶

Iz navedenog citata vidljiva je važnost NO-a u ispunjenju proračuna. U njihovu nadležnost preneseni su veliki i važni zadaci iz svih područja života FNRJ poput razvoja lokalne privrede, prosvjete, narodnog zdravlja i socijalne skrbi. Novouspostavljena proračunska politika FNRJ omogućavala je NO-a pravo sudjelovanja u skupljanju jedinstvenih državnih dažbina te samostalno kreiranje razvojnih gospodarskih politika.

²⁷⁵ Gradsko građevno poduzeće izvest će velike građevne radove 1947, 6.

²⁷⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 302.

Prijedlog proračuna za 1947. bio je uravnotežen u pogledu njegove prihodovne i rashodovne strane na kojima su stajali iznosi od 16.202.300,00 dinara.²⁷⁷

Raščlamba prihoda i rashoda u prijedlogu proračuna za 1947. prikazana je u Tablicama 49. i 50.

Tablica 49. Prikaz proračunskih prihoda po stavkama u 1947. godini (u dinarima)

Vrste prihoda	Iznos
Dobitak državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja	1.803.400,00
Porez na nasljedstvo i darovanje	350.000,00
Prihodi od ustanova i nadležstava	560.000,00
Prihodi od gradskih pristojbi	2.200.000,00
Prihodi od gradske trošarine	8.860.000,00
Razni nepredviđeni prihodi	328.900,00
Višak po budžetu za 1946. godinu	1.000.000,00
Porez na dohodak	1.100.000,00
Ukupno	16.202.300,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 302.

Tablica 50. Prikaz proračunskih rashoda po stavkama u 1947. godini (u dinarima)

Vrste rashoda	Iznos
Materijalni izdatci	8.588.300,00
Investicije	2.400.000,00
Osobni izdatci	5.214.000,00
Ukupno	16.202.300,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 303.

Novost na prihodovnoj strani proračuna predstavljao je dobitak od državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja koji je iznosio 1.803.400,00 dinara. Ta vrsta prihoda planirana je kao osnova za izradu svih budućih proračuna GNO-a Karlovac. Što se tiče

²⁷⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 302.

rashodovne strane, najveću stavku činili su materijalni izdatci u iznosu od 8.588.300,00 dinara. Od ukupnog iznosa rashoda, materijalni izdatci i investicije činili su 67%, a 33% rashoda odnosio se na osobne izdatke. Ovaj je proračun bio sastavni dio državnog proračuna i državnog privrednog plana NRH. Prema kreatorima proračuna, on je predstavljao „realnu osnovu za provedbu zadataka gospodarskog razvoja grada Karlovca i njegove okolice“.²⁷⁸

Pored prijedloga proračuna, na sjednici GNO-a Karlovac donesene su još dvije odluke koje je vrijedno spomenuti u radu. Poslije definiranja iznosa prihoda i rashoda, GNO je usvojio završni račun za prvo poslijeratno proračunsko razdoblje od srpnja do prosinca 1945. godine. Rashodi u prvom poslijeratnom proračunskom razdoblju prikazani su u Tablici 51.

Tablica 51. Rashodi po stavkama proračunskog razdoblja od srpnja do prosinca 1945. godine (u dinarima)

Vrsta rashoda	Iznos
Rashodi za Predsjedništvo	581.429,90
Rashodi za Unutrašnju upravu	341.253,00
Rashodi za prosvjetu	79.315,00
Rashodi za financije	957.475,65
Rashodi za građevinski sektor	2.906.639,93
Rashodi za zdravstvo	1.264.728,66
Rashodi za socijalnu politiku	1.120.650,37
Rashodi za trgovinu i opskrbu	158.650,00
Rashodi za poljoprivredu	1.462.441,95
Rashodi za rezervne kredite	426.747,35
Ukupno	9.299.331,82

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, br. 14977/1947., 317.

Prihodi od raznih gradskih taksa i trošarina ostvareni su u iznosu od 9.910.320,90 dinara. Dakle, višak prihoda u odnosu na rashode u prvom proračunskom razdoblju iznosio je 610.989,08 dinara.

Druga odluka odnosi se na osnivanje Gradskog elektromlina. U početku svoga rada poduzeće je imalo status državnog poduzeća te se kao takvo nalazilo pod neposrednim

²⁷⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 303.

administrativno-operativnim nadzorom Ministarstva trgovine i opskrbe NRH. Kasnije je predano u nadležnost rukovodstva ONO-a. Na navedenoj sjednici poduzeće je usklađeno s pravilima Osnovnog zakona o državnim privrednim poduzećima i predano u nadležnost GNO-a Karlovac.²⁷⁹

2. Osnovni zadatci Petogodišnjeg plana Gradskog narodnog odbora Karlovac

Dana 2. srpnja 1947. ONO odobrio je GNO-u Karlovac iznos od 17.200.000,00 dinara za provedbu javnih radova i povećanje osnovnih sredstava državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja, u svrhu ispunjenja ciljeva Petogodišnjeg plana razvitka privrede FNRJ. Novčana sredstva trebalo je uložiti do kraja 1947. godine. Raspodjela sredstava prikazana je u Tablicama 52., 53. i 54.

Tablica 52. Raspodjela sredstava državnim privrednim poduzećima lokalnog značaja za povećanje osnovnih sredstava u 1947. godini (u dinarima)

Naziv poduzeća	Iznos
Gradsko hotelsko-ugostiteljsko poduzeće	496.100,00
Gradsko građevno poduzeće	1.437.951,00
Gradsko električno poduzeće	500.000,00
Ljevaonica	200.000,00
Gradski vodovod	700.000,00
Gradski kino	200.000,00
GRANAP	2.500.000,00
Ukupno	6.034.051,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 207.

Tablica 53. Raspodjela sredstava za javne radove u 1947. godini (u dinarima)

Vrste javnih radova	Iznos
Zatrpavanje i uređenje šančeva	1.000.000,00
Popravak i uređenje cesta	3.565.949,00

²⁷⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 2, 301.

Preseljenje i uređenje sajmišta	1.000.000,00
Popravlak i uređenje zgrade GNO-a	400.000,00
Podizanje vrtova s uređajima	500.000,00
Uređenje i izgradnja parkova	500.000,00
Uređenje i popravak prostorija za tjelesnu aktivnost u Djevojačkoj školi	200.000,00
Nabava rubnog kamena	1.000.000,00
Nabava kamiona	500.000,00
Uređenje gradskog kupališta	200.000,00
Ukupno	8.865.949,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 207.

Tablica 54. Raspodjela sredstava za razne potrebe GNO-a Karlovac u 1947. godini (u dinarima)

Vrste doprinosa GNO-a Karlovac	Iznos
Dovršetak škole na Dubovcu	500.000,00
Dom učenika u privredi	500.000,00
Dobrovoljno vatrogasno društvo	500.000,00
Razvoj tjelesne i zdravstvene kulture u Karlovcu	300.000,00
Dječja bolnica	70.000,00
Dječji dom (za popravak kupaonica i liječenje djece)	130.000,00
Gradsko kazalište	300.000,00
Ukupno	2.300.000,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 207.

Nakon analize rada gospodarskih sektora obuhvaćenih Petogodišnjim planom GNO-a Karlovac, IO GNO učinio je izvjesne korekcije u financijskim pitanjima. Na osnovu članka 39. Uredbe o porezu na dohodak formirana su dva porezna povjerenstva koja su obavljala podjelu i izračun poreza za pojedine grupe poreznih obveznika. Predmet rasprave bila je i

raspodjela kratkoročnih kredita državnim privrednim poduzećima lokalnog značaja. U Tablici 55. prikazana je raspodjela kratkoročnih kredita na temelju naredbe Vlade NRH od 9. lipnja 1947. godine.

Tablica 55. Raspodjela kratkoročnih kredita državnim privrednim poduzećima lokalnog značaja u 1947. godini (u dinarima)

Poduzeće primatelj kratkoročnog kredita	Iznos
GRANAP	10.000.000,00
Gradsko hotelsko poduzeće	1.000.000,00
Poduzeće za promet stokom Korana	4.000.000,00
Gradsko građevno poduzeće	1.000.000,00
Gradska ljevaona željeza i metala	500.000,00
Rezerva za kredite novoosnovanim poduzećima	2.500.000,00
Ukupno	19.000.000,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 201.

Nadalje, prihvaćena je preporuka za produženje kratkoročnog kredita Prvoj stolarskoj zadruzi S.O.J. u iznosu od 200.000,00 dinara. Zadruzi je rok za vraćanje kredita istekao 30. lipnja 1947. godine. Mjesec dana ranije, na sjednici IO GNO-a od 17. lipnja 1947. donesena je odluka o odobravanju kredita proizvodno-prodajnoj zadruzi S.O.J. Budućnost u iznosu od 1.600.000,00 dinara za nabavu obrtnih sredstava. Isto tako, odobren je kredit radničko-namještentičko-prodajnoj zadruzi S.O.J. Karlovac u iznosu od 4.000.000,00 dinara. Taj iznos bio je namijenjen investicijama i nabavi obrtnih sredstava.²⁸⁰

Naposljetku, na sjednici IO GNO-a od 15. srpnja 1947. Financijski odsjek prvi puta je donio samostalnu odluku o raspodjeli dobiti jednog gradskog poduzeća. Naime, prema bilanci poslovnih knjiga Gradskoga vodovoda, ono je u 1946. ostvarilo dobit u iznosu od 1.891.943,72 dinara. U Tablici 56. prikazana je raspodjela većega dijela te dobiti na temelju odluke Financijskog odsjeka.

²⁸⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 199.

Tablica 56. Prikaz raspodjele dobiti poduzeća Gradski vodovod u 1947. godini (u dinarima)

Način raspodjele dobiti poduzeća Gradski vodovod za 1947. godinu	Iznos
10% uplaćeno u Fond rukovodstva	162.200,61
Povećanje osnovnih sredstava za financiranje investicija	200.000,00
Povećanje osnovnih sredstava	385.000,00
Povećanje obrtnih sredstava	200.000,00
Uplata u proračun GNO-a Karlovac	307.513,47
Odobreno povećanje osnovnih sredstava odlukom IO GNO-a od 27. svibnja 1947.	365.037,22
Ukupno	1.619.751,30

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 200.

3. Gradsko kinematografsko poduzeće

Gradsko kinematografsko poduzeće osnovano je 8. veljače 1947. godine. U njegovom sastavu bilo je kino na Baniji i kino Edison u ulici Kralja Tomislava 9. Poduzeće je bilo pod administrativno-operativnim rukovodstvom IO GNO-a Karlovac. Predmet njegovog poslovanja bila je produkcija filmova „odgojnog“ i zabavnog karaktera, prosvjetno-kulturnih te političko-povijesnih dokumentarnih i igranih filmova.²⁸¹ U cilju ispunjenja tih planova poduzeće je raspolagalo osnovnim i financijskim sredstvima. Osnovna sredstva obuhvaćala su zgrade, aparate i sitni inventar. U Tablici 57. prikazana je ukupna vrijednost osnovnih i obrtnih sredstava Gradskog kinematografskog poduzeća u 1947. godini.

Tablica 57. Prikaz vrijednosti osnovnih i obrtnih sredstava Gradskog kinematografskog poduzeća u 1947. godini (u dinarima)

Gradsko kinematografsko poduzeće			
Kino Banija		Kino Edison	
Osnovna sredstva	Obrtna sredstva	Osnovna sredstva	Obrtna sredstva
1.619.294,00	19.349,00	1.420.880,00	26.820,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 219.

²⁸¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 219.

Rješenjem skupštine GNO-a od 24. srpnja 1947. Gradskom kinematografskom poduzeću dodijeljeno je 200.000,00 dinara za povećanje osnovnih sredstava i adaptaciju zgrada. Od toga iznosa 123.635,00 dinara potrošeno je na adaptaciju zgrade kina Edison, a 29.700,00 dinara utrošeno je za nabavu novog strujnog agregata za kino Banija. Ukupno financijsko poslovanje poduzeća u 1947. prikazano je u Tablici 58.

Tablica 58. Prikaz ukupnog financijskog poslovanja Gradskog kinematografskog poduzeća u 1947. godini (u dinarima)

Gradsko kinematografsko poduzeće			
Kino Banija		Kino Edison	
Bruto primitak	1.211.636,50	Bruto primitak	1.390.723,00
Izdatak	1.158.297,50	Izdatak	1.314.760,00
Saldo	53.339,00	Saldo	75.963,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 219.

4. Osnivanje zadruga

Dana 18. srpnja 1946. Narodna skupština FRNJ izglasala je Osnovni zakon o zadrugama. Zakonom su definirane sljedeće vrste zadruga: zemljoradničko-nabavno-prodajne zadruge, radničko-potrošačke zadruge, zemljoradničko-proizvođačke i prerađivačke zadruge, zanatlijsko-proizvođačke i prerađivačke zadruge, te kreditne, stambene, zdravstvene i seljačke radne zadruge. U početku ekonomske obnove zemlje, komunističke su vlasti osnivale nabavno-prodajne zadruge koje su predstavljale najniži oblik zadrugarstva. Bile su zadužene za kupovinu i prodaju proizvoda seljacima te za ograničenje rada privatnih trgovaca koje su komunističke vlasti smatrale „elementima kapitalističke trgovine“. Krajem 1946. dolazi do okrupnjavanja seljačkih posjeda čime je napušteno načelo da „zemlja pripada onima koji je obrađuju“. Dakle, postupno se počela ostvarivati koncepcija KPJ o dominaciji državnog vlasništva i planske proizvodnje nauštrb privatnog vlasništva. Instaliranjem zadruga komunisti su željeli racionalizirati proizvodnju i mehanizirati poljoprivredu.²⁸² U drugoj polovici 1947. na području Karlovca dolazi do ubrzanog osnivanja

²⁸² Radelić 2006, 192-193., Kardelj 1980, 199.

i registracije novih zadruga. Na izvanrednoj sjednici IO GNO-a od 8. kolovoza 1947. odobren je upis u zadružni registar sljedećim zadrugama: Seljačko-nabavlačko-potrošačka zadruga S.O.J. na Baniji, Nabavlačko-produktivna i prodajna zadruga obućarskih i remenarskih obrtnika S.O.J. Samopomoć u Karlovcu, Radničko-namješteničko-potrošačka zadruga S.O.J. u Karlovcu, Prva stolarska zadruga S.O.J. u Karlovcu, Nabavlačko-potrošačka zadruga S.O.J. u Mostanju, Nabavlačko-potrošačka zadruga S.O.J. na Turnju, Ribarska zadruga za područje okruga Karlovac S.O.J., te Proizvodna i prodajna zadruga krojača S.O.J. Budućnost u Karlovcu.²⁸³ Valja naglasiti da je dva tjedna prije spomenute sjednice provedeno ujedinjavanje Seljačko-nabavlačko-potrošačke zadruge S.O.J. na Baniji s zadrugama u Brodarcima, Donjem Mekušju, Hrnetiću, Novakima i Pokuplju.²⁸⁴ O ujedinjavanju zadruga na području Karlovca bit će više riječi u jednom od poglavlja koje slijedi.

5. Poljoprivredna sjetva u 1947. godini

Na masovnim sastancima organiziranim od NF-e, koji su se tijekom jeseni 1947. provodili u selima, razrađen je plan sjetve za drugu polovicu 1947. i 1948. godinu. Kod postavljanja plana Poljoprivredni odsjek je koristio podatke prošlogodišnjih planova i popisa koji nisu bili realno zamišljeni. Sadašnji plan izrađen je u kolaboraciji s proizvođačima te su količine proizvodnje planirane prema stvarnim željama i potrebama korisnika. Drugi važan čimbenik, po kojemu se plan sjetve za 1948. razlikuje od onoga prethodne godine, jest što se planiranje proizvedenih količina vezalo samo uz one poljoprivredne kulture koje su činile osnovu razvoja jugoslavenske poljoprivrede. Prema tome, vodeća uloga u razvoju dodijeljena je proizvodnji žitarica i industrijskog bilja koje je bilo usko povezano s planom razvoja stočarstva. Veliki naglasak bio je stavljen na objašnjavanje važnosti sustava vezanih poljoprivrednih cijena seljacima, koji ih je trebao poticati na ostvarenje planiranih zadataka. Problemi s kojima su se komunističke vlasti suočavale nisu se bitno razlikovale od onih nakon kraja Drugog svjetskog rata. Nedovoljna količina obradivih površina sprečavala je podizanje poljoprivrede na viši razvojni stupanj. Postojale su i velike razlike u percepciji važnosti poljoprivrede. Za ilustraciju navodim sljedeći citat.

„A mi u budućnosti ne smijemo dozvoliti da nam pojedina domaćinstva iz naših sela kao npr. Turnja, Logorišta, Mostanja itd. dolaze na tržište po smotak zelenja za dnevne

²⁸³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 221-222.

²⁸⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 223.

potrebe. Mogao bi naglasiti, da već na našem području na maloj udaljenosti postoje velike razlike u brizi za njegovanje povrtlarstva, tako npr., u sjevernim dijelovima našega grada u kojem je povrtlarstvo jedno od najvažnijih vrela prihoda, u južnim dijelovima gdje do sada nije učinjeno ništa da i ta grana krene iz zaostalosti.“²⁸⁵

Važni zadaci postavljeni su pred NO-e u vezi s organizacijom zadružnog života. Postojeće nabavno-potrošačko-prodajne zadruge, koje su svojim radom obuhvatile gotovo sva sela GNO-a Karlovac trebale su s trgovačkog karaktera rada prijeći na proizvodni. S tim u vezi, Savezna Vlada donijela je niz naredbi i uredaba koje su u novom sustavu trgovine i opskrbi stanovništva trebali osigurati uvjete za razvoj lokalne privrede i poboljšanje životnog standarda seoskog stanovništva. Ipak, pored želje za realizacijom spomenutih ciljeva, u pozadini tih uredbi bila je potreba javnog proklamiranja odmaka od kapitalističkog društvenog uređenja monarhističke Jugoslavije i naglašavanja socijalne osjetljivosti komunističkih vlasti.

„Naši trudbenici dočekali su objavu tih propisa s velikim interesom, i to s razloga toga jer se već u drugoj planskoj godini 1948., zahvaljujući naporima i svijesti naših radnih ljudi u prvoj planskoj godini 1947., osjetila ona briga za radnog čovjeka, koja karakterizira naše novo društveno uređenje nasuprot kapitalističkom uređenju.“²⁸⁶

Da bi uredbe ostvarile što veći učinak pristupilo se reviziji potrošačkih kartica. Revizijom se oduzimalo pravo sigurne opskrbe potrepštinama onima koji nisu proizvodnom aktivnošću doprinosili gospodarskom oporavku zemlje. Proces revizije potrošačkih kartica obuhvatio je i seljake-proizvođače. Ukidanje sigurne opskrbe za seljake-proizvođače imalo je, prema komunističkim vlastima, formalan značaj. Naime, oni su, prema javno deklamiranom planu razvoja seljaštva, imali pravo za viškove svojih proizvoda nabavljati industrijske proizvode po niskim vezanim cijenama, koje je odredila država. Isti proces vrijedio je i u slučaju obveznih viškova koje je seljak bio dužan prodati državi. Ovakav sustav trgovine trebao je omogućiti „pravednije odnose“ u razmjeni seljačkih proizvoda. S druge strane, davao je seljacima mogućnost nastupanja na slobodnom tržištu s viškovima svojih proizvoda. U usporedbi s 1939., prodajom svojih viškova po vezanim cijenama seljak je trebao zauzvrat dobiti 12% više industrijskih proizvoda. Za neke industrijske proizvode

²⁸⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 195.

²⁸⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 196.

poput obuće, cementa, stakla, crijepa, cigle i umjetnog gnojiva, taj je omjer bio još veći. Negativni aspekt sustava vezanih cijena bio je sve veća pojava špekulanata i krijumčara.²⁸⁷

Prije donošenja Uredbe o snabdijevanju 15. ožujka 1948., u Karlovcu je bilo 24 112 osoba koje su posjedovale kartice za sigurnu opskrbu. Ako se uzme u obzir da je Karlovac, prema popisu stanovništva iz 1948., imao ukupno 26 690 stanovnika²⁸⁸, tada dolazimo do zaključka da je 90,34% stanovništva posjedovalo kartice za sigurnu opskrbu. Nakon provedene revizije ostalo je ukupno 20 720 potrošača s mogućnošću sigurne nabave proizvoda, odnosno 77,63% ukupnog stanovništva.²⁸⁹

U Tablici 59. prikazano je zaduženje Ministarstva poljoprivrede i šumarstva GNO-u Karlovac za proljetnu sjetvu u 1947. godini.

Tablica 59. Zaduzenje Ministarstva poljoprivrede i šumarstva GNO-u Karlovac za sjetvu u 1947. godini (u hektarima)

Vrsta poljoprivredne kulture	Količina
Kukuruz	500
Povrtlarsko bilje	408
Pšenica	370
Krmno bilje	250
Industrijsko bilje	13
Ukupno	1 541

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 233.

Plan Ministarstva, prikazan u prethodnoj tablici, razrađen je prema seoskim odborima zaduženima za provedbu sjetve na pojedinim poljoprivrednim površinama. Seoski su se odbori pokazali neuspješnima u ostvarenju postavljenih ciljeva. Njihovu ulogu organizatora sjetve preuzeo je Poljoprivredni odsjek GNO-a Karlovac. U svrhu što uspješnijeg provođenja sjetve, Poljoprivredni odsjek podnio je 18. kolovoza 1947. zahtjev Sjemecentrali-Zagreb za nabavom sljedećih količina sjemenja: 20 000 kilograma pšenice, 10 000 kilograma ječma te 2

²⁸⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 196.

²⁸⁸ Ivanković 1979, 721.

²⁸⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 196.

000 kilograma raži. Do trenutka kada je trebalo provesti proljetnu sjetvu na područje kotara Karlovac pristigao je samo jedan vagon ječma.²⁹⁰

Popis sela kotara Karlovac s planiranim rasporedom otkupa kukuruza u jesenskoj sjetvi 1947. prikazan je u Tablici 60.

Tablica 60. Popis sela kotara Karlovac sa planiranim rasporedom otkupa kukuruza u jesenskoj sjetvi 1947. godine (u kilogramima)

Ime sela	Količina kukuruza
Drežnik	9 000
Turanj	8 700
Gornja Švarča, Luščić	8 000
Mostanje	7 500
Mala Švarča	7 000
Strmak Zagrad, Borlin	5 500
Logorište	5 000
Hrnetić	5 000
Udbinja	3 850
Novaki	3 800
Gradac	3 800
Selce	3 000
Ukupno	71 150

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 240.

Do početka studenoga 1947. plan otkupa kukuruza ispunjen je, prema izvještaju pročelnika Privrednog odsjeka Janka Galovića, s 84% uspješnosti. Od navedenih sela najslabiji odaziv iskazala je Mala Švarča koja je podmirila 55% svojih obveza. Najboljim selima pripadaju Hrnetić koji je ispunio 99% obveza i Novaki koji su ispunili 97% obveza. Ostala sela kreću se u rasponu ispunjenja obveza od 75% do 95%.²⁹¹

Pročelnik Financijskog odsjeka, Josip Gojak, na sjednici IO GNO-a od 4. studenoga 1947. obavijestio je o uspješnom ispunjenju planiranog proračuna. Prema njegovim riječima, do 30. listopada 1947. ostvareno je prihoda u iznosu od 15.992.815,00 dinara. Takvim

²⁹⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 233.

²⁹¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 246.

tempom prikupljanja prihoda očekivao se na kraju proračunske godine veći iznos od planiranog. Proračunski rashodi, do 30. listopada, iznosili su 11.117.747,00 dinara.²⁹²

Na III. redovnom zasjedanju GNO-a Karlovac od 26. studenoga 1947. donesena je odluka o pokretanju novog Poljoprivrednog odsjeka. Iz djelokruga rada toga Odsjeka izdvojeni su poslovi šumarstva i veterinarstva, što je trebalo pridonijeti stvaranju povoljnih uvjeta za rad karlovačkih poduzeća.

6. Osnivanje Direkcija za komunalna, obrtna i industrijska poduzeća

Na spomenutoj sjednici GNO-a Karlovac od 26. studenoga 1947. donesena je i odluka o uspostavljanju Direkcije za komunalna poduzeća i Direkcije za obrtna i industrijska poduzeća. Direkcije su imale vlastiti proračun čija je najveća stavka bila 5%-tna dobit poduzeća koji su pripadali njihovoj nadležnosti. Iako su formalno-pravno bile pod upravom GNO-a, organizaciju i poslovanje Direkcija uređivao je IO GNO. On je nadzor nad radom Direkcija obavljao preko pročelnika Komunalnog odsjeka koji je bio zadužen za imenovanje njihovih direktora.²⁹³ U nadležnost Direkcije za obrtna i industrijska poduzeća potpadale su sljedeće organizacije: Luna, tvornica svjetiljaka, Ljevaonica željeza, Gradsko električno poduzeće, Elektromlin i Mesarsko poduzeće Korana. Nadalje, Direkciji za komunalna poduzeća pripadali su: Gradski vodovod, Gradsko pogrebno poduzeće, Uprava državnih stambenih zgrada i Gradsko transportno poduzeće. Usporedno s donošenjem odluke o uspostavi tih Direkcija započeo je postupak osnivanja Poduzeća za čišćenje grada i Poduzeća za gradske nasade, parkove i groblja. Zadaće Direkcija bile su: administrativno i operativno upravljanje poduzećima, briga za ispravno financijsko-računovodstveno poslovanje poduzeća, usklađivanje financijskih planova, ispitivanje godišnjih završnih računa, analiza mjesečnih i kvartalnih financijskih planova, organizacija statističke, tehničke i kadrovske službe unutar poduzeća te provođenje plana proizvodnje i ispravno određivanje cijena proizvoda. Osnivanje Direkcija trebalo je pojednostaviti upravljanje lokalnom privredom zato što su one ispunjenjem svojih zadaća trebale osigurati povećanje akumulacije kapitala poduzeća, odnosno stvaranje uvjeta za što veće ostvarenje proračunskih prihoda.²⁹⁴

Na istoj sjednici donesena je odluka o osnivanju državnog privrednog poduzeća ljekarničke struke lokalnog značaja pod nazivom Gradska ljekarna u Karlovcu. Osnovna sredstva toga poduzeća sastojala su se od inventara, strojeva, vaga i ostalih tehničkih uređaja

²⁹² HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 247.

²⁹³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 80-81.

²⁹⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 87.

oduzetih privatnim ljekarnama Borovečki, Grahovac, Oršanić i Šikić. Nadalje, obrtna sredstva Gradske ljekarne sastojala su se od zaliha lijekova, gotovih proizvoda i sanitetskog materijala. Djelokrug rada Gradske ljekarne u Karlovcu obuhvaćao je nabavu, preuzimanje, proizvodnju i raspodjelu lijekova, sanitetskog materijala i higijensko-kozmetičke robe potrošačima te obavljanje nadzora nad radom svojih ispostava.²⁹⁵ Poduzeće je bilo pod administrativno-operativnim rukovodstvom IO GNO-a.

Dana 13. prosinca 1947. održana je sjednica IO GNO-a na kojoj je preliminarno raspravljano o planovima gospodarskog razvoja zemlje u 1948. godini. Predsjednik Planske komisije Vilko Srića iznio je podatak da je Petogodišnjim planom u 1948. za investicije bio predviđen iznos od 6.300.000,00 dinara. Planska komisija je, uz temeljnu funkciju izrade planova za razvoj gospodarstva zemlje, obavljala nadzor nad provedbom ciljeva i ostvarenjem rezultata, kako cjelokupnog gospodarstva, tako i pojedinih poduzeća. Važna uloga u ostvarenju ciljeva Petogodišnjeg plana bila je namijenjena Odsjeku trgovine i opskrbe. U tome smislu Odsjek je planirao povećanje prometa robe u trgovinama od 10%, broja prihvatnih jedinica u hotelima i prenoćištima, dopreme goriva na područje Karlovca za 100%, opskrbe stanovništva svakodnevnim životnim potrepštinama za 100% i otkup poljoprivrednih proizvoda za 100%. U okviru Petogodišnjeg plana prvi se put spominje i razvoj turističkog sektora. U tu svrhu Odsjek je planirao uspostavljanje željezničkih linija za putovanje izletničkih vlakova iz Zagreba prema Karlovcu, i obrnuto.²⁹⁶

Na toj sjednici donesene su i odluke o osnivanju postolarske, staklarske, dimnjačarske i pećarske radnje koje su priključene Gradskom električnom poduzeću u Karlovcu. Osnovana je i pilana koja je priključena Državnom električnom mlinu u Karlovcu. Ta su poduzeća s radom počela 30. prosinca 1947. godine. Osnovna i obrtna sredstva postolarske, dimnjačarske, staklarske i pećarske radnje te pilane zaključno s 30. prosinca 1947. prikazani su u Tablici 61.

Tablica 61. Prikaz obrtnih i osnovnih sredstava novih gradskih privrednih poduzeća osnovanih u prosincu 1947. godine (u dinarima)

Naziv gradskog poduzeća	Osnovna sredstva	Obrtna sredstva
Gradska postolaraka radnja	210.468,00	19.522,60
Gradska dimnjačarska	60.000,00	40.000,00

²⁹⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 81.

²⁹⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 261.

radnja		
Gradska pečarska radnja	150.000,00	50.000,00
Gradska staklarska radnja	50.000,00	50.000,00
Gradska pilana	400.000,00	100.000,00
Ukupno	870.468,00	259.522,60

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 104.

Jedan od glavnih ciljeva Poljoprivrednog odsjeka u 1948. bilo je osnivanje Gradske ekonomije. Na savjet Ministarstva, pročelnik Poljoprivrednog odsjeka, Janko Galović, otputovao je u prosincu 1947. u Đakovo, da bi se upoznao s organizacijom njihove Gradske ekonomije. Nakon analize rada ekonomije u Đakovu, IO GNO postavio mu je obvezu predaje definitivnog plana pokretanja Gradske ekonomije u Karlovcu do 3. siječnja 1948. godine. U okviru njezinog rada bilo je planirano organiziranje povrtlarstva, stočarstva, peradarstva i svinjogojstva. Pored osnivanja Gradske ekonomije, Poljoprivredni odsjek imao je u planu u 1948. u potpunosti provesti plan sjetve prema uputama Ministarstva, obraditi oko 50 jutara zapuštena zemlje te povećati broj krupne stoke na području Karlovca za 30%.²⁹⁷

Gradsko poduzeće Vodovod, od svoga osnutka pa do kraja 1947., obavljalo je djelatnosti vezane uz čišćenje grada, održavanje kanalizacije i popravaka cesta. S ciljem proširenja njegova obujma rada GNO donio je rješenje kojim mu se stavljao na raspolaganje inventar Gradskog kamenoloma u vrijednosti od 505.567,00 dinara, materijal Gradske živodernice u iznosu od 274.600,00 dinara te zgrade i materijal stanice GNO-a u vrijednosti od 31.918.919,50. dinara.²⁹⁸

Krajem 1947., donesena je odluka da Luna, tvornica svjetiljaka i kovinske robe, od 1. siječnja 1948. prestaje imati karakter republikanskog poduzeća. Nakon toga je imala status gradskog privrednog poduzeća. U trenutku prijelaza u gradsko vlasništvo poduzeće je imalo osnovnih sredstava u iznosu od 2.731.479,00 dinara i obrtnih sredstava u vrijednosti 769.955,70 dinara.²⁹⁹ Obrtna sredstva toga poduzeća sastojala su se od zaliha sirovina i gotovih proizvoda.

Na sastanku MK KPH Karlovac, sredinom siječnja 1948., provedena je analiza političko-gospodarskih prilika u prethodnoj godini. Tada je naglašeno da su u prvoj godini

²⁹⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 277.

²⁹⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 105.

²⁹⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 106.

Petogodišnjeg plana radnici, uglavnom, obavljali svoje dužnosti „požrtvovno i samoprijegorno“, s tom razlikom što su u pojedinim poduzećima poslovna rukovodstva i partijske organizacije bolje organizirale rad, što je rezultiralo uspješnijim poslovanjem. Iz zapisnika toga sastanka očigledno je da su partijska tijela u Karlovcu prvi puta analizirali međunacionalne odnose, ponajprije Hrvata i Srba, u kontekstu ekonomskog razvoja.

„Odnos Srba i Hrvata po pitanju privrednih odnosa bio je trpeljiv i ako ne baš svuda i najbolji, ali to je bilo u koliko se našlo pojedinaca koji su pokušavali unijeti razdor među radništvom i građanstvom na liniji šovinizma. Rad takvih pojedinaca nije imao uspjeha. Po tom pitanju isključen je jedan član Partije kao šovinista.“³⁰⁰

Na istome je sastanku izraženo nezadovoljstvo radom komunista, ponaprije u pogledu njihovog odnosa prema radnicima i seljacima.

„Komunisti su se u većini poduzeća, a može se kazati i u uličnim ćelijama odcjepili od radnika i frontovaca te zauzimaju preoštar stav prema svakom onom koji nešto kritikuje ili se žali na slabi život ili druge nepravilnosti. Naši komunisti takove sve od reda zovu reakcionerima, banda i slično. Na drugoj strani neaktivni komunisti ne djeluju na ostale radnike kao komunisti, jer nisu politički i teoretski izgrađeni, te u glavnom neznaju da pristupe vanpartijcima te da im rastumače zašto je još danas stanje dosta teško i da ga tako predobiju za opću stvar, već se naprotiv drže po strani u većini slučajeva i sami su pod utjecajem nezadovoljnika te pasivno i ravnodušno se odnose prema onome što se postavlja pred njih t.j. pred radništvo.“³⁰¹

Analiza gospodarskog stanja u Karlovcu u 1947. pokazala je stanovite uspjehe u pogledu ostvarenja proizvodno-financijskih planova prema pojedinim sektorima. Ti su rezultati prikazani u Tablici 62.

Tablica 62. Prikaz ostvarenja proizvodno-financijskih planova prema pojedinim sektorima u gradu Karlovcu u 1947. godini (u postotcima)

³⁰⁰ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, kut. 64.

³⁰¹ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, kut. 64.

Naziv industrijske grane ili poduzeća predstavnika pojedine industrijske grane	Uspješnost ostvarenja proizvodnog plana (%)	Uspješnost ostvarenja financijskog plana (%)
Tekstilna industrija	100,00	100,00
Kožna industrija	100,00	100,00
Metalna industrija, Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda	100,00	100,00
Lokalna metalna poduzeća	100,00	100,00
Pivovara	100,00	100,00
Drvena industrija	98,00	98,00
Ciglanica Ilovac	95,00	95,00
Građevinska industrija	94,00	94,00

Izvor: HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, kut. 64.

Plan otkupa kukuruza i pšenice u 1947. ostvaren je s 176%. Taj postotak predstavlja golem uspjeh ako uzmemo u obzir da je u vremenskom razdoblju od siječnja do studenoga iste godine otkup bio ostvaren s tek 84% od ukupno planiranih količina. Sljedeći citat iz navedenoga zapisnika dovoljno govori o atmosferi u kojoj se otkup žitarica provodio i daje jasnu sliku na koji su način partijska tijela KPJ reagirala u trenucima kada se otkup nije odvijao prema zamišljenim planovima.

„Plan obaveze kod otkupa kukuruza i pšenice izvršen je sa 176%. Plan je premašen zbog toga što u proljetnoj kampanji zasijano je preko plana 100 jutara površine. Predaja viškova prema planu tekla je normalno, osim tri do četiri slučaja koji su bili kod tužioca pritvoreni i odmah nakon toga pušteni i dali su otkup. Po pitanju zaduženja i otkupa imala je udjela frontovska organizacija, jer su se zaduženja vršila preko masovnih sastanaka, putem frontovske organizacije, a narod je vozio sam žito na određeno mjesto. Seljaci koji su bili pritvoreni bili su bogatiji seljaci.“³⁰²

Opisani postupci prema seljacima bili su prisutni i prilikom naplate poreza od karlovačkih gostioničara.

³⁰² HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, kut. 64.

„Bilo je izvjestan broj slučajeva i to kod gostioničara, gdje se uzela oštija mjera/zaplena/. Nakon toga isti su odmah platili. Kod odmjerne poreza za 1946. god. načinjene su greške, što je pojedinim poreskim obveznicima previše ocjenjen dohodak i prema tome porez, koja je greška putem žalbi ispravljena. Nadalje bila je greška što su u jedan dan u aprilu mjesecu bile zatvorene sve gostione t.j. oko 74 gostiona, a bez da se je prije osigurala naplata poreza a tek onda zatvorile, jer isti su rasprodali inventar i zalihu pića, a porez su ostali dužni.“³⁰³

U 1947., na području Karlovca i njegove okolice, nije postojala nijedna SRZ, niti su postojali ekonomski uvjeti za njihovo stvaranje. Naime, od 1945. do 1949. većina seljačkog stanovništva radila je u gradskim tvornicama te je zbog toga zapostavljen rad u poljoprivrednom sektoru. U Karlovcu su, tijekom spomenute godine, aktivno djelovale tri obrtničke zadruge: krojačka, postolarska i stolarska. Te zadruge bavile su se, uglavnom, pružanjem usluga, šivanjem odijela te izradom i transportom građevinske stolarije. Postojalo je i pet seljačko-nabavlačko-potrošačkih zadruga. Usto, aktivno je djelovala jedna radničko-namještentička zadruga kojoj su pripadale dvije pekare, dvije brijačnice, jedna vlasuljarska radnja i menza.

Opći nedostatak svih zadruga u njihovom poslovanju bila je nemogućnost opskrbe stanovništva u onoj mjeri koliko je to tržište zahtijevalo. Prema mišljenju političkih i partijskih tijela KPJ, „nedostajalo je samoinicijative u smislu nabave sirovina za proizvodnju kojima bi se zadovoljile potrebe radništva, i stanovništva uopće“. Ti su nedostaci bili rezultat „nedovoljne sposobnosti i snalažljivosti kadra u zadrugama“, s jedne strane, i „nedovoljnog pružanja pomoći razvoju zadruga od gradskih vlasti“, s druge strane. Statistika koja prikazuje koliki je postotak stanovništva na području Karlovca i okolice koristio usluge pojedinih zadruga prikazana je u Tablici 63.

Tablica 63. Prikaz korištenja usluga pojedinih zadruga stanovništva Karlovca i okolice u 1947. godini (u postotcima)

Naziv zadruge	% stanovništva
Radničko-namještentičke zadruge	40,00

³⁰³ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, kut. 64.

Državna trgovačka poduzeća	30,00
Željeznička i seljačka zadruga	18,00
Privatni sektor	12,00

Izvor: HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, kut. 64.

Broj i vrste zadruga koje su tijekom 1947. godine djelovale na području kotara Karlovac prikazani su u Tablici 64.

Tablica 64. Broj i vrste zadruga koje su tijekom 1947. godine djelovale na području kotara Karlovac

Naziv i vrste zadruga	Broj zadruga
Nabavno-prodajne zadruga	70
Elektro-vodovodna zadruga	3
Postolarsko-proizvođačke zadruga	2
Krojačko-proizvođačke zadruga	2
Radničko-namještenečke zadruga	2
Pčelarska zadruga	1
Ribarska zadruga	1
Vinarsko-proizvođačka zadruga	1
Ukupno	82

Izvor: HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

Rasformiranjem kotareva Pisarovina, Vrbovsko i Žumberak, karlovačkom kotaru pripojeno je novih 15 nabavno-prodajnih zadruga te po jedna vinarsko-proizvođačka i elektro-vodovodna zadruga. Proces spajanja i organizacijsko stanje pojedinih zadruga tijekom 1947. godine opisat ću u nastavku teksta.

7. Ujedinjavanje zadruga

Partijska tijela FNRJ su tijekom 1947. godine odlučila provesti ujedinjavanje malih zadruga jer nisu bile u stanju „pravilno izvršavati poslove otkupa i distribucije“. Glavni

problem, koji je onemogućavao realizaciju tih ciljeva, bio je nestašica materijala za proizvodnju. Ujedinjavanjem male zadruge su trebale ostvariti bolje uvjete za rad u pogledu lakše provedbe stručnog osposobljavanja zadrugara i postizanja učinkovitog knjigovodstvenog praćenja poslovanja. Probleme malih zadruga i teškoće njihove organizacije rada ilustrira sljedeći citat.

„Dosadašnjom organizacijom zadruge nisu mogle pravilno sudjelovati u otkupu. Za otkup viškova treba skladišta, a malim zadrugama često se troškovi skladišta nisu isplatili, a režija otpreme bila je visoka. Reorganizacijom trgovačko-zadružne mreže poslovanje u distribuciji i otkupu postaje rentabilno. Kotarske zadruge povezuju se direktno s industrijom. Velika zadružna poduzeća nastala fuzioniranjem imaju i veću mogućnost da angažiraju stručno administrativno i prodajno osoblje. Stručni predstavnici za željezo, tekstil, prehrambene artikle itd. poboljšat će izbor robe u prodavaonicama time što će sami odabirati robu kod proizvođača. Ukoliko roba ne bi odgovarala opisu i specifikaciji narudžbe, prodavaonica nije dužna da je primi. Roba će se tipizirati prema potrebama i zahtjevima potrošača. Time će se utjecati na poboljšanje izrade industrijskih artikala. Ukoliko se industrija ne bi pridržavala ugovorenenih rokova za isporuku robe, trgovina ima pravo tražiti regres. U tome će kotarske zadruge pomoći i poslovna agencija za nabavno-prodajne zadruge Glavnog zadružnog saveza NR Hrvatske, koja se sad formira.“³⁰⁴

Poslovna agencija o kojoj je riječ u završnom dijelu citata, obavljala je funkciju sklapanja ugovora između proizvodnih direkcija i kotarskih, odnosno gradskih zadruga. Osim toga, pomagala je zadrugama u „prepoznavanju kvalitete robe“. Uz Poslovnu agenciju za nabavno-prodajne zadruge Glavnog zadružnog saveza NR Hrvatske uspostavljena je i Agencija za zanatske zadruge. Najvažniji zadatak Glavnog zadružnog saveza NR Hrvatske bio je određivanje revizora koji su obilazili zadruge i pomagali im u organizacijskom i financijskom smislu. Na taj način male zadruge su bile uključene u planski način rada. Novouspostavljene ujedinjene zadruge dobile su od Glavnog zadružnog saveza NR Hrvatske zadatak da u razdoblju od 27. lipnja do 10. srpnja 1947. sklope ugovore s tvornicama. U ovome prijelaznom razdoblju trebalo je osigurati organizaciju rada koja neće „kočiti normalno poslovanje“. Najveći problem koji je zadrugama onemogućavao normalno poslovanje bio je kašnjenje u raspodjeli robe i sredstava za proizvodnju te neažurno ispunjavanje narudžbi. Do polovice 1947. na području NRH organizirano je ukupno 116

³⁰⁴ Nova organizacija poslovanja u zadrugama doprinijet će boljoj opskrbi stanovništva 1947, 3.

zadružnih kotarskih i gradskih jedinica. One su sklopile ukupno 2 300 ugovora s poduzećima i tvornicama različitih industrija. Važnost zadrugarstva za ekonomski napredak zemlje i ispunjenje ciljeva Petogodišnjeg plana opisana je na sljedeći način:

„Danas zadrugarstvo snosi oko 80% tereta naše trgovine i zato treba posvetiti mnogo pažnje zadružnom sektoru. Reorganizacija cijele trgovačke mreže, u kojoj dolazi do izražaja osamostaljenje lokalnih poduzeća državnog i zadružnog sektora, uz ravnopravno sudjelovanje privatnog sektora, još više će oživjeti našu trgovinu. Državni, zadružni i privatni sektor razvijat će međusobno takmičenje u spretnom i kulturnom trgovanju. Nova struktura trgovačke mreže pruža sve uslove da naša trgovina izvrši zadatke koji su joj namijenjeni Petogodišnjim planom.“³⁰⁵

Osnivanje državnih trgovačkih poduzeća u kotarskim mjestima, koja su trebala preuzimati robu neposredno od tvornica i dijeliti je malim privatnicima i mjesnim zadrugama, imala je za cilj omogućiti brži transfer robe i usluga od proizvođača do krajnjih potrošača. Time je kotarskim zadrugama, koje su dotad neposredno sudjelovale u razmjeni robe, omogućeno da se posvete isključivo organizacijskom učvršćenju mjesnih zadruga i njihovom povezivanju s državnim trgovačkim poduzećima. Prema mišljenju partijskih tijela FNJR, sudjelovanje kotarskih zadruga u neposrednoj razmjeni robe rezultiralo je „sputavanjem i sužavanjem inicijative mjesnih zadruga, usporavanjem njihovog osposobljavanja za preuzimanje važnih zadataka koje će zadruge imati u planskoj razmjeni te kočenje reorganizacije našeg trgovačkog aparata“.³⁰⁶ S obzirom na sve veću ulogu, koja je zadrugarstvu bila namijenjena u ostvarenju ciljeva Petogodišnjeg plana, kotarske zadruge su imale zadatak da težište svoga rada „postave na osposobljavanje zadruga, uzdizanje kadrova i raspodjelu kredita“. Također, morale su pomagati mjesnim zadrugama u rješavanju svakodnevnih poslovnih zadataka poput organizacije prijevoza te učinkovite nabave i raspodjele robe.

Nepravilnim načinom poslovanja kotarske su zadruge „gubile svoj pravi karakter ekonomske organizacije radnih masa za uzajamnu pomoć i postaju i po organizaciji i po načinu poslovanja obična trgovačka poduzeća koja se ničim ne razlikuju od ostalih trgovačkih radnji“.³⁰⁷ Vjerojatno najveći problem koji su kotarske zadruge „nepravilnim

³⁰⁵ Nova organizacija poslovanja u zadrugama doprinijet će boljoj opskrbi stanovništva 1947, 3.

³⁰⁶ O nekim nedostacima u radu kotarskih zadruga 1947, 3.

³⁰⁷ O nekim nedostacima u radu kotarskih zadruga 1947, 3.

načinom rada“ stvarale partijskim i političkim tijelima FNRJ bila je mogućnost pojave „špekulanstva i profiterstva“.

„Ovakove zadruge su otvorene špekulantskim elementima, koji u njih unose profitterski način poslovanja, koji je suprotan cilju našeg novog zadrugarstva i naše trgovine. Oni zaračunavaju na robu visoke marže i nerealne prometne troškove. Roba koja prođe preko kotarskih zadruga ili 'centrala' u gradu, koje zaračunavaju svoju maržu, pa zatim preko mjesnih zadruga, u kojima također dolaze do izražaja ostaci starog trgovačkog aparata, znatno je skuplja na selu nego u gradu ili državnom trgovačkom poduzeću. Da bi se konačno prekinulo s ovakvim načinom poslovanja, koji ide na štetu radnih masa, mora se izvršiti korjenitije čišćenje iz zadruga i zadružnih rukovodstava onih elemenata koji unose u naše nove zadružne organizacije profitterske tendencije i suprotstavljaju se postavljanju našeg trgovačkog aparata na nove osnove.“³⁰⁸

Nabavno-prodajne zadruge na selu, organizirane kao posrednici u razmjeni između poljoprivredne i industrijske proizvodnje, zanemarivale su funkciju osiguranja otkupa i prodaje poljoprivrednih proizvoda, iako je to bio njihov najvažniji zadatak. Zadruge na selu radile su, uglavnom, s racioniranim i kontroliranim proizvodima, dok su neracioniranu robu kojoj pripadaju mnoge važne životne namirnice, prepustile privatnom sektoru. Sudjelovanje zadruga u prometu životno važnim namirnicama nije bilo dovoljno. Problem je predstavljala i nedovoljna obaviještenost pojedinih NO-a i privrednih rukovodilaca na terenu o ulozi i zadacima zadružnih organizacija te važnosti njihove povezanosti s državnim sektorom. Naime, partijska tijela nisu uspijevala pronaći način da se, u zajedničkoj suradnji, paralelno razvijaju i zadružni i državni sektor. U većini dotadašnjih slučajeva razvoj državnog sektora značio bi nazadovanje privatnog, i obratno. Nijedna od ovih dviju krajnosti nije pozitivno utjecala na razvoj i rad trgovačkog sustava FNRJ, kao niti na reguliranje razmjene. Da bi se riješili ti problemi i omogućilo stvaranje uvjeta za istovremeni razvoj državnog i zadružnog sektora, prema mišljenju partijskih tijela FNRJ trebalo je učiniti sljedeće:

„Zadruge se mogu razviti samo uz pomoć i s osloncem na državni sektor. Uspješna raspodjela robe i otkup poljoprivrednih proizvoda, planska razmjena industrijskih i poljoprivrednih proizvoda, izvršit će se dobro uz učešće organiziranog i razvijenog zadružnog sektora. Državni i zadružni sektor, pravilnom saradnjom i međusobnom pomoći

³⁰⁸ O nekim nedostacima u radu kotarskih zadruga 1947, 3.

bit će dobro organiziran i spretan aparat, sposoban da u pretstojećem periodu planske razmjene preuzme na sebe sve veće i veće zadatke.“³⁰⁹

Partijska tijela vlasti nisu bila zadovoljna kako su zadruge provodile otkup seljačkih proizvoda. Postojao je veliki broj poteškoća na koje su zadruge nailazile prilikom otkupa. Organizacija otkupa bila je povezana s nužnošću posjedovanja prikladnih skladišnih prostorija, financijskih sredstava i solidnog sustava organizacije transporta te poznavanja robe i metodologije za njezinu manipulaciju. O tim teškoćama kaže se:

„Mala zadruga hramlje po svim tim pitanjima. Ona ne može da ima stručno osoblje koje bi stalno obavljalo te poslove tako da bi skladište proizvoda bilo uvijek otvoreno i pristupačno zadrugarima. Ona ne može da plaća osoblje koje se razumije u stručnu manipulaciju robom. To nam sve govori da male mjesne zadruge nisu uopće sposobne da razviju ozbiljnu djelatnost na otkupu seljačkih proizvoda, kao ni u samoj distribuciji. Zbog slabosti svog aparata nisu uopće sposobne da nabavljaju onu robu koja ne podliježe planskoj raspodjeli. Iz istih razloga ne može biti ni govora o formiranju kreditnih odjela u takvim zadrugama i organizaciji štednje. Zbog svih ovih slabosti one nisu podesne za uklapanje u opće državni privredni plan, nemaju potrebnih uslova za razvoj, niti mogu imati ozbiljniji utjecaj na dizanje ekonomskog života sela. Zadruga koja nema dobro vođeno knjigovodstvo, nema potrebnu evidenciju o kretanju robe, niti može o tome pružiti podatke državnim organima za planiranje, niti se može uklopiti u privredni plan.“³¹⁰

Stanje opisano citatom zahtijevalo je reorganizaciju mjesnih nabavno-prodajnih zadruga, u cilju poboljšanja trgovačke mreže FNRJ. Umjesto raštrkanih zadruga po malim mjestima koje su uspostavljane „spontano i bez plana“, pristupilo se formiranju zadruga koje neće biti opterećene slabostima dotadašnjih malih zadruga. Također, ovako organizirane zadruge bile su prikladne za uklapanje u općedržavni privredni plan. „Jaka“ mjesna zadruga imala je cilj omogućiti organizaciju stalnog otkupa seljačkih proizvoda, zapošljavanje stručnog osoblja, uređivanje potrebnih skladišta i provođenje urednog knjigovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti. Što se geografskog položaja tiče, nove su zadruge uspostavljane na najboljim „komunikacionim točkama“ koje su trebale omogućiti da organizacija transporta robe bude brža i jeftinija. Nove su zadruge, u svome vlasništvu,

³⁰⁹ O nekim nedostacima u radu kotarskih zadruga 1947, 3.

³¹⁰ Važnost reorganizacije nabavno-prodajnih zadruga 1947, 1.

imale i prodavaonice za robu svakodnevne potrošnje. Posjedovanje vlastitih prodavaonica trebalo je poslužiti „približavanju radnim masama“, ne samo proizvoda široke potrošnje, nego i onih koja su se mogla nabaviti samo u kotarskim mjestima poput željeza ili tekstila. Zadruga su imale i „odgojno-obrazovnu“ funkciju. Ona je opisana na sljedeći način:

„Kod svega ovoga trebamo imati u vidu da zadruga na selu ima i tu ulogu da izdiže svijest zadrugara za kolektivan rad i da je škola u kojoj se naši seljaci uče za savršeniji društveno-ekonomski poredak. Potrebno je zbog toga da se pri svakoj prodavaonici u selu formira kontrolni odbor, koji će voditi računa o radu namještenika. Potrebno je osim redovitih skupština zadruga održavati zadružne konferencije u sjedištu zadruga za sve članove, kao i po selima van sjedišta zadruga. Na taj način omogućit ćemo svakom članu zadruga da se upozna sa zadacima i problemima, da pomaže njihovo rješavanje i utječe na razvitak zadruga.“³¹¹

Nabavno-prodajna zadruga Barilovići je, u travnju 1947., spojena sa zadrugama Barilovički Cerovac i Leskovac. Iako je zadruga prije spajanja bila dobro tehnički i administrativno ustrojena te udovoljavala svim zahtjevima Kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga (KSPZ) u Karlovcu, glavni je razlog spajanja bio nedostatak aktivnih članova i premali broj korisnika njihovih proizvoda. Nakon spajanja zadruga su svoj rad nastavile obavljati u obliku prodavaonica.³¹²

Za razliku od zadruga Barilovići, nabavno-prodajna zadruga Belaj prije spajanja sa zadrugama Donji Velemerić i Ladvenjak nije bila najbolje organizirana u vezi s radom i knjigovodstvenim praćenjem poslovnih procesa. Spajanje je, kao i u prethodnom slučaju, provedeno u travnju 1947. godine. Rad spojenih zadruga također je nastavljen u obliku prodavaonica. Središnja zadruga je imala ukupno 476 zadrugara i 2 360 potrošača. Razlog spajanja bila je nemogućnost pokrića režijskih troškova te netočnost i neažurnost u vođenju poslovnih knjiga. Valja naglasiti da je zadrugama nakon spajanja odobren kredit u iznosu od 250.000,00 dinara za proširenje poslovne djelatnosti, ponajprije u području voćarstva. Partijska tijela KPJ bila su zadovoljna „sviješću zadrugara o važnosti zadrugarstva u pogledu jačanja socijalističke demokracije“. U prilog tome navodim podatak da je samoinicijativnim radom zadrugara u Belaju 1947. izgrađena osnovna škola.³¹³

³¹¹ Važnost reorganizacije nabavno-prodajnih zadruga 1947, 1.

³¹² HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³¹³ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

U lipnju iste godine nabavno-prodajna zadruga Belavići spojena je sa zadrugom Mihalić Selo, koja je bila osnovana prije početka Drugog svjetskog rata. Spajanje nije provedeno na „dobrovoljnoj osnovi“ zato što je nabavno-prodajnoj zadruzi Belavići pripala uloga središnje zadruge, koja nije imala izgrađen zadružni dom, dok je u Mihalić Selu zadružni dom postojao još prije rata. Razloge takve regulacije pravnih odnosa između spojenih zadruga, partijska su tijela argumentirala činjenicom da je zadruga Belavići bila pozicionirana uz samu željezničku prugu, što je olakšavalo transport proizvoda. Središnja je zadruga imala ukupno 380 zadrugara i 2 263 potrošača. Također, omogućen im je kredit u iznosu od 200.000,00 dinara za razvoj stočarstva.³¹⁴

Istoga mjeseca nabavno-prodajna zadruga Banija spojena je sa zadrugama u Brodarcima, Donjem Mekušju, Hrnetiću i Novakima. Osim zadruge Brodarci, ostale su zadruge nastavile djelovati kao prodavaonice. Središnja zadruga Banija je nakon spajanja imala ukupno 825 zadrugara i 1 245 potrošača. Odobren joj je kredit u iznosu od 300.000,00 dinara. Ta su financijska sredstva primarno bila namijenjena razvoju povrtlarstva u Hrnetiću i stočarstva u Donjem Mekušju.³¹⁵

Vjerojatno najviše problema u vezi sa spajanjem zadruga partijske su vlasti imale u Dugoj Resi. Tamo je u lipnju 1947. nabavno-prodajna zadruga Duga Resa spojena sa zadrugama Donje i Gornje Mrzlo Polje te Varoš. Razlozi spajanja bili su potpuni izostanak vođenja knjiga poslovanja i nezadovoljstvo „sviješću zadrugara“ o važnosti zadrugarstva.

„Fuzija nije izvršena sa voljom zadrugara, a naročito Mrzlo polje Gornje. Razlozi su što nije kod iste probuđena zadružna svijest, te tako nijesu gledali zadrugu kao svoju, već kao običnu trgovinu. Zadrugari bivše zadruge Mrzlo polje Gornje nijesu zemljoradnici, već poluproleterti t.j. svaki ima nešto zemlje, koje obrađivaju ostali članovi obitelji, dok svi sposobni za rad idu u tvornicu. Odnosni zadrugari nijesu se do danas pomirili sa sudbinom.“³¹⁶

Središnja zadruga nakon spajanja imala je 560 zadrugara i 1 940 potrošača. Stanje u zadrugama u vezi s administrativno-tehničkom organizacijom rada nije se znatno promijenilo nakon spajanja. U prilog tome navodim nezadovoljstvo partijskih i političkih tijela KPJ neodržavanjem mjesečnih i polugodišnjih skupština na kojima bi se analiziralo poslovanje. Problem nadležnim partijskim tijelima u širenju „ispravne zadružne svijesti“ kod

³¹⁴ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³¹⁵ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³¹⁶ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

zadugara Gornjeg i Donjeg Mrzlog Polja stvaralo je prisustvo 6 registriranih privatnih trgovaca na tome području. To je, u razdoblju neutralizacije privatnog vlasništva na temelju marksističko-lenjinističke ideologije, predstavljalo značajnu brojku. Zadrugama je bio odobren kredit od 250.000,00 dinara za razvoj obrta, povrtlarstva i izgradnju zadružnog doma.³¹⁷

Spajanje nabavno-prodajne zadruge Mali Erjavec sa zadrugama Hrašće i Zadobarje predstavljalo je drugi tip problema s kojim su se partijska tijela KPJ suočavala. Naime, u trenutku ovoga spajanja svaka je zadruga imala dovoljan broj zadugara. Ipak, u lipnju je spajanje provedeno te je nakon njega središnja nabavno-prodajna zadruga Mali Erjavec imala ukupno 669 zadugara i 2 870 potrošača. Također, u svrhu izgradnje zadružnog doma i proširenja obrtne i stočarske djelatnosti, zadruzi je omogućeno korištenje kredita u iznosu od 200.000,00 dinara.³¹⁸

Neprofesionalan odnos prema radu i neažurnost u vođenju evidencije poslovanja bilo je prisutno prilikom samostalnog djelovanja nabavno-prodajne zadruge Generalski Stol, kao i nakon njezinog spajanja sa zadrugama Brest, Duga Gora i Erdelj. Nakon spajanja središnja je zadruga imala ukupno 675 zadugara i 3 103 potrošača. Po prvi puta u analizi poslovanja zadruga, na području kotara Karlovac, partijska tijela krivca za loše poslovanje nisu pronalazila u „neispravnom praćenju linije Partije i iskrivljenoj svijesti zadugara o važnosti zadugarstva“, nego u lošem odnosu Upravnog odbora prema zadugarima i njegovoj nebrizi za poslovanje.

„Knjigovođu imaju, ali je knjigovodstvo primio nesređeno, te se neće moći sastaviti godišnji račun po knjigama nego po stvarnom stanju. Sva krivnja leži na upravnom odboru, koji nije vodio dovoljno računa o poslovanju, te je isti ovih dana prigodom inventure po revizoru Srengeru a na inicijativu rukovodioca zadružnog centra izmjenjen, kao i poslovođa zadruge.“³¹⁹

Ova zadruga jedan je od rijetkih primjera u kojima nije funkcionirao obvezan otkup namirnica. Prema tome, nakon provedenog spajanja nije pristupljeno likvidaciji dugova pojedinim zadugarima. Usto, postojali su veliki dugovi koji nisu mogli biti podmirivani iz svakodnevnog poslovanja. Primjerice, na kraju 1947. ukupan dug nabavno-prodajne zadruge Generalski Stol KSPZ-u iznosio je 700.000,00 dinara, dok je ukupan kredit namijenjen razvoju

³¹⁷ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³¹⁸ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³¹⁹ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

obrta iznosio 300.000,00 dinara. Ovome treba dodati i dug od 441.000,00 dinara Općem trgovačkom poduzeću, čiji je rok za otplatu prolongiran u 1948. godinu.³²⁰

Prije spajanja sa zadrugama Pravutina i Žakanje, nabavno-prodajna zadruga Jurovski Brod zvala se Seljačka gospodarska zadruga Brihovo. Spajanje je provedeno u lipnju 1947. godine. Nakon njega središnja zadruga imala je ukupno 550 zadrugara i 2 700 potrošača. Područje Jurovskog Broda bilo je pogodno za razvoj mljekarstva te je u tu svrhu zadruzi odobren kredit u iznosu od 200.000,00 dinara.³²¹

U međuvremenu, u ožujku 1947. provedeno je spajanje nabavno-prodajne zadruge Kamanje sa zadrugom Bratovanci, nakon kojeg je zadruga imala ukupno 373 člana i 1 423 potrošača.

O problemu stručnih kadrova osposobljenih za uspješno knjigovodstveno praćenje poslovanja dovoljno govori podatak da je u nabavno-prodajnoj zadruzi Mahično, nakon njenog spajanja u lipnju 1947. sa zadrugama Donje Pokuplje i Zorkovac, knjigovodstvo vodio mjesni učitelj. Promatrano s gledišta nadležnih partijskih tijela, neuspjeh u poslovanju bio je rezultat „slabosti upravnog odbora koji nije imao uvida u poslovanje zadruge, te je tako sav teret pao na poslovođu“. Nakon spajanja zadruga je imala ukupno 523 zadrugara i 2 451 potrošača.³²²

Slaba prometna povezanost bila je glavni razlog spajanju nabavno-prodajne zadruge Netretić sa zadrugama Kunić, Ladešić Draga i Lončar Brdo. Prije spajanja, središnja zadruga Netretić zvala se Brajak Brdo. Nakon spajanja u svibnju 1947. zadruga je imala ukupno 578 zadrugara i 3 207 potrošača. Netretić je, kroz svoju povijest, bio prepoznatljiv kao „voćarski kraj“. U skladu s time zadruzi je za razvoj voćarstva odobren kredit u iznosu od 300.000,00 dinara.³²³

Nabavno-prodajna zadruga Novigrad bila je prije spajanja solidno knjigovodstveno praćena. Nedostatak joj je bio loša organizacijska struktura. Ona je bila uzrokovana strahom zbog događaja prije Drugog svjetskog rata kada je na tome području djelovala „neka kreditna zadruga“ koja je zbog lošeg poslovanja otišla u stečaj, a njezini članovi bili primorani „pokriti“ pasivu zadruge. U svibnju 1947. zadruga Novigrad spojena je sa zadrugama Dubravci i Jarče Polje. U Dubravcima je ostala prodavaonica. Članovi zadruge Jarče Polje su se namirnicama opksrbljivali u središnjoj zadruzi Novigrad. Zadruga je nakon

³²⁰ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³²¹ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³²² HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³²³ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

provedenog spajanja imala ukupno 786 zadrugara i 5 456 potrošača. Za potrebe razvoja stočarstva dobila je od GNO-a Karlovac kredit u iznosu od 200.000,00 dinara.³²⁴

Nabavno-prodajna zadruga Ozalj spojena je sa zadrugama Polje i Trg u lipnju 1947. godine. Nakon spajanja zadruga Trg nastavila je s radom kao prodavaonica, a zadruga Polje je u potpunosti likvidirana. Nakon rasformiranja kotara Žumberak, središnjoj nabavno-prodajnoj zadruzi Ozalj je u listopadu iste godine pripojena zadruga Zajačko Selo. Nakon toga, središnja je zadruga imala ukupno 828 zadrugara i 3 277 potrošača. Na ovome području nije bilo nijednog predstavnika privatnog sektora. Zadruzi je odobren kredit u iznosu od 300.000,00 dinara za izgradnju zadrugnog doma te razvoj mljekarstva i voćarstva. U analizi spajanja zadruga, partijska su tijela, po prvi puta, naglasila da na području Ozlja postoje gospodarski uvjeti za stvaranje SRZ-a, ali da „nema dovoljno zadrugne svijesti“.³²⁵

Prije spajanja, nabavno-prodajna zadruga Ribnik zvala se Nabavljačko-potrošačka zadruga u Lipniku. Spajanje sa zadrugama Griče Donje i Stranica provedeno je u svibnju 1947., nakon kojega je središnja zadruga imala 470 zadrugara i 5 636 potrošača. Mjesec dana kasnije spojena je nabavno-prodajna zadruga u Rečici sa zadrugama Pokupska Luka i Zamršje. Nakon spajanja imala je 472 zadrugara i 2 016 potrošača.

Nabavno-prodajna zadruga Stative prije spajanja sa zadrugama Donje Stative i Tomašnica zvala se Seljačko-nabavna i prerađivačka zadruga Mala Jelsa-Stative Gornje. Nakon spajanja imala je 614 zadrugara i 2 305 potrošača.

Problemi partijskih tijela KPJ s nedovoljno sposobnim Upravnim i Nadzornim odborom bio je prisutan u nabavno-prodajnoj zadruzi Skakavac. Ta je zadruga u lipnju spojena sa zadrugama Banska Selnica, Brežani, Gliboki Breg, Popović Brdo, Trebinje i Vukmanić. Iako je nakon spajanja imala ukupno 976 zadrugara i 4 184 potrošača, poslovanje nakon spajanja nije bilo na zadovoljavajućoj razini. Od trenutka spajanja pa do kraja 1947., u zadruzi Skakavac promijenjeno je nekoliko Upravnih i Nadzornih odbora, ali, prema mišljenju nadležnih tijela, „nije se došlo do ljudi koji bi mogli odgovoriti na postavljene zadatke“.³²⁶

Upravni i Nadzorni odbor nije udovoljavao kvalitativnim standardima niti u nabavno-prodajnoj zadruzi Šišljavići. Ona je spojena sa zadrugama Banski Kovačevac i Blatnica. Imala je 607 zadrugara i 2 525 potrošača. Analizirajući proces spajanja partijska su tijela naglasila da „spajanje nije provedeno voljom zadrugara iz razloga, što je tamo postojala

³²⁴ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³²⁵ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³²⁶ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

takove vrsti zadruga, koju su zadrugari gledali kao trgovački faktor, jer faktično nije služila za široke narodne slojeve“.³²⁷

„Neprobudena svijest zadrugara o važnosti zadrugarstva“ i gledanje na zadrugarstvo kao na „sporednu trgovačku djelatnost“, bilo je posebno prisutno kod nabavno-prodajne zadruge Turanj. Ona je, također, u lipnju 1947., spojena sa zadrugama Kamensko, Mostanje i Tušilovički Cerovac. Bez obzira što u tim zadrugama nije „probudena svijest zadrugarstva“, i, što su „ti ljudi više povezani sa gradom“, spajanje je prošlo bez većih poteškoća. Nakon njega zadruga Turanj imala je 2 129 zadrugara i 2 360 potrošača.

Posljednje dvije središnje zadruge koje su doživjele spajanje bile su nabavno-prodajna zadruga Velika Jelsa i nabavno-prodajna zadruga Zvečaj. Nabavno-prodajna zadruga Velika Jelsa spojena je sa zadrugom Vučjak. Nakon spajanja sjedište središnje zadruge prebačeno je na Dubovac. Brojila je 246 zadrugara i 1 315 potrošača. Spajanje zadruge Zvečaj sa zadrugama Dubravci i Lipa rezultiralo je boljom administrativno-tehničkom organizacijom i ispunjavanjem svih potraživanja otkupa. Zadruzi je GNO Karlovac odobrio kredit od 300.000,00 dinara za izgradnju krečane. Imala je 677 zadrugara i 3 111 potrošača.³²⁸

Od zadruga koje su rasformiranjem kotareva Pisarovina, Vrbovsko i Žumberak pripale karlovačkom kotaru navest ću nabavno-prodajne zadruge Bosiljevo, Draganići, Dragoševci, Kupčina, Vrhovci i Vivodina.³²⁹

³²⁷ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³²⁸ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

³²⁹ HR-DAKA-0109-KSPZ, kut. 1.

V. Gospodarski razvoj Karlovca u drugoj godini prvog Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ (1948.)

Početak 1948. karakterističan je po promjenama u planiranju proračuna. Na temelju propisa članka 6. Uredbe broj 724 od 12. siječnja 1948. o privremenom financiranju državnih potreba NRH za razdoblje od siječnja do ožujka 1948. i članka 2. Naredbe ministra financija od 16. siječnja 1948. o rasporedu prihoda i rashoda za privremeno financiranje narodnih odbora u razdoblju od siječnja do ožujka 1948., IO GNO Karlovac donio je na sjednici od 8. siječnja 1948. Naredbu, na temelju koje su se prihodi i rashodi GNO raspoređivali na način kako je prikazano u Tablici 65.

Tablica 65. Prihodi i rashodi GNO-a Karlovac u razdoblju od siječnja do ožujka 1948. godine (u dinarima)

Prihodi i rashodi	Iznos
Prihodi	5.054.000,00
Pokriće po članku 5. Uredbe o privremenom financiranju	1.446.000,00
Rashodi	6.500.000,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 293.

Višak rashoda trebao je biti pokriven iz poreza na dohodak prikupljenog na području GNO-a. Obračun poreza se, prema spomenutoj Naredbi, obavljao nakon utvrđivanja udjela svakog odbora pojedinačno. Njezina primjena počela je 1. siječnja 1948. godine.³³⁰

Na sjednici GNO-a od 29. siječnja 1948. izrađeni su planovi proizvodnje za pojedina gradska poduzeća. U odnosu na 1947., partijske su vlasti naglasile da je izrada tekućih proizvodnih planova poduzeća zasnovana na „realnijim brojkama“. S tim u vezi komunističke su vlasti istaknule sljedeće:

„Za razliku od 1947. godine kada su pojedina poduzeća planirala s jedne strane bez obzira na potrebe i osiguranje sirovina, a s druge strane ne vodeći obzira o konzumiranju njihovih produkata, a i putem linije manjeg otpora, ove je godine planirano na osnovu realnih činjenica. Ne znači to da je i ovaj plan 100% realan, ali se barem približio toj realnosti,

³³⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 293.

a Izvršni odbor postavio si je mogućnost da nakon uočavanja putem evidencije i naknadno povisi planove. U znatnoj mjeri je ovogodišnja proizvodnja uključena u plan proizvodnje Republikanske Vlade sa određenim vezanim proizvodnim zadacima što u znatnoj mjeri predstavlja povišenje proizvodnje, ali je sa druge strane osigurano sirovina.“³³¹

Cjelokupna proizvodnja tvornice svjetiljaka i kovinske robe Luna utvrđena je prema planu Republikanske planske komisije. Dakle, zadatak poduzeća u 1948. obuhvatio je proizvodnju 60 tona dijelova za izradu petrolejskih lampi, 6 tona petrolejskih lampi te 26 tona petrolejskih svjetiljaka. Ukupno planirana proizvodna količina iznosila je 92 tone.³³²

Gradskoj ljevaonici, kao cilj, postavljena je proizvodnja 250 tona strojeva, bronce i aluminija, što je predstavljalo povećanje od 112% u odnosu na prethodnu godinu.

Gradsko poduzeće Vodovod povećalo je ciljeve vezane uz proizvodnju vode za 40 000 m³. Takvim povećanjem trebala se u 1948. dostići ukupna količina proizvedene vode u iznosu od 1 600 000,00 m³. Također, poduzeće je povećalo kapacitet pruženih usluga na 27 300 radnih sati, u odnosu na 20 000 koliko je iznosilo u 1947. godini.³³³ Na početku 1948. u okviru Gradskog vodovoda pokrenut je novi Odjel Čistoće. Njegov plan rada u 1948. prikazan je u Tablici 66.

Tablica 66. Plan rada Odjela Čistoće u 1948. godini (u m²)

Opis posla	Površina
Čišćenje grada	15 120 000 m ²
Čišćenje kanalizacije	3 526 420 m ²
Uređenje cesta	998 400 m ²
Proizvodnja kamena	15 600 m ²
Odvoz smeća	5 200 m ²

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 187.

Gradsko električno poduzeće imalo je u 1948. predviđeno povećanje proizvodnje za 58% u odnosu na prethodnu godinu. Plan je sadržavao postavljanje i popravak 7 430 instalacija rasvjetnih mjesta, kanala i motora za dovod struje, razdjelnih ploča te izradu 1 000

³³¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 186.

³³² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 186.

³³³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 186.

komada električnih kuhala. Proizvodnja obrtnih radionica koje su bile sastavni dio Gradskog električnog poduzeća prikazana je u Tablici 67.

Tablica 67. Predviđena količina proizvodnje obrtnih radionica u sklopu Gradskog električnog poduzeća u 1948. godini

Naziv radionice	Predviđena količina proizvodnje
Pećarska radionica	600 komada glinenih peći
	1 320 komada šamotne cigle
	400 komada šamotne ploče
Postolarska radionica	6 550 pari novih cipela
	Popravak 16 800 pari cipela
Tapetarska radionica	1 555 komada madraca
	Izrada 627 m ² roletni
	Popravak 451 komada raznih tapetarskih proizvoda
Staklarska radionica	Ustakljivanje 9 900 m ² stakla
	Stavljanje 980 m ² stakla u okvir
Pilana	Piljenje 12 000 m ²

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 187.

Iako je Transportno poduzeće posjedovalo 9 kamiona, novim proizvodnim planom u 1948. bila je predviđena nabava 5 novih kamiona. Od toga su 2 kamiona trebala početi s vožnjom 1. veljače, a ostatak 1. travnja 1948. godine. Ipak, njihova sveukupna količina prevezene robe planirana je na iznos od 36 tona. Ta količina trebala je biti prevezena u roku od 2 425 radnih sati. Unutar toga broja radnih sati bilo je predviđeno prijeći 230 500 kilometara.³³⁴ Sveukupni promet trebao je osigurati dobit u vrijednosti od 7.631.646,00 dinara.³³⁵

Gradsko građevno poduzeće imalo je najvažniju ulogu u stvaranju uvjeta za razvoj lokalne privrede. Plan poduzeća tijekom 1948. godine obuhvaćao je proizvodnju 500 tona raznih proizvoda od cementa i 300 komada građevne stolarije. Razlog nedovoljne razrade u planiranju proizvodnje bio je u nedostatku plana koji je Ministarstvo građevinarstva trebalo

³³⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 187.

³³⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 187-188.

dostaviti poduzeću. Karlovačkim su poduzećima, plan proizvodnje prema uputama Ministarstva komunalnih poslova, trebali pomoći ostvariti privatni poduzetnici i nabavlačko-proizvođačke zadruge. Što se tiče zadruga, kao primjere navest ću postolarsku zadrugu Sloga koja je trebala proizvesti 10 050 raznih vrsta cipela te Stolarsku zadrugu koja je imala zadatak ostvariti proizvodnju od 50 komada kancelarijskog namještaja.³³⁶

U veljači 1948. održana je sjednica na kojoj je analizirana nova vrsta zemljoradničkog poreza. Porez je naplaćivan progresivno. To znači da su veće iznose toga poreza morali plaćati oni poduzetnici koji su ostvarivali znatne poslovne uspjehe i financijsku dobit. U cilju aktivne naplate zemljoradničkog poreza formirane su tri komisije koje su trebale obavljati izračun visine poreza zemljoradnicima na području grada Karlovca. Komisije su bile raspoređene prema sektorima. Prvom sektoru pripadali su Logorište, Mala Švarča, Mostanje, Rakovac, Turanj i Udbinja, a drugom Banija, Drežnik, Gradac, Hrnetić, Ilovac, Novaki i Selce. Naposljetku, treći sektor obuhvaćao je Borlin, Donju Švarču, Gazu, s užim područjem, Gornju Švarču, Luščić, Strmac, Strmački dol i Zagrad. Vrijednosno usklađivanje poreza odvijalo se na masovnim sastancima NF-e.³³⁷

Početakom 1948. lokalna poduzeća nisu ostvarivala rezultate prema zamislima i ciljevima partijskih vlasti. U tome smislu navest ću primjer poduzeća Korana. Ono se na početku godine, prema knjigovodstvenim knjigama, nalazilo u deficitu od 1.200.000,00 dinara. Uzroke deficitu vlasti su pronalazile u slabom nakupu stoke i previsokim cijenama. Zato su tijela komunističkih vlasti planirala što brže spajanje poduzeća Korana s GRANAP-om. Zbog toga je donesena odluka o prepuštanju vlasništva Poljoprivrednom imanju u Rečici nad svinjama, koje su se nalazile na uzgoju u poduzeću Korana. Također, odlučeno je da će naučnici iz poduzeća Korane biti premješteni u Odsjek rada pri GNO-u Karlovac zbog daljnjeg naukovanja. Kao mogućnost je spomenuta i suradnja s poduzećem Gavrilović iz Siska, gdje bi bili upućeni na naukovanje naučnici za koje ne bi bilo mjesta u Odsjeku rada.³³⁸

Poslovanje tvornice Luna bilo je problematično zbog velikih količina zaliha s kojima je raspolagala. To je kod partijskih tijela izazivalo strah od neracionalne raspodjele i propadanja obrtnih sredstava. Zato je cijeli slučaj predan na razmatranje Republikanskoj planskoj komisiji u Zagrebu koja je donijela odluku o novom zamjeniku direktora. Na to mjesto postavljen je inženjer Radoslav Lukinić. On je u znatnoj mjeri bio ograničen u radu zato što se u uputama Republikanske planske komisije decidirano kaže da se u „svim

³³⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 188.

³³⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 294-295.

³³⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 299-300.

važnijim pitanjima vezanim za poslovanje tvornice morao konzultirati s Direkcijom industrijskih i obrtnih poduzeća, odnosno operativno-administrativnim rukovodiocem te da je kod svih naloga za isplatu pored njegovog morao stajati i supotpis šefa računovodstva“.³³⁹

Električno poduzeće u Karlovcu imalo je problema s materijalom čija je nabava pripadala nadležnosti Ministarstva komunalnih poslova. Da bi se poduzeću olakšao rad donesena je odluka o slanju pismenih molbi kotarskim NO-a u Slunju, Topuskom, Vojniću i Vrginmostu zbog narudžbi za obavljanje radova.³⁴⁰

Komunističke su vlasti počele shvaćati da im glomazni administrativni aparat postaje preprekom za uspješnije poslovanje lokalnih poduzeća. Zato je na sjednici IO GNO-a od 4. ožujka 1948. donesena odluka o spajanju Direkcije gradskih obrtnih i industrijskih poduzeća s Direkcijom gradskih komunalnih poduzeća, u jedno poduzeće pod nazivom Direkcija gradskih privrednih poduzeća.³⁴¹

U prvom tromjesečju 1948. dolazi do prve značajnije likvidacije zadruga. Odlukom IO GNO-a od 15. ožujka 1948. likvidirane su: Kreditna zadruga državnih službenika S.O.J. u Karlovcu, Mjesna zadruga za poljoprivredni kredit u Karlovcu, Zadruga za uzgoj jorkširskih svinja u Karlovcu, Zadruga gradskih službenika S.O.J. u Karlovcu, Seljačka zadruga za iskorištenje stoke u Karlovcu, Zadruga za osiguranje stoke u Mostanju, Zadruga maloprodavača i mitničara u Karlovcu, Zadruga hrvatskih radnika za proizvodnju pletene robe u Karlovcu te Nabavljačka zadruga staklarskih radnika Bor u Karlovcu. U isto vrijeme osnovana je i upisana u zadružni registar Obrtničko-nabavljačka zadruga pekara, slastičara i medicara S.O.J. u Karlovcu.³⁴²

U travnju je napravljena prva cjelovita analiza uspješnosti proizvodnih planova komunalnih poduzeća. Postotci uspješnosti provedbe proizvodnih planova komunalnih poduzeća u razdoblju od siječnja do travnja 1948. prikazani su u Tablici 68.

Tablica 68. Prikaz uspješnosti provedbe proizvodnih planova komunalnih poduzeća u razdoblju od siječnja do travnja 1948. godine (u postotcima)

Naziv poduzeća	Provedba proizvodnog plana
Gradski vodovod	110,70
Tapetarska radionica	106,60

³³⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 300.

³⁴⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 300.

³⁴¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 306.

³⁴² HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 309.

Ljevaonica željeza i metala	103,00
Elektromlin	96,60
Elektro radionica	90,00
Čistoća	86,98
Transportno poduzeće	64,90
Staklarska radionica	49,70
Pećarska radionica	27,00
Postolarska radionica	24,40
Tvornica Luna	14,66

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 313.

Prema podacima iz Tablice 68. karlovačka su poduzeća kumulativno ispunila proizvodne planove s 70,38%. Jedan od glavnih razloga neuspjeha u realizaciji proizvodnih planova bio je nedostatak sirovina i materijala. Nekolicina poduzeća nisu imala adekvatno ustrojenu izvještajnu službu. Takav nedostatak onemogućavao je pravilno vođenje evidencije dnevne proizvodnje. Da bi se što uspješnije riješili nedostaci u svakodnevnom radu poduzeća, partijske su vlasti donijele odluku o redovitom održavanju sastanaka predstavnika poduzeća, Komunalnog i Financijskog odsjeka te članova Planske komisije. Pored toga, predviđeni su i sastanci predstavnika administrativno-operativnog rukovodstva s rukovodiocima poduzeća, na kojima bi se analizirala situacija unutar pojedinih poduzeća. U cilju što lakše evidencije provedbe proizvodnih zadataka, rukovodioci poduzeća su, prema uputama, morali izrađivati tromjesečne, mjesečne, tjedne i dnevne planove. Odsjeci GNO-a morali su svakih 10 dana obavještavati Tajništvo o realizaciji proizvodnih planova. Poduzeća poput Lune i Elektro radionice raspolagala su s prevelikim brojem zaposlenika koji je onemogućavao dobru sistematizaciju radnih mjesta. Bilo je potrebno smanjiti broj radnika u tim poduzećima. Nad radnicima koji su zadržali svoja radna mjesta obavljan je nadzor učinkovitosti njihova rada. Potrebno je naglasiti da partijske vlasti KPJ nisu dozvoljavale istovremeno obavljanje rada u određenim tvornicama i u privatne svrhe. Takvim su radnicima oduzimate obrtnice.³⁴³

Na sjednici IO GNO-a od 8. travnja 1948. napravljena je analiza stanja proračunskih prihoda i rashoda za razdoblje od siječnja do travnja. Proračunski prihodi za to razdoblje prikazani su u Tablici 69.

³⁴³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 314.

Tablica 69. Proračunski prihodi GNO-a Karlovac u razdoblju od siječnja do travnja 1948. godine (u dinarima)

Vrsta prihoda	Iznos
Dobit državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja	102.773,00
Prihodi ustanova	373.372,85
Razni nepredvidivi prihodi	808.312,26
Višak proračunske gotovine u 1947. godini	2.940.259,99
Udio prihoda viška proračuna	1.549.889,43
Ukupno	5.774.607,53

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 315.

U isto vrijeme ostvareno je 4.712.628,35 dinara rashoda.³⁴⁴

U prvom kvartalu 1948. Ministarstvo trgovine i opskrbe smanjilo je kontigente otkupa za 30% u odnosu na 1947. godinu. Na području Karlovca i okolice bilo je predviđeno otkupiti govedine u količini od 2 490 kilograma i teladi u količini od 150 kilograma. Od planiranih količina otkupljeno je 2 512 kilograma govedine i 135 kilograma teladi. Otkup govedine po karlovačkim selima prikazan je u Tablici 70.

Tablica 70. Otkup govedine na području Karlovca i okolice u razdoblju od siječnja do travnja 1948. godine (u kilogramima)

Naziv sela	Otkupljena količina govedine
Selce	783
Hrnetić	540
Gradac	536
Drežnik	429
Velika Švarča	224
Ukupno	2 512

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 316.

³⁴⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 315.

1. Rezultati rada Direkcije gradskih privrednih poduzeća

Od svoga osnutka 4. ožujka 1948., Direkcija gradskih privrednih poduzeća nije imala administrativno-operativno rukovodstvo. Njezin glavni zadatak bio je uspostava veze između gradskih privrednih poduzeća i Komunalnog odsjeka, kojemu je formalno-pravno pripadala. Sredinom 1948. pod nadzorom Direkcije bilo je Gradsko električno poduzeće s tapetarskom, pećarskom, staklarskom, dimnjačarskom i postolarskom radionicom, poduzeće Luna, karlovačka Ljevaonica, Gradski električni mlin s pilanom, Gradsko transportno poduzeće, Gradski vodovod i čistoća s živodernicom i kamenolomom, Mesarsko poduzeće Korana s klaonicom, Gradsko pogrebno poduzeće i Uprava stambenih zgrada.

U početku svoga rada Direkcija je bila zadužena da poslovanje postojećih i novoosnovanih gradskih poduzeća uskladi sa zakonskim propisima. Teškoće s kojima se Direkcija suočavala prilikom provedbe toga zadatka očitovale su se u pomanjkanju jasnih uputa za rad sa savezne razine.

U suradnji s Planskom komisijom i GNO-om, gradska privredna poduzeća izradila su planove kojima su trebali zadovoljiti opće potrebe stanovništva. Prilikom formiranja radnih zadataka i planova proizvodnje nije se vodilo računa o okolnostima koje su onemogućavale poduzeća u nabavi sirovina potrebnih za osiguranje neprekidnog proizvodnog procesa. Očekujući pravovremenu dopremu sirovina za proizvodnju, poduzeća su bila prisiljena držati rezervu radne snage koju su plaćali. Slabo korištenje proizvodnih kapaciteta, nedostatak sirovina i plaćena radna snaga, koja nije bila u mogućnosti osigurati normalan tijek proizvodnje, doveli su poduzeća u stanje nerentabilnosti. Radi ovakvog načina rada zanemaren je i temeljni cilj kojemu je težila svaka lokalna privreda, a to je poboljšanje životnog standarda stanovništva. Pojedina su poduzeća iz lokalnih izvora sirovina dobivala količine koje su osiguravale korištenje proizvodnih kapaciteta od 10% do 20%. Radionice u okviru Gradskog električnog poduzeća nisu imale dostavljena niti odobrenja za dobivanje određenih količina sirovina potrebnih za proizvodnju čime su njihovi planovi postali neostvarivi. Međutim, Direkcija nije mijenjala svoje stajalište da lokalna privreda mora biti ekonomska baza za razvoj narodnih odbora.

Gradsko električno poduzeće imalo je problema s nabavom sirovina i nedostatkom materijala za instalacije. Zbog toga je jedan dio radnika upućen na rad u druga poduzeća. Količine materijala, koje su stizale u proizvodne pogone, nisu bile usklađene s kapacitetima proizvodnje, koje je poduzeće moglo ostvarivati. Ispunjenje proizvodnog plana od 96%

rezultat je korištenja sirovina koje su u pogone donosili naručioc i materijala.³⁴⁵ Poduzeće je zapošljavalo ukupno 49 radnika i namještenika. Već je spomenuto da su u okviru Gradskog električnog poduzeća djelovale tapetarska, pećarska, postolarska, dimnjačarska i staklarska radionica. Tapetarska radionica započela je s radom 9. veljače 1948. godine. Zapošljavala je 2 namještenika, 7 radnika i 3 naučnika. Zbog nemogućnosti nabave dovoljnih količina sirovina potrebnih za proizvodnju, radionica je rad zasnivala na sirovinama dobivenim od naručitelja proizvoda. Jedan dio sirovina nabavljao se iz slobodne prodaje, ali je bio namijenjen isključivo potrebama široke potrošnje. Bez obzira na teške uvjete rada radionica je pokazivala napredak i ostvarivala solidne poslovne rezultate.³⁴⁶

Pećarska radionica s radom je započela 1. veljače 1948. godine. Zapošljavala je 1 namještenika i 12 radnika. Za ispunjenje proizvodnog plana u potpunosti je koristila zemlju iz lokalnih izvora. Nadalje, isporuka drva bila je osigurana dogovorom s mjesnim i kotarskim zadrugama okolice Karlovca. Radionica je obavljala djelatnost izrade, te postavljanja i popravaka peći. U početku svoga rada koristila je naslijeđene ručne strojeve koji su bili neefikasni. Dva mjeseca nakon osnivanja ostvarila je prijelaz strojeva na električni pogon, što je rezultiralo većim radnim učinkom. Ipak, takvo povećanje radne učinkovitosti nije bilo dovoljno da bi se ispunili predviđeni proizvodni zadatci.³⁴⁷

Staklarska radionica je zapošljavala 6 radnika. Ona je imala najvećih problema s nabavom sirovina i materijala za proizvodnju. Rad je zasnivala na dostavljenim količinama sirovina od naručitelja proizvoda i materijalu doniranom od KNO-a. Te količine nisu bile dovoljne da se ispuni planirana proizvodnja stakla od 3 000 m² u prvom tromjesečju 1948. godine. U radionici su izrađivali okvire za slike.

Postolarskoj radionici plan za prvo tromjesečje 1948. postavila je Planska komisija, bez sudjelovanja Direkcije za gradska privredna poduzeća. Plan proizvodnje predviđao je zapošljavanje ukupno 30 radnika, proširenje prostorija i nabavu novih šivaćih strojeva. Zbog nedostatka sirovina plan je dvaput prilagođavan snižavanjem predviđenih količina proizvedenih cipela. Nedostatak mehanizacije u pogonima činio je radionicu pasivnom i neefikasnom u pogledu izrade i prodaje cipela po vezanim cijenama. Također, valja naglasiti da je tijekom 1948. u radionici bilo zaposleno ukupno 19 radnika.³⁴⁸

³⁴⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 208.

³⁴⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 208.

³⁴⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 208.

³⁴⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 208.

Za dimnjačarsku radionicu ne postoji dokumentacija na temelju koje bi se mogao analizirati njezin rad. Jedini dostupni podaci ukazuju na to da je radionica započela s radom 1. travnja 1948. te da je u tome razdoblju imala ukupno 4 zaposlena radnika.³⁴⁹

Gradsko poduzeće Luna i karlovačka Ljevaona stavljene su pod zajedničku upravu u cilju smanjenja troškova proizvodnje te osiguranja prodaje i uspješnog rukovodstva.

Ljevaona je zapošljavala 29 radnika i namještenika. Iz Tablice 68. vidljivo je da je poduzeće u prvom tromjesečju 1948. ispunilo proizvodni plan s 103% uspješnosti. Usporedbe radi, u 1947. financijski plan ispunjen je s 101% naspram bruto prihoda i 95% naspram planiranih troškova. Prema tome, javila se potreba snižavanja troškova. Ta sniženja prikazivala su se u odnosu na planirani dobitak koji je ostvaren s 253%. Taj postotak dobiti pao je na samo 20% nakon podmirjenja poreznih obveza iz 1946. godine. Podmirjenjem svih financijskih obveza poduzeće je u 1947. ostvarilo čistu dobit u iznosu od 17.126,21 dinara.³⁵⁰ Ljevaoni nije bio odobren proizvodni plan u 1948. godini. Zbog toga nije bila u mogućnosti započeti izradu njegovog financijskog okvira. Osim toga, u skladu s uspostavom nove strukture cijena lokalna su poduzeća morala odrediti postotak normiranih troškova. Bez tih elemenata poduzeće nije moglo napraviti obračun za prvo tromjesečje, niti prikazati financijske rezultate u cijeloj 1948. godini.³⁵¹

Gotovo identične probleme s kojima se suočavala Ljevaona imalo je i poduzeće Luna. Pasivnost u poslovanju bila je determinirana nedostatkom sirovina i materijala. Poduzeće je proizvodnjom kovinske opreme bilo jedinstveno na prostoru FNRJ. Opskrba poduzeća sirovinom bila je za komunističke vlasti od neprocjenjive važnosti zato što se predviđalo da ono svojom proizvodnjom može podmirivati potrebe, ne samo lokalne privrede, nego i izvoza u inozemstvo. Tijekom 1948. rukovodstvo poduzeća tražilo je od lokalnih vlasti kredit od 4.000.000,00 dinara za proširenje postojećih i izgradnju novih poslovnih prostorija te nabavu strojeva i alata. Tim je investicijama poduzeće planiralo stvoriti uvjete za konkurentan izvoz u strane zemlje. Ipak, rukovodstva Direkcije, Planske komisije i GNO-a nisu uspjela ostvariti sporazum kojim bi se omogućilo financiranje spomenutih investicija, što je rezultiralo daljnjim usporavanjem proizvodne djelatnosti. Važno je naglasiti da su cijene proizvodima poduzeća u 1948., u odnosu na 1947. skočile za 100%. Razlog tome ponajprije leži u činjenici da su u proizvodnim procesima, uglavnom, korišteni otpatci iz prethodnih proizvodnih ciklusa. Nadalje, tijekom 1947. godine poduzeće je ispunilo

³⁴⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 208.

³⁵⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 209.

³⁵¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 209.

financijski plan s 101% naspram bruto prihoda. Isto razdoblje pokazalo se uspješnim i u pogledu smanjenja troškova.³⁵²

Gradska pilana započela je s radom 5. travnja 1948. godine. Planom koji je kreirala Planska komisija, u prvom tromjesečju 1948. bila je predviđena obrada 14 000 m³ drvnog materijala. Od te količine obrađeno je svega 270 m³ klada. Nakon neuspjeha u ispunjenju proizvodnih zadataka ostvarena je na dobrovoljnoj osnovi suradnja s KNO-om Karlovac i Gradskim šumskim gospodarstvom. Rad s materijalima tih organizacija rezultirao je djelomičnim zadovoljenjem potreba lokalne privrede.³⁵³

U sklopu Gradske pilane radio je i mlin koji je zapošljavao 12 radnika i namještenika. Rad je zbog nedostatka materijala za proizvodnju bio organiziran u jednoj smjeni. Njegova temeljna djelatnost bila je briga o prehrani stanovništva. Rad u jednoj smjeni pridonosio je smanjenju troškova proizvodnje. Na taj način je, u prvom tromjesečju 1948., ostvarena ukupna dobit od 128.000,00 dinara.³⁵⁴

Za organizaciju lokalnog prijevoza stanovništva bilo je zaduženo Gradsko transportno poduzeće. Zbog dotrajalosti voznog parka poduzeće nije bilo u stanju organizirati pravovremeni lokalni prijevoz. Loše stanje vozila rezultiralo je da se polovica ukupnog prijevoza stanovništva obavljala konjskim kolima. Tijekom prvog tromjesečja 1948. Gradsko transportno poduzeće raspolagalo je s dva kamiona od 7 tona, koji zbog nedostatka rezervnih dijelova nisu korišteni u svakodnevnom prijevozu. Prema projekcijama radnih zadataka kreiranih u suradnji poduzeća i Planske komisije, za ispunjenje ciljeva poduzeću bilo je potrebno 5 novih vozila. Unutar Gradskog transportnog poduzeća radila je mehanička radionica koja je obavljala popravke na vozilima. Poduzeće je zapošljavao 23 namještenika, 18 vozača i mehaničara, 9 kočijaša, te 3 stručna i 37 transportnih radnika.³⁵⁵

Jedno od rijetkih poduzeća koje je premašilo postavljene proizvodne planove bio je Gradski vodovod. Ciljevi predviđeni planom ostvareni su s 110% uspješnosti. Uzroci takvih rezultata mogu se tražiti u činjenici da rad poduzeća nije u potpunosti ovisio o nabavi sirovina i materijala potrebnih za zadovoljenje želja i potreba lokalnog stanovništva. Poduzeće je vlastitim angažmanom uspjelo nabaviti veliku količinu instalacijskog materijala, koji joj je u kombinaciji s dodijeljenim sirovinama omogućio ispunjenje postavljenih ciljeva. Najvažniji zadatak Gradskog vodovoda bio je unapređenje vodovodne mreže na području Karlovca i okolice. S tim u vezi je GNO poduzeću odobrio investicijski kredit kojim je na

³⁵² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 209.

³⁵³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 209.

³⁵⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 209.

³⁵⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 209-210.

Švarči započela izgradnja bunara. Nakon njegove izgradnje stvorili su se uvjeti za proširenje vodovodne mreže prema Turnju i Drežniku. Zapošljavao je 68 radnika i namještenika. Što se tiče financijskog okvira proizvodnog plana, on je ispunjen s 95% uspješnosti, kako u odnosu na bruto prihode, tako i prema planiranim troškovima. Razlog neispunjenja financijskog plana bilo je kašnjenje plaćanja GNO-a za utrošenu vodu u iznosu od 1.600.000,00 dinara. Tim iznosom bio bi premašen prvotno postavljeni financijski plan. Sveukupna dobit ovoga poduzeća u 1947. bila je 948.904,63 dinara.³⁵⁶

Rasformiranjem ONO-a Karlovac, GNO preuzeo je nadzor nad Mesarskim poduzećem Korana. Ono je nabavljalo stoku od poduzeća Kupe. Prilikom preuzimanja stoke poduzeće Korana nije vodilo brigu o količini i kvaliteti robe. S druge strane, nepravovremenim ispunjavanjem zadataka opće nabave poduzeće je bilo uskraćeno za mogućnost korištenja sredstava iz Fonda regresa. Ti propusti u radu rezultirali su gubitkom u iznosu od 1.300.000,00 dinara u prvom tromjesečju 1948. godine. Direkcija gradskih privrednih poduzeća nekoliko je puta upozoravala poduzeće na nepravilnosti u poslovanju, ali bez uspjeha. U cilju postavljanja poduzeća na održive financijske temelje Direkcija gradskih privrednih poduzeća preuzela je njegovo upravljanje. Prema njezinoj kalkulaciji, prekid neodgovornog načina poslovanja omogućio bi poduzeću do kraja 1948. povlačenje 146.000,00 dinara iz Fonda regresa te ostvarenje dobiti iz poslovanja s poduzećem Kupa u iznosu od 2.000.000,00 dinara. Prilikom spomenutog preuzimanja poduzeće je zapošljavalo 5 radnika i namještenika te 6 prodavača.³⁵⁷

2. Rad Gradskog nabavnog poduzeća

Temeljni zadatak koji je GRANAP trebao ispunjavati bio je regulacija državnog sektora trgovine na malo. Time je trebao omogućiti opskrbu najširih slojeva stanovništva živežnim namirnicama i industrijskim proizvodima. GRANAP je početkom 1947. zbog otvaranja novih trgovina, reorganizacije i koordinacije poslovanja, uvođenja jednoobraznog knjigovodstva te primjene nove Uredbe za trgovinu postao najveći distributer proizvoda na području Karlovca. Tijekom te godine zapošljavao je 200 radnika i namještenika. Podjela trgovina prema namjeni u vlasništvu GRANAP-a prikazana je u Tablici 71.

³⁵⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 210.

³⁵⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 210.

Tablica 71. Podjela trgovina prema namjeni u vlasništvu GRANAP-a u 1947. godini

Vrste trgovine	Broj trgovina
Trgovina prehrambenim proizvodima	7
Tekstilna trgovina	3
Trgovina voćem	3
Trgovina mješovitom robom	2
Trgovina cipelama	2
Trgovina stakla	2
Trgovina željeznom robom	2
Trgovina oružjem	2
Mljekara	2
Trgovina sportskom opremom	1
Ukupno	26

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 212.

Poduzeće je u 1947. posjedovalo 3 teretna kamiona s prikolicom, koji su, prema nalogu administrativno-operativnog rukovodstva, predani u vlasništvo Gradskom transportnom poduzeću. Ta je odluka onemogućila pravilnu opskrbu stanovništva, ponajprije prijevoz mlijeka u mljekare s vanjskih otkupnih stanica. Osim toga, bio je otežan svakodnevni prijevoz robe sa skladišta u trgovine. Operativnim planom GRANAP-a u 1947. bilo je predviđeno ostvarenje robnog prometa u iznosu od 120.000.000,00 dinara. Taj financijski plan ispunjen je 70 dana prije roka, a do kraja godine ukupan promet robom premašio je postavljene zadatke za 28%.³⁵⁸ Uprava GRANAP-a poseban naglasak stavila je na likvidnost njegovih trgovina. U drugoj polovici 1947. sklopila je više ugovora koji su joj omogućili pravovremenu opskrbu stanovništva proizvodima, koji nisu bili obuhvaćeni planskom raspodjelom. U prilog navedenom navest ću primjer ugovora potpisanog s Upravom za žitarice u Zagrebu, koji je GRANAP-u omogućio glavnu ulogu u distribuciji krušarica za potrebe stanovnika Karlovca u poslovnoj 1947./1948. godini. Nedostatak skladišnog prostora bio je otegotna okolnost u pogledu brze manipulacije žitaricama i njihove pravovremene dopreme. Osim žitaricama, poduzeće je činilo veliki napor da stanovništvo Karlovca opskrbi dovoljnim količinama krumpira. U tu svrhu sklopljen je

³⁵⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 212.

ugovor s poduzećem Ruževac iz Daruvara. Predmet ugovora bila je doprema 100 vagona krumpira iz Daruvara u Karlovac. Međutim, do realizacije ugovora nije došlo zbog odluke nadležnog Ministarstva, kojom su poništeni takvi postojeći ugovori pod izgovorom izdavanja novih otkupnih dozvola i korekcije otkupnih teritorija. GRANAP-u je dodijeljena mogućnost sudjelovanja u otkupu krumpira za potrebe Karlovca i njegove okolice u križevačkom kotaru. S otkupom 10 vagona krumpira u križevačkom kotaru, te otkupom krumpira u Kupčini, Rečici, Šišljaviću i Žumberku prikupljeno je ukupno 198 000 kilograma krumpira namijenjenog potrebama karlovačkog stanovništva. Potrošačima je, tijekom 1947., dopremljeno voća i povrća ukupne težine 996 848 kilograma te 34 426 komada jaja. Vrste voća i povrća koje je GRANAP u najvećim količinama distribuirao krajnjim potrošačima u poslovnoj 1947./1948. godini prikazane su u Tablici 72.

Tablica 72. Vrste voće i povrća koje je GRANAP u najvećim količinama distribuirao krajnjim potrošačima u poslovnoj 1947./1948. godini (u kilogramima)³⁵⁹

Vrste voća i povrća	Količina voća i povrća
Krumpir	198 000
Kupus	148 652
Lubenica	140 959
Jabuka	94 771
Koraba	86 580
Luk	58 517
Rajčica	25 915
Repa	24 378
Kruške	17 922
Kisela repa	16 271
Trešnje	15 122
Buća	13 901
Lučica	11 383

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 212.

³⁵⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 212.

Također, valja napomenuti da je u organizaciji GRANAP-a tijekom 1947. osigurano 1 810 m² drva za ogrjev te 44 vagona ugljena.³⁶⁰

GRANAP-ov operativni plan rada u 1948. predviđao je realizaciju robnog prometa u iznosu od 120.000.000,00 dinara. Tome iznosu treba dodati 20.000.000,00 dinara koji su trebali biti dobiveni iz slobodne prodaje. U prvom tromjesečju 1948. ovaj plan je premašen za 19%.³⁶¹ Iako je ostvaren poslovni rezultat koji je premašio prvotno zamišljeni plan proizvodnje, Uprava GRANAP-a nije bila zadovoljna postignutim. Naime, smatrali su da je otkazivanje pojedinih ugovora o nabavi robe, ili njihovo djelomično prolongiranje učinilo svakodnevno poslovanje GRANAP-a statičnim i ekonomski neučinkovitim.

Jedan od najvećih problema s kojim se GRANAP suočavao u svakodnevnom poslovanju bio je nepravovremena nabava i otkup mlijeka. Početkom 1948. GRANAP je otkupljivao i dopremao, s otkupnih stanica, dnevno, do 400 litara mlijeka. Otkupljene i dostavljene količine mlijeka su se do ožujka iste godine kretale u rasponu od 90 do 140 litara. Uzrok takvom padu otkupa može se tražiti u nezadovoljstvu proizvođača visinom otkupne cijene koju je postavio KNO, ali i u nezadovoljstvu potrošača koji su očekivali kupnju potrebnih količina mlijeka po vezanim cijenama. Negativan trend u otkupu mlijeka rezultirao je činjenicom da je samo mali broj stanovnika bio opskrbljen mlijekom i mliječnim proizvodima.³⁶²

3. Rad Gradskog građevnog poduzeća u Karlovcu u prvom kvartalu 1948. godine

Krajem 1947. Gradsko građevno poduzeće primilo je od GNO-a plan proizvodnje za iduću godinu. On je predviđao izgradnju lokalnih investicija u iznosu od 12.350.000,00 dinara. Tome iznosu treba pridodati investicije od republikanskog i saveznog značaja koje su iznosile 7.440.000,00 dinara, što čini ukupni iznos od 19.790.000,00 dinara. Ilustracije radi, ukupan promet poduzeća u 1947. iznosio je 30.000.000,00 dinara, odnosno 10.000.000,00 dinara više nego ukupno predviđene investicije lokalnog, republikanskog i saveznog značaja, koje je ono trebalo ispuniti u 1948. godini. Također, treba naglasiti da je poduzeće tijekom 1947. radilo ukupno 9 mjeseci. Ipak, Gradsko građevno poduzeće nije imalo dovoljno proizvodnih kapaciteta za ostvarenje smanjenih proizvodnih ciljeva predviđenih u 1948. godini. Na inicijativu GNO-a poduzeće je zapošljavalo nove tehničke kadrove. No, njihov

³⁶⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 212.

³⁶¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 212.

³⁶² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 213.

radni angažman nije bio dovoljan da bi se dostigli zadani iznosi investicija. Pored spomenutih investicija, poduzeću je bila predviđena i izrada 500 tona cementnih proizvoda.³⁶³

Od ukupnog proizvodnog zaduženja koji je iznosio približno 20.000.000,00 dinara, u prvom kvartalu 1948. ostvareno je tek 15%. U tome razdoblju nije bilo većih prekida rada zbog otežanih vremenskih uvjeta. Radovi odrađeni u prvom tromjesečju uglavnom su se odnosili na popravak karlovačke gimnazije. Iako je ostvareni postotak uspješnosti bio nizak, partijske vlasti nisu ga smatrale pretjerano nepovoljnim, s obzirom da je vrhunac građevinskih radova bio predviđen u razdoblju od travnja do listopada. Zbog lošeg financijskog stanja i kašnjenja u nabavi sirovina potrebnih za proizvodnju, realizacija proizvodnog plana u radionicama, koje su poslovale u okviru Gradskog građevnog poduzeća, bila je na niskim razinama. Loše financijsko stanje iskazivalo se i u dugovima novčanih sredstava koje Gradsko građevno poduzeće nije podmirivalo drugim poduzećima. Takve novčane transakcije ostvarivane su u svrhu povećanja njegovih obrtnih sredstava. Velike financijske poteškoće poduzeću stvaralo je gomilanje građevinskog materijala na skladištu koje je, uglavnom, ostajalo u zimskim mjesecima neiskorišteno zbog nemogućnosti provođenja radova u otežanim vremenskim prilikama. Općenito govoreći, takva su gomilanja neiskorištenog materijala, u određenim vremenskim razdobljima, karakteristična za sva građevinska poduzeća te iziskuju povećanje obrtnih sredstava. Obrtna sredstva poduzeća u prvom kvartalu 1948. iznosila su 646.000,00 dinara, što je bilo premalo za provedbu proizvodnih zadataka. Da bi pomogli poduzećima u lošem financijskom stanju, savezne partijske vlasti su uvele novi službeni obrazac ugovora za građevinske poslove, koji se primjenjivao na republikanskoj i lokalnoj razini. Prema njemu, naručioc i izvođači građevinskih radova sporazumno su ugovarali visinu avansa, to jest iznosa koji se obračunavao u konačnom računu nakon provedenog posla. Avans je služio kao dopuna preniskim obrtnim sredstvima pojedinih poduzeća.³⁶⁴

U cilju postizanja što uspješnijeg poslovnog rezultata, a na inicijativu Ministarstva građevina, poduzeće je organiziralo stručne tečajeve. Prvi zidarsko-tesarski tečaj proveden je u veljači 1948. godine. Njega je uspješno završilo ukupno 15 polaznika. Dva mjeseca kasnije organiziran je drugi tečaj koji je uspješno završilo 35 polaznika. Osim tečajeva, niži stručni kadrovi osposobljavali su se izučavanjem zanata kao učenici u privredi. U poduzeću je bilo ukupno 38 učenika u privredi. Od toga broja bilo je 27 zidara i tesara. Veliki problem

³⁶³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 214.

³⁶⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 214.

poduzeća bio je nedostatak visoko kvalificiranog i obrazovanog kadra. Naime, u prvom tromjesečju 1948. poduzeće je imalo na raspolaganju jednog školovanog građevinara i jednog studenta građevinarstva. S tako niskim postotkom visoko obrazovanih zaposlenika u odnosu na ukupan broj zaposlenih, otežanom nabavom materijala za proizvodnju, slabom mehanizacijom i neadekvatnim transportom te ovisnošću o vremenskim prilikama, poduzeće nije bilo u stanju ispunjavati zadane proizvodne obveze.³⁶⁵

4. Osnivanje i rad Poljoprivrednog imanja Gradskog narodnog odbora Karlovac u 1948. godini

U siječnju 1948. započelo je s radom Poljoprivredno imanje GNO-a Karlovac. Ukupna površina imanja iznosila je 809 jutara zemlje. Ta površina zemlje konfiskacijom je oduzimana privatnim vlasnicima i prenošena u vlasništvo Poljoprivrednog imanja. Površina i vrsta zemlje u vlasništvu Poljoprivrednog imanja prikazana je u Tablici 73.

Tablica 73. Vrste i površina zemlje u vlasništvu Poljoprivrednog imanja GNO-a Karlovac (u jutrima zemlje)

Vrsta zemlje	Površina
Ostalo neplodno tlo	289
Pašnjaci	284
Pašnjaci koji su tijekom jeseni i zime pretvoreni u oranice	168
Šumske površine	27
Vrtovi	21
Livade	20
Ukupno	809

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 216.

GNO Karlovac dodijelio je Poljoprivrednom imanju 1.000.000,00 dinara za nabavu obrtnih i osnovnih sredstava te za organizaciju rada poduzeća. Nakon prijenosa tih sredstava napravljen je financijski te plan izgradnje gospodarskih zgrada. U cilju realizacije plana nabavljeni su poljoprivredni strojevi, alati, sitni inventar i 1 000 vagona umjetnog gnojiva. U

³⁶⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 214.

1948. sjetvenim je planom predviđeno zasijavanje 20 jutara zemlje kukuruzom, 30 jutara krumpirom te 30 jutara raznim povrćem i stočnim krmnim biljem. Prilikom osnivanja Poljoprivredno imanje je od KNO-a naslijedilo 95 jutara zemlje na kojoj je bila posijana raž. U razdoblju od siječnja do svibnja 1948. krumpirom je zasijano 22 jutra zemlje i 15 jutara raznovrsnim povrćem. Plan razvoja Poljoprivrednog imanja obuhvaćao je ulaganje u stočarstvo i peradarstvo. Za stočarstvo je bila planirana nabava 30 krava i 16 svinja, a za razvoj peradarstva ulaganja su se odnosila na povećanje proizvodnje kokoši iz inkubatora. To je povećanje predviđalo proizvodnju 2 000 komada kokoši godišnje. Međutim, ti planovi nisu se realizirali zato što je tek početkom ožujka počela izgradnja pomoćnih gospodarskih zgrada u kojima se trebala zbrinuti stoka. Kašnjenje u izgradnji infrastrukture bio je posljedica nedostatka investicijskih sredstava. Gospodarske su zgrade počele funkcionirati u listopadu 1948. godine.³⁶⁶

5. Poslovanje gradskih ljekarni

Rješavanje problema opskrbe stanovništva lijekovima postavljeno je pred komunističke vlasti odmah nakon Drugog svjetskog rata. Nakon uspostave vlasti partijska su tijela provela podržavljenje cjelokupnog farmaceutskog sektora. Najprije su podržavljene ljekarne čiji su vlasnici okarakterizirani kao „narodni neprijatelji“. Na temelju Zakona o preispitivanju ljekarničkih ovlaštenja Prezidijuma NRH od 25. srpnja 1946. dovršeno je podržavljenje onih ljekarna, čiji vlasnici nisu predstavljani kao neprijatelji i ljekarna čiji su vlasnici umrli. Gradska ljekarna u Karlovcu osnovana je 26. studenoga 1947. godine.³⁶⁷ Službeno je započela s radom 1. siječnja 1948. godine. Pravila poduzeća prihvaćena su na sjednici IO GNO-a 25. veljače 1948. godine. Kao što je već navedeno u jednom od prethodnih poglavlja, u okviru Gradske ljekarne poslovale su četiri manje ljekarne: Gradska ljekarna Borovečki, Gradska ljekarna Grahovac, Gradska ljekarna Oršanić i Gradska ljekarna Šikić.³⁶⁸ Za nadzor njezinog financijskog poslovanja bio je zadužen Financijski odsjek GNO-a Karlovac. Poslovanje se uglavnom obavljalo preko Uprave poduzeća. Svaka od četiriju sastavnica Gradske ljekarne imala je kod Uprave otvoren račun. Tim računima provođena je naplata za obavljene promet robama i uslugama.

Dva su ključna problema s kojima se poduzeće Gradska ljekarna suočavala u svome svakodnevnom poslovanju. To su nedostatak lijekova i stručnoga osoblja. Na početku 1948.

³⁶⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 216.

³⁶⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 217.

³⁶⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 217.

opskrba stanovništva lijekovima nije bila na zadovoljavajućoj razini. Partijske je vlasti zabrinjavao podatak o neracionalnom korištenju zaliha lijekova, kojih nije bilo dovoljno zbog zabrane uvoza iz Njemačke. Treba naglasiti da je Njemačka u razdoblju prije, i za vrijeme Drugog svjetskog rata bila vodeći trgovinski partner Jugoslavije u sektoru farmaceutske industrije. Nedostatatak lijekova bio je uzrokovan i nemogućnošću organizacije uspješne proizvodne djelatnosti u kemijskoj industriji na teritoriju FNRJ. Problem stručnoga kadra bio je akutan, ne samo u sektoru farmaceutske industrije, nego i u medicinskoj struci uopće. Za ilustraciju navodim podatak da je Gradska ljekarna u trenutku osnivanja zapošljavala samo dva školovana farmaceuta koji su premašivali postavljeni radni plan. Taj je plan predviđao ostvarenje godišnjeg prometa u iznosu od 500.000,00 dinara.³⁶⁹ Rješavanje problema stručnoga kadra planirano je otvaranjem farmaceutskih škola u Zagrebu, Skoplju i Ljubljani. Cilj partijskih vlasti bio je povećanje školovanih farmaceuta sa 70, koliko ih je bilo u 1947., na 400 u 1951. godini.³⁷⁰

6. Narodni zajam

Savezne su vlasti 3. lipnja 1948. raspisale natječaj za Narodni zajam u iznosu od 3.500.000.000,00 dinara. On je trebao potaknuti duboke ekonomske i političke promjene u FNRJ. U raspravi o općedržavnom proračunu za 1948., Boris Kidrič, glavni ekonomski strateg FNRJ, naglasio je da „ova godina u Petogodišnjem planu ima veliku ulogu“. Naime, u njoj su se trebala riješiti neka od osnovnih pitanja gospodarskog razvoja zemlje. Predviđena je industrijska proizvodnja u određenim gospodarskim granama trebala biti veća od prosjeka zamišljenog Petogodišnjim planom. FNRJ je u okviru Petogodišnjeg plana težila izgraditi tešku industriju, i na taj način smanjiti ovisnost o uvozu iz stranih zemalja. Na prijelazu iz 1947. u 1948. na području FNRJ radile su tvornice koje su proizvodile kamione, dizalice, građevinske strojeve, kino projektore, radio aparate, električne strojeve te razne proizvode kemijske industrije. Takva proizvodnja omogućila je stvaranje uvjeta za razvoj kulture, znanosti i obrazovanja. Ostvarenje ciljeva Petogodišnjeg plana u 1948. trebalo je rezultirati povećanjem narodnog dohotka za 44,40% i robne razmjene za 35%, u odnosu na prethodnu godinu.³⁷¹ Bilo je iznimno problematično napraviti usporedbu gospodarskog napretka FNRJ u odnosu na druge zemlje zbog teorijskih razlika u analizi osnovnih ekonomskih pokazatelja. Naime, marksistička teorija priznavala je jedino narodni dohodak

³⁶⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 218.

³⁷⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 218.

³⁷¹ Ekonomska i politička važnost Narodnog zajma 1948, 3.

ostvaren u materijalnoj proizvodnji. Ona je kao glavni pokazatelj ekonomskog razvoja uzimala bruto materijalni proizvod ili društveni proizvod koji je pokrивao narodni dohodak i amortizaciju, ali ne i materijalne troškove. Prema tome, društveni je proizvod prikazivan kao novostvorena vrijednost u određenom razdoblju u materijalnoj proizvodnji. Takva novoostvorena vrijednost nazivala se nacionalni ili narodni dohodak. Usporedba FNRJ s ekonomskim razvojem drugih zemalja na temelju takvih ekonomskih pokazatelja bila je nemoguća zato što se narodni dohodak iskazivao u tekućim, a ne u stalnim cijenama. S druge strane, dobru usporedbu onemogućavala je činjenica da su sve socijalističke zemlje, jednako koristeći naziv nacionalni dohodak, gospodarski razvoj prikazivale neto materijalnim proizvodom koji je predstavljao samo novododanu vrijednost gospodarske aktivnosti. Takvom metodom izračuna razvoja isključena je amortizacija iz proizvodnog procesa. Što se tiče kapitalističkih zemalja, one su kao glavni pokazatelj gospodarskog razvoja koristile bruto nacionalni i bruto domaći proizvod, kojima je zajedničko što uključuju dodatnu vrijednost svih djelatnosti, a ne samo onih iz sfere materijalne proizvodnje. Razlika između ta dva pristupa je u tome što bruto nacionalni proizvod uključuje razliku između prihoda koje domaći proizvođači ostvaruju u inozemstvu i prihoda koje strani proizvođači ostvaruju u zemlji.³⁷²

Od kraja Drugog svjetskog rata do 1948. u FNRJ je porasla proizvodnja potrošne robe. Povećanju potrošnje doprinosilo je smanjenje nezaposlenosti na prostoru FNRJ i povećanje kupovne moći stanovništva. Broj radnika i namještenika u 1948. povećan je za 17,20% u odnosu na 1947. godinu. Na saveznoj je razini u 1947. ostvareni proračunski prihod bio veći od rashoda za 7.000.000.000,00 dinara. Također, savezni proračun u 1948. bio je veći za 42,50% u odnosu na onaj iz prethodne godine. Novi načini opskrbe stanovništva svakodnevnim potrepštinama, povećanje robnog prometa s inozemstvom, neutralizacija „kapitalističkih elemenata“ u industriji i trgovini, ulaganja u poljoprivredu i uspostava sustava vezanih cijena, kojim je smanjena razlika u cijenama između industrijskih i poljoprivrednih proizvoda za 12%, u javnom su govoru predstavljani kao gospodarski čimbenici koji pružaju temelj za povećanje proračuna. Ostvareni proračunski prihodi bili su namijenjeni izgradnji novih tvornica, električnih centrala, željeznica, škola, bolnica i kulturnih ustanova, povećanju iskorištenosti ruda i šuma te rješavanju stambenog problema u FNRJ. Sve to trebalo je pridonijeti povećanju realnih nadnica radnika i poboljšanju njihovog ekonomskog položaja. Pored ekonomske, raspisivanje Narodnog zajma sadržavalo je i psihološku komponentu koja je bila važna za konačnu izgradnju socijalizma. Naime, da

³⁷² Vacić 1989, 14., Radelić 2006, 225.

bi socijalizam na postoru FNRJ bio uspostavljen u obliku kako su ga zamišljala vodeća partijska tijela KPJ, bilo je potrebno aktivirati sve neiskorištene mogućnosti i proizvodne resurse. Narodni je zajam trebao pomoći da se novčane rezerve stanovništva uključe kao dopuna proračunskim sredstvima općedržavne akumulacije. Predviđeni iznos od 3.500.000.000,00 dinara, kojim je radno sposobno stanovništvo trebalo kreditirati gospodarsku aktivnost zemlje, bio je nedostatan u odnosu na iznos koji je mogla akumulirati cjelokupna privreda FNRJ. Ta su novčana sredstva predstavljala svega 5,25% ukupnih financijskih sredstava Fonda investicija. Narodni zajam na najbolji mogući način odražavao je generalnu liniju gospodarskog razvoja zemlje. Tome u prilog govori činjenica da je u javnosti, od partijskih tijela, bio predstavljan kao „dobrovoljan, svjestan prilog stanovništva namijenjen izgradnji sretnije budućnosti i ostvarenja ciljeva Petogodišnjeg plana“. Takav smjer razvoja je, u najvećoj mjeri, zahtijevao oslanjanje na vlastite radne snage.³⁷³ Povoljni uvjeti Narodnog zajma trebali su poslužiti kao najmoćniji u nizu dokaza o ekonomskoj snazi FNRJ. Tijekom razdoblja Petogodišnjeg plana zajmodavci su planirali godišnje primati 10% kamata. One su u okviru Narodnog zajma bile povoljnije nego u drugim slučajevima zbog oslobođenosti od postojećih taksa i poreza. Plan vraćanja zajma bio je usmjeren na izvlačenje 10% obveznica u prvoj i drugoj godini korištenja, 20% u trećoj, a u četvrtoj je godini trebalo biti izvučeno 60% obveznica. Onima kojima bi novac u tome razdoblju bio neophodan mogli su na svoju obveznicu podignuti kratkoročni zajam s niskim kamatnim stopama. Narodni zajam nije ostao lišen potrebe naglašavanja da predstavlja odmak od načina funkcioniranja tržišta u kapitalističkim zemljama.

„U državi, u kojoj su nosioci vlasti kapitalisti, gdje oni određuju zakone i rukuju državnim aparatom, država nema drugih prihoda osim poreza i raznih nameta. Prihode od tvornica vuku njihovi vlasnici, a država određuje stopu poreza na njih, kako to njima i odgovara, pa i taj porez, plaćaju potrošači u iznosu cijene robe, dok čista dobit vlasnika ostaje nedirnuta.“³⁷⁴

Prema komunističkim teoretičarima, države koje uređuju svoj gospodarski sustav na način kako je to opisano u citatu, najveći dio svoga proračuna troše na uzdržavanje vojske i državnog aparata. Potrošnjom proračunskih sredstava na servisiranje državnog aparata dovodilo se šire slojeve stanovništva do nepovoljne materijalne situacije. Ona je ponajprije

³⁷³ Ekonomska i politička važnost Narodnog zajma 1948, 3.

³⁷⁴ Ekonomska i politička važnost Narodnog zajma 1948, 3.

bila vidljiva u nemogućnosti plaćanja sve većih iznosa poreza. U skladu s komunističkom ideologijom, kapitalističke su zemlje raspisivale unutarnji ili vanjski zajam tek kada bi postalo očigledno da stanovništvo nije u mogućnosti podnositi porezna opterećenja, odnosno da bi pokrila proračunski deficit.

„Ove zajmove najviše upisuju najimućniji, jer imaju najveće mogućnosti, jer su najviše zainteresirani na održavanju svog državnog stroja. Ali dug i dobre kamate treba vraćati, što znači, da je zajam samo trenutni izlaz iz poteškoće. Odakle sada uzeti novac? Iz tvornica? – Ne, jer one ne proizvode u korist države, to jest naroda, nego u korist svojih vlasnika. I opet pada još veći teret na leđa širokih slojeva – radnika, zanatlija, siromašnih i srednjih seljaka. I opet stalnim povećanjem poreza i svih mogućih nameta, teret ostaje sve teži, otpor potlačenih sve veći, a državni aparat za gušenje sve brojniji. I opet sve veći manjak u budžetu, ponovni zajam i tako dalje. To predstavlja zakonitost kapitalističkih država izuzev kod nekih koje žive na račun svojih ogromnih kolonija i iscjedivanja robova u tim zemljama, ali koje su unatoč tome podložne krizama.“³⁷⁵

Nadalje, komunističke su vlasti, u javnim nastupima, intenzivno naglašavale razlike u kreditiranju u FNRJ, u odnosu na kreditiranje koje je bilo prakticirano u monarhističkoj Jugoslaviji.

„Dok su u staroj Jugoslaviji zajmove upisivali i vukli koristi isključivo bankari, kapitalisti, feudarci, veleposjednici, naš zajam će upisivati radni ljudi, u prvom redu radnici i seljaci, koji na taj način kreditiraju svoju narodnu državu. Isto tako, dok su se u staroj državi zajmovi upisivali za pokrivanje manjka u budžetu nastalom većinom iz korupcije za prikrivanje inflacije, a služio je isključivo za nekorisne svrhe, naš zajam ide jedino za izgradnju novih tvornica, za još bržu izgradnju zemlje, a to znači za stvaranje boljih životnih uslova naših radnih masa. Dok je zajam ranije značio još veći jaram, još veći porez, značio još viši otpor osiromašenog naroda protiv nenarodne države, naš narodni zajam znači još više povezivanje naroda sa svojom državom, znači jačanje ekonomske i obrambene snage zemlje, osiguranje naše nezavisnosti.“³⁷⁶

³⁷⁵ Ekonomska i politička važnost Narodnog zajma 1948, 3.

³⁷⁶ Ekonomska i politička važnost Narodnog zajma 1948, 3.

Političko stajalište rada u vezi s organizacijom i provedbom upisa Narodnog zajma očitovao se u pogledu „podizanja i daljnjeg jačanja socijalističke svijesti među radnicima i seljacima“. Pored svakodnevnog i nesebičnog provođenja radnih zadataka, radnici i seljaci FNRJ upisom Narodnog zajma činili su svoje veze s NF i komunističkim vlastima još prisnijim, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da „se njihove uštedevine racionalno iskorištavaju s ciljem ostvarenja razvitka gospodarstva i povećanja materijalnog blagostanja za najšire slojeve stanovništva“. Povrh svega, najvažnija spoznaja bila je da provođenje Narodnog zajma „jamči ekonomsku i političku slobodu te nezavisnost od stranih centara moći“.³⁷⁷

IO GNO Karlovac je, na sjednici od 10. lipnja 1948., formirao komisiju koja je trebala upravljati radom vezanim za upis Narodnog zajma. Komisiju su činili: Josip Gojak, povjerenik Povjereništva za financije GNO-a Karlovac, Zlatko Furač, predsjednik Narodne omladine za grad Karlovac, Milka Tot, predsjednica Antifašističkog vijeća žena (AFŽ), Stevo Maradin, predsjednik Mjesnog sindikalnog vijeća, Josip Mavrović, tajnik NF-a, Vilko Srića, predsjednik Planske komisije GNO-a, Nikola Štefančić, osobni referent GNO-a i Josip Milčić, zastupnik GNO-a Hrnetić.³⁷⁸ Zajam je na području Karlovca, prema referatu povjerenika za financije Josipa Gojaka, trebao dosegnuti iznos od 12.000.000,00 dinara.³⁷⁹

Na području GNO-a Karlovac upisano je ukupno 98 upisnih mjesta. Od toga je 26 mjesta pripadalo frontovskim organizacijama, a 72 mjesta sindikatima. Preko organizacije NF-a ukupno je bilo upisano 3 194 upisnika s pripadajućom novčanom svotom od 2.360.500,00 dinara. Od toga iznosa ukupno je uplaćeno 2.317.000,00 dinara ili 98,15%. Sindikalne organizacije su upisale svotu od 10.427.890,00 dinara. U tome iznosu sudjelovalo je ukupno 11 753 upisnika. Ukupno je uplaćeno je 10.147.074,00 dinara, odnosno 97,30%.³⁸⁰

Prilikom uplate Narodnog zajma u poduzećima su se događale razne nepravilnosti. Kao najčešći nedostatak uočeno je „da uprave poduzeća, odnosno isplatne blagajne nisu vodile dovoljno brige o evidenciji odlaska zaposlenih radnika u druga radilišta“. Ovaj je problem ponajprije bio vidljiv kod drvne industrije Petrova Gora. Od frontovskih organizacija, najlošiji je rezultat zabilježilo tajništvo u selu Mala Švarča, gdje je uplaćeno tek 50% upisanog zajma. Pomoć u uklanjanju tih nedostataka upisnim je komisijama pružala Gradska komisija. Nadalje, obveznice za upisnike preko frontovskih organizacija najčešće su zaprimane u ispostavama Narodne Banke. Tijekom 1948. provedena je i registracija 55

³⁷⁷ Ekonomska i politička važnost Narodnog zajma 1948, 3.

³⁷⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 340.

³⁷⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 343.

³⁸⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 343.

primatelja obveznica zajma Narodnog oslobođenja. Njihova isplata trebala je biti provedena u 1949. godini.³⁸¹

Partijska tijela vlasti bila su zadovoljna činjenicom da prilikom provođenja proračuna u 1948. „nisu uočena veća kršenja proračunske discipline“. U naknadnim analizama partijskih tijela ova će se tvrdnja pokazati netočnom. S vremena na vrijeme pojavljivali su se problemi s plaćanjem računa po Uredbi o međusobnom plaćanju. S tim u vezi događali su se slučajevi da su državna poduzeća iz drugih kotareva slala preko svojih bankovnih veza račune za naplatu po toj Uredbi. Veliki broj tih isplata bio je proveden za robu koja uopće nije bila naručena.³⁸²

U lipnju 1948. IO GNO izradio je plan kreditiranja gospodarske djelatnosti za drugi dio godine. Prema njemu financijska sredstva za kreditiranje državnog privrednog sektora iznosila su 36.697.000,00 dinara. Kredit namijenjen za zadružni sektor iznosio je 15.401.000,00 dinara, a kredit za poticanje razvoja privatno-potrošačkog sektora 7.000.000,00 dinara. Ukupan iznos namijenjen kreditiranju bio je 59.098.000,00 dinara. Nastavno na spomenute iznose kredita treba naglasiti da je državni privredni sektor bio podijeljen na trgovinu i ugostiteljstvo, industriju i obrt, građevinarstvo, poljoprivredu, zdravstvo i promet. Zadružni sektor je bio podijeljen na radničko-namješteničko-potrošačke zadruge, obrtno-proizvođačke te nabavno-prodajne zadruge. Kreditiranje privatno-potrošačkog sektora uglavnom se odnosilo na popravak i adaptaciju zgrada.³⁸³

7. Aktivizacija radne snage u drugoj polovici 1948. godine

Aktivizaciju i analizu potreba radne snage za pojedina poduzeća i sektore proizvodnje provodila je Uprava za radnu snagu u Karlovcu. Osnovana je 7. svibnja 1948., a njezin rad je bio pod neposrednim nadzorom KNO-a. U početnoj fazi rada Uprava je brojila ukupno 9 zaposlenika. Odmah nakon osnivanja, Uprava za radnu snagu imala je zadatak uspostaviti komisije kod Mjesnih sindikalnih vijeća (MSV) zbog bolje organizacije evidencije i aktivizacije radne snage. U cilju učinkovitijeg upravljanja radnom snagom i pravovremenog davanja uputa poduzećima za rad te sastavljanja mjesečnih izvještaja o radnoj snazi i njihovog ažurnog dostavljanja, u svibnju 1948. službenici Uprave za radnu snagu obišli su i analizirali rad 40 Mjesnih narodnih odbora (MNO). Od lipnja 1948. Uprava za radnu snagu dobivala je od Republikanske uprave u Zagrebu mjesečne planove o potrebi aktivizacije

³⁸¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 343.

³⁸² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 349.

³⁸³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 349.

radne snage i njezinom upućivanju na rad u razna poduzeća, ne samo na području grada i kotara Karlovac, nego i u druge kotareve. Primjerice, radnici kotara Karlovac odlazili su na rad u pilane u Delnice, Fužine, Lokve, Mrkopalj, Rašu u Istri, Ravnu Goru te Vrbovsko. Pored kadroviranja i preraspodjele radnika u poduzeća koja su imala potrebu za radnom snagom, Uprava je obavljala i zadatak zbrinjavanja nezaposlenih osiguravajući im besplatan smještaj u gradskim stanovima i radničkim prenoćištima. Takav tretman trajao bi sve dok nezaposlene osobe ne bi pronašle posao. Nakon toga su imale pravo koristiti stanove poduzeća u kojima su radili.

Opisani se sustav aktivizacije radne snage temeljio na prisilama i kaznama te „dobrovoljnom radu“. Potonji se stimulirao materijalnim pogodnostima, što je u uvjetima siromaštva posebno bilo privlačno mladim ljudima, koji su u odlasku na rad u gradske tvornice i poduzeća vidjeli bijeg od seoskog života te otvaranje bolje životne perspektive. Neodazivanje na „dobrovoljne radove“ rezultiralo bi oduzimanjem zajamčene opskrbe, povećanjem obvezatnog otkupa, ukidanjem električne energije i petroleja te željezničkih stanica u mjestima gdje je neodazivanje bilo veliko, zabranom mljevenja brašna i prodaje namirnica obiteljima osoba koje se nisu odazivale na rad, ali i izravna mobilizacija s pomoću policije. „Dobrovoljni radovi“ organizirani su i nedjeljom. O odazivu na „dobrovoljne radove“ nedjeljom vođena je pomna evidencija.³⁸⁴

Kazneno zakonodavstvo FNRJ je do 1951. poznavalo prisilni rad. Tada je ono ukinuto prihvaćanjem Kaznenog zakonika FNRJ. Postojale su četiri vrste prisilnog rada: prisilni rad bez oduzimanja slobode, prisilni rad s oduzimanjem slobode, popravni rad i društveno korisni rad. Nadalje, Zakon o izvršenju kazni iz studenoga 1951. propisivao je rad u industrijskim poduzećima, obrtničkim radionicama i na ekonomijama. Od 12. veljače 1948. osude na popravni rad donosile su se na temelju odluke sudova i rješenja iz Kaznenog zakonika. Spomenute odluke su se od 13. svibnja 1949., kada je na snagu stupio Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, mogle donositi i na temelju rješenja upravnih tijela. No, upravna su tijela mogla određivati samo do tri mjeseca kazne.³⁸⁵

Bit sustava kazni bila je izravna ekonomska korist, osiguranje dovoljno besplatne radne snage za obnovu zemlje i izgradnju kapitalnih objekata, odnosno neposredno povezivanje s borbom za provedbu ciljeva Petogodišnjeg plana.

Bez obzira na izloženo, planovi aktivizacije radne snage nisu se ispunjavali na način kako su to zamišljala politička tijela FNRJ. Neodazivanje na javne radove bilo je najviše

³⁸⁴ Radelić 2006, 216-217., Bilandžić 1999, 236., Spehnyak 2002, 39-40., Carol S. 2001, 123.

³⁸⁵ Radelić 2006, 216-217., Mikola 2002, 7-12., 46.

prisutno u građevinarstvu i šumarstvu. Ono bi najčešće rezultiralo oduzimanjem stoke, točkica i bonova te prijetnjama izbacivanjem s posla. Osobe koje se nisu odazivale na javne radove bile bi hvatane u policijskim racijama. KPH je u ljeto 1948. preko masovnih organizacija, ponajprije NFH, mobilizirala ukupno 10 000 radnika za šumske radove i 1 000 radnika za rudnike. No, loši uvjeti rada rezultirali su slabom učinkovitošću radnika i masovnim odlascima s radilišta. Od 15 479 radnika koji su do 25. rujna 1948. bili poslani na rad, njih 11 093 je istodobno otišlo. Partijska tijela KPJ nisu mogla biti zadovoljna učešćem članova Partije u javnim radovima. Naime, u 1948. je od ukupno 43 000 frontovaca na „dobrovoljnim radovima“ sudjelovalo svega 2 337 komunista.³⁸⁶ U FNRJ je u 1948. prisilnom mobilizacijom i dobrovoljnim radovima bilo obuhvaćeno ukupno 158 458 osoba. Te su osobe većinom bili seljaci, a ponajprije su upućivani na rad u drvenu industriju, građevinarstvo i rudarstvo. Njihova produktivnost nije prelazila 30% učinkovitosti redovnih radnika.³⁸⁷

U nastavku rada komparativno ću analizirati i prikazati u tablicama nazive poduzeća, broj radnika koji je prema republikanskim planovima trebao biti upućen na rad u pojedina poduzeća te ukupan broj radnika koji je doista upućen na rad. U Tablici 74. prikazan je plan Republikanske uprave u Zagrebu za aktivizaciju radne snage u lipnju 1948. godine.

Tablica 74. Aktivizacija radne snage u lipnju 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika predviđenih republikanskim planom za upućivanje na rad	Broj radnika upućenih na rad
Pilana Petrova Gora	160	211
Hidroelektrana Ozalj	100	-
Šumsko postrojenje Lasinja	15	15
Šumsko postrojenje Generalski Stol	14	-
Poduzeće Kupa	6	2
Šumsko postrojenje Draganić	5	5
Ukupno	300	233

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

³⁸⁶ Radelić 2006, 217-218., Spehnjak 2002, 59.

³⁸⁷ Radelić 2006, 218., Višnjic 2003, 169., *Treći kongres SKH* 26. -28. V. 1954., Zagreb, Kultura, 1956., 26.

Osim radnika i poduzeća prikazanih u Tablici 74., Uprava za radnu snagu u Karlovcu provela je u lipnju 1948. veliku preraspodjelu radnika prema poduzećima koja nisu bila obuhvaćena spomenutim planom Republikske uprave za radnu snagu. Ta raspodjela prikazana je u Tablici 75.

Tablica 75. Raspodjela radne snage od Uprave za radnu snagu u Karlovcu, poduzećima koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom u lipnju 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca u lipnju 1948. godine, a koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom
Razna lokalna poduzeća	115
Pamučna industrija Duga Resa	112
Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda u Karlovcu	33
Kotarski poslovni savez	19
Tvornica koža Proleter	17
Tvornica štofova Runoteks	13
Karlovačka pletiona	13
Tvornica zavojnog materijala u Karlovcu	12
Ložionica državnih željeznica u Karlovcu	11
Jutena industrija Karlovac	10
Željezničko poduzeće za impregnaciju drva	8
Vojna pošta	6
Poduzeće za iskorištavanje šuma	6
Tvornica kože KIK u Karlovcu	6
Cigłana Ilovac	5

Tvornica vune Kordun	5
Tvornica popluna u Karlovcu	4
Građevinsko poduzeće Temelj	3
Elektrotehnička stanica	3
Vrtlarija ratnih vojnih invalida	3
Kolodvorska restauracija	2
Zemaljsko poduzeće Voće	1
Autopoduzeće	1
Područni ured Elektra	1
Radiocentar	1
Željeznička stanica u Karlovcu	1
Željezničko nabavno poduzeće	1
Ugostiteljsko poduzeće	1
Tvornica koža Kraš	1
Ukupno	305

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

U Tablicama 76. i 77. je, prema planu Republikanske uprave, prikazana raspodjela radne snage u karlovačkim poduzećima u srpnju 1948. godine.

Tablica 76. Aktivizacija radne snage u srpnju 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika predviđenih republikanskim planom za upućivanje na rad	Broj radnika upućenih na rad
Ministarstvo građevina	438	-
Građevinsko poduzeće Temelj u Karlovcu	200	8

Pilana Klek u Vrbovskom	171	18
Hidroelektrana Fužine	100	1
Pilana Goranka u Ravnoj Gori	50	-
Građevinsko-vojno poduzeće Ivan Lavčević	50	-
Pilana Lokve	40	-
Pilana Mrkopalj	40	-
Pilana Delnice	40	22
Drvena industrija Petrova Gora	19	68
Šumsko postrojenje Vojnić	15	-
Šumsko postrojenje Lasinja	13	-
Tvornica parketa Petrova Gora	7	9
Ukupno	1 183	136

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 77. Raspodjela radne snage od Uprave za radnu snagu u Karlovcu, poduzećima koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom u srpnju 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca u srpnju 1948. godine, a koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom
Ostala lokalna poduzeća	90
Jutena industrija	20
Ložionica	18
Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda	18
Tvornica štofova Runoteks	17
Poduzeće za	16

iskorištavanje šuma	
Tvornica vune Kordun	16
Tvornica koža KIK	12
Kotarski poslovni savez	11
Tvornica kože Proleter u Karlovcu	10
Ugostiteljsko poduzeće	9
Tvornica zavojnog materijala	7
Elektrotehnička stanica	5
Knjižarsko poduzeće	4
Vojna pošta	3
Jugopetrol	3
Autopromet	3
Državna ljevaonica	2
Tvornica svjetiljaka Luna	2
Hidroelektra, Švarča	2
Željeznička impregnacija drva	2
Rajonska stanica državne željeznice	1
Pamučna industrija Duga Resa	1
Poštanska autogaraža	1
Sekcija za održavanje pruge	1
Vojno oporavilište u	1

Skradu	
Odjeljak radničkog snabdjevanja željezničke stanice	1
Mjesna zadruga Donje Mekušje	1
Opća bolnica	1
Foto Zvijezda	1
Radiocentar	1
Gradska milicija	1
Cigлана Ilovac	1
Tvornica koža Kraš	1
Karlovačka pletiona	1
Tvornica Marama	1
Tvornica čarapa	1
Ukupno	286

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Raspodjelu radne snage u kolovozu, rujnu, listopadu, studenome i prosincu 1948. također ću tabelarno prikazati u nastavku rada. Način prikaza identičan je kao i u slučajevima raspodjele radne snage u lipnju i srpnju iste godine. Prva tablica za određeni mjesec prikazivat će broj radnika koje je trebalo uputiti na rad u pojedina poduzeća prema planu Republikanske uprave za radnu snagu te stvaran broj koliko je doista radnika preraspodijeljeno. Druga tablica sadržavat će ukupan broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca, koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom.

Tablica 78. Aktivizacija radne snage u kolovozu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika predviđenih republikanskim planom za upućivanje na rad	Broj radnika upućenih na rad
Gradsko građevno	200	12

poduzeće Karlovac		
Građevinsko poduzeće Temelj	150	5
Hidroelektra Karlovac	150	-
Šumsko postrojenje Vojnić	112	71
Vapnara Ozalj	100	-
Vojno poduzeće Ivan Lavčević	50	-
Pilana Petrova Gora	48	37
Šumsko postrojenje Generalski Stol	34	45
Šumsko postrojenje Lasinja	10	7
Šumsko postrojenje Draganić	9	9
Ukupno	863	186

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 79. Raspodjela radne snage od Uprave za radnu snagu u Karlovcu, poduzećima koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom u kolovozu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca u kolovozu 1948. godine, a koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom
Ostala lokalna poduzeća	99
Ložionica državnih željeznica u Karlovcu	39
Tvornica štofova Runoteks	23
Tvornica vunениh tkanina Kordun	21

Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda	20
Karlovačka pletiona	14
Kudjeljna industrija	14
Služba za snabdjevanje državnih željeznica	11
Kotarsko trgovinsko poduzeće	10
Karlovačka tvornica koža KIK	7
Tvornica zavojnog materijala	7
Poduzeće za iskorištavanje šuma	7
Direkcija za otkup lana	7
Ugostiteljsko poduzeće	5
Cigłana Ilovac	5
Tvornica Marama	5
Đački dom Industrijske škole	3
Tvornica kože Proleter	3
Državna ljevaona	3
Elektrotehnička stanica	2
Autopromet	2
Pamučna industrija Duga Resa	1
Pošta Karlovac	1
Područna stanica	1

državnih željeznica u Karlovcu	
V. sekcija za održavanje pruge	1
Glavna uprava za turizam u Beogradu	1
Komanda logora na Turnju	1
Vojna pošta broj 32 044 Karlovac	1
Kotarski savez poljoprivrednih zadruga	1
Poduzeće voća Grozđ	1
Šumsko transportno poduzeće	1
Kotarsko građevinsko poduzeće	1
Karlovačka pivovara	1
Državni zavod za socijalno osiguranje	1
Radiocentar	1
Elektra, područni ured	1
Ukupno	322

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 80. Aktivizacija radne snage u rujnu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika predviđenih republikanskim planom za upućivanje na rad	Broj radnika upućenih na rad
Pamučna industrija Duga Resa	214	27
Hidroelektra Fužine	150	-
Šumsko postrojenje Vojnić	112	192
Kudjeljna industrija u Karlovcu	110	6
Pilana Petrova Gora	48	46
Tvornica koža Karlovac	35	8
Šumsko postrojenje Generalski Stol	34	107
Šumsko postrojenje Lasinja	10	-
Šumsko postrojenje Draganić	9	72
Ukupno	722	458

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 81. Raspodjela radne snage od Uprave za radnu snagu u Karlovcu, poduzećima koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom u rujnu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca u rujnu 1948. godine, a koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom
Ostala lokalna poduzeća	64
Gradsko građevinsko poduzeće Karlovac	49
Tvornica željezne i čelične robe	32

Tvornica štofova Runoteks	20
Elektrotehnička stanica	12
Karlovačka pletiona	12
Tvornica vune Kordun	10
Građevinsko poduzeće Temelj	8
Tvornica popluna	8
Željezničko poduzeće za impregnaciju	7
Šumarija	7
Cigłana Ilovac	5
Ložionica državnih željeznica	5
Kotarska zadruga	5
Elektra, područni ured	5
Tehnička škola	4
Srednjoškolski đački dom	4
Ugostiteljsko poduzeće	4
Tvornica zavojnog materijala	4
Služba za snabdjevanje državnih željeznica u Karlovcu	4
Vapnara Ozalj	3
Željeznička stanica Karlovac	3

Tvornica Marama	3
Tvornica koža Proleter	3
Služba snabdjevanja šumarija	3
Štamparija	2
Uprava državne bezbednosti	1
Kotarski NO, katastar	1
Kamenolom Zaluka, Ozalj	1
Direkcija za otkup lana	1
Radiocentar	1
Poduzeće Voće	1
Šumsko transportno poduzeće	1
Invalidska ekonomija	1
Kotarsko autoprometno poduzeće	1
Državna ljevaona	1
Tvornica čarapa	1
Poduzeće Dobra	1
Oficirska menza	1
Vojna pošta broj 32 044 Karlovac	1
Željeznička stanica Draganić	1
Ukupno	301

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 82. Aktivizacija radne snage u listopadu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika predviđenih republikanskim planom za upućivanje na rad	Broj radnika upućenih na rad
Šumsko postrojenje Vojnić	190	-
Kudjeljna industrija u Karlovcu	120	51
Hidroelektra Fužine	100	24
Gradsko građevinsko poduzeće u Karlovcu	80	19
Građevinsko poduzeće Temelj	60	16
Kotarsko građevinsko poduzeće	60	8
Pilana Petrova Gora	50	84
Šumsko postrojenje Kalje	50	52
Šumsko postrojenje Draganić	50	-
Šumsko postrojenje Jasenak u Plaškom	40	34
Šumsko postrojenje Generalski Stol	40	-
Industrija kože KIK Karlovac	21	23
Pamučna industrija Duga Resa	2	49
Ukupno	863	360

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 83. Raspodjela radne snage od Uprave za radnu snagu u Karlovcu, poduzećima koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom u listopadu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca u listopadu 1948. godine, a koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom
Pilana Risnjak u Delnicama	174
Ostala lokalna poduzeća	54
Vapnara Ozalj	32
Područna stanica državnih željeznica	17
Tvornica željezne i čelične robe	16
Tvornica vunениh tkanina Kordun	14
Elektra Ozalj	13
Poduzeće za održavanje cesta	12
Ložionica državnih željeznica	9
Poduzeće za iskorištavanje šuma	8
Tvornica štofova Runoteks	8
Ekonomija tvornice Duga Resa	6
Tvornica kože Proleter	6
Kotarski poslovni savez	5

Šumsko gospodarstvo	5
Tvornica Marama	4
Impregnacija drva	3
Tvornica zavojnog materijala	3
Karlovačka pletiona	3
Muški đlački internat	2
Poduzeće za otkup stoke u Pokuplju	2
Elektra, podružni ured	2
Industrijska škola	2
Šumsko transportno poduzeće	2
Elektrotehnička stanica	2
Tvornica popluna	2
Oficirska menza	1
Služba za snabdjevanje željezničara	1
Poduzeće za otkup kože i vune u Karlovcu	1
Opća bolnica	1
Kotarsko autopoduzeće	1
Jugopetrol	1
Poduzeće voća	1

Grozd	
Seljačka radna zadruga	1
Državna tvornica čarapa	1
Ukupno	415

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 84. Aktivizacija radne snage u studenome 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika predviđenih republikanskim planom za upućivanje na rad	Broj radnika upućenih na rad
Šumsko postrojenje Vojnić	278	3
Šumsko postrojenje Lasinja	150	-
Hidroelektra Fužine	100	-
Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda	65	36
Šumsko postrojenje Draganić	94	-
Šumsko postrojenje Generalski Stol	65	-
Tvornica koža KIK u Karlovcu	49	23
Ložionica državnih željeznica u Karlovcu	40	26
Pilana Lokve	26	7
Rudnik Raša	15	12
Ukupno	882	107

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 85. Raspodjela radne snage od Uprave za radnu snagu u Karlovcu, poduzećima koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom u studenome 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca u studenome 1948. godine, a koja nisu bili obuhvaćena republikanskim planom
Ostalo	200
Ostala lokalna poduzeća	65
Tvornica vunelih tkanina Kordun	33
Tvornica štofova Runoteks	19
Područna stanica državnih željeznica	10
Poduzeće za iskorištavanje šuma	9
Tvornica koža Proleter	5
Tvornica Marama	5
Tvornica svjetiljaka Luna	5
Šumsko transportno poduzeće	5
Dječji dom	5
Željeznička impregnacija drva	5
Vojno trgovačko poduzeće u	4

Karlovcu	
Poduzeće za tov svinja u Pokuplju	4
Poduzeće za održavanje saveznih i zemaljskih cesta u Karlovcu	4
Služba radničkog snabdjevanja poduzeća za iskorištavanje šuma	4
Karlovačka pletiona	3
Željeznička stanica Zagreb	1
V. sekcija za održavanje pruge u Karlovcu	1
Poduzeće voća Grozđ	1
Uprava đlačkih domova	1
Đlačka kuhinja	1
Državna ždrebarna u Novigradu	1
Karlovačka pivovara	1
Radiocentar	1
Jugopetrol	1
Gradska	1

zdravstvena stanica	
Elektra Karlovac	1
Srednja šumarska škola	1
Kotarski NO	1
Cigłana Ilovac	1
Tvornica čarapa	1
Ukupno	400

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 86. Aktivizacija radne snage u prosincu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika predviđenih republikanskim planom za upućivanje na rad	Broj radnika upućenih na rad
Drvena industrija Risnjak u Delnicama	200	-
Kudjeljna industrija	80	38
Tvornica koža Proleter	47	7
Industrija vapna Ozalj	37	4
Tvornica Marama	24	4
Drvena industrija Petrova Gora	20	22
Tvornica zavojnog materijala	15	-
Tvornica štofova Runoteks	14	10
Tvornica vunениh tkanina Kordun	12	13
Ukupno	449	98

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Tablica 87. Raspodjela radne snage od Uprave za radnu snagu u Karlovcu, poduzećima koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom u prosincu 1948. godine

Naziv poduzeća	Broj radnika upućenih na rad u poduzeća na području Karlovca u prosincu 1948. godine, a koja nisu bila obuhvaćena republikanskim planom
Poduzeće za tov svinja u Pokuplju	98
Ostala lokalna poduzeća	79
Pamučna industrija Duga Resa	71
Šumsko postrojenje Draganić	28
Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda	27
Ložionica državnih željeznica	26
Gradsko građevinsko poduzeće	19
Tvornica koža KIK	10
Tvornica čarapa Jadran	4
Vojno trgovačko poduzeće	4
Istarski ugljenokop Raša	3
Šumsko postrojenje Vojnić	3
Kotarski savez poljoprivrednih zadruga	3
Šumsko transportno	2

poduzeće	
Tvornica svjetiljaka Luna	2
Hotelsko poduzeće	2
Hidroelektra Ozalj	2
Tvornica popluna	1
Karlovačka pletiona	1
Ukupno	385

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

Važnost Uprave za radnu snagu posebno se očitovala u njezinoj brizi za stručno osposobljavanje mladih osoba. S tim u vezi navest ću primjer raspisivanja natječaja u 1948. od Glavne direkcije za izgradnju Novog Beograda i Otsjeka za školstvo i kurseve Beograda. Prema spomenutom natječaju Uprava za radnu snagu morala je na tečajeve različitih vrsta uputiti minimalno 15 mladih osoba s područja Karlovca i njegove okolice. Ipak, ta inicijativa nije postigla zadovoljavajuće rezultate. Naime, do sredine prosinca 1948. na stručne je tečajeve raznih vrsta u Beograd bilo upućeno svega 7 omladinaca. Slab odaziv omladinaca za sudjelovanjem na stručnim tečajevima primorao je partijska tijela KPJ da stave Upravi za radnu snagu zadatak zapošljavanja što većeg broja naučnika u gospodarstvu u 1948./1949. školskoj godini. Tablica 88. pokazuje broj naučnika upućenih na naukovanje u različita poduzeća tijekom kolovoza i rujna 1948. godine.

Tablica 88. Broj naučnika upućenih na naukovanje u različita poduzeća od Uprave za radnu snagu u kolovozu i rujnu 1948. godine

Vrsta poduzeća	Broj naučnika
Savezna poduzeća	153 osobe
Republikanska poduzeća	72 osobe
Lokalna i privatna poduzeća	65 osoba

Izvor: HR-DAKA-Fond (bez broja)-KK KPH, Karlovac, Sekretarijat, kut. 1.

U radu Uprave za radnu snagu na području Karlovca poseban se naglasak stavljao na svakodnevno prikupljanje podataka o radnicima zaposlenima na šumskim postrojenjima i njihovo dostavljanje Ministarstvu rada u Zagrebu. Također, Uprava je prema Uredbi Ministarstva rada obavljala poslove izdavanja radnih knjižica, vođenja evidencije o novozaposlenim radnicima te ažuriranja podataka o zaposlenicima s trajnim zaposlenjem.

8. V. kongres KPJ

Od 21. do 28. srpnja 1948. održan je V. kongres KPJ. Na njemu je vođena rasprava u cilju neutralizacije odluka Rezolucije Informbiroa i dokazivanja da je KPJ najrevolucionarnija partija u Europi. Bez obzira na izbacivanje KPJ iz zajednice komunističkih partija, na spomenutom je kongresu iskazana nepokolebljiva vjernost učenju Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina. Dakle, kongres je, s jedne strane bio obrana od napada SSSR-a, a s druge strane još odlučnija primjena „sovjetske prakse“ u društvenom životu FNRJ. Uz isticanje vjernosti komunizmu, u referatima i raspravama delegata posebno se naglašavala težnja za što agresivnijom klasnom borbom i iskorjenjivanjem „kapitalističkih elemenata“ u gospodarstvu. To se ponajprije odnosilo na seljaštvo i obrtnike. Program KPJ usvojen na V. kongresu definirao je iste ciljeve.

„U uvjetima borbe za izgradnju socijalizma u našoj zemlji klasna borba zaoštrava se i trajat će sve do konačne likvidacije eksploatatorskih elemenata.“³⁸⁸

Sveobuhvatna likvidacija zaostale sitnoseljačke poljoprivrede opravdavana je vjerom u industrijalizaciju, koja je trebala poljoprivredu opremiti suvremenim strojevima. No, korištenje takvih strojeva moglo je biti prisutno jedino na državnim poljoprivrednim imanjima.

Za tematiku koju sam analizirao u ovome radu, a u kontekstu rasprava na V. kongresu KPJ, svakako je najzanimljiviji elaborat Borisa Kidriča, glavnog ekonomskog stratega FNRJ. Bez obzira na polemičan ton prema Rezoluciji Informbiroa, u svome izlaganju nije propustio naglasiti vjernost sovjetskoj ekonomskoj praksi. S druge strane, pokušavao je na propagandan način braniti neke specifičnosti gospodarskog razvoja FNRJ, koje su je činile različitom od ostalih komunističkih zemalja. Dušan Bilandžić, u svojoj knjizi *Hrvatska*

³⁸⁸ Bilandžić 1999, 300.

moderna povijest, navodi Kidričeve riječi koje odražavaju ishodišnu točku ekonomskog razvoja FNRJ.

„Jugoslavenska narodna revolucija i narodna vlast mogle su u ekonomskom i društvenom pogledu poći samo jednim pravcem – pravcem izgradnje socijalizma u našoj zemlji na temelju nauka marksizma-lenjinizma.“³⁸⁹

U smislu izgradnje socijalizma na temelju sovjetske prakse, Kidrič je naglasio da Jugoslavija mora „razvijati tešku industriju kao što je to činio i SSSR koji je bio protiv takve koncepcije u Jugoslaviji“.

Analizirajući poljoprivrednu tematiku Kidrič se oštro suprotstavljao tezi kritičara prema kojoj je trebalo provesti cjelokupno podržavljenje zemljišta, uključujući i seljačka imanja. Takvim radikalnim stavovima suprotstavljao se povijesnom argumentacijom o „teritorijalizaciji seljaštva“ u Jugoslaviji, koja se u SSSR-u nije dogodila. Kidrič je također istaknuo da bi nacionalizacija zemlje značila „katastrofu za jugoslavensku revoluciju i od cjelokupnog bi seljaštva napravila aktivnu rezervu buržoazije“.³⁹⁰ Nacionalizacija zemljišta protiv koje je Kidrič elaborirao na V. kongresu KPJ doživjet će svoje „oživljavanje“ 18 mjeseci kasnije. Tada će se po uzoru na sovjetske kolhoze pristupiti ubrzanoj kolektivizaciji seljačkih gospodarstava. Završni dio Kidričevog izlaganja nagovijestio je dramatične zaplete na selu. Tome je ponajprije pridonosila činjenica o drastičnom povećanju zaposlenosti u FNRJ. Naime, pod utjecajem industrijalizacije se u FNRJ od kraja Drugog svjetskog rata, pa do sredine 1948., povećao broj zaposlenog stanovništva za tri puta. Takav rast zaposlenosti isticao je velike probleme s prehranom gradskog stanovništva. Ovaj je problem Kidrič planirao riješiti organiziranjem zadružnog pokreta vjerujući da će za nekoliko godina industrija biti u mogućnosti proizvoditi strojeve namijenjene poljoprivrednoj proizvodnji. Takav način razmišljanja je, prema analizi akademika Bilandžića, bio „velika zabluda“.³⁹¹

Odluka Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ) o sazivanju V. kongresa primljena je među radnicima Karlovca s velikim oduševljenjem. Pod utjecajem informbiroovskih previranja smatrali su ga povijesnim događajem koji će omogućiti daljnju demokratizaciju društva i socijalističku izgradnju zemlje. Karlovački su se radnici, u čast kongresa, „obvezali“ ispuniti zadatke poput premašenja količine proizvodnje definirane od

³⁸⁹ Bilandžić 1999, 302.

³⁹⁰ Bilandžić 1999, 302.

³⁹¹ Bilandžić 1999, 303.

Ministarstva komunalnih poslova, maksimalnog iskorištenja lokalnih izvora sirovina, osiguranja higijensko-tehničkih zaštitnih mjera te snižavanja cijene svojih proizvoda za 8%. Te su ciljeve karlovački radnici i njihova poduzeća trebala ostvariti kroz međusobna natjecanja koja su se održavala od 15. lipnja do 15. rujna 1948. godine.³⁹² Poziv na natjecanje radnicima i poduzećima karlovačke privrede uputio je IO GNO. U njemu se daju upute da bi se olakšalo ispunjenje ciljeva na koje su se sudionici lokalne proizvodnje obvezali. Ono što su partijska tijela smatrala ključnim za ispunjenje privrednih obveza prikazat ću sljedećim citatom.

„Preuzevši obaveze u takmičenju, naša proizvodna poduzeća treba da se za njihovo izvršenje temeljito priprave. Te obaveze ne će biti lagane, jer je naša lokalna proizvodnja poradi dosadašnjih tehničkih nemogućnosti u većoj mjeri u zaostatku, te će poradi nadoknađivanja izgubljenog vremena biti potrebno uložiti maksimum truda, organizacije u radu i upornosti. U prvom redu u nastavku rada treba da rukovodstva poduzeća odbace dosadanju nesamostalnost, te da oni budu najuporniji u traženju i pronalaženju izvora sirovine, radne snage u rješavanje problema svoje proizvodnje, te u ispravljanju počinjenih grešaka, a ne da čekaju skrštenih ruku na intervenciju odozgo. Razumljivo je, da u težim i složenijim problemima treba da traže pomoć višeg rukovodstva.“³⁹³

Smanjenje cijene koštanja proizvoda trebalo je ostvariti na sljedeći način:

„Zbog svog slabog organskog sastava kapitala lokalna proizvodna poduzeća imaju prevelike troškove proizvodnje, pa je stoga potrebno da se u borbi za sniženje pune cijene koštanja bace u onim pravcima, gdje za to imade objektivnih uslova, a to su opći troškovi i troškovi uprave i prodaje, po kojim pitanjima se, na žalost, do sada nije učinilo mnogo upravo radi nerazumijevanja rukovodstva. Učinimo li prekretnicu u svom radu i postavimo li lokalnu proizvodnju na temelje općih postavka o lokalnoj privredi, uspjesi ne će izostati i mi ćemo s ponosom sumirati rezultate našega rada na kraju ovog takmičenja i time pridonijeti daljnjem jačanju naše lokalne privrede.“³⁹⁴

³⁹² Izvršni odbor Gradskog narodnog odbora pozvao na takmičenje sve gradske i kotarske narodne odbore u NR Hrvatskoj 1948, 1.

³⁹³ Izvršni odbor Gradskog narodnog odbora pozvao na takmičenje sve gradske i kotarske narodne odbore u NR Hrvatskoj 1948, 1.

³⁹⁴ Izvršni odbor Gradskog narodnog odbora pozvao na takmičenje sve gradske i kotarske narodne odbore u NR Hrvatskoj 1948, 1.

Prve karlovačke tvornice i poduzeća čiji su radni kolektivi preuzeli osobne i grupne obveze bili su tekstilne tvornice Vuna, Marama i Juta te metalna tvornica Mustad. Njihove obveze odnosile su se na poboljšanje kvalitete i snižavanje cijene proizvoda, povećanje radne discipline, smanjenje neopravdanih izostanaka s posla, pojačanje natjecanja među odjeljenjima i pojedincima unutar tvornice, smanjenje troškova i povećanje obujma proizvodnje, uštede u iskorištavanju sirovina te organizacijsko učvršćivanje rada sindikalnih grupa. Pored tih tvornica i poduzeća, članovi sindikalne podružnice Saveza radnika i namještenika ugostiteljske i turističke privrede u gradu Karlovcu, na masovnom su se sastanku od 15. lipnja 1948. obvezali da će do održavanja V. kongresa KPJ dobrovoljno utrošiti na radnim poslovima 2 000 sati. Također, članovi spomenute sindikalne podružnice obvezali su se pojačati radnu disciplinu na gradilištima, poboljšati statističku službu te provesti punu organizaciju rada formiranjem manjih radnih grupa.³⁹⁵

9. Proračun Gradskog narodnog odbora u 1948. godini

U međuvremenu, 5. lipnja 1948. usvojen je cjeloviti prijedlog proračuna za tu godinu. Kao što je već rečeno prilikom analize prihoda i rashoda proračuna za razdoblje od siječnja do ožujka 1948., on je bio sastavni dio republikanskog i općedržavnog, odnosno saveznog proračuna. Prema njemu su prihodi i rashodi planirani u iznosu od 41.483.000,00 dinara. Taj je iznos u odnosu na prethodnu godinu predstavljao povećanje proračuna od 256,04%. Povećanje proračuna posebno se odnosilo na investicije za kapitalnu izgradnju i povećanje društvenog standarda stanovništva koje su iznosile 12.750.000,00 dinara. Tim je iznosom bilo predviđeno povećanje građevinske djelatnosti. Proračunski su prihodi bili podijeljeni u dvije skupine. Prva skupina odnosila se na vlastite prihode od poreza, a druga na udio u republikanskim i saveznim prihodima. Vlastiti su se prihodi sastojali od dobiti državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja u iznosu od 300.000,00 dinara. Ako se uspoređi 1948. s 1947. godinom, u potonjoj se cjelokupan prihod od dobiti državnih poduzeća lokalnog značaja uplaćivao u proračun GNO-a. No, odlukom tijela KPJ, u 1948. u proračun je uplaćivano 10% od ukupne vrijednosti čiste dobiti. Ostatak od 90% se, zajedno s Amortizacionim fondom, izdvojio iz proračuna i služio za financiranje i proširenje djelatnosti privrednih poduzeća lokalnog značaja.³⁹⁶ Od ostalih vrsta proračunskih prihoda, porez na

³⁹⁵ Sindikalna podružnica ugostitelja i turističke privrede u čast V. kongresa KPJ 1948, 2.

³⁹⁶ GNO na VIII. redovnom zasjedanju 5.VI. o.g. prihvatio je prijedlog budžeta za 1948. godinu 1948, 2.

nasljeđa i darovanje iznosio je 800.000,00 dinara, prihodi ustanova i nadležstava 1.814.000,00 dinara, razni nepredvidivi prihodi 4.998.940,00 dinara, a višak proračunskih prihoda iz 1947. iznosio je 2.340.000,00 dinara. Za pokriće proračunskih rashoda, koji se nisu mogli pokriti vlastitim sredstvima, GNO Karlovac dobio je udio u saveznim i republikanskim prihodima. Udio u saveznim prihodima bio je 2.700.000,00 dinara, što je činilo 1,75% ukupnih novčanih sredstava prikupljenih taksama. Tome iznosu treba dodati 14.850.000,00 dinara koji su predstavljali 3% udjela GNO-a Karlovac u ukupnim novčanim sredstvima prikupljenim porezom na promet proizvoda. Udjeli u republikanskim prihodima prikazani su u Tablici 89.

Tablica 89. Udio proračunskih prihoda GNO-a Karlovac u republikanskim prihodima u 1948. godini (u dinarima i postocima)

Vrsta udjela u republikanskim prihodima	Ukupan iznos udjela	% udjela
Porez na dohodak radnika, namještenika i službenika	3.375.000,00	15,00
Porez na dohodak zemljoradnika	1.411.000,00	83,00
Porez na dohodak zadruga	160.000,00	20,00
Porez na dohodak društvenih organizacija	8.000,00	20,00
Porez na dohodak od privatnih zanimanja i imovine	5.580.960,00	84,00
Dugovani porez na dohodak	3.415.000,00	65,00
Ukupno	13.949.960,00	-

Izvor: GNO na VIII. redovnom zasjedanju 5.VI. o.g. prihvatio je prijedlog budžeta za 1948. godinu 1948, 2.

Iz analize udjela GNO-a u saveznim i republikanskim prihodima, vidljivo je da je njihov ukupan iznos bio 31.499.960,00 dinara, što je činilo 75,28% od ukupnih proračunskih prihoda GNO-a Karlovac. Ako se ukupan iznos prihoda ostvaren udjelima u saveznim i republikanskim prihodima razdijeli, vidi se da je iznos republikanskih sredstava u vrijednosti od 13.949.960,00 dinara činio 33,62% ukupnih prihoda GNO-a, a da je iznos saveznih sredstava od 17.550.000,00 dinara činio 41,66% ukupnih prihoda GNO-a Karlovac.³⁹⁷

³⁹⁷ GNO na VIII. redovnom zasjedanju 5.VI. o.g. prihvatio je prijedlog budžeta za 1948. godinu 1948, 2.

Prema tim iznosima porez na promet proizvoda predstavljao je najznačajniji izvor državnih prihoda te je kao takav imao općedržavni značaj. Ovaj porez je iskazivan u postotcima od prodane cijene proizvoda. Prikupljanje toga poreza prema granama karlovačke privrede u 1948. prikazan je u Tablici 90.

Tablica 90. Udio poreza na promet proizvoda prema granama karlovačke privrede u 1948. godini (u postotcima)

Grana privrede	% udjela poreza na promet proizvoda
Tekstilna industrija	40,00
Metalna industrija	20,00
Industrija kože	19,00
Motorna obrada drva	10,30
Ostale grane privrede	9,50
Industrija cementa i ostalog građevinskog materijala	7,10
Prehrambena industrija	5,20
Ugostiteljstvo	4,30
Građevinska djelatnost	3,30
Grafička industrija	1,00
Elektroprivreda	0,30

Izvor: GNO na VIII. redovnom zasjedanju 5.VI. o.g. prihvatio je prijedlog budžeta za 1948. godinu 1948, 2.

Iznosi postotaka koji prikazuju značaj pojedinih privrednih grana u udjelu poreza na promet proizvoda su sljedeći: 16,50% odnosilo se na savezna poduzeća, 77,40% na republikansku privredu, 5,30% na lokalnu privredu, a na zadružni je sektor otpadalo ukupno 0,80%.³⁹⁸ Što se tiče uplaćenog poreza u proračun GNO-a Karlovac u razdoblju od siječnja do svibnja 1948., analiza Financijskog odsjeka pokazala je da je uplaćen iznos od 139.061.050,00 dinara. Taj je iznos predstavljao znatan porast u odnosu na prethodnu godinu. Njegova podjela prikazana je u Tablici 90.

³⁹⁸ GNO na VIII. redovnom zasjedanju 5.VI. o.g. prihvatio je prijedlog budžeta za 1948. godinu 1948, 2.

Tablica 91. Podjela uplaćenog poreza u proračun GNO-a Karlovac u razdoblju od siječnja do svibnja 1948. godine (u dinarima)

Podjela uplaćenog poreza prema sektorima	Iznos
Privreda republikanskog značaja	115.258.616,00
Privreda saveznog značaja	18.596.266,00
Lokalna privreda	2.953.642,00
Privatni sektor	1.251.459,00
Zadružni sektor	901.067,00
Ukupno	139.061.050,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 226.

Druga značajna vrsta prihoda jest porez na dohodak. Imao je republikanska obilježja, a pojavljivao se u pet temeljnih oblika. U proračunu za 1948. njegov iznos je bio predviđen na 31.230.060,00 dinara.

Prvi oblik poreza na dohodak, kojeg su plaćali radnici, službenici i namještenici bio je u vrijednosti od 22.500.000,00 dinara. Taj se iznos uplaćivao u republikanski proračun. Kao što je već prikazano u Tablici 89., udio GNO-a Karlovac u tome iznosu bio je 3.375.000,00 dinara ili 15%. Međutim, treba uzeti u obzir statističke podatke koji pokazuju porast broja radnika i namještenika. Naime, u ožujku 1948. ukupan broj radnika i namještenika bio je 12 408 naspram 11 069 koliko ih je bilo u 1947. godini.³⁹⁹ U isto vrijeme porastao je i broj učenika u privredi. Dakle, bez obzira na nepromijenjenu visinu porezne stope, a u skladu s povećanjem broja radnika i namještenika te učenika u privredi, partijske su vlasti očekivale znatan porast ovoga poreznog oblika. Treba naglasiti da je u razdoblju od siječnja do svibnja 1948. uplata poreza po ovome obliku iznosila ukupno 8.329.926,00 dinara, što je predstavljalo povećanje od 60,40% u odnosu na prethodnu godinu.⁴⁰⁰

Porez na dohodak plaćali su i zemljoradnici. Taj se oblik poreza obračunavao kao postotak od ostvarenog čistog dohotka pojedinih seljačkih domaćinstava. Prilikom kreiranja ovoga proračuna, GNO Karlovac je, na svome teritoriju, imao dvadeset i jedno selo: Banija, Borlin, Donja Švarča, Drežnik, Gaza, Gornja Švarča, Gradac, Hrnetić, Ilovac, Kalvarija, Logorište, Luščić, Mala Švarča, Mostanje, Novaki, Rakovac, Selce, Strmac, Turanj, Udbinja i

³⁹⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 227.

⁴⁰⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 227.

Zagrad. Žitelji ovih sela uglavnom su se bavili uzgajanjem žitarica i ostalih poljoprivrednih kultura, dok su sela Drežnik, Gradac, Hrnetić i Novaki imali razvijeno povrtlarstvo. Ukupan broj domaćinstava u selima pod upravom GNO-a Karlovac bio je 1 107.⁴⁰¹

Za ovaj oblik poreza provedena je u 1947. raspodjela za 1946. te je na taj način ostvaren prihod u iznosu od 1.039.793,00 dinara. Početkom 1948. provedena je raspodjela toga poreza za prethodnu godinu kojom je prikupljeno 2.559.689,00 dinara. Dakle, ukupno zaduženje poreza za 1946. i 1947. iznosilo je 3.599.482,00 dinara. Povećanje zemljoradničkog poreza u 1947., u odnosu na 1946., uzrokovano je povećanjem prihoda svakog seoskog kućanstva. Povećanje prihoda malih seoskih domaćinstava rezultat je pozitivnog utjecaja kupnje proizvoda u slobodnoj prodaji i relativno male udaljenosti okolnih sela u odnosu na grad. To je seoskom stanovništvu omogućilo kupnju i prodaju poljoprivrednih i stočnih proizvoda na tjednim sajmovima. Na taj način porasla je kupovna moć seljaka koji su za protuvrijednost prodanih poljoprivrednih proizvoda kupovali industrijske proizvode koji su se nalazili u slobodnoj prodaji. U svrhu učinkovitije naplate zemljoradničkog poreza osnovana su naplatna povjerenstva koja su obilazila sela pod upravom GNO-a Karlovac. Jedan od članova povjerenstva za naplatu toga poreza bio je član seoskog tajništva NF-e. Njegova je uloga bila pružanje pomoći povjerenstvu u naplati poreza i organizaciji njezine provedbe u skladu s postojećim propisima. Prikupljanje ovoga oblika poreza bilo je zadovoljavajuće. Posebno uspješna naplata poreza provedena je u selima Drežnik, Hrnetić i Novaki, a naslabija naplata bila je u Maloj Švarči.⁴⁰²

Posljednja vrsta poreza koji ću analizirati je porez koji je obuhvaćao privatna zanimanja i imovinu. Njegova raspodjela za 1947. napravljena je u siječnju 1948. te je njome prikupljeno ukupno 9.769.982,00 dinara. Većinu poreznih obveznika toga poreznog oblika činili su sitni obrtnici. Oni su svojim radom dopunjavali državni i zadružni privredni sektor raznim proizvodima i uslugama. Svojim poslovanjem podmirivali su svakodnevne potrebe stanovništva na lokalnoj razini te su zbog toga bili uključeni u plansku raspodjelu materijala i sirovina potrebnih za proizvodnju.⁴⁰³

Referat povjerenika za financije koji je sastavljen za potrebe usvajanja proračuna u 1949., pruža uvid u uspješnost provedbe proračuna u 1948. godini. Kao što je već navedeno, ukupno planirani prihodi u 1948. iznosili su 41.483.000,00 dinara. Od toga iznosa ostvareno je 41.270.033,08 dinara. Prema tome, proračunski prihodi za navedenu godinu prikupljeni su sa 99,48% uspješnosti. Nadalje, rashodi su iznosili 40.899.361,76 dinara ili 97,88% od ukupno

⁴⁰¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 227.

⁴⁰² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 228.

⁴⁰³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 229.

planiranih. Dakle, višak prihoda u odnosu na rashode iznosio je 370.671,32 dinara.⁴⁰⁴ Taj je iznos prebačen u proračun za 1949. godinu. Analiza provedbe proračuna ukazuje na činjenicu da su pojedine vrste prihoda ostvarene u većem iznosu nego što su bili planirani, dok su određene vrste osjetno podbacile. Primjerice, dobit lokalne privrede bila je planirana u iznosu od 300.000,00 dinara, a ostvarena je u iznosu od 821.020,93 dinara, što je predstavljalo povećanje od 176,66%. Glavni razlog ovakvog rezultata jest smanjenje troškova proizvodnje pojedinih poduzeća, odnosno racionalnije korištenje materijala. Nadalje, prihodi od ustanova i nadležstava ostvareni su u iznosu od 2.215.564,00 dinara. Taj je iznos u odnosu na prvotno zacrtani plan predstavljao povećanje od 22,13%. Razni nepredviđeni prihodi također pokazuju porast od 6.063.000,00 dinara. Taj se iznos uglavnom odnosio na dobit lokalnih privrednih poduzeća iz prethodnih godina. U 1947. je, na temelju dobiti lokalnih privrednih poduzeća, u proračun ušao ukupan iznos od oko 5.000.000,00 dinara, što je predstavljalo značajan korak u razvoju lokalne privrede i stabilizaciji financijskog poslovanja poduzeća.⁴⁰⁵

Stavka proračuna, koja je u 1948. zabilježila pad je porez na nasljeđe i darovanja. On je prikupljen u iznosu od 370.148,00 dinara. Dakle, naplaćen je sa svega 46,27% u odnosu na planirani iznos. Veliki podbačaj u prikupljanju odnosio se i na prihode od udjela u saveznom taksama koji su bili predviđeni na iznos od 2.700.000,00 dinara. Ukupno prikupljena sredstva iznosila su 1.256.576,00 dinara. Razlog neispunjenja predviđenog plana bilo je oslobođenje državnih privrednih poduzeća od plaćanja taksu. Također, prihod od udjela u dugovanom porezu na dohodak podbacio je za 1.081.724,00 dinara.

Radi osiguranja „pravilnog financijskog poslovanja“ u lokalnoj privredi i zadrugarstvu, lokalnim su privrednicima, zadrugama i obrtnicima, u okviru proračuna u 1948., stavljena na raspolaganje financijska sredstva prema utvrđenom kreditnom planu. Lokalnim državnim poduzećima omogućeno je, od ukupnog iznosa kratkoročnih kredita korištenje 66% tih sredstava. Taj je iznos utrošen s uspjehom od 92%. Na zadružne organizacije otpadalo je 20% kredita koji je utrošen s 100%-tnom uspješnošću. Ostatak kredita bio je raspoređen na obrtnike i potrošače. Investicijski krediti od državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja iskorišteni su s 85% uspješnosti. Zadruge su investicijske kredite iskoristile s 72%, a kredit za stambenu izgradnju, kojeg su prvenstveno koristili privatnici, iskorišten je sa svega 54%.⁴⁰⁶ Prilikom korištenja sredstava kratkoročnih i investicijskih kredita poduzeća su često kršila financijsku i kreditnu disciplinu. Takav se način poslovanja

⁴⁰⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 344.

⁴⁰⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 345.

⁴⁰⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 345.

uglavnom odnosio na potrebu korištenja većeg novčanog iznosa nego što je bio predviđen kreditnim planovima. To je negativno utjecalo na financijsko poslovanje cjelokupnog poduzeća i smanjenje uplaćenih novčanih sredstava u Fond rukovodstva.

Što se tiče poreza na dohodak, njegova je naplata bila različita. Primjerice, porez na plaće radnika i namještenika u 1948. naplaćen je u iznosu od 20.487.238,65 dinara. Ukupno planirani iznos naplate bio je 22.500.000,00 dinara. U istoj su godini privremene akontacije vezane uz naplatu zemljoradničkog poreza iznosile 2.469.612,00 dinara. Tome treba pridodati dug, koji je na dan 1. siječnja 1949., po ovome poreznom obliku iznosio 1.771.646,00 dinara. Ti su iznosi činili ukupno zaduženje od 4.241.258,00 dinara. Od toga je iznosa, do 17. veljače 1949. naplaćeno ukupno 3.998.732,00 dinara ili 94%.⁴⁰⁷ Najbolja sela GNO-a Karlovac u pogledu naplate zemljoradničkog poreza bila su Drežnik, Gradac i Hrnetić, gdje je naplata provedena sa 100%-tnom uspješnošću. Najslabija naplata provedena je u selima Turanj i Švarča.

U provedbi ciljeva Petogodišnjeg plana veliku su važnost imali obrtnici. Nova uredba o porezu na dohodak predviđala je niže porezne stope na dohodak obrtnika. U tome je smislu došlo do praktične primjene ekonomskih načela novog poreznog sustava. Krajem 1948. na području GNO-a Karlovac bilo je ukupno 411 poreznih obveznika koji su se bavili obrtništvom. Ukupna obveza po ovome poreznom obliku iznosila je 2.728.892,00 dinara. Taj se iznos sastojao od naslijeđenog duga iz 1947., koji je iznosio 649.498,00 dinara i akontacija za 1948., koje su iznosile 2.079.394,00 dinara. Zaključno s 17. veljače 1949. ukupno je naplaćeno 2.073.609,00 dinara ili 76%.⁴⁰⁸

Veliki udio u ukupnim proračunskim prihodima u 1948. imao je porez kojim su bila obuhvaćena samostalna zanimanja i profesije te prihodi od zgrada. Takvom vrstom poreza bilo je obuhvaćeno ukupno 1 176 poreznih obveznika. Poput zemljoradničkog poreza, i ovaj je oblik obuhvaćao naslijeđeni dug iz 1947. u iznosu od 7.611.836,00 dinara, dok su privremene akontacije u 1948. iznosile 4.704.078,00 dinara. Dakle, ukupna obveza po ovome tipu poreza iznosila je 12.315.914,00 dinara.⁴⁰⁹ Od toga je iznosa ukupno naplaćeno 10.454.833,00 dinara ili 83%. Valja naglasiti da ukupan iznos nije bilo moguće u cijelosti naplatiti zbog prestanka rada pojedinih obrtnika, kao i zbog provedbe konfiskacije i nacionalizacije imovine poreznih obveznika.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 346.

⁴⁰⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 346.

⁴⁰⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 346.

⁴¹⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 346.

Učinkovitijom organizacijom rada državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja, lokalna privreda poprimila je sve veći značaj i proširila djelokrug rada. Velika odgovornost za uspješnu organizaciju proizvodnje privrednih poduzeća bila je na administrativno-operativnom rukovodstvu. Njegova zadaća bila je pronalazak novih načina za proizvodnju proizvoda namijenjenih lokalnoj potrošnji. Također, briga o usklađenosti organizacijske forme svakog poduzeća s potrebama tržišta, pronalazak lokalnih izvora sirovina i radne snage, borba za racionalizaciju materijala te snižavanje troškova proizvodnog procesa pripadalo je u nadležnost administrativno-operativnog rukovodstva. Krajem 1948. se, pod rukovodstvom IO GNO-a Karlovac, nalazilo ukupno 26 državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja. Njihova je podjela prikazana u Tablici 92.

Tablica 92. Raspodjela državnih privrednih poduzeća pod rukovodstvom IO GNO-a Karlovac na kraju 1948. godine

Vrste poduzeća	Broj poduzeća
Uslužna poduzeća	8
Industrijsko-obrtna poduzeća	6
Komunalna poduzeća	3
Trgovačka poduzeća	3
Transportno poduzeće	1
Građevno poduzeće	1
Poljoprivredno poduzeće	1
Ljekarničko poduzeće	1
Kreditno poduzeće	1
Kinematografsko poduzeće	1
Ukupno	26

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 347.

Prema financijskim planovima privrednih poduzeća, u 1948. bila je predviđena dobit od 6.434.000,00 dinara. U skladu s prikupljenim podacima poduzeća su ostvarila dobit u vrijednosti od 12.451.000,00 dinara. To je predstavljalo povećanje od 91,73%. Pored toga, lokalna privreda uplatila je u Općedržavni amortizacioni fond oko 8.000.000,00 dinara. Iz

sredstava toga Fonda financirali su se projekti kapitalne izgradnje važni za podizanje životnog standarda stanovništva.⁴¹¹

Planirano sniženje cijena u drugom polugodištu 1948. iznosilo je 3.140.500,00 dinara. Do 31. prosinca 1948. poduzeća su kumulativno uplatila novčanih sredstava u vrijednosti od 2.000.000,00 dinara. Partijske su vlasti posvećivale veliku pozornost sniženju cijena, s obzirom da je njihov ukupno predviđeni iznos u 1949. bio 8.600.000,00 dinara. Udio GNO-a Karlovac u tome iznosu bio je 0,50%.⁴¹²

Značajan napredak lokalna privredna poduzeća napravila su u pogledu ažurnosti knjigovodstva i vođenju evidencije cjelokupnog poslovanja. Od ukupno 26 poduzeća pod ingerencijom IO GNO-a Karlovac, njih 22 imalo je potpuno sređeno i ažurirano knjigovodstvo. Najlošija situacija bila je u pečarskoj radionici i Gradskom kinematografskom poduzeću.

Inspekcija prihoda je, preko svojih službenika, provodila u saveznim, republikanskim i lokalnim poduzeća preglede akumulacije i analizirala uplate ostalih obveza poduzeća. Nakon provedenog uvida konstatirano je „da su poduzeća svoje obveze prema proračunu i raznim fondovskim davanjima do kraja 1948. u potpunosti realizirala“. Tome u prilog govori i podatak da je u studenome i prosincu 1948. provedeno 110 pregleda državnih privrednih poduzeća saveznog, republikanskog i lokalnog značaja te zadružnih organizacija i privatnika.⁴¹³

Na sjednici GNO-a Karlovac od 5. lipnja 1948. analizirana je i uspješnost provedbe proračuna u 1947. godini. U referatu povjerenika Financijskog odsjeka navodi se da su „prihodi bili veći od rashoda za 2.340.000,00 dinara“. Najvažnije stavke u ostvarenju većih prihoda u odnosu na rashode bili su prihodi od dobiti i viškova lokalne privrede te porez na nasljedstvo i darovanje. U domenu potonjeg pripadali su prihodi od zakupa zemljišta, prodaje cvijeća i povrća, klaoničke pristojbe te prihodi od čišćenja šuma i prodaje drva.⁴¹⁴

U prvoj polovici 1948. nastavljeni su problemi s opskrbom stanovništva svježim voćem i povrćem. Prema partijskim tijelima vlasti, najzaslužniji za stvaranje problema opskrbe voćem i povrćem bili su GRANAP i Radničko-namještentička zadruga koji „nisu vodili dovoljno brige o dopremi proizvoda na tržište“. Također, ugovorima koji su sklopljeni s kotarevima o dopremi proizvoda nije ostvarivana značajnija korist. Tablica 93. prikazuje

⁴¹¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 347.

⁴¹² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 347.

⁴¹³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 348.

⁴¹⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 348.

količine koje su, na temelju plana dostavljenog GNO-u, GRANAP, Radničko-namještentička zadruga i Gradska ekonomija trebali osigurati stanovništvu Karlovca u srpnju 1948. godine. Prije tabelarnog prikaza u kojemu su prikazane količine voća i povrća u kilogramima, ponovit ću da zadaća GRANAP-a nije bila samo opskrba stanovništva svježim voćem i povrćem, nego i kožnom, željeznom i manufakturnom robom. Dakle, GRANAP imao je ključnu ulogu u organizaciji trgovačke mreže u Karlovcu. Slične zadatke, ali u manjem opsegu imala je i Radničko-namještentička zadruga. No, važno je za naglasiti da je GRANAP opskrbljivao onaj dio stanovništva koji nije bio uključen u opskrbu Radničko-namještentičke zadruge. Zadaće Gradske ekonomije bile su usmjerene isključivo na opskrbu stanovništva Karlovca voćem i povrćem.

Tablica 93. Planirane količine koje su prema planu dostavljenom GNO-u, GRANAP, Radničko-namještentička zadruga i Gradska ekonomija trebali osigurati stanovništvu Karlovca u srpnju 1948. godine (u kilogramima)

Vrsta proizvoda	GRANAP	Radničko-namještentička zadruga	Gradska ekonomija
Rani krumpir	250	250	100
Rani kupus	75	75	150
Kelj	25	25	50
Rajčica	50	50	100
Crveni luk	50	50	100
Krastavci	50	50	100
Mahuna	90	90	50
Grašak	25	25	20
Zelena paprika	50	50	50
Mrkva	25	25	-
Cikla	25	25	-
Tikvica	-	-	100
Voće	250	250	-
Ukupno	1 015	1 015	820

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 350.

Zbog lakšeg nadzora provedbe opskrbe stanovništva u količinama navedenim u Tablici 93., Odsjek trgovine i opskrbe donio je odluku o planiranju opskrbe na dnevnoj razini. Statistički gledano, provedba plana kontrahaže, to jest ugovora između proizvođača i tijela vlasti o unaprijed osiguranoj prodaji i kupnji poljoprivrednih proizvoda, pokazala je određeni napredak. Tablica 94. prikazuje uspješnost ispunjenja plana kontrahaže prema mjesnim odborima u prvoj polovici 1948. godine.

Tablica 94. Provođenje plana kontrahaže prema mjesnim odborima u prvoj polovici 1948. godine (u kilogramima)

Mjesni odbor	Zaduženje bijelih žitarica	Ostvareno
Turanj	4 000	5 750
Mala Švarča	3 500	990
Logorište	2 800	2 770
Strmac - Zagrad	1 000	700
Borlin	1 000	750
Gradac	3 300	2 150
Hrnetić	5 000	3 790
Novaki	4 000	3 420
Gornja Švarča i Luščić	5 000	3 330
Banija, Selce i Ilovac	3 000	3 030
Drežnik	4 000	3 350
Mostanje	4 500	4 700
Udbina	2 000	2 650

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 350.

Na sjednici IO GNO-a Karlovac od 1. srpnja 1948. donesena je odluka o spajanju poduzeća Otpad i poduzeća Koteks. Novoformirano je poduzeće dobilo naziv Gradsko poduzeće za promet otpacima.⁴¹⁵

Proces osnivanja novih privrednih poduzeća nastavio se pokretanjem Radničko-namješteneičke restauracije i Gradske automehaničarske radionice.⁴¹⁶ Radničko-namješteneička restauracija je preuzela od kuhinja Radničko-namješteneičko-prodajne zadruge S.O.J. u

⁴¹⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 350.

⁴¹⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 275.

Karlovcu osnovna obrtna sredstva. Njihova vrijednost iznosila je 339.586,67 dinara.⁴¹⁷ Nadalje, restauracija je preuzela i sitni inventar od Gradske kuhinje i Gradskog hotelsko-ugostiteljskog poduzeća u iznosu od 232.732,85 dinara.⁴¹⁸ Glavni predmet njezinog poslovanja bio je davanje hrane, alkohola i bezalkoholnih pića radnicima i namještenicima. Prilikom osnivanja, Gradska automehaničarska radnja preuzela je alate, strojeve i sitni inventar od Gradskog transportnog poduzeća. Njihova vrijednost bila je 234.807,83 dinara. Od istoga poduzeća preuzeta su i obrtna sredstva u vrijednosti od 160.436,00 dinara.⁴¹⁹ Predmet poslovanja radionice bio je popravak automobila za potrebe stanovništva, ustanova, poduzeća i ostalih društvenih organizacija.

10. Reorganizacija Gradskog narodnog odbora Karlovac

Da bi što uspješnije organizirala lokalnu i komunalnu privredu partijska su tijela odlučila provesti reorganizaciju narodnih odbora. GNO Karlovac usvojio je takvu reorganizaciju na VII. redovnom zasjedanju 6. svibnja 1948. godine. Nakon zasjedanja GNO obuhvaćao je: Tajništvo, Plansku komisiju te povjereništva za rad, stanove, lokalni promet, komunalne poslove, narodno zdravlje i socijalnu skrb, financije, lokalnu industriju i obrt te trgovinu i opskrbu. Do spomenute je reorganizacije GNO Karlovac, kao što je već navedeno u poglavlju o obnovi infratructure i uspostavi komunističke vlasti u Karlovcu, imao Tajništvo i osam odjela: upravni, financijski, socijalni, tehnički, zdravstveni, odjel trgovine i opskrbe te poljoprivredni i prosvjetni odjel. Nova reorganizacija je trebala doprinijeti uspostavi jednostavnijeg i učinkovitijeg sustava planiranja i upravljanja. Cilj takve podjele rada bio je „suzbijanje nepotrebne administracije i birokracije koja je bila prepreka potpunom socijalističkom razvoju zemlje“.

Najvažniji čimbenik u formuliranju i realizaciji privrednih zadataka bila je Planska komisija. Njezino organizacijsko učvršćivanje omogućilo je ispunjavanje planskih zadataka na republikanskoj razini u prvoj polovici 1948. godine. Proširenje privrednih zadataka s lokalne na republikansku razinu rezultirao je i povećanjem novčanih sredstava za investicije u iznosu od 15.000.000,00 dinara. Od toga je iznosa 9.000.000,00 dinara bilo namijenjeno financiranju kapitalnih investicija, a 6.000.000,00 dinara obnovi i izgradnji stambenih zgrada. Takvo je povećanje bilo odraz povećane ekonomske snage FNRJ i poboljšanja životnog standarda stanovništva. Novost u radu Planske komisije u 1948., u odnosu na prethodne

⁴¹⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 289.

⁴¹⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 289.

⁴¹⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 290.

godine, bilo je uključivanje privatnog sektora u proizvodne planove. Bez obzira na organizacijski napredak, republikanski proizvodni plan ispunjen je sa svega 53%. Razlozi nepotpune provedbe planova krili su se u nedostatku materijala i sirovina potrebnih za proizvodnju.

„Razlog da nismo u potpunosti izvršili republikanski plan jest u tome, da nije bilo dovoljno sirovinskih artikala tako, da konkretno do mjeseca maja i juna ove godine nismo osim materijala za obuču primili gotovo ništa. Tako baš iz tih razloga nismo ni počeli s radom stolarije, a s druge strane imali smo poteškoća u tome, da nismo mogli početi s produkcijom radi nepoznavanja specifikacija proizvoda koji uvjetuju vrstu artikala ili drugim riječima pošto nismo primili korisnike.“⁴²⁰

U pogledu dopunskog rada najviše uspjeha imala je Gradska tapetarska radionica, zatim Ljevaonica, te Električni mlin. Ta su poduzeća premašila postavljene proizvodne planove. S druge strane, staklarska, pećarska i električna radionica nisu uspjele ispuniti osnovne proizvodne zadatke. Prema mišljenju partijskih tijela, u poduzećima koja nisu ispunila proizvodne planove „nije bilo dovoljno discipline u radu“. Pored toga, poduzeća nisu pravilno „vodila evidenciju nadzora nad izvršenjem planova koja bi omogućila koordinaciju rada između njih i operativno-administrativnog rukovodstva pod čijim su nadzorom djelovali“.⁴²¹

Povjereništvo za komunalne poslove osnovano je u lipnju 1948., a sastojalo se od Uprave za čistoću, uređenje i rekonstrukciju grada, Uprave za državne stambene zgrade i društvene ustanove, Uprave za poljoprivredu, Planskog sektora, Službe za evidenciju i administracije. Povjerenik za komunalne poslove imao je zadaću administrativno-operativnog upravljanja Građevinskim poduzećem, Pogrebnim poduzećem, Gradskim vodovodom i Poljoprivrednim imanjem.⁴²² Uprava za poljoprivredu nije uspjela osigurati 100%-tnu provedbu proizvodnih planova. Veliku prepreku organizaciji poljoprivredne djelatnosti, koja bi omogućila rad punim kapacitetima predstavljalo je kašnjenje u izgradnji pomoćnih gospodarskih zgrada. Zbog toga nije bilo moguće organizirati proizvodnju koja bi

⁴²⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 277.

⁴²¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 277.

⁴²² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 279.

rezultirala uspješnim uzgojem stoke, pčela i peradi. Jedini podsektor Poljoprivrednog imanja koji je uspio premašiti postavljeni proizvodni plan bilo je povrtlarstvo.⁴²³

Gradsko građevno poduzeće i Gradski vodovod imali su, u prvom polugodištu 1948., velikih problema s ispunjenjem proizvodnih ciljeva, ponajprije zbog nedostatka materijala i kašnjenja u isporuci sirovina. Ta poduzeća nisu vodila evidenciju ispunjavanja proizvodnih planova. Sukladno tome, Povjereništvo nije bilo u mogućnosti provoditi nadzor nad komunalnim poslovima i lokalnom privredom. Povjereništvo za komunalne poslove najviše je osjećalo nedostatak stručne i obrazovane radne snage, koja bi im omogućila rješavanje problema u cjelini i uspostavu uspješne komunikacije s poduzećima.⁴²⁴

Kao i Povjereništvo za komunalne poslove, Povjereništvo za lokalnu industriju i obrt osnovano je u lipnju 1948. godine. U organizacijskom smislu Povjereništvo se sastojalo od administrativnog sektora, pogonsko-tehničkog sektora, te planskog i obrtnog sektora. Zadatci Povjereništva bili su nadzor nad evidencijom ugovora, materijala, i provedbom planskih zadataka. Odmah nakon uspostavljanja toga Povjereništva prionulo se sređivanju zatečenih stanja unutar poduzeća, koja su pripadala njegovoj upravi i njihovom organizacijskom učvršćivanju. Da bi ispunilo te zadatke, Povjereništvo je organiziralo uvođenje planske evidencije proizvodnje i usluga unutar poduzeća. Zbog što uspješnijeg provođenja evidencije, poduzeća su, na inicijativu Povjereništva, izrađivala kalkulacije i vodili knjigovodstvene knjige i kartoteke. Izvještaje o ispunjenju ciljeva morali su dostavljati Povjereništvu na dnevnoj, tjednoj i mjesečnoj razini.⁴²⁵

Pod administrativno-operativnim rukovodstvom Povjereništva za lokalnu industriju i obrt nalazila su se sljedeća proizvodno-uslužna poduzeća: Karlovačka ljevaonica željeza i metala, Luna, industrija svjetiljaka i kovinske robe, Gradska pilana, Gradski mlin, Gradska štamparija, Gradska konfekcija rublja, Gradsko električno poduzeće, Mesarsko poduzeće Korana, Gradska staklarska radionica, Gradska tapetarska radionica, Gradska postolarska radionica, Gradska fino-mehanička i bravarska radionica te Gradska pećarska radionica. Uslužna radnja koja je potpadala pod ingerenciju toga Povjereništva bila je Gradska dimnjačarska radnja. Povjereništvo je, osim nadzora nad poslovanjem spomenutih poduzeća i radionica, kontroliralo i rad Gradske staklarske radionice, Gradske radionice za izradu cementne robe te Gradske soboslikarske radionice, koja se nalazila u sklopu Gradskog građevnog poduzeća. Osim Lune i Karlovačke ljevaonice koje su imale zajedničku upravu i financijsko poslovanje, ostala su poduzeća radila samostalno, imala zasebne uprave te

⁴²³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 280.

⁴²⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 280.

⁴²⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 281.

novčano poslovanje i knjigovodstvo.⁴²⁶ Ukupno gledajući, poduzeća su proizvodne planove republikanskog značaja ispunila s 53,70% uspješnosti. Razlog tako polovičnom ispunjenju ciljeva nalazi se u zakašnjenju isporuke materijala i sirovina, za koju je bilo zaduženo Ministarstvo komunalnih poslova NRH. Također, poduzeća su prilikom rada preveliki naglasak stavljala na zadovoljenje lokalnih potreba, dok su republikanski ciljevi ostajali zanemarivani. Dopunski plan svih poduzeća u prvom polugodištu 1948. ispunjen je s 80%-tnom uspješnošću.⁴²⁷

Povjereništvo za financije sastojalo se od četiri referade: za poreze, akumulaciju, proračun i računovodstvo te reviziju. Na čelu svake referade bio je stručni referent. Veliki uspjeh u prvoj polovici 1948. Povjereništvo za financije postiglo je u raspodjeli i naplati zemljoradničkog, i poreza na dohodak koji je obuhvaćao privatna zanimanja i imovinu. Takav uspjeh omogućio je pravovremeno prikupljanje podataka, na osnovu kojih se mogao ocijeniti dohodak svakog poreznog obveznika te dobru povezanost s masovnim organizacijama. Naplatno povjerenstvo, uspostavljeno isključivo u svrhu prikupljanja poreza na "terenu", naplatilo je 54% dugovnog poreza i 90% poreza na dohodak u prvoj polovici 1948. godine. Valja naglasiti da naplata nije uvijek išla onako kako su partijske vlasti planirale. S tim u vezi, zabilježeno je nekoliko slučajeva prisilne naplate poreza od zemljoradnika i seoskih trgovaca te gostioničara obuhvaćenih porezom na dohodak privatnih zanimanja i imovine.⁴²⁸ U 185 slučajeva obavljena je raspodjela poreza na nasljedstvo u ukupnom iznosu od 860.930,00 dinara. Jedan od glavnih nedostataka u radu Povjereništva bilo je neadekvatno provođenje statističke analize, za čiju izradu nije bilo stručno osposobljenog djelatnika. Nedostatak stručnog kadra bio je vidljiv i u radu referade za reviziju, koja nije uspijevala na vrijeme provoditi nadzor nad financijskim poslovanjem gradskih privrednih poduzeća.

Najveći opseg posla odrađivala je referada za akumulaciju, čiji je glavni zadatak bio ostvariti uvid u poslovanje saveznih, republikanskih i lokalnih privrednih poduzeća. Referada za akumulaciju obavljala je i pregled obrtnih poduzeća. Također, stvorila je novi sustav evidencije poreznih obveznika i kartoteka za praćenje ukupne uplate po godišnjim obračunima. Posao, koji je tražio najveći angažman i oduzimao najviše vremena, bio je pregled i revizija prema članku 10. Uputstva za izvršenje Uredbe poreza na promet

⁴²⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 281.

⁴²⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 282.

⁴²⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 284.

proizvoda kod poreznih obveznika. U prvoj polovici 1948. provedeno je ukupno 53 pregleda takve vrste.⁴²⁹

Početakom 1948. Povjereništvo za trgovinu i opskrbu pristupilo je pripremama za prijelaz potrošača na sustav osigurane opskrbe. U razdoblju od siječnja do polovice veljače iz sustava opskrbe tekstilom i hranom izuzeto je ukupno 4 000 potrošača. Oni su izuzeti iz sustava opskrbe zbog sposobnosti za rad i mogućnosti pronalaska radnog mjesta, odnosno uzdržavanja na temelju vlastitih prihoda. Donošenjem nove Uredbe o snabdijevanju, jedan od temeljnih zadataka bio je preuzimanje brige o opskrbi stanovništva zaposlenog u privredi, njihovih obitelji te bolesnih, nemoćnih i staraca. Tom naredbom predviđena je pravovremena isporuka prehrambenih proizvoda, koji će potrošačima omogućiti zadovoljenje osnovnih životnih potreba. Uz prehrambene proizvode, trebalo je osigurati i najnužnije tekstilne proizvode. Ispunjenje toga zadatka omogućilo bi da svaki potrošač tijekom godine dobije na korištenje jedan par cipela. U prvoj polovici travnja započelo se s isporukom mesa. Isporuka nije išla prema planu i zamislama partijskih tijela, ponajprije zbog problema s otkupom mesa i mesnih proizvoda od poljoprivrednika. Sustav vezanih cijena omogućio je uspjeh u pogledu nabave i dopreme mlijeka i mliječnih proizvoda. Naime, u razdoblju od siječnja do travnja prosječno je, do krajnjih potrošača na području Karlovca i okolice, dolazilo oko 500 litara mlijeka. Učinkovitijim provođenjem vezane trgovine, koja je omogućavala kupovinu industrijskih proizvoda po vezanim cijenama u zamjenu za poljoprivredne, nabava mlijeka u razdoblju od travnja do lipnja 1948. povećala se na oko 4 500 litara.⁴³⁰ Također, kontrahaža žitarica ispunjena je s 93% uspješnosti.

Tijekom prve polovice 1948. u potpunosti je likvidiran privatni sektor trgovačke i ugostiteljske struke. Nakon toga su na tržištu bile prisutne isključivo državne i zadružne trgovine i ugostiteljski objekti.⁴³¹ U cilju povećanja stručnog kadra, u području trgovine, organizirani su tečajevi za trgovačke pomoćnike, rukovodioce i mlađe knjigovođe. Također, u Opatiji je održan tečaj za konobare na kojem je prisustvovao veliki broj ugostitelja s područja Karlovca. Njime se željelo postići povećanje kvalitete pružene usluge u ugostiteljskim objektima.⁴³²

U rujnu 1948. GNO je donio odluku o osnivanju novog gradskog privrednog poduzeća pod nazivom Gradska finomehanička i bravarska radionica u Karlovcu. Novo poduzeće preuzelo je od Gradskog transportnog poduzeća osnovna sredstva, čija je

⁴²⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 285.

⁴³⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 285.

⁴³¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 285.

⁴³² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 285.

vrijednost bila 30.651,00 dinara i obrtna sredstva u iznosu od 5.924,50 dinara. Predmet poslovanja obuhvaćao je popravak bicikala, šivaćih i pisaćih strojeva te obavljanje bravarskih poslova.⁴³³

U listopadu 1948. Planska komisija u Karlovcu dobila je, izvanrednim saveznim kreditom novčana sredstva za obnovu i izgradnju materijalne infrastrukture na području GNO-a Karlovac. Ta su financijska sredstva trebala biti utrošena do kraja godine. Raspodjela izvanrednog saveznog kredita u Karlovcu prikazana je u Tablici 95.

Tablica 95. Prikaz raspodjele izvanrednog saveznog kredita za obnovu materijalne infrastrukture u Karlovcu, u razdoblju od listopada do prosinca 1948. godine (u dinarima)

Namjena novčanih sredstava	Iznos
Izgradnja dviju baraka za drva	50.000,00
Izgradnja ribnjaka	3.712.943,00
Dovršenje škole Dubovac	50.000,00
Izgradnja jedne stambene zgrade	3.000.000,00
Dovršenje uredske zgrade	600.000,00
Adaptacija i popravak oštećenih zgrada	500.000,00
Uređenje oštećenih objekata za tjelesnu kulturu	100.000,00
Uređenje mehaničke radionice	40.526,00
Popravak pećarske radionice	50.000,00
Dovršenje stambene zgrade iz 1947. godine	1.000.000,00
Sredstva namijenjena Gradskoj automehaničarskoj radionici	200.000,00
Sredstva namijenjena Gradskom transportnom poduzeću	193.000,00
Uređenje cesta	2.200.000,00
Ukupno	11.696.469,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 384.

⁴³³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 299.

GNO Karlovac je na redovnom zasjedanju, 4. studenoga 1948., donio rješenje o osnivanju Poduzeća za upravljanje stambenim zgradama u Karlovcu. Osnovna sredstva poduzeća sastojala su se od zgrada, gradilišta i vrtova koja su u zemljišno-knjižnim knjigama evidentirana kao „općenarodna imovina“. Na dan osnivanja njihova je vrijednost iznosila 49.586.000,00 dinara. Obrtna sredstva sastojala su se od gotovine u iznosu od 416.677,00 dinara. Djelatnost poduzeća obuhvaćala je upravljanje, održavanje i eksploataciju državnih zgrada, gradilišta i vrtova. Poduzeće je djelovalo pod administrativno-operativnim rukovodstvom IO GNO-a Karlovac.⁴³⁴

Na istoj sjednici doneseno je rješenje o osnivanju Gradskog poduzeća za promet voćem i povrćem. Njegova osnovna i obrtna sredstva sastojala su se od sitnog inventara i zaliha robe preuzetih od trgovina koje su, dotad, djelovale u okviru GRANAP-a.⁴³⁵

U prosincu 1948. GNO je donio dvije odluke koje vrijedi spomenuti. Prva odluka odnosi se na osnivanje Gradske tapetarske radionice. Ukupna vrijednost njezinih osnovnih i obrtnih sredstava bila je 328.317,87 dinara.⁴³⁶ Druga odluka vezana je uz promjenu imena gradskog poduzeća Poljoprivredno imanje GNO-a u Karlovcu. Rješenjem GNO-a od 23. prosinca 1948., taj je naziv promijenjen u Ekonomija, poljoprivredno poduzeće GNO-a u Karlovcu.⁴³⁷

11. Uspostava i rad Povjereništva za lokalnu industriju i obrt

Iako je u prethodnom poglavlju o reorganizaciji GNO-a djelomično opisana uspostava i nadležnosti Povjereništva za lokalnu industriju i obrt, u ovome ću poglavlju prikazati neke od rezultata koje su ostvarili. Do 15. svibnja 1948. glavnu ulogu u organizaciji lokalne privrede imali su Uprava odsjeka trgovine i opskrbe te Odsjek za komunalne poslove. Početkom lipnja Predsjedništvo vlade donijelo je rješenje kojim su reorganizirani NO-i i uspostavljena Povjereništva. Oni su po svojoj strukturi bili operativniji i funkcionalniji u upravljanju privredom. Njihovom uspostavom ukinute su Direkcije, čije je osoblje automatizmom potpalo pod ingerenciju Povjereništava.

Zadace Povjereništva, kao što je već navedeno, bili su planiranje i provođenje planova vezanih uz unapređenje lokalne privrede, osiguravanje sirovina i materijala neophodnih za

⁴³⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 306.

⁴³⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 307.

⁴³⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 315.

⁴³⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 315.

proizvodnju, distribucija gotove robe, usavršavanje proizvodnje, postavljanje normi i normativa, tehničko poboljšanje rada, iskorištavanje cjelokupnih kapaciteta proizvodnje, proizvodnja novih proizvoda i praćenje rezultata operativnom evidencijom te poboljšanje statističkog praćenja poslovanja.⁴³⁸

Ipak, jedan od najvažnijih zadataka Povjereništva za lokalnu industriju i obrt odnosio se na stavljanje privatnog obrta u funkciju unapređenja planske proizvodnje putem Opće obrtno-nabavno-prodajne zadruge obrtnika. Ona je uvodila norme u svakodnevno poslovanje obrtnika i poduzeća. Time je poticano nagrađivanje najučinkovitijih radnika. Pored uvođenja normi u proizvodnji, Povjereništvo je, u cilju postizanja što veće učinkovitosti, organiziralo svakodnevne nadzore nad radnom disciplinom radnika i poslodavaca.

Pod operativno-administrativnim rukovodstvom Povjereništva za lokalnu industriju i obrt nalazila su se 3 industrijsko-proizvodna poduzeća, 9 proizvodno-uslužnih poduzeća i radionica, 1 gradsko otkupno poduzeće te 4 obrtne radionice. Također, od Ministarstva industrije preuzeta su, 1. kolovoza 1948., 2 republikanska industrijska poduzeća. Od poduzeća osnovanih u 1948. najveći obujam proizvodnje ostvarivala je Gradska pilana. Unutar pilane je, krajem godine, izgrađen novi kolosijek koji je istovremeno služio potrebama lokalnih industrijskih poduzeća. Izgradnjom kolosijeka postignuta su značajna smanjenja troškova proizvodnje. S druge strane, rasterećeni su vozni parkovi poduzeća koja su bila u mogućnosti koristiti kolosijeke Gradske pilane za svoje svakodnevne potrebe i ostvarena mogućnost preorijentacije radne snage na druge vrste poslova.

Proizvodno-uslužne radionice, osnovane većinom u 1948., ulaganjem investicijskih sredstava postigli su visok stupanj mehanizacije. Tijekom te godine ukupno je utrošeno 3.000.000,00 dinara za investicijske radove.

Povjereništvo je provodilo i nacionalizaciju poduzeća. S tim u vezi, navest ću primjer Štamparije Božičević i Hauptfeld, koja je zbog „pravilnijeg iskorištenja strojeva i bolje mehanizacije rada“ predana na upravljanje štampariji Ognjen Prica. Također, nakon nacionalizacije tekstilno poduzeće Mirko Kozina pripojeno je Karlovačkoj pletionici.⁴³⁹

Pod upravom Povjereništva važnu su ulogu imale proizvodno-uslužne zadruge. Povjereništvo je svojim radom trebalo omogućiti organizacijsko učvršćivanje zadruga. One

⁴³⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 374.

⁴³⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 375.

su većim dijelom bile uključene u ostvarivanje republikanskih planova. U unapređenju proizvodnje najveći napredak pokazale su zadruge Budućnost i Sloga.⁴⁴⁰

Tijekom 1948. znatno je proširen djelokrug obrtništva. Prema dostupnim podacima, na području Karlovca, u toj je godini bilo ukupno 455 registriranih obrtnika. Oni su bili podijeljeni u 52 različite obrtničke struke. Bez obzira na proširenje obrtništva, rad obrtnika bio je ograničen zbog nedostatka sirovina i materijala. Usto, „rad pojedinih obrtnika imao je spekulativni karakter sa svrhom ostvarivanja nezakonite zarade“. Takav način rada „posebno je bio vidljiv kod obrtnika metalske struke“.

Vodeće osobe zadužene za uspješan rad obrtništva bile su okupljene u organizaciji Obrtni zbor. Oni nisu pokazali dovoljno inicijative koja bi omogućila ravnopravan položaj svih obrtnika na tržištu. Partijske su vlasti samo pojedinim obrtnicima davale proizvodne zadatke i podršku za njihovo ostvarivanje. Većina obrtnika je u tom procesu bila zanemarivana. Od obrtnika koji su imali financijsku i logističku potporu komunističkih vlasti, u cilju ispunjenja proizvodnih zadataka, navest ću primjer sektora remenarstva, u kojem su planovi provedeni s 100%-tnom uspješnošću.⁴⁴¹

Proizvodni zadatci lokalnih privrednih poduzeća bili su podijeljeni prema republikanskim i dopunskim planovima. Republikanski plan bio je obuhvaćen općedržavnim, dok je dopunski služio samo za zadovoljenje lokalnih potreba. Zbog nepoznavanja potrebnih proizvodnih kapaciteta i slabe statističke evidencije, planiranje proizvodnih planova bilo je postavljeno na nerealnim osnovama. Pored toga, poduzeća na području Karlovca nisu imala znanja i iskustva za provedbu metodologije planiranja. Osnova planiranja karlovačkih poduzeća bila je u podjeli planova prema vremenskim razdobljima. Isključivo usmjeravanje na vremensku periodizaciju proizvodnih planova dovelo je do zanemarivanja zajedničkog planiranja rukovodstva poduzeća s radnim kolektivima. Pomanjkanje stručno-knjigovodstvenih kadrova uzrok je zaostajanja poduzeća u upravljačkom smislu. Nadalje, velika prepreka ispunjenju proizvodnih ciljeva poduzeća bilo je kašnjenje u isporuci materijala i sirovina iz državnih izvora. Ti su problemi ponajprije bili vidljivi kod poduzeća Korana i Gradskog električnog poduzeća. S druge strane, kao najuspješniji kolektiv navedeni su radnici Karlovačke pletionice i konfekcije rublja. Oni su proizvodni plan u cijelosti ispunili zaključno s 29. prosinca 1948. godine. Pored uspješne provedbe proizvodnih ciljeva, to je poduzeće pokazalo znatan napredak u radnoj disciplini,

⁴⁴⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 376.

⁴⁴¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 376.

uzdizanju stručnih kadrova i radu sindikata.⁴⁴² U nastavku teksta ću, na temelju dostupne dokumentacije, prikazati rad i rezultate Povjereništva za komunalne poslove, odnosno poduzeća koja su bila pod njegovom ingerencijom.

Povjereništvo za komunalne poslove je imalo zadaću vođenja neposredne brige o radnom čovjeku, odnosno njegovim željama i potrebama. U ispunjenju tih ciljeva Povjereništvo nije imalo samo ekonomski, nego i politički karakter. Prema analizama partijskih vlasti, najznačajniji pokazatelj povećanja ekonomske moći stanovništva FNRJ jest povećanje proračunskih prihoda u 1949., u odnosu na 1948. godinu. To je povećanje iznosilo 22.721.000,00 dinara.⁴⁴³ Raščlamba rezultata uspješnosti pojedinih poduzeća obuhvaćenih Povjereništvom za komunalne poslove, u 1948. pokazuje neujednačene vrijednosti. Opskrba pitkom vodom bio je glavni zadatak Gradskog vodovoda. Taj plan je proveden s 109%-tnom uspješnošću, a provedba vodoinstalaterskih radova ostvarena je s 117%.⁴⁴⁴

Poduzeće koje se pokazalo neuspješnim u ispunjenju postavljenih proizvodnih planova jest Gradsko poduzeće Čistoća. Ono je plan pružanja usluga čistoće ostvarilo s 79%, a proizvodnje kamena s 75%. Uzrok neispunjenja zadataka „ležao“ je u nedostatku stručne radne snage i slabe mehanizacije.⁴⁴⁵

Poljoprivredno poduzeće Ekonomija ostvarilo je proizvodni plan s 70%-tnom uspješnošću. Nekoliko je razloga koji su doveli do takvih rezultata. Primjerice, prilikom uspostavljanja poduzeća, ono je u vlasništvo dobilo 750 jutara zemlje koja je dotad bila pod upravom Agrarnog fonda. Ta je zemlja većim dijelom bila neobrađena. Zbog toga sjetva nije dala onakve rezultate kakvi su bili projicirani. Loša sjetva bila je rezultat i nepovoljnih vremenskih prilika koje su vladale u ljeto 1948. godine. Također, nedostatak stajskog gnojiva koji je trebao biti dostavljen iz državnih izvora, kao i pomanjkanje radne snage za sjetvu, doveli su do pada učinkovitosti.⁴⁴⁶

Gradsko građevno poduzeće ispunilo je godišnji plan s 97,40%. Osim angažiranosti na investicijskim radovima, sufinanciranim od GNO-a Karlovac, poduzeće je djelovalo i na ostvarenjima planova od republičkog i saveznog značaja. Ovakva rastrganost djelatnosti i stavljanje naglaska na realizaciju republičkih i saveznih zadataka rezultirala je podbacivanjem u ispunjenju planova na lokalnoj razini.

⁴⁴² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 377.

⁴⁴³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 384.

⁴⁴⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 384.

⁴⁴⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 384.

⁴⁴⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 384.

U sklopu Povjereništva za komunalne poslove djelovala je i Gradska vrtlarija. Ona jedina nije imala postavljeni proizvodni cilj u 1948. godini. Analizom statističkih podataka utvrđeno je da je Gradska vrtlarija u toj godini proizvela 96 288 komada raznovrsnog cvijeća. Za uređenje gradskih parkova utrošeno je ukupno 67 640 radnih sati. S obzirom na veliki broj gradskih parkova, najveći nedostatak vrtlarije bio je nemogućnost pokretanja vlastitog rasadnika, koji bi sadnicama i ukrasnim biljem udovoljavao potrebama proizvodnje.

U cilju što uspješnije opskrbe lokalnog tržišta zelenim povrćem pristupilo se provedbi projekta izgradnje novog povrtnjaka na Korani. Povrtnjak je bio pod upravom gradskog poljoprivrednog poduzeća Ekonomija. Njegova ukupna veličina iznosila je 63 jutara zemlje. Ta je zemlja bila osigurana otkupom malih poljoprivrednih gazdinstava. Jedan manji dio odnosio se na zemlju koja je eksproprijacijom prešla iz privatnog u državno vlasništvo.

12. Likvidacija pripomoćnih i štedno-kreditnih zadruga

Dana 23. travnja 1948. Likvidacioni odbor Komisije za zadruge obavijestio je IO GNO Karlovac o dopisu primljenom od Kotarskog zadružnog poslovnog saveza (KZPS) u Karlovcu. U dopisu se, zbog neusklađenosti s pravilima Osnovnog zakona o zadrugama, tražila likvidacija Karlovačke pomoćnice, pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu. S obzirom da su članovi te zadruge istodobno bili i članovi Radničko-namještenečke zadruge u Karlovcu, dopis je sadržavao prijedlog da se na temelju članka 31. Uredbe o načinu osnivanja zadruga, o pravilima zadruga i o upisu zadruga u zadružni registar, poslovanje Karlovačke pomoćnice prebaci u nadležnost Radničko-namještenečke zadruge u Karlovcu.⁴⁴⁷ Rješenjem Komunalnog odsjeka GNO-a Karlovac od 14. svibnja 1948., za likvidatore Karlovačke pomoćnice postavljeni su Stevo Jelić, tajnik Radničko-namještenečke zadruge s.o.j., Ivica Kovačević, službenik GNO-a i Slaviša Košćević, sudac Okružnog suda u Karlovcu. Imenovani likvidatori 26. svibnja 1948. u prostorijama zadruge obavili su primopredaju imovine i inventara u korist Radničko-namještenečke zadruge. U trenutku primopredaje Karlovačka pomoćnica u svome vlasništvu nije posjedovala nikakve nekretnine. Što se tiče financija, zadruga je posjedovala gotovinu uloženu dvjema uložnim knjižicama u Gradskoj štedionici. Taj je iznos bio u visini od 3.114,20 dinara, a označavao je ukupni višak ostvaren u poslovnoj 1947. godini. Također, zadruga je imala kredit u visini od 20.000,00 dinara.⁴⁴⁸ U

⁴⁴⁷ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

⁴⁴⁸ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Tablicama 96. i 97. prikazano je stanje bilance i računa dobiti i gubitka Karlovačke pomoćnice, zaključno s 30. lipnja 1948. godine.

Tablica 96. Stanje bilance Karlovačke pomoćnice zaključno s 30. lipnja 1948. godine (u dinarima)

Bilanca Karlovačke pomoćnice			
Aktiva		Pasiva	
Gotovina u blagajni	17.639,41	Štedni udio	989.130,64
Dužnici	976.904,40	Vjerovnici	21.052,17
Uložak u Gradskoj štedionici	64.757,30	Prijelazne kamate	9.057,10
Obveznice	1.588,80	Zadružni udjeli članova	6.871,34
Zadružni udjeli saveza	200,00	Rezervni fond	6.598,00
-	-	Zaklada za pokriće troškova poslovanja	2.678,51
-	-	Zaklada za pokriće izgradnje zadružnog doma	1.180,67
-	-	Razlika u vezi zamjene novca	462,08
-	-	Poslovni višak	24.059,40
Ukupno	1.061.089,91	Ukupno	1.061.089,91

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Tablica 97. Račun dobitka i gubitka Karlovačke pomoćnice zaključno s 30. lipnja 1948. godine (u dinarima)

Račun dobiti i gubitka Karlovačke pomoćnice			
Dobitak		Gubitak	
Kamate na štednju	3.692,60	Kamate na štednju	28.819,00

		primanja	
Nagrade namještenicima	10.850,00	Najamnina od Ribarske zadruge	900,00
Najamnina i troškovi rasvjete i čišćenja	1.128,00	Upisnina	11.310,00
Poštarina	204,00	Razno	570,00
Razno	1.665,00	-	-
Poslovni višak	24.059,40	-	-
Ukupno	41.599,00	Ukupno	41.599,00

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Likvidacija Karlovačke pomoćnice i prijelaz njezine cjelokupne imovine u vlasništvo Radničko-namješteničke zadruge u Karlovcu dovršena je rješenjem Likvidacionog odbora Komisije za zadruge od 4. rujna 1948. godine.

Inicijativom Glavnog zadružnog saveza NRH pokrenut je postupak likvidacije Pomoćnice kućevlasnika, štedne zadruge s.o.j. u Karlovcu. Kao glavni razlog navodilo se kršenje propisa iz članka 5. Osnovnog zakona o zadrugama. Naime, prema tumačenju nadležnih partijskih tijela, zadruga nije bila vezana isključivo za vlasnike kuća, nego je u svoje članstvo primala zadrugare „bez obzira na stalež“. Ako se uzme u obzir slab promet robama i uslugama te činjenica da Pomoćnica kućevlasnika nije posjedovala nikakve nekretnine, može se zaključiti da nije postojala ekonomska opravdanost za njezinu likvidaciju, ponajprije sa stajališta troškova njezine provedbe.

Ipak, rješenje o likvidaciji zadruge donio je IO GNO Karlovac na svojim zasjedanjima 6. i 7. rujna 1947. godine. Rješenjem se odbijala molba zadruge za upis u zadružni registar zbog toga što prema članku 5. Osnovnog zakona o zadrugama nije postojala mogućnost upisa u zadružni registar kućevlasničkih kreditnih zadruge. Nadalje je, u smislu propisa članka 45. istoga Zakona, određena likvidacija Pomoćnice kućevlasnika, štedne zadruge s.o.j. Likvidatorima su imenovani: Marko Ružić, namještenik Zadružnog centra, Slaviša Košćević, sudac Okružnog suda i Adalbert Hoppe, voditelj računovodstva poduzeća Juta.⁴⁴⁹ U

⁴⁴⁹ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 26, br. 17408/47.

Tablicama 98. i 99. prikazana je bilanca i račun dobiti i gubitka Pomoćnice kućevlasnika zaključno s 31. prosinca 1947. godine.

Tablica 98. Bilanca Pomoćnice kućevlasnika zaključno s 31. prosinca 1947. godine (u dinarima)

Bilanca Pomoćnice kućevlasnika			
Aktiva		Pasiva	
Blagajna na uložnici u Gradskoj štedionici br. 5 376	8.705,00	Štednje vjerovnika	10.545,78
Dužnici/ zajmovi	4.699,00	Poslovni udjeli	1.106,65
Udjeli kod Saveza	400,00	Račun razlike po kolima likvidacije	397,22
Inventar	25.890,37	Pričuvna zaklada	36.115,35
Dubioze	5.000,00	-	-
Poslovni gubitak	3.103,13	-	-
Ukupno	48.165,00	Ukupno	48.165,00

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 26.

Tablica 99. Račun dobiti i gubitka Pomoćnice kućevlasnika zaključno s 31. prosinca 1947. godine (u dinarima)

Račun dobiti i gubitka Pomoćnice kućevlasnika			
Dobitak		Gubitak	
Kamate	401,50	Upravni troškovi	448,00
Troškovi zaključka i knjižica	180,00	Otpisi	3.236,63
Poslovni gubitak	3.103,13	-	-
Ukupno	3.684,63	Ukupno	3.684,63

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 26.

U međuvremenu, iz dokumenta Likvidacionog odbora od 14. veljače 1948., vidljivo da je da su prethodno spomenuti likvidatori 27. studenoga 1947. od Upravnog odbora Pomoćnice kućevlasnika preuzeli ukupnu imovinu, inventar, poslovne knjige i arhivu te o preuzimanju sastavili zapisnik. Poslovne knjige i arhiva predani su na čuvanje Stanku Renduliću, odvjetniku iz Karlovca koji je bio član Upravnog odbora Pomoćnice kućevlasnika, a u čijoj su se kući nalazile prostorije ove zadruge. Likvidacioni odbor Komisije za zadruge pri predsjedništvu Vlade NRH odobrio je 29. srpnja 1948. prodaju inventara Pomoćnice kućevlasnika. Najznačajniji kupci inventara Pomoćnice kućevlasnika i utrošeni iznosi prikazani su u Tablici 100.

Tablica 100. Najznačajniji kupci inventara Pomoćnice kućevlasnika i utrošeni iznosi (u dinarima)

Kupci inventara Pomoćnice kućevlasnika	Iznos
Mjesno sindikalno vijeće	29.495,00
Uprava Gradske ljekarne	600,00
Radničko-namještentička zadruga u Karlovcu	10.000,00
Stanko Rendulić	300,00
Ukupno	40.395,00

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 26.

U Tablici 101. prikazano je financijsko stanje imovine i inventara nakon provedene rasprodaje.

Tablica 101. Financijsko stanje imovine i inventara Pomoćnice kućevlasnika nakon provedene rasprodaje inventara (u dinarima)

Aktiva		Pasiva	
Gotovina u blagajni	2.330,00	Štednje vjerovnika	12.467,00
Tekući račun u Gradskoj štedionici	48.085,00	Poslovni udjeli članova zadruga	1.107,00
Stol i tri stolca kod	1.400,00	-	-

Crvenog križa			
Stojeći pult	800,00	-	-
Ukupno	52.615,00	Ukupno	13.574,00

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 26.

Imovina prikazana u Tablici 101. je odlukom Likvidacionog odbora od 18. prosinca 1948. predana na upravljanje KZPS-u.⁴⁵⁰

IO GNO Karlovac donio je 31. siječnja 1948. rješenje o likvidaciji Srpske privredne zadruge za štednju i kredit s.o.j. u Karlovcu. Rješenjem GNO-a Karlovac od 9. ožujka 1948., likvidatorima su imenovani: Marko Ružić, Slaviša Košćević i Mihailo Popović. Potonji je bio službenik Gradskog ugostiteljskog poduzeća u Karlovcu.⁴⁵¹ U zapisniku sastanka Likvidacione komisije od 21. travnja 1948. pronalazimo podatak da je Srpska privredna zadruga za štednju i kredit s.o.j. službeno prestala s radom 18. travnja 1941., a da je posljednja analiza bilance zadruge napravljena 10. travnja 1941. godine. Iz toga zapisnika doznaje se da su Upravni i Nadzorni odbor zadruge 26. prosinca 1947. donijeli odluku o njezinoj likvidaciji, zato što „nisu postojali uvjeti za nastavak poslovanja“.⁴⁵² U Tablicama 102., 103. i 104. prikazani su stanje aktive i pasive, prihoda i rashoda te plasiranih uloga po štednim knjižicama zadruge zaključno s 10. travnja 1941. godine.

Tablica 102. Stanje aktive i pasive Srpske privredne zadruge za štednju i kredit s.o.j. zaključno s 10. travnja 1941. godine (u dinarima)

Aktiva		Pasiva	
Blagajna	600,00	Poslovni udjeli	3.480,00
Dužnici	166.683,05	Redovna tjedna štednja	137.744,20
-	-	Ulagači	18.975,00
-	-	Tekući računi	651,30
-	-	Poslovni višak	6.432,55
Ukupno	167.283,05	Ukupno	167.283,05

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

⁴⁵⁰ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 26, br. 1893/48.

⁴⁵¹ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29, br. 1043/48.

⁴⁵² HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Tablica 103. Stanje prihoda i rashoda Srpske privredne zadruge za štednju i kredit s.o.j. zaključno s 10. travnja 1941. godine (u dinarima)

Prihodi		Rashodi	
Prijenos viška iz 1940. godine	2.422,00	Upravni troškovi	2.119,45
Upisnina	290,00	Poslovni višak	6.432,55
Upisni ulog	985,00	-	-
Kamata od zajmova	4.824,00	-	-
Razni prihodi	31,00	-	-
Ukupno	8.552,00	Ukupno	8.552,00

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Tablica 104. Stanje plasiranih uloga Srpske privredne zadruge za štednju i kredit s.o.j. po uložnim knjižicama zaključno s 10. travnja 1941. godine (u dinarima)

Primatelji plasiranih uloga	Iznos
Srpsko pjevačko društvo u Karlovcu	12,75
Dorđe Puđa	411,25
Srpska privredna omladina u Karlovcu	3.706,00
Vjersko-dobrotvorno društvo u Karlovcu	19,00
Škola svetog Save u Karlovcu	68,25
Dobrotvorna zadruga Srpkinja u Karlovcu	330,00
Sofija Sadžak	1.192,00
Društvo svetog Save u Karlovcu	13.235,75
Trgovačka i zanatlijska zadruga s.o.j. u Karlovcu	651,30
Ukupno	19.626,30

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Likvidacioni odbor Komisije za zadruge pri predsjedništvu Vlade NRH primio je 23. lipnja 1948. izvještaj s podacima iz prethodnih tablica. Na temelju tih podataka 7. srpnja 1948. donesena je odluka o obustavi likvidacije Srpske privredne zadruge za štednju i kredit

s.o.j. i njezinom brisanju iz privremenog zadružnog registra.⁴⁵³ Konačno, brisanje zadruga iz zadružnog registra, proveo je GNO Karlovac 28. veljače 1949. godine.⁴⁵⁴

Likvidacija Štedne i pripomoćne zadruga Banijanske s.o.j. u Karlovcu započela je 21. svibnja 1948. dopisom KZPS-a u Karlovcu Likvidacionom odboru Komisije za zadruga. U njemu se navodi da „zadruga nije do danas uskladila svoja pravila s Osnovnim zakonom o zadrugama, da zadruga ne odgovara svojoj svrsi i da bi trebalo zadrugu staviti u likvidaciju“.⁴⁵⁵ Likvidacija je određena rješenjem Povjereništva za komunalne poslove GNO-a Karlovac od 7. srpnja 1948. godine. Preuzimanje zadruga od Likvidacione komisije provedeno je 7. kolovoza iste godine. Tada je utvrđeno da je Štedna i pripomoćna zadruga Banijanska s.o.j. bila vlasnica jedne nekretnine. Prilikom pregleda u blagajni je pronađeno gotovine u iznosu od 1.515,28 dinara. Osim toga, Likvidaciona komisija je preuzela i ulagačku knjižicu pod brojem 5 786 otvorenu u Gradskoj štedionici u Karlovcu. Ona je pokazivala saldo u korist zadruga u iznosu od 22.505,00 dinara.

Štedna i pripomoćna zadruga Banijanska s.o.j. imala je ukupno 480 zadrugara, a najveći dio njezine poslovne suradnje odvijao se sa seljacima-zemljoradnicima.⁴⁵⁶

Dana 2. rujna 1948. Likvidacioni odbor Komisije za zadruga donio je rješenje, na temelju kojega se preuzeta imovina Štedne i pripomoćne zadruga Banijanske s.o.j., predala na upravljanje Seljačkoj nabavlačko-potrošačkoj zadruzi s.o.j. na Baniji.⁴⁵⁷ Na temelju toga rješenja, primopredaja imovine, inventara, poslovnih knjiga i arhive izvršena je 14. rujna 1948. godine.⁴⁵⁸ Rješenjem Povjereništva komunalnih poslova GNO-a Karlovac od 25. prosinca 1948. provedeno je brisanje Štedne i pripomoćne zadruga Banijanske s.o.j. iz zadružnog registra.⁴⁵⁹

Odsjek poljoprivrede GNO-a Karlovac donio je 9. ožujka 1948. rješenje o likvidaciji Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruga s.o.j. u Karlovcu.⁴⁶⁰ Ta zadruga nije posjedovala nikakve nekretnine, niti je imala vlastite prostorije i namještaj. Prema zapisniku o preuzimanju imovine, inventara i poslovnih knjiga zadruga od Likvidacione komisije, koji je sastavljen 21. travnja 1948., Trgovačka i zanatlijska nabavna zadruga s.o.j. radila je do 31. prosinca 1941. godine. Zaključno s tim datumom napravljen je posljednji izvještaj o stanju

⁴⁵³ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29, br. 1129/48.

⁴⁵⁴ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29, br. 710/49.

⁴⁵⁵ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29, br. 855/48.

⁴⁵⁶ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

⁴⁵⁷ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

⁴⁵⁸ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

⁴⁵⁹ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29, br. 33349/48.

⁴⁶⁰ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29, br. 1042/48.

bilance, prihoda i rashoda te popis potraživanja po tekućim računima. Te su stavke prikazane u Tablicama 105., 106. i 107.

Tablica 105. Prikaz stanja bilance Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruge s.o.j. zaključno s 31. prosinca 1941. godine (u dinarima)

Bilanca Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruge s.o.j. u Karlovcu			
Aktiva		Pasiva	
Blagajna	7.511,70	Poslovni udjeli	9.000,00
Tekući računi	1.556,40	Poslovni višak	68,10
Ukupno	9.068,10	Ukupno	9.068,10

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Tablica 106. Prikaz stanja računa prihoda i rashoda Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruge s.o.j. zaključno s 31. prosinca 1941. godine (u dinarima)

Račun prihoda i rashoda Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruge s.o.j. u Karlovcu			
Prihodi		Rashodi	
Razne zarade	9.323,85	Upravni troškovi	9.255,75
-	-	Poslovni višak	68,10
Ukupno	9.323,85	Ukupno	9.323,85

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Tablica 107. Popis potraživanja Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruge s.o.j. po tekućim računima zaključno s 31. prosinca 1941. godine (u dinarima)

Popis potraživanja Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruge s.o.j. u Karlovcu po tekućim računima	
Potraživanje	Iznos
Gradska štedionica u Karlovcu	305,10
Nabavljačka zadruga državnih službenika u Karlovcu	100,00

Savez zanatlijskih zadruga u Karlovcu	500,00
Srpska privredna zadruga u Karlovcu	651,30
Ukupno	1.556,40

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

Prema dopisu koji je Likvidaciona komisija u Karlovcu poslala Likvidacionom odboru Komisije za zadruge 24. svibnja 1948., vidljivo je da je Trgovačka i zanatlijska nabavna zadruga s.o.j. imala ukupno 24 zadrugara te da je na posljednjoj izvanrednoj skupštini zadruge bilo prisutno svega 5 zadrugara. U tome je dopisu dostupan podatak da je Likvidacioni odbor sastavio bilancu, na temelju koje je utvrđeno da je zadruga do 24. svibnja 1948. imala poslovni višak u iznosu od 63,47 dinara. Taj se iznos odnosio na gotovinu uloženu kod Srpske privredne zadruge za štednju i kredit s.o.j. u Karlovcu. Isto tako, u bilanci je navedeno da su ukupna potraživanja zadrugara na temelju zadružnih udjela iznosila 63,00 dinara. Zadruga nije imala nikakvih mjenica, hipotekarnih dužnika i vrijednosnih papira. S obzirom na takvo stanje, na kraju dopisa savjetuje se da „se odredi brisanje zadruge uslijed pomanjkanja imovine te, jer zadruga nije uskladila svoje poslovanje i pravila s osnovnim zakonom o zadrugarstvu“.⁴⁶¹ Brisanje Trgovačke i zanatlijske nabavne zadruge s.o.j. iz zadružnog registra provedeno je 28. veljače 1949., na temelju rješenja Povjereništva za komunalne poslove GNO-a Karlovac.⁴⁶²

Za Građansku pomoćnicu, štednu pripomoćnu zadrugu s.o.j. u Karlovcu prikupljeni su materijali na temelju kojih je moguće utvrditi točan početak njezinog rada. Naime, prema knjižici s pravilima o usklađivanju s Osnovnim zakonom o zadrugama, Građanska pomoćnica, štedna pripomoćna zadruga s.o.j., osnovana je 1937. godine. Prema zapisniku s XV. redovne godišnje skupštine od 16. veljače 1947., zadruga je aktivno radila sve do siječnja 1945. godine. Tada, zbog nedostatka poslovnih prostorija i radne snage, prestaje s radom. Ponovno se aktivirala 3. travnja 1946. godine.⁴⁶³ U spomenutom zapisniku je nastavak rada zadruge opisan na sljedeći način:

„Kad je pomoćnica u travnju 1946. ponovo odpočela s radom, trebalo je na novo okupiti staro članstvo i organizirati pristupanje novih članova. U tu svrhu razaslale su svim bivšim članovima-štedišama i ulagačima naročite pozive za nastavak štednih uloga i otplata

⁴⁶¹ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29.

⁴⁶² HR-HDA-1163-KZZ, kut. 29, br. 7-09/49.

⁴⁶³ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

zajmova ali je tom prilikom ustanovljeno da je veliki broj našeg članstva u posljednjoj 1945. godini umro, nestao ili odselio iz Karlovca. Od ostalih članova koji su se vratili u pomoćnicu ili novo pristupili, mnogi su u toku 1946. godine smanjili svoje prvobitne štedne udjele uslijed osiromašenja ili umanjene zarade, a neki uopće nisu bili u stanju udovoljavati svojim štednim obavezama. Potražnja za zajmovima bila je velika, ali pomoćnica na žalost nije mogla udovoljiti svim molbama naročito u početku svoga rada, jer nije imala raspoloživih novčanih sredstava. Da bi se poslovanje pomoćnice podiglo na predratni stepen, potrebno je da se svaki član i štediša točno i na vrijeme pridržava preuzetih štednih obaveza i da svaki privrede pomoćnici bar još po jednog člana-štedišu.“⁴⁶⁴

Krajem 1946. zadruga je imala ukupno 235 članova-štediša, što je za 125 članova-štediša manje u odnosu na 1945. godinu. Bez obzira na popriličnu štednju u izdatcima, zadruga zbog velikog pada u članstvu nije uspijevala ostvarivati uspješne poslovne rezultate. Tome u prilog navodim podatak da je zadruga 1946. godinu završila s gubitkom od 4.593,64 dinara.⁴⁶⁵ U nastavku rada tabelarno ću prikazati blagajnički izvještaj, bilancu te račun dobiti i gubitka zadruge u 1946. godini.

Tablica 108. Blagajnički izvještaj Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u 1946. godini (u dinarima)

Blagajnički izvještaj Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu	
Stavke blagajničkog izvještaja	Iznos
Stanje u blagajni početkom godine	1.351,00
Količina novca uplaćena u blagajnu tijekom godine	159.199,50
Količina novca uplaćena u blagajnu putem čekovnog računa Poštanske štedionice	480,00
Količina novca isplaćena iz blagajne tijekom godine	155.326,00
Količina novca u blagajni na kraju godine	5.704,50
Količina novca na tekućem računu u	3.667,60

⁴⁶⁴ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

⁴⁶⁵ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Zemaljskoj banci NRH	
Količina novca na tekućem računu u Gradskoj štedionici	40.150,00
Sveukupni računski promet blagajne tijekom godine	315.006,00
Ukupno	680.884,60

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Tablica 109. Bilanca Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u 1946. godini (u dinarima)

Bilanca Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu			
Aktiva		Pasiva	
Gotovina u blagajni	5.704,50	Obvezna štednja	116.084,00
Zemaljska banka za Hrvatsku	3.667,60	Članski udjeli	1.623,24
Gradska štedionica u Karlovcu	40.150,00	Ulozi na uložne knjižice	1.567,00
Članski udjel u Savezu zanatskih zadruga	200,00	Ostali vjerovnici	2.445,00
Predujmovi	66.310,00	Isplativi udjeli	44,00
Inventar	10.165,50	Rezerva za kamate iz ranijih razdoblja	599,00
Ratna šteta	93.000,00	Rezervni fond	7.501,00
Poslovni gubitak	4.593,64	Fond za dubioze	928,00
-	-	Rezerva za ratnu štetu	93.000,00
Ukupno	223.791,24	Ukupno	223.791,24

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Tablica 110. Račun dobiti i gubitka Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u 1946. godini (u dinarima)

Račun dobiti i gubitka Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu			
Dobitak		Gubitak	
Kamate prenesene u 1946. godinu	5.551,50	Plaće namještenika	9.000,00
Upisnina prenesena u 1946. godinu	5.361,50	Upravni troškovi	5.377,00
Poslovni gubitak u 1946. godini	4.593,64	10% otpisa inventara	1.129,50
Ukupno	15.506,64	Ukupno	15.506,50

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

GNO Karlovac je 14. rujna 1948. donio odluku o likvidaciji Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j.⁴⁶⁶ Prema mišljenju KZPS-a, glavni razlog likvidacije bio je „mješoviti karakter zadruge“, što je bilo u suprotnosti sa zakonskim odredbama Osnovnog zakona o zadrugama.⁴⁶⁷ Tome u prilog govori i podatak o prijedlogu podnesenom Glavnoj skupštini zadruge 26. listopada 1947., na temelju kojega se tražila promjena postojećeg imena u Obrtničko-radničko-kreditnu zadrugu s.o.j.⁴⁶⁸ Primopredaja imovine i inventara likvidatorima provedena je 18. listopada 1948. godine. U prilogu zapisnika o primopredaji pronađeni su statistički podatci o bilancama i računima dobiti i gubitka zadruge, koji su obuhvaćali 1947. i prvu polovicu 1948. godine. Ti su podatci prikazani u Tablicama 111., 112., 113. i 114.

Tablica 111. Bilanca Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u 1947. godini (u dinarima)

Bilanca Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu

⁴⁶⁶ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30, br. 27801/48.

⁴⁶⁷ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30, br. 1370/48.

⁴⁶⁸ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Aktiva		Pasiva	
Gotovina u blagajni	3.377,00	Obvezna štednja	251.718,50
Računi u Narodnoj banci	14.733,50	Članski poslovni udjeli	1.917,00
Članski udjel u Savezu	200,00	Ulozi na uložnim knjižicama	1.614,00
Zajmovi	242.899,00	Ostali vjerovnici	2.693,50
Inventar	7.060,00	Isplativi udjeli	282,00
Ratna šteta	93.000,00	Kamate	4.183,50
-	-	Rezervni fond	4.933,00
-	-	Fond za dubioze	928,00
-	-	Rezerva za ratnu štetu	93.000,00
Ukupno	361.269,50	Ukupno	361.269,50

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Tablica 112. Račun dobiti i gubitka Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u 1947. godini (u dinarima)

Račun dobiti i gubitka Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu			
Dobitak		Gubitak	
Kamate prenesene u 1947. godinu	11.943,50	Plaće namještenika	6.000,00
Upisnina prenesena u 1947. godinu	3.148,00	Upravni troškovi	4.094,50
-	-	Kamate	3.631,50
-	-	10% otpisa inventara	1.365,50
Ukupno	15.091,50	Ukupno	15.091,50

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Tablica 113. Bilanca Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u prvoj polovici 1948. godine (u dinarima)

Bilanca Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu			
Aktiva		Pasiva	
Gotovina u blagajni	842,50	Obvezna štednja	235.081,50
Gotovina u Gradskoj štedionici	100,00	Članski udjeli zadrugara	2.317,00
Članski udjel u Savezu zanatskih zadruga	200,00	Ulozi na uložne knjižice	49.242,00
Zajmovi i predujmovi	307.878,00	Ostali vjerovnici	4.413,00
Inventar	4.760,00	Isplativi udjeli	282,00
Ratna šteta	93.000,00	Kamate	1.161,00
-	-	Rezervni fond	4.933,00
-	-	Fond za dubioze	921,00
-	-	Ratna šteta	93.000,00
-	-	Čista dobit	15.430,00
Ukupno	406.780,50	Ukupno	406.780,50

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Tablica 114. Račun dobiti i gubitka Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u prvoj polovici 1948. godine (u dinarima)

Račun dobiti i gubitka Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j. u Karlovcu			
Dobitak		Gubitak	
Kamate prenesene do 30. lipnja 1948.	10.170,50	Plaće namještenika	6.000,00
Upisnina prenesena do 30. lipnja 1948.	3.092,00	Upravni troškovi	3.232,50
Razni drugi prihodi	11.400,00	Čista dobit	15.430,00

Ukupno	24.662,50	Ukupno	24.662,50
--------	-----------	--------	-----------

Izvor: HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

Imovina prikazana u prethodnim tablicama je odlukom Likvidacionog odbora Komisije za zadruge od 13. prosinca 1948. predana na upravljanje KZPS-u u Karlovcu. Time je zaključena likvidacija Građanske pomoćnice, štedne pripomoćne zadruge s.o.j.⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ HR-HDA-1163-KZZ, kut. 30.

VI. Investicijska izgradnja u Karlovcu i početci rada seljački radnih zadruga (1949.)

Na sjednici IO GNO-a Karlovac od 1. siječnja 1949. je, na prijedlog Planske komisije, usvojen plan investicija u 1949. godini. Plan je raspodijeljen prema pojedinim sektorima. Najveći iznos bio je namijenjen Povjereništvu komunalnih poslova, čija je raspodjela prikazana u Tablici 115.

Tablica 115. Raspodjela investicijskih sredstava Planske komisije Povjereništvu komunalnih poslova u 1949. godini (u dinarima)

Namjena investicijskih sredstava	Iznos
Izgradnja ribnjaka u Draganiću	887.000,00
Izgradnja stambenih radničkih zgrada	3.600.000,00
Sredstva namijenjena Ekonomiji Rečica	1.000.000,00
Izgradnja vodovoda na Turnju	260.000,00
Izgradnja vodovoda na Švarči	3.140.000,00
Izgradnja kanalizacije uz Riječku cestu	675.000,00
Izgradnja uredskih zgrada	2.720.000,00
Izgradnja svinjca u Draganiću	688.000,00
Ukupno	12.970.000,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 439.

Povjereništvu za obrt i industriju bio je namijenjen iznos od 680.000,00 dinara. Taj je iznos trebao biti raspodijeljen između Gradske ljevaonice, koja je trebala dobiti iznos od 580.000,00 dinara, i Tvornice popluna kojoj je bilo namijenjeno 100.000,00 dinara. Što se tiče ostalih Povjereništava uključenih u raspodjelu investicijskih sredstava Planske komisije, Povjereništvo za trgovinu i opskrbu dobilo je 2.000.000,00 dinara, čija je namjena bila izgradnja i organizacija rada mljekare unutar GRANAP-a. Nadalje, 1.750.000,00 dinara dodijeljeno je Povjereništvu za lokalni promet. Taj iznos trebao je biti utrošen na izgradnju automehaničarskih radionica, dionice ceste Karlovac-Zagreb te automobilskih garaža. Naposljetku, Povjereništvo za prosvjetu dobilo je ukupno 600.000,00 dinara. Od toga je

400.000,00 dinara trebalo biti utrošeno na obnovu Osnovne škole Centar grada te 200.000,00 dinara za sanaciju Osnovne škole Dubovac.⁴⁷⁰

U cilju što uspješnije provedbe zadataka definiranih investicijskim planom, Povjereništvo za obrt i industriju pokrenulo je postupak izgradnje pomoćnog servisnog skladišta s trgovinom, u kojem se trebao čuvati razni materijal, obrtna sredstva i sitni inventar potreban za organizaciju proizvodnje. Skladište je trebalo obavljati svoju djelatnost u okviru GRANAP-a.⁴⁷¹

Na temelju Općeg zakona o narodnim odborima, Osnovnog zakona o državnim privrednim poduzećima i Uredbe Vlade FNRJ o komunalnim bankama i mjesnim štedionicama, GNO je, 27. siječnja 1949., donio rješenje o pretvaranju Gradske štedionice u Karlovcu u Komunalnu banku.⁴⁷² Toga datuma donesena je i odluka o preuzimanju Republikanskog poduzeća za otkup vune i otpadaka. Ono je svoje poslovanje nastavilo kao gradsko privredno poduzeće Otpad, poduzeće za promet otpacima.⁴⁷³

U prvih mjesec dana 1949. u Karlovcu je osnovano 6 radničko-službeničkih restorana. Oni su se osnivali na temelju Uredbe Vlade FNRJ o osnivanju radničko-službeničkih restorana, u cilju podizanja životnog standarda radnika. Restoranima je upravljala Uprava društvene ishrane. Troškove održavanja ovih restorana snosila je Gradska uprava društvene ishrane ili fondovi ustanova i poduzeća u okviru kojih su restorani osnivani. U pogledu opskrbe, restorani su imali prednost kod nabavnih poduzeća, a hrana im se, uglavnom, dodjeljivala iz kontingenta garantirane dopunske opskrbe. U tim se restoranima hranilo oko 3 000 radnika. Partijska su tijela bila izuzetno zadovoljna radom restorana Tvornice željeznih i čeličnih proizvoda u Senjskoj cesti. Restoran je udovoljavao kriterijima, kako pravilne pripreme hrane, tako i u pogledu higijenskih uvjeta. Kvalitetom rada isticao se i restoran KIK-a na Baniji. Restoran radnika i službenika državnih željeznica nije bio na razini koju su zahtijevali partijska tijela KPJ. U tome je restoranu, prema mišljenju partijskih tijela, „sprovedena slaba organizacija i uređenje, iako je Ministarstvo željeznica odobrilo sredstva, ali se osnivač poduzeća ložionice Karlovac slabo založio, što bi se moralo popraviti, jer su pretplatnici izloženi velikim poteškoćama uslova rada“.⁴⁷⁴ Nedostatci rada restorana osnovanog u okviru drvnog kombinata Petrova Gora opisani su na sljedeći način:

⁴⁷⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 439.

⁴⁷¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1, 444.

⁴⁷² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 334.

⁴⁷³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 334.

⁴⁷⁴ U Karlovcu je otvoreno 6 radničko-namještениčkih restorana 1949, 2.

„Restoran drvnog kombinata Petrova Gora koji bi imao više stotina pretplatnika prema operativnom planu, nije pristupio pravilno uređenju prostorija, već su izgrađeni drugi manje važni objekti. Glavnu krivnju snosi uprava poduzeća i sindikalna podružnica. Potrebno je mnogo više zalaganja i uklanjanje svih postojećih griješaka koje koče pravilan odnos prema trudbenicima drvne industrije koja je tako važna.“⁴⁷⁵

Restoran tekstilne industrije Velebit, Jutene industrije i Runoteksa na Baniji prehranjivao je oko 150 radnika i službenika. Kao i u posljednja dva slučaja, niti zajednički osnovan restoran od predstavnika tekstilne industrije nije bio na zadovoljavajućoj razini u pogledu organizacije rada i brige za dobru prehranu radnika. Usto, osnovana su i dva gradska restorana. Jedan restoran bio je smješten u zgradi hotela Jadran, a drugi je bio smješten kod mosta na Baniji. Iako su bili slabo organizirani i bez aktivnog sudjelovanja administracije u zadovoljavanju higijenskih uvjeta rada, prehranjivali su ukupno 1 000 radnika.⁴⁷⁶

Razvoj lokalne privrede omogućio je da se prijedlog proračuna u 1949. podnese na usvajanje znatno ranije u odnosu na prethodne godine. O njemu je raspravljano na sjednici GNO-a 22. veljače 1949. godine. Prema referatu povjerenika za financije, prihodovna i rashodovna strana proračuna u 1949. iznosile su 55.752.000,00 dinara. U odnosu na prethodnu godinu, taj je iznos predstavljao povećanje od 14.269.000,00 dinara, odnosno 34,23%. Ovo se povećanje ponajprije odnosilo na financiranje ustanova, koje su prethodno pripadale raznim ministarstvima i bile financirane novcem republičkog proračuna. Kao primjere navest ću Opću bolnicu, za koju je proračunom bio predviđen iznos od 9.777.000,00 dinara, te Zdravstvenu službu osiguranika kojoj je bilo namijenjeno 5.167.000,00 dinara. Također, važne stavke proračuna predstavljali su novoosnovana poduzeća poput Radničko-službeničkog restorana, koja prethodnih godina nisu bila financirana proračunom GNO-a. Sredstva namijenjena za njihovo poslovanje iznosila su 595.000,00 dinara.⁴⁷⁷

Proračunski su prihodi bili podijeljeni u četiri kategorije. Njihova je raspodjela prikazana u Tablici 116.

⁴⁷⁵ U Karlovcu je otvoreno 6 radničko-namještentičkih restorana 1949, 2.

⁴⁷⁶ U Karlovcu je otvoreno 6 radničko-namještentičkih restorana 1949, 2.

⁴⁷⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 343.

Tablica 116. Predviđeni proračunski prihodi GNO-a Karlovac u 1949. godini (u dinarima i postotcima)

Predviđeni proračunski prihodi GNO-a Karlovac u 1949. godini		
Vrste prihoda	Iznos	% udjela
Prihodi od privrede	31.611.000,00	56,52
Prihodi od stanovništva	5.999.000,00	10,76
Vlastiti prihodi GNO-a Karlovac	21.932.000,00	39,32
Ostali prihodi	1.340.000,00	2,40

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 343.

Stavke prihoda uključene u prihode od privrede odnosile su se na udio u porezu na promet proizvodima. Bez obzira što je taj oblik poreza bio saveznog značaja, GNO je sudjelovao u njegovom ukupnom iznosu s 0,50%. Na području Karlovca, u 1949., predviđena je ukupna naplata toga poreza u iznosu od 704.700.000,00 dinara. Od toga iznosa, 3.523.000,00 dinara trebalo je biti uplaćeno u gradski proračun. Ostale stavke prihoda od privrede činio je udio u sniženju pune cijene koštanja, udio u tržišnoj dobiti lokalne privrede te dobit i ostali razni prihodi državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja. Tržišna dobit lokalne privrede iznosila je 26.000.000,00 dinara, što je činilo 47% svih proračunskih prihoda.

Prihodi od stanovništva odnosili su se na sve oblike poreza na dohodak te poreza na nasljedstva i darovanje. Vlastiti prihodi GNO-a Karlovac sastojali su se od prihoda od državnih ustanova koji su iznosili 16.802.000,00 dinara, prihoda od poreza na nasljedstvo i darovanje, dijelom dobiti lokalnih privrednih poduzeća te ostalih prihoda iz privrede. Ostalim приходima pripadali su iznosi koji nisu bili obuhvaćeni prethodnim stavkama.⁴⁷⁸

Rashodovna je strana proračuna bila podijeljena u šest dijelova. Njihova je podjela prikazana u Tablici 117.

⁴⁷⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 343.

Tablica 117. Predviđeni proračunski rashodi GNO-a Karlovac u 1949. godini (u dinarima i postotcima)

Predviđeni proračunski rashodi GNO-a Karlovac u 1949. godini		
Vrste rashoda	Iznos	% udjela
Ostalo financiranje privrede	4.438.000,00	6,19
Investicije za kapitalnu izgradnju	1.655.000,00	2,94
Troškovi za prosvjetu i narodnu kulturu	12.905.000,00	23,14
Izdatci za socijalnu i zdravstvenu zaštitu	20.190.000,00	36,21
Troškovi administracije i državne uprave	14.845.000,00	26,62

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 344.

Ukupna svota investicija, iz prvog i drugog dijela proračuna, koja je bila uvećana za samofinanciranje iz privrede, iznosila je 18.000.000,00 dinara, odnosno 32,30% ukupnih rashoda. Od toga iznosa bilo je potrebno odbiti troškove građenja koji su iznosili 2.720.000,00 dinara. Prema tome, stvarno utrošena sredstva za investicije iznosila su 15.280.000,00 dinara.⁴⁷⁹ Financijska sredstva namijenjena za prosvjetu i narodnu kulturu predstavljala su povećanje od 41%, u odnosu na prethodnu godinu. Iznos za pokriće izdataka za socijalnu i zdravstvenu zaštitu označavao je povećanje od 176%, u odnosu na 1948. godinu. Takvo povećanje nastalo je uslijed prijenosa financiranja Opće bolnice i Zdravstvene službe osiguranika s republikanskog na gradski proračun. U petom su dijelu bili troškovi administracije i državne uprave. Ti su izdatci predstavljali povećanje od 21%, u odnosu na prethodnu godinu. To je posljedica reorganizacije povjereništava, odnosno povećanja stručnog službeničkog kadra i ispravljanja nepravilno provedene sistematizacije radnih mjesta. U ovome dijelu, osobni rashodi iznosili su 10.171.000,00 dinara, što je povećanje od 65% u odnosu na prethodnu godinu.⁴⁸⁰ Šesti dio rashoda, koji nije prikazan u Tablici 117., bio je definiran kao proračunska rezerva.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 344.

⁴⁸⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 344.

⁴⁸¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 343.

1. O provođenju odluka II. plenuma CK SKH, radu sindikata i rekonstrukciji sela

U sve zategnutijim međunarodnim okolnostima prekida političkih, gospodarskih i kulturnih odnosa sa SSSR-om, 8. srpnja 1949., u Domu kulture, održana je izvanredna partijska konferencija GK KPH Karlovac. Provodeći u život odluke V. kongresa KPJ i II. kongresa KPH, GNO Karlovac uspio je stvoriti uvjete za kvalitativni pomak u organizacijskom ustroju osnovnih partijskih organizacija, planiranju rada, izboru kadrova, upravljanju i agitacijsko-propagandnom radu. Također, omogućeno je pružanje neposrednije pomoći partijskim organizacijama u poduzećima i tvornicama u pogledu ostvarivanja proizvodnih planova. Iako su radnici karlovačkih poduzeća u 1949. godini ostvarili uspješne poslovne rezultate, političko-ideološki rad partijskih organizacija nije rezultirao značajnijim pomacima. O pokušajima privlačenja što većeg broja radnog naroda ideji socijalističke izgradnje, u referatu sa izvanredne partijske konferencije navodi se sljedeće:

„Glavni zadatak koji je stajao pred našim partijskim organizacijama, a koji nije u potpunosti ostvaren, bio je u pokretanju širokih masa naših trudbenika u svladavanju još većih poteškoća koje nastaju u izgradnji socijalizma vlastitim snagama. Pojedininim našim radnim kolektivima u radu partijske organizacije nisu isticale velika postignuća koja svakodnevno postižu i ostali trudbenici naše zemlje, niti su dovoljno objašnjavale značaj i ulogu postignutih uspjeha na polju borbe za izgradnju socijalizma u našoj zemlji. U smislu odluka CK KPH pred našom partijskom organizacijom stoji važan zadatak stalnog političkog rada. Potrebno je da u izvršenju privredno planskih zadataka u našim poduzećima, ustanovama, masovnim organizacijama bude svaki komunista aktivni agitator, odnosno politički radnik i da uporno i stalno objašnjava vanpartijskim masama perspektive našeg puta i da izgradnja socijalizma u cijelosti ovisi od radnog učinka svakog pojedinog kolektiva, kao i svakog pojedinog radnika na njegovom radnom mjestu.“⁴⁸²

Isto tako, na konferenciji je naglašeno da su pojedina poduzeća poput drvne industrije Petrova Gora, ciglane Ilovac te tvornica Kordun, Marama i Proleter ostvarile značajne poslovne uspjehe „zahvaljujući uvođenju brigadnog sustava rada i socijalističkog natjecanja“. U tome kontekstu posebno je istaknuta tvornica Kordun, koja je tijekom 1947. i 1948. godine u velikoj mjeri zaostajala za ispunjenjem postavljenih poslovno-financijskih

⁴⁸² HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

planova. Neučinkovitost rada partijske organizacije u tvornici Kordun opisana je na sljedeći način:

„Kada su se iz organizacije i poduzeća odstranili nezdravi elementi kojima nije bilo mnogo stalo do uspjeha samog poduzeća, radi čega je dolazilo do stalnih trzavica u partijskoj organizaciji po ličnim stvarima, stanje se popravilo u samoj organizaciji i poduzeću, tako da je ovo poduzeće, iako je radilo na zastarjelim strojevima jedno od najboljih u našem gradu i izvršilo je polugodišnji plan 23 dana prije roka. U ovome poduzeću ostvarena je dobra koordinacija i pravilan odnos između partijske organizacije, sindikalne podružnice i uprave poduzeća. Za uspješno rukovođenje poduzećem odlikovan je direktor ordenom rada I. reda, dok je nekoliko radnica udarnica postiglo izmenu čunka na razboju za jednu i pol sekunde, te time prestiglo najbolju tkalju u Sovjetskom Savezu.“⁴⁸³

Ipak, tvornica Kordun jedna je od rijetkih primjera uspješne suradnje i povezanosti s drugim poduzećima. Naime, tvornica je u prvoj polovici 1949. pružila poduzeću Runoteks značajnu poslovnu pomoć u obliku transfera strojeva i sirovina potrebnih za organizaciju proizvodnje, što je rezultiralo ostvarenjem proizvodnih planova u tome poduzeću.

U cilju socijalističke izgradnje društva, partijske organizacije u poduzećima „nisu smjele dopustiti uznošenje radnika uzrokovano pozitivnim financijsko-proizvodnim rezultatima ostvarenim u kratkom vremenskom razdoblju“. Takvo je ponašanje, prema mišljenju partijskih tijela, dovodilo do „pada radnog elana“. Također, veliki broj poduzeća ponavljao je stare pogreške, koje su ponajprije bile vidljive u kašnjenju s izradom poslovnih planova.

Analiza zapisnika s izvanredne partijske konferencije pruža nam uvid u nezadovoljstvo partijskih tijela FNRJ s radom sindikata.

„Ozbiljna slabost u radu sindikata sastoji se još uvijek u kampanjskom načinu organiziranja socijalističkog takmičenja. To proizlazi od tuda, što se partijske organizacije u našim poduzećima i ustanovama nisu još uvijek dovoljno založile da kroz sindikalnu organizaciju pretvore organizaciju socijalističkog takmičenja u stalan metod rada. Na taj način izbjeći će se i neravnomjerno izvršenje dnevnih privredno planskih zadataka.“⁴⁸⁴

⁴⁸³ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

⁴⁸⁴ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

U 1949. sindikalne organizacije veliku pozornost posvetile su proglašavanju radnika titulama udarnika. Tako je u prvoj polovici te godine u svim poduzećima i tvornicama na području Karlovca i okolice udarnicima proglašeno ukupno 428 radnika. Od toga broja, 22 radnika su bili članovi KPJ, a 4 radnika kandidati za člana. Međutim, i u trećoj godini prvog Petogodišnjeg plana postojala su poduzeća koja nisu u svakodnevni rad uvela praksu proglašenja radnika udarnicima. Kao primjer navest ću drvnu industriju Petrova Gora.⁴⁸⁵

Vođen odlukama CK KPH, GK KPH Karlovac razradio je plan pružanja pomoći razvoju SRZ-a u kotaru Karlovac. Jedna od temeljnih premisa planova za razvoj i rekonstrukciju sela bilo je preuzimanje nadzora sindikalnih podružnica nad radom SRZ-a. Za potvrdu te tvrdnje navest ću podatak da je u lipnju 1949. nadzor nad poslovanjem SRZ-a u kotaru Karlovac preuzelo 17 sindikalnih podružnica. Čvrsta kontrola partijskih organizacija nad poljoprivrednim sektorom te stvaranje sustava stalne i svestrane pomoći trebalo je omogućiti bolju povezanost sela i grada. Predstavnici partijskih organizacija svakodnevno su održavali stručna savjetovanja sa seljačkim stanovništvom. Predmet savjetovanja bila je izobrazba seljaštva za korištenje agrotehničkih mjera prilikom obrade zemlje, poboljšanje administracije i knjigovodstva te rad na „kulturnom uzdizanju“. Ipak, cilj kojemu se težilo, a koji nije javno deklamiran u nastupima partijskih tijela FNRJ, bio je okrupnjavanje i objedinjavanje rascjepkanog poljoprivrednog stanovništva u SRZ-e.

„Članovima partijske organizacije koji rade u našim poduzećima i ustanovama i stanuju u selima postavljaju se u vezi stvaranja seljačkih radnih zadruga krupni zadaci. Oni su dužni da neumorno tumače seljacima pravilnost politike naše Partije u vezi sa rekonstrukcijom sela, objašnjavajući prednost kolektivnog rada nad pojedinim rascjepkanim gospodarstvima. Kod toga tumačiti potrebu planskog života i rada na selu, kao jedinu mogućnost poboljšanja životnih uvjeta našeg radnog seljaštva. Stvaranje seljačkih radnih zadruga i planski rad u njima omogućiti će priliv potrebne radne snage u našu industriju.“⁴⁸⁶

Da bi lakše ostvarila prethodno spomenute ciljeve, KPJ je pokrenula osnivanje Komisija za selo. One su svoju djelatnost obavljale u okviru centralnih komiteta pojedinih republika. Opseg rada komisija obuhvaćao je nadzor nad provođenjem partijskih ciljeva na selu, primjenu odluka II. plenuma CK KPJ o „socijalističkom preobražaju sela“ te pomoć nadležnim državnim i zadružnim tijelima. Zadatci Komisije za selo bili su sadržani u

⁴⁸⁵ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

⁴⁸⁶ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

Direktivi CK KPJ od 14. ožujka 1949. godine. Kao najvažniji zadatci navedeni su: briga o čuvanju principa „dobrovoljnosti“ i „demokratičnosti“ pri stvaranju SRZ-a, suzbijanje sektaštva, odabir onoga tipa zadruga koja će pridonositi njezinom maksimalnom omasovljenju, stvaranje uvjeta u selima gdje još nema političkih i ekonomskih mogućnosti za pokretanje SRZ-a te jačanje zemljoradničkih zadruga općeg tipa, koje su trebale omogućiti razvoj različitih oblika gospodarskih djelatnosti.⁴⁸⁷

Partijska su tijela imala problema prilikom definiranja broja SRZ-a na nekom području, u odnosu na njegov broj stanovnika. S tim u vezi navodim preporuku CK KPJ sadržanu u četvrtoj točki Direktive o uspostavljanju Komisije za selo:

„Da vodi računa o tome da se ne rade greške u pogledu sprečavanja da se stvara više seljačkih zadruga u jednom selu kada to iziskuju specifične prilike pojedinog sela, kada to uslovljava veći priliv seljaka u zadruga i kada ovakve pojave nisu neprijateljskog karaktera. Međutim, u malim selima gdje ne postoje nikakvi ekonomski uvjeti za održanje i napredak više radnih zadruga treba voditi kurs u smislu – jedno selo jedna zadruga. Pri tome ne dozvoliti sektašenje, jer je dosadašnja praksa pokazala da stvaranje više radnih zadruga u većem selu ne samo da omogućava omasovljenje radnih zadruga već omogućava i lakše rukovođenje naročito u prvim počecima.“⁴⁸⁸

U vezi s osnivanjem SRZ-a, u odnosu na broj stanovništva nekog područja, partijska su tijela KPJ posebno isticala potrebu „da se u mjestima s većim brojem SRZ-a radi na njihovu omasovljenju i organizacijskom učvršćivanju“. Dakle, prioritet je bilo privlačenje što većeg broja seljaka u već formirane SRZ-e, a ne uspostavljanje novih, za čiji rad i razvoj nisu postojali primjereni ekonomsko-politički uvjeti. Privlačenje seljaka u SRZ-e bio je jedan od najtežih zadataka Komisije za selo. U tome smislu trebalo je raditi na razvoju „pravilnog odnosa“ između članova SRZ-a i ostalih seljaka izvan zadruga. Na taj bi se način spriječilo stvaranje nezadovoljstava među seljačkim stanovništvom i izbjeglo stvaranje preduvjeta za „kontrarevolucionarno djelovanje“. Nije potrebno posebno naglašavati da je partijskim organizacijama, u procesu „socijalističkog preobražaja sela“, bila namijenjena jedna od najvažnijih uloga. Ona je u Direktivi o osnivanju Komisija za selo opisana na sljedeći način:

⁴⁸⁷ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2, br. 1880

⁴⁸⁸ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2, br. 1880

„Da budno prati držanje partijskih organizacija i članova Partije u odnosu na seljačke radne zadruge. Pojedine partijske organizacije i svakog člana Partije treba proveravati kroz borbu za stvaranje i omasovljenje seljačkih radnih zadruga. Razume se da ne mogu biti članovi Partije ljudi, koji se suprostavljaju želji seljaka da stvore radnu zadrugu ili svjesno smetaju u njenom formiranju. Također ne mogu ostati članovi Partije oni seljaci, koji ostaju van radne zadruge iako se u njihovom selu ona stvorila i omasovila se. Takve ljude treba isključivati iz Partije, jer ulazak članova Partije u takve zadruge treba smatrati kao obavezno. Ali pri tome ne treba padati u sektašku krajnost i šablonski isključivati, nego treba konkretno rješavati svaki slučaj. Naročito tamo, gde je radna zadruga zahvatila tek manji deo seljaštva ne treba odmah isključivati one članove Partije, koji nisu ušli u zadrugu, sem, naravno u slučajevima kada oni vode borbu protiv zadruge, nego im treba pojačanim političkim i ideološkim radom pomoći, ne samo da oni sami shvate potrebu ulaska u zadrugu, nego i da privuku ostale radne seljake ili njihov deo u zadrugu.“⁴⁸⁹

Od razdoblja početka stvaranja SRZ-a pa sve do njihovog ukidanja, partijska tijela KPJ imala su veliki strah od negativnog utjecaja „kulačkih“ i „špekulantskih elemenata“. Posebno je, prema uputama CK KPJ, trebalo voditi pozornost o tome da se suzbijaju tendencije stvaranja SRZ-a od bogatih veleposjednika, koje bi iz svog sastava isključivale komuniste i siromašne seljake. KPJ je, ipak, bila svjesna da se prilikom primanja bogatih veleposjednika u SRZ-e ne smije voditi načelom isključivosti, zato što je tijekom Drugog svjetskog rata postojao izvjestan broj imućnih seljaka koji su pomagali revolucionarnu borbu pod njezinim vodstvom. Proces prihvaćanja takvih seljaka u SRZ-e opisan je na sljedeći način:

„Ali pri tom voditi računa da se u pogledu primanja bogatijih seljaka ne prave sektaške greške tamo gde su izuzetci opravdani, tj. gde se radi o takvim bogatijim seljacima koji su se u toku rata dobro držali, posle rata ispunjavali svoje obaveze prema državi, a sada nemaju neprijateljski stav prema seljačkim radnim zadrugama, a i inače svojim sadašnjim političkim držanjem daju garancije da će izvršavati svoje obaveze prema zadrugi, pa prema tome ne treba odbijati njihov ulazak u zadrugu. Zadruga treba odnos prema takvim bogatijim seljacima uopšte određivati pojedinačno, konkretno, u zavisnosti od konkretnih

⁴⁸⁹ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2, br. 1880

uslova i prema snazi i sposobnosti mesne partijske organizacije, da čvrsto drži rukovodstvo zadruge u svojim rukama.“⁴⁹⁰

Iz navedenih citata vidljivo je da je politički čimbenik rada imao stanovitu prednost u odnosu na ekonomski. Kada se govori o ekonomskim zadacima koje je Komisija bila dužna ispunjavati, prvenstveno se misli na pružanje pomoći zemljoradničkim zadrugama u razvijanju njihove proizvodnje, organizaciji rada na osnovu brigadno-grupnog sustava, uspostavi sustava individualnog zaduživanja, dopunskih nagrada i normi rada, stvaranju proizvodno-financijskih planova te primjeni agrotehničkih mjera u svakodnevnom radu. Nadalje, Komisija za selo pružala je pomoć zadrugama općeg tipa u smislu pravilnog razvoja zadružne trgovine na selu, organizacije otkupa, provođenja sustava trgovine po vezanim cijenama i razvijanja raznih oblika gospodarskih djelatnosti. U mnogim SRZ-a bio je vidljiv nedostatak ažurnog i pravilnog vođenja administracije i knjigovodstva. Komisija je ispravljanjem takvih nedostataka trebala spriječiti neracionalno trošenje sredstava za proizvodnju i omogućiti stvaranje uvjeta za sprečavanje svakog oblika „štetočinskog“ korištenja zadružne imovine.⁴⁹¹

Komisije za selo osnivale su se u okviru kotarskih komiteta. Broj članova Komisije određivan je prema potrebama svakog kotara pojedinačno. U kotarima, gdje su postojali političko-ekonomski uvjeti za razvoj većeg broja SRZ-a, Komisija za selo imala je 6 članova: rukovodilac Komisije, jedan član KPJ u rangu instruktora, članovi koji su radili u povjereništvima za trgovinu, poljoprivredu i Kotarski poljoprivredni savez te jedan instruktor iz redova kotarskog komiteta. Također, Komisija je okupljala jedan širi aktiv članova KPJ iz državnog aparata, poduzeća, ustanova ili pojedinačnih SRZ-a, koji su bili angažirani na pružanju neposredne pomoći osnovnim partijskim organizacijama i zadrugama. Pored toga aktiva, uspostavljeno je i niz manjih stručnih vijeća koji su članovima SRZ-a pomagali u raznim stručnim pitanjima, a sastojali su se od poljoprivrednih stručnjaka, veterinara, učitelja, liječnika i knjigovođa. U skladu sa specifičnostima poljoprivredne tematike na određenom području, Komisija je upućivala stručne aktive i vijeća da prisustvuju skupštinama zadruga, zborovima birača i političkim konferencijama NF-e. Na tim sastancima rješavani su problemi vezani uz zastoje u proizvodnji te sređivanje administracije i knjigovodstva.⁴⁹²

⁴⁹⁰ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2, br. 1880

⁴⁹¹ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2, br. 1880

⁴⁹² HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2, br. 1880

2. Rad i rezultati Povjereništva za financije Gradskog narodnog odbora Karlovac u prvoj polovici 1949. godine

U prvoj polovici treće godine Petogodišnjeg plana GNO Karlovac ostvario je prihoda u iznosu od 23.500.242,97 dinara. Taj je iznos činio ukupno 41,26% u odnosu na godišnji planirani proračunski prihod, koji je bio predviđen na 55,752.000,00 dinara. Proračunski dio kojemu pripadaju prihodi od poreza na promet proizvoda, udio u sniženju pune cijene koštanja, udio u tržišnoj dobiti lokalne privrede, dio dobiti državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja, te ostali prihodi od privrede, bili su planirani u prvom i drugom tromjesečju 1949. na iznos od 16.329.000,00 dinara. Ipak, ostvareni je iznos bio u visini od 11,249.334,76 dinara ili 68,89%.

Tablica 118. Prikaz uspješnosti prikupljenih prihoda prvog proračunskog dijela prema vrstama u prvom i drugom tromjesečju 1949. godine (u dinarima i postotcima)

Vrste prihoda	Predviđeni iznos	Ostvareni iznos	% uspješnosti prikupljanja prihoda
Udio u porezu na promet proizvoda	1.748.000,00	1.104.385,45	63,20
Dio dobiti državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja	564.000,00	749.776,76	133,00
Udio u sniženju planske pune cijene koštanja za 1949. godinu	24.000,00	39.930,41	166,40
Sniženje pune cijene koštanja u 1948. godini	1.753.960,14	1.753.960,14	100,00
Udio u tržišnoj dobiti lokalne privrede	13.573.000,00	7.491.974,21	55,20
Ostali prihodi privrednih poduzeća	408.000,00	109.317,79	26,80

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 435-436.

U drugom proračunskom dijelu koji je obuhvaćao prihode od stanovništva poput poreza na dohodak od radnika i namještenika, porez na dohodak od poljoprivrednih

domaćinstava, porez na dohodak obrtničkih domaćinstava, porez na dodatak ostalih zanimanja i imovine, dugovani porez na dohodak i porez na nasljedstvo i darovanje, bio je predviđen iznos od 1.965.000,00 dinara. Od toga iznosa ostvareno je 1.614.833,32 dinara ili 82,20%.

Prema statističkim podacima koji se odnose na porez na dohodak od radnika i namještenika, moguće je utvrditi da je do 30. travnja 1949., na području GNO-a Karlovac u državnim ustanovama, nadležstvima i privrednim poduzećima lokalnog, republikanskog i saveznog značaja te zadružnom sektoru društvenih organizacija i privatnom sektoru, bilo zaposleno 13 937 radnika i službenika te 810 učenika u privredi. Njihovo ukupno porezno zaduženje u prvoj polovici 1949. iznosilo je 13.192.520,00 dinara.

Tablica 119. Prikaz uspješnosti prikupljenih prihoda drugog proračunskog dijela prema vrstama u prvom i drugom tromjesečju 1949. godine (u dinarima i postocima)

Vrste prihoda	Predviđeni iznos	Ostvareni iznos	% uspješnosti prikupljanja prihoda
Dugovanje po porezu za zemljoradnička domaćinstva na dan 1. siječnja 1949. (1 175 zemljoradničkih domaćinstava)	1.089.680,00	1.125.316,00	102,40
Uplaćene akontacije za prvo polugodište 1949.	709.316,00	549.385,00	77,80
Dug po porezu na dohodak obrtničkih domaćinstava na dan 1. siječnja 1949. (392 porezna obveznika)	621.363,00	379.945,00	61,14
Tekuća akontacija za prvo polugodište 1949.	700.454,00	259.641,00	41,00
Dugovanje po porezu koji obuhvaća slobodna zanimanja i ostalu imovinu na dan 1. siječnja 1949. (951 porezni obveznik)	3.046.549,00	673.420,00	22,10

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 436.

U Tablici 119. nije prikazan porez na nasljedstva i darovanje. Dugovanje po ovome poreznom obliku je do 1. siječnja 1949. iznosilo 1.496.800,00 dinara. Odmjera iznosa novim

poreznim obveznicima u razdoblju od 1. siječnja do 30. lipnja 1949. iznosila je 456.620,00 dinara. Tome treba dodati pripise koji su iznosili 586.326,00 dinara, otpise u vrijednosti od 493.929,00 dinara i uplate od 254.372,00 dinara. Prema tome, ukupan dug po ovome poreznom obliku iznosio je 1.791.247,00 dinara.⁴⁹³

Treći proračunski dio obuhvaćao je prihode od ustanova i nadležstava. Kao njegove najvažnije stavke navest ću prihode od Gradske vrtlarije, Doma učenika i učenica u privredi, Gradskog kazališta, Gradske knjižnice, Opće bolnice, dječjih jaslica, domova za nezbrinutu djecu na Baniji i Korani te kuhinje za učenike i gradskih taksi za usluge. Ovi su prihodi prema proračunskim financijskim planovima u 1949. bili predviđeni na iznos od 8.111.000,00 dinara. Od toga je naplaćeno 5.171.657,65 dinara ili 63,70%.

Prihodi od kazni, prihodi iz prethodnih proračunskih razdoblja, financijska sredstva ukinutih fondova te razni oblici nepredvidivih prihoda pripadali su četvrtom dijelu proračunskih prihoda. U prvoj polovici 1949. bili su predviđeni na iznos od 10.079.000,00 dinara. Od toga je ostvareno 5.156.287,24 dinara ili 51,16%.⁴⁹⁴

Rashodovna strana proračuna u 1949. iznosila je 55.752.000,00 dinara. U prvoj polovici te godine rashodi su ostvareni u vrijednosti od 23.094.137,90 dinara ili 41,42%, u odnosu na iznos koji je planiran na godišnjoj razini.

Prvi dio proračunskih rashoda obuhvaćao je investicijske rashode za kapitalnu izgradnju i druge oblike financiranja privrede. U prvoj polovici 1949. za kapitalne je investicije bio predviđen iznos od 3.336.000,00 dinara. Od toga je stvarno utrošeno 2.415.541,80 dinara ili 72,40%. Taj je iznos, uglavnom, bio podijeljen na kapitalne investicije, čiji su planeri i izvođači bili Povjereništvo za komunalne poslove i Povjereništvo za obrt i industriju.

U drugom dijelu su planirane investicije za podizanje životnog standarda stanovništva. Za tu je namjenu bilo predviđeno ukupno 8.850.000,00 dinara. Od toga je iznosa, u prvoj polovici iste godine, potrošeno ukupno 913.124,50 dinara. Valja naglasiti da odnos ovih iznosa ne predstavlja pravu građevinsku djelatnost, zato što je naplata radova većeg opsega, uglavnom, ostvarivana u drugom dijelu godine.

Rashodi za prosvjetu i razvoj narodne kulture pripadali su trećem dijelu rashoda. Njihove podvrste bili su rashodi za učenike u privredi, Dom učenika u privredi, osnovnu nastavu, Glazbenu školu, Gradsko kazalište, Gradsku galeriju, Gradski muzej i Gradsku

⁴⁹³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 436.

⁴⁹⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 437.

knjižnicu. Od 6.047.000,00 dinara planiranih u prvoj polovici 1949., utrošeno je 5.135.574,05 dinara.⁴⁹⁵

Četvrti proračunski dio odnosio se na rashode za socijalnu i zdravstvenu zaštitu. Prema proračunskom planu, u prvoj polovici 1949. bio je predviđen iznos od 9.541.000,00 dinara. Od toga je utrošeno 8.139.854,88 dinara.⁴⁹⁶

Rashodi državne uprave, odnosno osobni i materijalni rashodi svih povjereništava pripadali su petom dijelu proračunskih rashoda. Po ovome obliku je, u prvoj polovici 1949., bilo predviđeno ukupno 7.151.000,00 dinara. Od toga je iznosa utrošeno 6.145.509,42 dinara.⁴⁹⁷

Posljednji dio proračunskih rashoda obuhvaćao je proračunske rezerve i financijske obveze iz ranijih proračunskih razdoblja. Oni su bili predviđeni u vrijednosti od 584.000,00 dinara, a stvarno je utrošeno 358.562,25 dinara.⁴⁹⁸

3. Provedba polugodišnjeg gradskog plana razvoja privrede u Karlovcu

Prema mišljenju vodećih političkih ličnosti u Karlovcu, „u 1949. godini su stvoreni uvjeti za snažan daljnji razvoj socijalističkog uređenja privrede“. Plan proizvodnje GNO-a Karlovac bio je podijeljen na dva dijela: Lokalni plan I., i Lokalni plan II. Prvi je plan bio čvrsto povezan s republikanskim planom proizvodnje i raspodjele, a drugi je predstavljao nadopunu republikanskog plana i služio isključivo za proizvodnju artikala, čija je namjena bila zadovoljenje želja i potreba lokalnog stanovništva.

Lokalni plan I. obuhvaćao je sljedeće grane privredne djelatnosti: metalnu industriju, građevinsku industriju te drvnu i tekstilnu industriju. Njemu su svoje proizvodne planove prilagođavali Karlovačka ljevaona željeza i metala, privatni poduzetnici Andrija Goršić i Stjepan Sertić, poduzeće Otpad, Gradska radionica betonskih cijevi, Gradska pilana, Stolarska zadruga, Karlovačka pletiona i Tvornica popluna.⁴⁹⁹ Evidencija ostvarenja proizvodnih planova obuhvaćenih Lokalnim planom I. vođena je količinski i vrijednosno. Sveukupno gledajući, plan je u prvoj polovici 1949. ispunjen s 84,60% količinski, a 93,10% vrijednosno. Tablice 120. i 121. u postotcima prikazuju ostvarene količinske i vrijednosne rezultate pojedinih grana i poduzeća na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine.

⁴⁹⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 438.

⁴⁹⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 438.

⁴⁹⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 438.

⁴⁹⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 438.

⁴⁹⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 443-444.

Tablica 120. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje prema industrijskim granama u okviru Lokalnog plana I., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postotcima)

Industrijska grana	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Tekstilna industrija	102,90	107,70
Građevinska industrija	89,70	97,00
Industrija metala	85,90	91,30
Drvena industrija	67,60	82,20

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 444.

Tablica 121. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje prema pojedinim poduzećima i privatnim poduzetnicima u okviru Lokalnog plana I., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postotcima)

Naziv poduzeća	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Stolarska zadruga	160,00	168,70
Karlovačka pletiona	124,90	125,00
Stjepan Sertić	100,80	112,40
Tvornica popluna	93,60	96,50
Otpad	82,00	86,00
Andrija Goršić	70,00	75,60
Karlovačka ljevaonica	56,90	63,00
Radionica betonskih cijevi	61,00	61,90
Gradska pilana	22,90	27,30

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 444.

Lokalni plan II. obuhvaćao je privrednu djelatnost državnog, zadružnog i privatnog sektora. U nastavku ću tabelarno prikazati uspješnost pojedinih sektora i njima pripadajućih poduzeća te privatnih poduzetnika. Kao i u prethodne dvije tablice, iznosi u tablicama koje

slijede u nastavku rada bit će prikazani u postotcima, a odnose se na količinsku i vrijednosno ostvarenu proizvodnju.

Tablica 122. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje državnog sektora prema industrijskim granama u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postotcima)

Državni sektor		
Industrijska grana	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Proizvodnja i prerada metala	133,80	137,20
Kemijska industrija	119,00	121,00
Industrija građevinskog materijala	114,40	119,20
Tekstilna industrija	73,50	75,30
Industrija kože i obuće	69,60	74,70
Drvena industrija	42,20	43,70

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 444.

Tablica 123. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje državnog sektora prema pojedinim poduzećima u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postotcima)

Državni sektor		
Naziv poduzeća	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Pećarska radionica	123,60	130,00
Poduzeće za preradu mesa Korana	109,00	112,30
Radionica betonskih proizvoda	104,90	108,70
Gradska radiona šešira	101,50	110,20
Karlovačka pletiona	100,50	106,00
Gradska stolarska radionica	60,00	65,00
Gradska postolarska radionica	51,20	58,70

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 444.

Ukupno ispunjenje proizvodnih planova državnog sektora, u okviru Lokalnog plana II., iznosilo je 79,20% količinski, a 85,70% vrijednosno. Poduzeća koja su značajno podbacila u ostvarenju proizvodnih planova, a pripadaju državnom sektoru su Gradska češljarska radionica i Gradska postolarska radionica, te Gradsko električno poduzeće.⁵⁰⁰

Tablica 124. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje zadružnog sektora prema industrijskim granama u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postocima)

Zadružni sektor		
Industrijska grana	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Tekstilna industrija	119,10	125,60
Industrija kože i obuće	68,60	75,90
Drvena industrija	6,60	10,10

HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 445.

Tablica 125. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje zadružnog sektora prema pojedinim poduzećima u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postocima)

Zadružni sektor		
Naziv poduzeća	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Obrtna zadruga Mreža	169,00	156,90
Obučarska zadruga Sloga	58,60	63,20
Krojačka zadruga Budućnost	54,80	60,00
Postolarska zadruga	6,60	10,10

HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 445.

⁵⁰⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 444.

Prema tome, zadružni je sektor proizvodni plan ispunio s 67,20% količinski, a 73,00% vrijednosno.⁵⁰¹

Tablica 126. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje privatnog sektora prema industrijskim granama u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postocima)

Privatni sektor		
Industrijska grana	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Industrija kože i obuće	98,60	99,40
Kemijska industrija	85,00	88,50
Industrija metala	74,70	79,10
Prehrambena industrija	66,90	70,50
Drvena industrija	58,60	66,90

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 445.

Tablica 127. Prikaz količinske i vrijednosno ostvarene proizvodnje privatnog sektora prema privatnicima u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postocima)

Privatni sektor		
Ime poduzetnika	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Stjepan Rubin	289,40	298,70
Adlešić i Helman	95,40	101,00
Antonija Simch	92,20	97,50
Anton Šišteć	75,00	83,00
Andrija Goršić	70,20	76,70
Drago Ilijaš	14,20	16,50
Josip Jakšić	3,60	7,20
Stjepan Tušetić	2,30	3,10

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 445.

⁵⁰¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 445.

Privatni sektor proizvodni plan ispunio je s 79,60% količinski, a 86,50% vrijednosno.⁵⁰² U Tablici 128. prikazano je ukupno ostvarenje planova državnog, privatnog i zadružnog sektora te njima pripadajućih industrija obuhvaćenih Lokalnim planom II.

Tablica 128. Prikaz ukupnog ostvarenja planova državnog, privatnog i zadružnog sektora te njima pripadajućih industrija u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postotcima)

Industrijska grana	Količina proizvodnje	Vrijednost proizvodnje
Proizvodnja i prerada metala	133,80	137,20
Industrija građevinskog materijala	114,40	114,20
Kemijska industrija	102,00	104,70
Tekstilna industrija	96,30	100,30
Industrija kože i obuće	78,90	83,90
Prehrambena industrija	79,60	80,80
Industrija metala	74,70	79,10
Drvena industrija	35,80	39,70

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 445.

Ukupna vrijednost financijskih sredstava predviđenih za investicije u 1949. iznosila je 14.069.000,00 dinara. Investicije su se dijelile na projekte kapitalne izgradnje kojima je bilo namijenjeno ukupno 596.700,00 dinara i na investicije za podizanje životnog standarda stanovništva, za čiju je provedbu bilo osigurano 13.472.300,00 dinara.⁵⁰³

Ukupni plan robno-novčane razmjene u prvoj polovici 1949. ispunjen je s 138%. Robno-novčana razmjena obuhvaćala je promet osigurane opskrbe i promet slobodne prodaje. Njihovi postotci uspješnosti, u prvoj polovici 1949., prikazani su u Tablicama 129. i 130.

⁵⁰² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 445.

⁵⁰³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 446.

Tablica 129. Prikaz ukupnog ostvarenja prometa osigurane opskrbe u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postotcima)

Vrste proizvoda	Ostvarenje prometa osigurane opskrbe
Tekstilni proizvodi	138,00
Kožni i gumeni proizvodi	124,00
Kemijski proizvodi	83,00
Prehrambeni proizvodi	74,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 449.

Tablica 130. Prikaz ukupnog ostvarenja prometa slobodne prodaje u okviru Lokalnog plana II., na području Karlovca u prvoj polovici 1949. godine (u postotcima)

Vrste proizvoda	Ostvarenje prometa slobodne prodaje
Proizvodi razne namjene	601,00
Tekstilni proizvodi	277,00
Elektrotehnički materijal	271,00
Građevinski materijal	212,00
Kožni i gumeni proizvodi	202,50
Kemijski proizvodi	142,50
Prehrambeni proizvodi	93,50
Proizvodi od drva	86,50
Metalni proizvodi	77,70
Ogrijevni materijal	73,00
Goriva i maziva	31,00

Izvor: HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 449-450.

Vremenskim udaljavanjem od početne faze uspostave komunističke vlasti, nakon Drugog svjetskog rata, organizacija i razvoj privrednih kapaciteta FNRJ postajali su sve složeniji. Složenost privredne izgradnje zahtijevala je stručnu i „politički ispravnu“ radnu snagu. Da bi stvorila takve kadrove, partijska su tijela pokretala tečajeve za osposobljavanje. Kao primjere navest ću računovodstveni i administrativni tečaj koji su bili organizirani i

provedeni u prvoj polovici 1949. godine. Tečajeve je ukupno pohađalo 20 polaznika.

Komunističke vlasti su bile nezadovoljne organizacijom rada Planske komisije i njezinom angažiranošću u izgradnji socijalističke privrede. Kao glavne nedostatke u radu Planske komisije komunističke su vlasti isticale nesustavan plan rada, nekompleksno planiranje i slabu brigu o provedbi radnih zadataka poduzeća i tvornica. Potonje se ponajprije odnosilo na resorna povjereništva. Njihov glavni zadatak bio je administrativno-tehničke prirode koji je, uglavnom, bio odvojen od realne proizvodnje. Sve složeniji proces organizacije privrede zahtijevao je da Planska komisija neutralizira te nedostatke i uskladi svoj rad zbog lakše realizacije proizvodnih zadataka. S tim u vezi, partijska su tijela počela, u prvoj polovici 1949., popunjavati Plansku komisiju „potrebnim brojem novih službenika i namještenika“. Nakon popune deficitarnih radnih mjesta novim stručnim kadrovima, pristupalo se njihovom stručnom i „političkom“ osposobljavanju. Važna ulogu u povećanju učinkovitosti rada Planske komisije bila je namijenjena Oblasnim narodnim odborima (ONO). Jačanjem ONO-a i njegovim preuzimanjem funkcije neposrednog upravljanja planskim komisijama težilo se ostvarenju predviđenih proizvodnih planova.⁵⁰⁴

4. Rad i rezultati Povjereništva za komunalne poslove u prvoj polovici 1949. godine

U prvoj polovici 1949., gradsko poljoprivredno poduzeće Ekonomija, ostvarilo je urod povrća od 45 100 kilograma. Ta količina unovčena je u iznosu od 342.800,00 dinara, odnosno 60% od ukupno planirane vrijednosti. Urod krmnog bilja ostvaren je u vrijednosti od 15.000,00 dinara. Gradska ekonomija je ostvarila značajne uspjehe u povećanju zasijanosti površina. U prvoj polovici 1949. žitarice su bile zasijane na 70 jutara zemlje, što je bilo povećanje od 10% u odnosu na prethodnu godinu. Krmno bilje bilo je zasijano na 60 jutara zemlje, a povrtno bilje na površini od 100 jutara, što je predstavljalo povećanje od 150% u odnosu na 1948. godinu.⁵⁰⁵

Već je spomenuto da je pod ingerencijom Povjereništva za komunalne poslove djelovalo i Gradsko hotelsko-ugostiteljsko poduzeće. U prvoj polovici 1949. poduzeće je imalo 11 pogona ili točionica, 3 slastičarnice, 1 dječji restoran, 1 toplo kupalište, 2 hladna kupališta i 2 hotela. Poduzeće je proizvodni plan u prvoj polovici 1949. ispunilo s 114,78%. Ovakav postotak posljedica je realizacije 23.328.803,49 dinara prihoda, naspram 20.324.200,74 dinara rashoda. Najveći problemi s kojima se poduzeće suočavalo u svome svakodnevnom

⁵⁰⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 451-452.

⁵⁰⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 454.

poslovanju bili su nedostatak ugostiteljskih proizvoda te nedostatak uredske i ugostiteljske radne snage.⁵⁰⁶

Gradsko pogrebno poduzeće i Gradska dimnjačarska radnja u prvoj polovici 1949. nisu uspjeli ispuniti planirane proizvodne zadatke. Dimnjačarska radnja proizvodne planove ostvarila je s 64,70% uspješnosti, dok je Pogrebno poduzeće zadatke ispunilo s 97,60%. Proizvodnja potonjeg obuhvaćala je izradu pogrebnih lijesova koja je ispunjena s 61,60% te pružanje ostalih pogrebnih usluga koje su ostvarene s 187,50% uspješnosti.⁵⁰⁷

U prvoj polovici 1949., pod privremenu upravu Poduzeća za upravljanje državnim stambenim zgradama stavljene su 2 prizemne zgrade. Pored toga, poduzeće je pod stalnom upravom imalo 4 podržavljene prizemne zgrade i 3 jednokatne zgrade. Ukupna vrijednost tih zgrada bila je 3.145.000,00 dinara. Cjelokupan plan poduzeća bio je ispunjen s 100,00%-tnom uspješnošću. Prilikom održavanja zgrada poduzeće je nailazilo na problem nestručne radne snage, ponajprije u području limarskih i stolarskih radova te nedostatka materijala za proizvodnju.⁵⁰⁸

5. Okrupnjavanje seljačkih radnih zadruga na području kotara Karlovac

Iako do 1948., na području FNRJ, nije postojalo mnogo SRZ-a, niti je prevladavala tendencija njihovog pokretanja, početkom 1949. partijska tijela KPJ kao najvažniji zadatak u razvoju privrede naglašavali su „pružanje pomoći osnivanju novih i povećanje proizvodnosti postojećih SRZ-a“.

Ovakav princip rada bio je u suprotnosti s Agrarnom reformom iz 1945., koja je predstavljala prvi veliki otvoreni revolucionarni čin nove vlasti. Ipak, spomenuta agrarna reforma predstavljala je odmak od učenja marksista o ukidanju individualnog seljačkog gospodarstva. Zbog činjenice da im je podrška seljačkog stanovništva bila neophodna u razdoblju neposredno nakon kraja Drugog svjetskog rata, komunističke vlasti oduzimanju zemlje pristupile su krajem 1948. godine. Jedan od najvažnijih razloga oduzimanja zemlje u tome razdoblju bila je nužnost dokazivanja „pravovjernosti međunarodnom komunističkom pokretu“, koja je, pod utjecajem Rezolucije Informbiroa, bila poljuljana.⁵⁰⁹ Povjesničar Tvrtko Jakovina, u svojoj knjizi *Američki komunistički saveznik* ističe da su događaji povezani s izbacivanjem FNRJ iz zajednice komunističkih zemalja, od nje stvorili „gotovo svjetsko

⁵⁰⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 454.

⁵⁰⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 455.

⁵⁰⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 455.

⁵⁰⁹ Radelić 2006, 187-201.

pitanje". Potpunu iznenađenost, koja je vladala u diplomatskim krugovima uzrokovanu Rezolucijom Informbiroa, Jakovina opisuje sljedećim riječima:

„Oni koji su trebali na temelju takvih ili još tajnijih podataka procjenjivati prilike u FNRJ nisu to učinili na vrijeme ili pak ispravno. Stoga je, osim za nekoliko diplomata na terenu, prekid između Tita i Staljina doista mogao izgledati ne samo kao potencijalno najvažniji događaj od japanske kapitulacije, već i kao potpuno iznenađenje. Ono što se događalo u svezi s Titom, pokazatelj je koliko su predrasude bile snažne, do koje je mjere percepcija zbivanja u Jugoslaviji do tog trenutka bila negativna i koliko se čvrsto vjerovalo u svemoć Kremlja. Tako jugoslavenski primjer iz 1948., uz sve ono što je značio za svjetski komunistički pokret, pokazuje i da diplomatske i tajne službe čak i najuređenijih zemalja često ne djeluju kao besprijekorni mehanizam.“⁵¹⁰

Prema Jakovini, ovo je bila samo još jedna u nizu potvrda o tajnosti rada KPJ, koja je očuvana godinama nakon završetka Drugog svjetskog rata.⁵¹¹

Novouspostavljeni sustav „razvoja poljoprivrede“ i „socijalističke rekonstrukcije sela“ temeljio se na obvezatnom otkupu poljoprivrednih proizvoda. Seljaci nisu imali nikakvog utjecaja na formiranje cijene, kao ni na količine proizvoda koje su morali prodavati. S vremenom je počelo rasti nezadovoljstvo seljaka protiv takvog destimulirajućeg sustava. S druge strane, na loše rezultate u poljoprivredi utjecala je činjenica da su seljaci često bili mobilizirani na različitim povremenim ili trajnim poslovima u industriji i rudarstvu, što se nazivalo „aktivizacijom radne snage“.⁵¹² Treba naglasiti da su seljaci, uvođenjem prvog Petogodišnjeg plana, koji je potvrdio dotadašnju politiku planskog utvrđivanja cijena, proizvodnje i prodaje, izgubili pravo raspolaganja privatnim vlasništvom nad zemljom. Proces stvaranja SRZ-a trebao je razriješiti tu suprotnost između državnoga i privatnoga.⁵¹³

Kolektivizacija individualnih posjeda i prisilni otkup rezultirao je otvorenim otporom seljaka. Autori poput Zdenka Radelića naglašavaju da se ne može sa sigurnošću tvrditi je li količina otkupne obveze ovisila i o tome jesu li poljoprivredna područja bila ustanička ili ne. Ipak, Rade Žigić, član vlade NRH, tvrdio je „da su porez, otkup i mobilizacija radne snage izjednačeni za sve krajeve“. Bez obzira na ovakve tvrdnje, činjenica je da su najlošiji rezultati otkupa bili na području Banovine, Like i Korduna. Velike razlike između okruga i otvoreno

⁵¹⁰ Jakovina 2003, 226.

⁵¹¹ Jakovina 2003, 226.

⁵¹² Radelić 2006, 201.

⁵¹³ Radelić 2006, 201., Matićka 1999, 387-401.

iskazivanje nezadovoljstva seljačkog stanovništva pokazuje da komunističke vlasti nisu bile spremne za provedbu vlastite radikalne politike. O razmimoilaženju u razmišljanjima između vodećih komunista u pogledu „nove poljoprivredne politike“, govori izjava Dušana Brkića iz svibnja 1949., u kojoj naglašava da u pojedinim ustaničkim krajevima još „nisu raščišćena pitanja da radne zadruge imaju obaveza prema državi“.⁵¹⁴

Na Drugom plenumu CK KPJ održanom od 29. do 30. siječnja 1949. donesena je odluka o ubrzanom stvaranju SRZ-a. Na temelju tih odluka 28. travnja 1949. donesen je Osnovni zakon o zemljoradničkim zadrugama. Taj je zakon predstavljao pravnu osnovu za forsiranje kolektivizacije seljaštva u zadruge.⁵¹⁵

Brigu o radu SRZ-a vodio je Glavni savez poljoprivrednih zadruga i Savez seljačkih radnih zadruga NRH. Ti su savezi spojeni u jedinstveno tijelo 27. veljače 1949. godine.⁵¹⁶ Glavni zadatak ujedinjenog Saveza poljoprivrednih i seljačkih radnih zadruga NRH bio je pomoć SRZ-a u svladavanju organizacijskih poteškoća. Također, Savez je trebao sudjelovati u organizaciji primjene agrotehničkih i zootehničkih mjera u poljoprivredi i u stočarstvu, a u cilju uklanjanja razvojne zaostalosti sela na području FNRJ. Djelatnost Saveza posebno je trebala doći do izražaja u pogledu opskrbe SRZ-a sredstvima za proizvodnju, poljoprivrednim strojevima, alatima, umjetnim gnojivom i sjemenjem te ostalim sredstvima za unapređenje i usavršavanje poljoprivredne proizvodnje. Uz državna poljoprivredna imanja, snažna mreža SRZ-a trebala je predstavljati „moćnu polugu narodne vlasti za prijelaz s neorganizirane poljoprivrede u plansku poljoprivrednu proizvodnju“.⁵¹⁷

Početak ožujka 1949. na području NRH bilo je oko 500 SRZ-a. Iako je na osnovu Rezolucije Drugog plenuma CK KPJ pokrenuta snažna kampanja za osnivanje novih SRZ-a, implementacija toga plana nije tekla brzinom i učinkovitošću koju su zahtijevali partijska i politička tijela FNRJ. To potvrđuje neravnomjeran razvoj koji je postojao između različitih kotareva, a posebno unutar kotareva koji su pripadali istome poljoprivrednom kraju. Glavni razlog slabe provedbe plana okrupnjavanja SRZ-a „ležao“ je u neaktivnosti kotarskih rukovodstava i lošim odnosima između zadružnog članstva i ostalih seljaka. Nadalje, ozbiljnu slabost u procesu ubrzanog pokretanja SRZ-a predstavljalo je i postojanje velikog broja SRZ-a, s malim brojem članova. O tome problemu, u svome referatu glavni tajnik Saveza seljačkih radnih zadruga NRH Nikola Špirić, navodi sljedeće:

⁵¹⁴ Radelić 2006, 202., Bekić 1988, 44., Višnjic 2003, 330.

⁵¹⁵ Radelić 2006, 193-194., Mikulić 1949, 28., Matička 1996, 365-374.

⁵¹⁶ Skupština ujedinjenja Glavnog saveza poljoprivrednih zadruga i Saveza seljačkih radnih zadruga NR Hrvatske 1949, 1.

⁵¹⁷ O razvitku, uspjesima i problemima seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj 1949, 3.

„Činjenica je da ovakve male zadruge teže odolijevaju zadacima i problemima na koje nailaze. Nicanje malih zadruga posljedica je neplanskog rada kotarskih rukovodstava u osnivanju seljačkih radnih zadruga. Kampanjsko osnivanje zadruga bez organizaciono političkih priprema dovelo je do stvaranja nepovjerenja između zadrugara i nezadrugara. U buduću pri osnivanju seljačkih radnih zadruga potrebno je da se otklone ove i slične griješke i da omogući sistematski rad pri osnivanju novih zadruga. Na sastancima i konferencijama treba tumačiti seljacima značenje radnog zadrugarstva i vršiti široke političke pripreme po selima. Samo tim putem ubrzan će se osnivanje novih zadruga i povećati broj njihovog članstva.“⁵¹⁸

Dakle, iz citata je vidljivo da je veliki dio odgovornosti za neprovedbu plana osnivanja novih SRZ-a „padao“ na kotarske saveze poljoprivrednih zadruga. O tome se dodatno u referatu tajnika Nikole Špirića kaže sljedeće:

„Kotarski savezi poljoprivrednih zadruga bili su dosada zaokupljeni trgovinom i nisu problemu radnog zadrugarstva posvetili nikakve pažnje. Danas je već izvršena preorijentacija u tom pogledu. Kotarski savezi predstavljaju transmisiju ne samo za prenošenje direktiva viših zadružnih foruma, nego također i transmisiju naših partijskih rukovodstava. U tu svrhu osnovat će se u kotarskim savezima poljoprivredni odjeli i odsjeci.“⁵¹⁹

Nadalje, tajnik Špirić osvrnuo se i na važnost planskog rada u SRZ-a.

„Još tokom prošle godine Savez je uložio znatne napore da pomogne zadrugama u novom planiranju i ove godine su ratarski instruktor i ostali terenski aparat Saveza pomogli da se načini proizvodno-financijski plan u 380 zadruga. Međutim, planovi nisu ono što bi trebali biti i služe samo kao orijentacioni, koji daju perspektivu radova i proizvodnje. Uzrok tome je nedovoljno iskustvo i znanje instruktora i manjkavo znanje zadrugara o potrebnim agrotehničkim mjerama.“⁵²⁰

Pored poteškoća navedenih u citatu, najveći je nedostatak u radu SRZ-a bilo neispravno planiranje prinosa i nepravedna raspodjela poljoprivrednih zemljišta za obradu.

⁵¹⁸ O razvitku, uspjesima i problemima seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj 1949, 3.

⁵¹⁹ O razvitku, uspjesima i problemima seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj 1949, 3.

⁵²⁰ O razvitku, uspjesima i problemima seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj 1949, 3.

Ozbiljan razvoj SRZ-a je, prema mišljenju partijskih i političkih tijela, ovisio o pravilno provedenoj organizaciji rada, uvođenju brigadno-grupnog sustava rada i različitih normi proizvodnje te sustava nagrađivanja.

Javno deklamirana politika KPJ prema selu imala je u cilju poboljšanje životnog standarda radnog seljaštva. Međutim, temeljne odrednice te politike bile su, s jedne strane, borba za „suzbijanje i potiskivanje kapitalističkih elemenata na selu“, a s druge strane, poduzimanje „odgovarajućih organizacionih i privrednih mjera za širenje i jačanje socijalističkog sektora u poljoprivredi“. Na taj se način težilo omasovljenju SRZ-a. Da bi ti planovi ispunili svrhu trebalo je osigurati preduvjete za što veću integraciju novih domaćinstava u postojeće zadruge. S tim u vezi, u referatu tajnika Špirića navodi se:

„Naše seljačke radne zadruge nisu i ne smiju biti zatvoreni krug ljudi, nego jezgro oko kojega će se okupiti sve naše radno seljaštvo. Neprijatelji hoće da unesu zabunu u redove radnog seljaštva. Zbog toga je potrebno voditi borbu za svakog radnog čovjeka. Trebamo održavati najprisnije veze sa svima radnim ljudima u selu bez obzira da li su voljni da odmah stupe u zadrugu ili ne. Naš takav odnos prema njima i svakidašnje konkretno objašnjavanje uloge seljačkih radnih zadruga i prednosti kolektivne privrede približit će sve poštene radne ljude na selu zadrugi i omogućiti njihovo stupanje u zadrugu.“⁵²¹

Prema tome, SRZ-a nije bila namijenjena samo uloga privredne ustanove radnih seljaka, nego i odgojno-obrazovne institucije, odnosno „kovačnice ljudi novog mentaliteta, ljudi socijalizma“. Nastojanje da se SRZ-e omasove i organizacijski učvrste trebalo je rezultirati, ne samo socijalističkim preobražajem sela, nego i lakšom opskrbbom radnika u tvornicama smještenim u gradskim četvrtima.⁵²²

Nažalost, arhivski fondovi koje sam pretraživao u vezi s problematikom SRZ-a veoma su oskudni materijalima te ne omogućuju spoznaje o razdobljima formiranja SRZ-a i njihovog načina poslovanja na području Karlovca i okolice. Ipak, iz korespondencije karlovačkog kotarskog i oblasnog komiteta, odnosno njihovih komisija za selo, stječemo uvid u stanje brojnosti postojećih i namjerama za uspostavljanje novih SRZ-a. Tako je, na temelju dopisa KK KPH Karlovac od 9. rujna 1949., vidljiv podatak da je do početka toga mjeseca na području kotara Karlovac aktivno djelovalo ukupno 18 SRZ-a. Te su zadruge ukupno brojile 353 domaćinstava, a bile su podijeljene unutar 14 MNO-a. Treba istaknuti da su se u

⁵²¹ O razvitku, uspjesima i problemima seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj 1949, 4.

⁵²² O razvitku, uspjesima i problemima seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj 1949, 4.

razdoblju obuhvaćenom ovom disertacijom zadruga, kao i tvornice, imenovale po mrtvim i živim komunističkim revolucionarima. Međutim, početkom 1950-tih živi su revolucionari izgubili pravo da se po njima nazivaju zadruga, tvornice i gradovi. Takvu je privilegiju zadržao jedino Josip Broz Tito. Njegovim su imenom nazivane glavne ulice i trгови u gotovo svakom gradu u FNRJ.⁵²³

Plan omasovljenja SRZ-a, na području kotara Karlovac, u razdoblju od rujna do prosinca 1949., prikazan je u Tablici 131.

Tablica 131. Plan omasovljenja SRZ-a, na području kotara Karlovac, u razdoblju od rujna do prosinca 1949. godine

Naziv SRZ-a	Mjesto	Mjesni narodni odbor	Broj domaćinstava do rujna 1949. godine	Nova domaćinstva koja su trebala stupiti u SRZ u razdoblju od rujna do prosinca 1949. godine
Slobodni Partizan	Donja Kupčina	Donja Kupčina	58	12
Danijel Grčić	Draganići	Draganići	32	8
Petar Erdeljac	Prilišće	Prilišće	25	4
Ivan Hariš	Mali Erjavec	Mali Erjavec	23	7
Ivan Modričin	Ribnik	Ribnik	19	7
Naprijed	Koritinja	Šišljavić	19	6
Ozalj	Ozalj	Ozalj	19	10
Marko Polović	Mrežnički Brig	Belavići	18	5
Ivan Ribar	Veliki Erjavec	Mali Erjavec	18	4
Marko Mejašić	Velika Jelsa	Velika Jelsa	18	3
9. maj	Kašt	Kašt	18	5
Stjepan Bonjeković	Draganički Goljak	Draganički Goljak	17	4
Ustanak	Bosiljevo	Bosiljevo	15	8
Josip Boljkovac	Vukova Gorica	Prilišće	13	4

⁵²³ Radelić 2006, 327.

Proleće	Zaborsko selo	Netretić	12	3
Narodni Borac	Ladešić Draga	Netretić	12	3
Veco Holjevac	Hrašće	Mali Erjavec	9	4
Ivan Tomašić	Protulipa	Zvečaj	8	5
Ukupno	-	-	353	102

Izvor: HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2.

Nadalje, plan omasovljenja postojećih SRZ-a, na području kotara Karlovac u 1950., osnivanje novih SRZ-a, zaključno s 1. siječnja 1950., te područja na kojima su se u toj godini trebale osnovati nove SRZ-e, prikazani su u Tablicama 132., 133. i 134.

Tablica 132. Plan omasovljenja SRZ-a na području kotara Karlovac u 1950. godini

Naziv SRZ-a	Mjesto	Mjesni narodni odbor	Broj domaćinstava s 1. siječnja 1950. godine	Nova domaćinstva koja su trebala stupiti u SRZ-e u 1950. godini
Slobodni Partizan	Donja Kupčina	Donja Kupčina	70	80
Danijel Grčić	Draganići	Draganići	40	60
Ivan Hariš	Mali Erjavec	Mali Erjavec	30	25
Ozalj	Ozalj	Ozalj	29	25
Petar Erdeljac	Prilišće	Prilišće	29	15
Ivan Modričin	Ribnik	Ribnik	26	35
Naprijed	Koritinja	Šišljavić	25	25
9. maj	Kašt	Kašt	23	20
Ustanak	Bosiljevo	Bosiljevo	23	15
Marko Polović	Mrežnički Brig	Belavići	23	10
Ivan Ribar	Veliki Erjavec	Mali Erjavec	22	10
Stjepan Bonjeković	Draganički Goljak	Draganički Goljak	21	20
Marko Mejašić	Velika Jelsa	Velika Jelsa	21	20

Josip Boljkovac	Vukova Gorica	Prilišće	17	13
Proleće	Zaborsko selo	Netretić	15	10
Narodni Borac	Ladešić Draga	Netretić	15	10
Ivan Tomašić	Protulipa	Zvečaj	13	15
Veco Holjevac	Hrašće	Mali Erjavec	13	10
Ukupno	-	-	455	418

Izvor: HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2.

Tablica 133. Plan osnivanja novih SRZ-a na području kotara Karlovac zaključno s 1. siječnja 1950. godine

Naziv SRZ-a predviđenih za osnivanje do 1. siječnja 1950. godine	Mjesto	Mjesni narodni odbor	Broj domaćinstava zaključno s 1. siječnja 1950. godine	Nova domaćinstva koja su trebala stupiti u SRZ-e u 1950. godini
Radatović	Radatović	Radatović	25	10
Vukmanić	Vukmanić	Vukmanić	20	10
Bosanci	Bosanci	Bosanci	18	15
Šišljavić	Šišljavić	Šišljavić	16	34
Popović Brdo	Popović Brdo	Kamensko	14	25
Vrhovac	Vrhovac	Vrhovac	14	10
Ukupno	-	-	107	104

Izvor: HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2.

Tablica 134. Plan osnivanja novih SRZ-a na području kotara Karlovac prema pojedinim mjesnim odborima u 1950. godini

Mjesto osnivanja SRZ-a	Mjesni narodni odbor	Ukupan broj domaćinstava na području Mjesnog	Broj domaćinstava novoosnovane SRZ-e
-------------------------------	-----------------------------	---	---

		narodnog odbora	
Skakavac	Skakavac	697	25
Jurovski Brod	Jurovski Brod	549	20
Rečica	Rečica	500	12
Belaj	Belaj	475	17
Zvečaj	Zvečaj	444	15
Mihalić Selo	Belavići	419	12
Kamanje	Kamanje	321	14
Barlovački Cerovac	Barlovački Cerovac	238	18
Vivodina	Vivodina	234	25
Prkos	Banski Kovačevac	192	10
Ukupno	-	4 069	168

Izvor: HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 2.

6. Stanje karlovačke privrede i provedba proizvodnih planova poduzeća prema industrijskim granama na kraju 1949. godine

GK KPH Karlovac održao je 21. listopada 1949. sastanak plenuma na kojem je analizirana uspješnost ispunjenja proizvodnih planova poduzeća prema industrijskim granama. Iz zapisnika rasprave iščitava se zadovoljstvo partijskih tijela s rezultatima ostvarenim u tekstilnoj industriji. Naime, u rujnu iste godine, poduzeće Ivo Lola Ribar ispunilo je proizvodni plan s 110%.

Iako je imalo velikih problema s nabavom materijala za proizvodnju i nedostatkom stručne radne snage, poduzeće Kordun je financijske planove ispunilo zaključno s 13. listopada 1949. godine. S istim je datumom i poduzeće Runoteks svoje financijske planove ispunilo s 112%, dok je proizvodni plan bio proveden s uspješnošću od 111%.

Oscilacije u poslovanju i nejednaki rezultati u ispunjenju financijskih i proizvodnih planova zabilježeni su kod Tvornice popluna i poduzeća Kudjeljna industrija. Tvornica popluna, u rujnu 1949., ostvarila je proizvodni plan s 115%, a financijski s 88%. Kudjeljna industrija proizvodni plan ispunila je s 91%, a financijski s 101%.⁵²⁴

⁵²⁴ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

Tvornica KIK bila je najznačajniji predstavnik kožarske industrije u Karlovcu. Tvornica je, kao i većina karlovačkih poduzeća, imala velikih problema s pronalaskom radne snage. Bez obzira na te nedostatke, u rujnu 1949. ostvarila je, i proizvodni, i financijski plan s 110%. Takve rezultate tvornica je, prema mišljenju partijskih tijela, ponajprije „imala zahvaliti kvalitetno ustrojenom brigadnom sustavu“.⁵²⁵

Najslabiji rezultati zabilježeni su u metalnoj industriji. Zbog pomanjkanja sirovina i poluproizvoda Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda Mustad ostvarila je proizvodni plan s 63%, a financijski s 59%. Nešto bolje rezultate zabilježila je tvornica Luna. Ona je proizvodni plan provela s 86%, a financijski plan s 81%. Ti se podatci također odnose na rujnu 1949. godine.⁵²⁶

Loša situacija, u pogledu ostvarenja proizvodnih planova, bila je i u drvnoj industriji Petrova Gora. U Tablici 135. prikazana je uspješnost ispunjenja financijskih i proizvodnih planova različitih djelatnosti drvne industrije Petrova Gora u rujnu 1949. godine.

Tablica 135. Ostvarenje financijskih i proizvodnih planova prema različitim djelatnostima drvne industrije Petrova Gora u rujnu 1949. godine (u postocima)

Pilana		Izrada parketa		Galanterija	
Financijski	Količinski	Financijski	Količinski	Financijski	Količinski
51,00	48,00	60,00	61,00	98,00	185,00

Izvor: HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

Početak prosinca 1949. održano je Treće redovno zasjedanje GK KPH Karlovac u prostorijama Doma kulture. Na zasjedanju su analizirani uspjesi koje su partijske organizacije ostvarile u borbi za provedbu planskih zadataka i brizi za radnike. Za potrebe konferencije i referata o privrednoj situaciji, partijska su tijela koristila metodologiju komparativne analize prvog i drugog polugodišta u 1949. godini. S tim u vezi konstatirano je da su privredne prilike u drugom polugodištu 1949. „puno kvalitetnije nego one u prvome polugodištu“. Kao važan argument toj tvrdnji, partijska su tijela navela „manje korištenje prekovremenog rada u svakodnevnoj organizaciji posla u tvornicama i poduzećima na području Karlovca i okolice“. U prvom polugodištu 1949. karlovačka poduzeća su ispunila poslovno-financijske planove s 102,50% uspješnosti. Rad poduzeća i tvornica znatno se

⁵²⁵ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

⁵²⁶ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

poboljšao u drugom polugodištu, ponajprije nakon izvanredne sjednice GK KPH od 8. srpnja 1949. godine. Ta je sjednica karakteristična po brojnim kritičkim osvrtima vezanim uz rad pojedinih partijskih organizacija u poduzećima. Kao primjere pozitivne reakcije na kritike, predstavnici partijskih tijela FNRJ na konferenciji su naveli poduzeća Runoteks, Kordun, KIK i Pivovaru. Ta su poduzeća svoje godišnje planove ispunila u rujnu i listopadu 1949. godine. Pored toga, ona su predstavljena kao pozitivni primjeri dobre organizacije rada i čvrste povezanosti partijske organizacije, sindikalne podružnice i uprava poduzeća. U tim poduzećima organizirani su svakodnevni sastanci na kojima su analizirani nedostaci, kako u organizaciji rada, tako i u samom procesu proizvodnje.

Metoda socijalističkog natjecanja, između radnika, nije u potpunosti zaživjela u svim poduzećima na području Karlovca. Takva negativna praksa pripisivana je slabom radu komunista u sindikalnim organizacijama, koje su ovome zadatku prilazile „kampanjski umjesto da budu stalan metod rada u borbi za izvršenje plana“.⁵²⁷

Poslije izvanredne partijske konferencije neka su poduzeća prihvatila metodologiju natjecateljstva i uvela je u svakodnevni rad. Taj je proces nastavljen ubrzanim tempom nakon 17. rujna 1949., kada je održano savjetovanje svih direktora, personalaca, sekretara partijskih organizacija, tajnika i predsjednika sindikalnih podružnica. Do trenutka održavanja toga savjetovanja, u Karlovcu, postojale su ukupno četiri brigade za veću produktivnost. Prve dvije brigade bile su formirane u KIK-u, a druge dvije u ciglani Ilovac. Pod vodstvom višestrukog dobitnika nagrade za udarnika, Josipa Petermana, prva radna brigada formirana je u poduzeću KIK, a dnevne je zadatke ostvarivala s uspješnošću od 252%. Unutar istoga poduzeća je, pod vodstvom udarnika Dragana Dakrana, formirana druga radna brigada koja je dnevne zadatke ispunjavala s 261%. Radne brigade, u ciglani Ilovac, dnevne su zadatke ispunjavale s 390%. No, prema udarničkom radu često se iskazivao otpor, ponajprije pasivnim prihvaćanjem sindikalne inicijative i mišljenjem da se udarničkim radom i višim normama provodi eksploatacija radnika. Zabilježen je i veliki broj slučajeva da su protiv onih koji su svojim radom navodili upravu poduzeća da povišuju radne norme organizirani bojkoti, ali i da su udarnici napuštali posao.⁵²⁸ Problem udarništva posebno je isticao neuspjeh sindikata u zaštiti radništva. Naime, KPJ je osiguravši svoju diktaturu, i kod osnivanja sindikata osigurala monopol u određivanju njegovog položaja i uloge. Revandikativna uloga sindikata, to jest zaštita članstva, stavljena je u ovisnost o ostvarenju budućih ciljeva društva. Time su opći interesi stavljeni ispred posebnih interesa članstva.

⁵²⁷ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

⁵²⁸ Radelić 2006, 127.

Riječju, uvođenjem sustava udarništva i natjecateljstva između radnika, odbačeni su zahtjevi za smanjenjem intenzifikacije rada i skraćanjem radnog vremena.⁵²⁹

Na spomenutom savjetovanju od 17. rujna 1949. razmijenjena su iskustva i doneseni zaključci za lakše i učinkovitije formiranje brigada u poduzećima u budućnosti. Mjesec dana kasnije, 26. listopada 1949. održano je drugo savjetovanje direktora i privrednih djelatnika na kojem su analizirani uspjesi u stvaranju brigada u karlovačkim poduzećima i tvornicama. Konstatirano je da je, u trenutku održavanja ovoga savjetovanja u karlovačkim poduzećima, postojalo ukupno 37 brigada. Ovakvo je povećanje brigada, prema mišljenju partijskih tijela FNRJ, znatno pridonijelo „ostvarenju većih radnih učinaka bez obzira na broj radne snage, tehnologiju i sirovine koje poduzeća imaju na raspolaganju pri svakodnevnoj organizaciji proizvodnje“.

Stanko Rudman, podnositelj političko-ekonomskog izvještaja na Trećoj redovnoj partijskoj konferenciji GK KPH Karlovac, kao najneuspješniju privrednu granu u pogledu formiranja radnih brigada naveo je metalnu industriju. Primjer poduzeća Luna najbolje je ukazivao na raskorak u razmišljanjima između partijskih i sindikalnih organizacija. U vezi s time navodim sljedeći pasus iz izvještaja o političko-ekonomskoj situaciji u Karlovcu na kraju 1949. godine.

„Kao primjer slabog zalaganja za formiranje najprije navedenih brigada treba da ukažemo na naše metalce, koji su najkasnije prišli ovome zadatku, a naročito Luna, gdje je bio mišljenja sam sekretar partijskog biroa, predsjednik sindikalne podružnice drug Kosem Ivan da nema uslova za formiranje ovakovih brigada, dok su omladinci komunisti ukazivali na postojeću mogućnost na čiju inicijativu su brigade i oformljene. Da je partijska organizacija prije povelu računa o tome, ne bi dolazilo do toga da se radi prekovremeno i da se radi na sam Dan Republike.“⁵³⁰

Rad partijskih organizacija bio je odvojen od angažmana radnika, odnosno realne proizvodnje. Također, prema analizi partijskih tijela, partijske organizacije u poduzećima nisu dovoljno utjecale na „političku svijest radnika“. Tome u prilog govori podatak da je od siječnja do rujna 1949. ukupno proglašeno 822 udarnika, 9 inovatora i 2 racionalizatora. Do 1. prosinca 1949. u svim karlovačkim poduzećima i tvornicama ukupno je 1 377 radnika

⁵²⁹ Radelić 2006, 213.

⁵³⁰ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

proglašeno udarnicima. Posebna pozornost bila je usmjerena na broj radnika-udarnika koji su bili aktivni članovi KPJ.

„Pravilnom i na vrijeme proglašenju udarnika i nagrađivanju naših radnika treba posvetiti mnogo više pažnje, nego što je to bilo dosada. Slučaj u tvornici Marama, gdje je Mara Sovilj, član KP imala uslova da bude proglašena udarnicom sa čime se uprava poduzeća nije saglasila, a i sam sekretar partijske organizacije kazala je da imenovanu nije potrebno proglasiti udarnicom jer je ona član Partije, iako smo se mi na mnogo mjesta osvrtni na mali broj udarnika članova Partije. To sam spomenuo zato da se ne bi i drugdje padalo u tako krupne greške. Od naših članova Partije uvijek i na svakom mjestu traži se da služe primjerom, te ih prema tome treba nagrađivati kao i ostale radnike.“⁵³¹

Jedna od vodećih privrednih grana u Karlovcu, čiji je rast usmjeravao i diktirao tempo razvoja cjelokupne privrede, bilo je komunalno gospodarstvo. Njega su partijske organizacije razvijale, uglavnom, u suradnji s GNO-om. Važno je naglasiti da su krajem 1949. gotovo sve privredne grane u Karlovcu imale svoje vlastite ekonomije, koje su im služile za prehranu radnika. U pogledu stvaranja što boljih uvjeta za rad, partijske su organizacije ubrzanim tempom pristupile izgradnji 56 radničkih stanova na području Gaze.

U trećoj godini prvog Petogodišnjeg plana obrt i industrija doživjeli su veliki kvalitativni pomak. To se ponajprije odnosilo na izradu proizvoda, koji nisu bili lako dostupni na tržištu FNRJ poput češljeva od aluminijske i drveta te paste za cipele i sapuna. Veliki napredak u organizaciji rada i kvaliteti proizvoda zabilježen je i kod obrtničkih radionica.

U Karlovcu je 1949. održana prva izložba lokalne privrede. Na njoj su prikazivane sposobnosti i znanja karlovačkih radnika i obrtnika. Nakon odrađene izložbe, karlovačka su poduzeća napravila veliku poslovnu pogrešku zato što nisu nastavili s proizvodnjom izložbenih primjeraka proizvoda, ponajprije onih koji su bili deficitarni na cjelokupnom tržištu FNRJ. Naglasak je bio stavljen na realizaciji financijske dobiti u iznosu od 147.000.000,00 dinara, koja je bila uvjetovana Lokalnim planom II. Taj plan je premašen početkom prosinca 1949. godine za 53.000.000,00 dinara. Pored upjeha na financijskom planu, izgrađena su i 3 dječja restorana. Također, ova je godina karakteristična po izgradnji praonice rublja i kemijske čistionice.

⁵³¹ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

Što se poljoprivrednog sektora tiče, u 1949. bio je predviđen otkup 10 vagona bijelih žitarica. Taj cilj je premašen za 2 vagona do kraja studenoga iste godine. Znatno slabiji rezultat zabilježen je kod otkupa kukuruza. Naime, od predviđenih 10 vagona otkupljeno je ukupno 7,5 vagona, dok je, prema analizi partijskih tijela, cjelokupni plan sjetve ispunjen s 80% uspješnosti.⁵³²

Na području Karlovca rad na rekonstrukciji sela nije zauzimao visoko mjesto na ljestvici prioriteta. Potrebu aktivnije uloge sindikata u svakodnevnom životu poljoprivrednog stanovništva i želju za jačanjem poljoprivrednog sektora, u cilju dostizanja najrazvijenih svjetskih zemalja, opisuje sljedeći pasus iz političko-ekonomskog izvještaja elaboriranog na Trećoj redovnoj konferenciji GK KPH Karlovac:

„Trebalo se mnogo više koristiti sindikalne podružnice koje su preuzele patronate nad pojedinim seljačkim radnim zadrugama, koje su trebale djelovati politički i na ostale vanzadugare u svrhu omasovljenja postojećih i osnivanja novih zadruga. Za ovaj zadatak mogu se vrlo dobro koristiti i naši radnici sa sela, samo treba sa njima, više političkog rada, koje treba dobro upoznati kako s velikim uspjesima naše industrije općenito tako i o boljim perspektivama u zajedničkoj obradi zemlje. Mi imademo danas lijepih primjera plodnog rada seljačkih radnih zadruga. Mi ne možemo biti zadovoljni sa zaostalom poljoprivredom, već moramo da u urodu dostignemo najnaprednije zemlje u poljoprivredi, a što možemo postići najlakše u zajedničkoj obradi, tj. u seljačkim radnim zadrugama, gdje se mogu lakše koristiti agrotehnička sredstva.“⁵³³

Glavni zadatak poljoprivrednog sektora bio je prehrana radništva. Prema mišljenju partijskih tijela FNRJ, taj se zadatak mogao uspješno provesti jedino „potpunom predajom obveznih količina poljoprivrednih proizvoda državi“.

U dijelu političko-ekonomskog referata, u kojemu se govori o važnosti poljoprivrednog sektora u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih namirnica za radnike, navode se riječi Vladimira Bakarića:

„Kod nas ne smije biti neobrađive zemlje, te da onome koji neće da obrađuje svoju zemlju biti će mu oduzeta, jer zemlja je narodna i narod ju treba da koristi. Ovaj zadatak treba da shvate naši komunisti kao jedan od najvažnijih za izvršenje kojeg treba stalno

⁵³² HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

⁵³³ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

zalaganje našeg članstva kao i svih masovnih organizacija jer ćemo samo tako moći pružiti našim radnicima sve što im je potrebno kao i obezbijediti bolji i kulturniji život širokim masama našeg sela.”⁵³⁴

⁵³⁴ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 6.

VII. Karlovačka privreda u svjetlu uvođenja radničkog samoupravljanja (1950.)

U studenome i prosincu 1949. donesene su odluke o uspostavi Pripremnih odbora Zanatskih komora u kotarevima Karlovačke oblasti. Ti su odbori počeli s radom u siječnju 1950. godine. Bila im je namijenjena uloga provedbe pripremnih radnji za osnivanje zanatskih komora. U to vrijeme je, a s obzirom na važnu ulogu koju su odbori trebali „odigrati“ u pogledu razvoja obrtništva, pokrenuta velika kampanja posjete partijskih tijela područjima na kojima su se trebale osnovati zanatske komore. Prilikom tih posjeta održavane su konferencije na kojima su predstavnici Povjereništva za industriju i obrt, u suradnji s članom Pripremnog odbora Zanatske komore NRH u Zagrebu, objašnjavali obrtnicima državnog, zadružnog i privatnog sektora važnost Općeg zakona o zanatstvu u izgradnji socijalizma. Obrtnici su sudjelovali s velikim interesom u radu konferencija i izražavali zadovoljstvo s činjenicom da je pokrenut proces stvaranja zajedničke stručne obrtničke organizacije, koja će u suradnji s „narodnom vlasti rukovoditi cjelokupnim zanatstvom i pomoći mu da izvrši ulogu u našoj socijalističkoj izgradnji“.⁵³⁵ Nadalje, predstavnici obrtnika državnog, zadružnog i privatnog sektora isticali su da „novi Opći zakon o zanatstvu, nakon prijašnjih kolebanja, daje jasnu liniju i povoljnu perspektivu za razvoj zanatstva“. Na konferencijama je raspravljano i o mnogim problemima koji su onemogućavali obrtnike u razvoju.

„Ustanovljeno je da u nekim kotarevima privatni obrtnici nisu dovoljno uključeni u planski rad. Ponegdje nisu ni zadružne radionice dovoljno iskorištene, kao stolarska radionica u Otočcu, koja nije radila punim kapacitetom zbog pomanjkanja drvenog materijala. Negdje je zapažena slaba povezanost između zanatstva i narodnih vlasti (Slunj).“⁵³⁶

Posebna pažnja, u raspravama na konferencijama, bila je usmjerena na uzdizanje stručnih kadrova, ponajprije učenika. Od rukovodilaca obrtničkih radnji često su isticali prigovori na slabo vladanje učenika. Također, iznesena je i tvrdnja da je „četiri sata dnevno praktičnog rada premalo, a da je teretskog rada previše“. Zadatak Pripremnih odbora, u

⁵³⁵ Na području kotara Karlovac osnovani su Pripremnii odbori kotarskih zanatskih komora 1950, 2.

⁵³⁶ Na području kotara Karlovac osnovani su Pripremnii odbori kotarskih zanatskih komora 1950, 2.

suradnji s tijelima „narodne vlasti“, bio je otklanjanje ovakvih nedostataka, „jer će se tako učvrstiti zanatske komore i time pridonijeti razvitku naše lokalne privrede“.⁵³⁷

U 1950. partijska su tijela KPJ odlučila pružiti veću potporu SRZ-a u izradi proizvodno-financijskih planova.

„Dosadašnji proizvodno-financijski planovi imali su veliko značenje za razvitak naših seljačkih radnih zadruga. Oni su ocrtavali put razvitka zadruga i time nužno nametali našim zadrugama ostvarenje mnogih zadataka. Premda su dosadašnji planovi naših seljačkih radnih zadruga često bili manjkavi i nepotpuni, ipak su oni značili snažan korak naprijed u socijalističkoj rekonstrukciji našeg sela. S postignutim uspjesima u radu seljačkih radnih zadruga ne možemo se zadovoljiti, već se nameće potreba pronaći mogućnosti za razvitak još veće proizvodnje. Dosadašnje iskustvo u planiranju, kao i u organizaciji proizvodnje, treba da koristi daljnjem razvitku zadruga. Uzrok svakom nedostatku treba tražiti u samim zadrugama, u lošem planiranju većine zadruga, u nedovoljnom iskorištavanju postojećih mogućnosti za jačanje zadruga itd.“⁵³⁸

Osnovna slabost u izradi proizvodno-financijskih planova SRZ-a bila je usmjerenost na samo jednu, ili najviše dvije poljoprivredne grane. Uprave zadruga prilikom planiranja rada nisu uzimale u obzir prirodne uvjete svoga kraja, a u okviru toga ni perspektivu razvoja zadruge. Raznolikost zemljišta i prirodnih uvjeta u kotaru Karlovac omogućavao je upravama SRZ-a svestrano planiranje razvoja svih poljoprivrednih kultura i grana. Međutim, te mogućnosti nisu uzimane u obzir, prilikom izrade planova, na način kako su to zahtijevali partijska i državna tijela FNRJ. Neadekvatan razvoj pčelarstva, povrtlarstva, svinjogojstva i peradarstva, samo su neki od posljedica „nemarnog planiranja uprava SRZ-a“. Mnoge su zadruge zanemarile pitanje izrade alata iz svojih lokalnih mogućnosti, „već su u svojim planovima predviđale nabavke traktora i drugih krupnih strojeva, ma da za njihovo potpuno iskorištenje još nema dovoljno uslova“.

U kapitalnoj izgradnji često je bila zanemarivana izgradnja „primitivnih štala“ za smještaj stoke ili sjenika. Pojedine su zadruge nepravilno planirale prinos žitarica po hektaru. To je rezultiralo činjenicom da je uspješniji prinos žitarica bio u onim SRZ-a koje su obrađivale slabo zemljište, nego u zadrugama koje su posjedovale plodno zemljište. Jedan od najvećih problema bio je što su zadruge prilikom izrade proizvodno-financijskih planova

⁵³⁷ Na području kotara Karlovac osnovani su Pripremni odbori kotarskih zanatskih komora 1950, 2.

⁵³⁸ Potrebno je pružiti veću pomoć zadrugama u izradi privrednih planova za 1950. godinu 1950, 3.

zanemarivale potrebe države. Postojao je veliki broj primjera koji su navodili na zaključak da u procesu planiranja rada pojedinih SRZ-a nisu sudjelovali svi zadrugari, niti se tražilo njihovo mišljenje o mogućnosti razvoja različitih grana poljoprivredne proizvodnje. Najčešće su planovi izrađivani unutar maloga broja ljudi, koji je uključivao predsjednika zadruge, knjigovođu i članove Upravnog odbora. Pomoć partijskih tijela Upravama SRZ-a u izradi proizvodno-financijskih planova opisana je sljedećim citatom:

„Zadrugama treba pružiti što potpuniju pomoć u ispravci planova, i to ne činovnički i birokratski, već svestranu stručnu pomoć, koja će zadrugarima omogućiti da pravilno sagledaju proizvodne mogućnosti svojih gazdinstava i pronađu šire izvore prihoda za svoju zajednicu. Samo svestrana analiza proizvodnih mogućnosti zadružnog gazdinstva uz učešće svih zadrugara i njihovo potpuno korištenje omogućit će brže ekonomsko jačanje naših zadruga.“⁵³⁹

1. Proračun u 1950. godini

Na izvanrednom zasjedanju plenuma Narodnog odbora grada Karlovca od 9. veljače 1950. podnesen je referat o proračunu za tu godinu. Kao i svi prethodno analizirani proračuni, i ovaj je od komunističkih vlasti potenciran kao „temelj daljnjeg razvoja socijalističkog društva i privrede“. Kao ključan element u izgradnji socijalizma naglašena je „uska veza između privrednih planova i financijsko-kreditnog sustava FNRJ“. Ta je veza posebno bila vidljiva u ovisnosti saveznih, republikanskih i lokalnih poduzeća o državnom proračunu. S druge strane, privreda FNRJ najviše se financirala iz državne akumulacije sredstava. Lokalna privreda je zauzimala najveći postotak u gradskom proračunu Karlovca. Ona je svojom organizacijom rada predstavljala nadopunu savezne i republikanske privrede. Na taj je način većina njezine proizvodnje bila namijenjena slobodnoj prodaji, pa su stoga cijene ovih proizvoda bile veće od cijena osigurane opskrbe. Prema mišljenju partijskih vlasti, ovakav sustav dvojnih cijena „nije uveden zbog povećanja akumulacije, nego održavanja privredne ravnoteže između robnih i kupovnih fondova“.

Iako, u okviru ukupnih državnih prihoda, nisu zauzimali važno mjesto, prihodi od stanovništva bili su izuzetno važni sa stajališta lokalnog proračuna. Naime, taj prihod je omogućavao analiziranje učinaka pojedinih djelatnosti na zajednicu, uočavanje klasnih i

⁵³⁹ Potrebno je pružiti veću pomoć zadrugama u izradi privrednih planova za 1950. godinu 1950, 3.

strukturnih razlika među stanovništvom, reguliranje kupovne moći te analizu prometa roba i usluga.⁵⁴⁰

Prihodi i rashodi u 1950. iznosili su 63.303.000,00 dinara. Prema tome, proračun je, u odnosu na prethodnu godinu, povećan za 7.551.000,00 dinara. Kao i prethodnih godina, proračun se sastojao od četiri dijela.

Prihodi od privrede bili su planirani na iznos od 35.529.000,00 dinara, odnosno 56,12% od ukupnih prihoda proračuna. Taj je iznos predstavljao povećanje od 10,91% u odnosu na 1949. godinu. Nadalje, prihodi od stanovništva bili su predviđeni na 4.274.000,00 dinara ili 6,78% od ukupno planiranih prihoda. Ovome dijelu pripada udio u Narodnom zajmu koji je iznosio 3.500.000,00 dinara. Prihodi od državnih ustanova i nadležstava iznosili su 15.000.000,00 dinara. Taj je iznos činio 23,60% ukupnih prihoda.⁵⁴¹ Ostali vlastiti prihodi, koji nisu obuhvaćeni prihodima u trećem dijelu, iznosili su 5.000.000,00 dinara.⁵⁴²

Rashodovna strana proračuna bila je podijeljena u šest dijelova. Prvi i drugi dio obuhvaćali su investicije, treći dio izdatke za prosvjetu i narodnu kulturu, četvrti dio socijalnu i zdravstvenu zaštitu, peti dio rashode državne uprave, a šesti se dio odnosio na proračunske rezerve. Ukupni osobni rashodi iznosili su 26.367.000,00 dinara. Ti su rashodi činili 41,65% svih proračunskih rashoda. Materijalni i funkcionalni rashodi te proračunske rezerve iznosili su 31.696.000,00 dinara ili 50,10% od ukupnih rashoda. Ukupno planirani rashodi za investicije bili su predviđeni na iznos od 5.240.000,00 dinara, što je predstavljalo 8,35% ukupnih proračunskih rashoda.⁵⁴³

Nakon usvajanja prijedloga proračuna za 1950., GNO Karlovac prihvatio je odluku o ispunjenju proračuna u 1949. godini. Kao što je već navedeno, njegovi planirani prihodi iznosili su 55.752.000,00 dinara. Stvarno ostvareni iznos bio je 62.015.740,00 dinara. Dakle, planirani prihodi premašeni su za 6.263.740,00 dinara. Nadalje, ukupni rashodi iznosili su 52.277.663,00 dinara. Prema tome, ukupni rashodi ostvareni su s 93%, a ukupni višak prihoda u odnosu na rashode iznosio je 9.738.077,00 dinara.⁵⁴⁴

Na sjednici GNO-a Karlovac, od 9. veljače 1950., prihvaćen je i završni račun za 1948. godinu. Analizom je utvrđeno da je prikupljeno ukupno 41.270.033,08 dinara prihoda

⁵⁴⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 496.

⁵⁴¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 497.

⁵⁴² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 497.

⁵⁴³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 498.

⁵⁴⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 498.

naspram 40.899.361,76 dinara rashoda. Dakle, višak prihoda u odnosu na rashode iznosio je 370.671,32 dinara.⁵⁴⁵

2. Zadatci partijskih organizacija u razvoju borbe za visoku produktivnost rada

U organizaciji sekretara GK KPH Karlovac, Stipe Marčića, 18. veljače 1950. održano je savjetovanje za visoku produktivnost rada. Njegov glavni zadatak bio je upoznati partijske organizacije s aktivnostima koje moraju poduzeti da bi se na području Karlovca i okolice nastavila razvijati produktivnost rada, koja bi zadovoljila potrebe stanovništva. Usto, analizirana su stanja u pojedinim poduzećima. Na savjetovanju se prvi za riječ javio direktor poduzeća Mustad, Marin Sirotković. Istaknuo je nekoliko povezanih problema zbog kojih poduzeće u 1949. nije uspjelo ispuniti postavljene proizvodno-financijske planove. Naveo je da je „uslijed pomanjkanja sirovina bio primoran organizirati proizvodnju na način koji je zahtijevao velike preraspodjele radne snage“. Nepravilno korištena radna snaga rezultirala je nemogućnošću snižavanja pune cijene koštanja i slabom kvalitetom proizvedene robe. Pored nedostatka sirovina, direktor Sirotković također je naveo da je „uzrok fluktuaciji radne snage i ograničenost u opskrbi radnika svakodnevnim potrepštinama“.

Postojali su i slučajevi netočnog izvještavanja o uspjesima pojedinih poduzeća. Također, neka poduzeća nisu imala adekvatno organiziranu prijevoznu službu, koja bi na vrijeme radnike dovozila do radnog mjesta. Pokušaj uvođenja prakse potpisivanja dugotrajnih ugovora o radu s radnicima nije ostvarivao uspjehe, ponajprije zbog ozračja uzrokovanog kolektivizacijom sela i stvaranjem SRZ-a. S tim u vezi navodim citat iz referata personalnog referenta Hajka iz krečane u Ozlju.

„Plan se nije izvršavao uslijed slabe kontrole Uprave poduzeća kojem su normici davali krive podatke t.j. da se plan izvršava, a u stvari se nije izvršavao. Svi radnici poduzeća su iz okolnih sela što je razlog čestog izostajanja, a poduzeće nema prijevoznog sredstva kojim bi dovažao radnike na posao, te je to razlog da radnici prelaze raditi u druga poduzeća gdje im je bliže. Po pitanju sklapanja radnih ugovora napominje da se nije najbolje uspjelo, jer su se među radnicima pronijele glasine da će ako sklope ugovor morati dati zemlju u seljačke radne zadruge, a isto i slabo snabdjevanje radnika jedan je od razloga. Tu se nije dovoljno založila Uprava poduzeća sindikalne podružnice.“⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 500.

⁵⁴⁶ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

Kao što je već navedeno u jednom od prethodnih poglavlja, drvna industrija Petrova Gora imala je velikih poteškoća s nabavom materijala i nedostatkom stručne radne snage. Ipak, poduzeće je, u odnosu na druge, ostvarivalo solidne rezultate, u pogledu potpisivanja radnih ugovora. Naime, tijekom 1949. potpisano je ukupno 300 radnih ugovora. Stanovitog uspjeha drvna industrija imala je i u pokretanju radnih brigada kojima je bila namijenjena vodeća uloga u povećanju proizvodnosti. Tako su u odjelu za izradu parketa bile formirane 4 brigade. Odjel za izradu galanterije brojio je 3 brigade unutar kojih je radilo 40% sveukupne radne snage. Na postrojenjima za obradu materijala djelovalo je 5 brigada. S brigadama i njihovim predstavnicima održavala su se svakodnevna radna savjetovanja. Valja naglasiti da je drvna industrija Petrova Gora bila na području Hrvatske jedno od najuspješnijih poduzeća po pitanju izvoza.⁵⁴⁷

Direktor drvne industrije Kovačević, u svome se izlaganju dotaknuo pitanja administracije i njezine negativne uloge na produktivnost poduzeća. Naveo je da im „otežava rad slanje raznih izvještaja i ako potreba iziskuje da više odlaze na teren, a što ne mogu da idu zbog toga administrativnog rada“. Nakon toga, osvrnuo se na česte dolaske raznih komisija i kontrola u prostore poduzeća te „krutost“ željezničke direkcije prilikom određivanja rokova za istovarivanje vagona. Iako je vrijeme istovara bilo određeno od Privrednog savjeta, radnici drvne industrije nisu bili u mogućnosti udovoljiti tim rokovima te se zbog toga veliki broj materijala morao baciti ili se nije mogao staviti u funkciju.⁵⁴⁸

Godine 1949. s radom je započela tvornica Edvard Kardelj. Zbog dugotrajnog procesa pripreme strojeva nisu bili u mogućnosti izraditi proizvodno-financijski plan u godini osnutka. Prema navodima predstavnika tvornice na savjetovanju, Franje Višingera, za provedbu proizvodnih planova u 1950., bilo im je potrebno 150 stručnih radnika te industrijska postrojenja koja su većinom trebala biti nabavljena u inozemstvu. Nadalje, Višinger je elaborirao da će „biti teško ostvariti sniženje pune cijene uslijed čestog mijenjanja radnih mjesta radnika, a isto se moraju, kod istovara vagona, upotrebljavati stručni radnici“. Tijekom 1949. sklopili su ukupno 100 radnih ugovora. Problem slabe opskrbe radnika svakodnevnim životnim potrebštinama, Upravni odbor tvornice Edvard Kardelj namjeravao je u 1950. riješiti otvaranjem službe za radničko snabdjevanje (SRS) i vlastite ekonomije. Takve zamisli nisu ostvarene zbog nedostatka stručne radne snage.⁵⁴⁹

⁵⁴⁷ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

⁵⁴⁸ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

⁵⁴⁹ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

Leš Antun, direktor poduzeća Kordun, na savjetovanju se osvrnuo na to da je poduzeće u 1949. ispunilo proizvodne planove s 104%. Takav rezultat ostvaren je, prema riječima direktora Leša, „uz konstantnu proizvodnju novih proizvoda“. Rad poduzeća uglavnom je bio ograničavan nestašicom ugljena. O ostalim problemima s kojima se poduzeće suočavalo, poput slabe organiziranosti rada, nedostatka strojeva i nedovoljnog potpisivanja radnih ugovora, navodi se:

„Od direkcije dobiven je ove godine već po treći puta plan koji je svaki puta drugačiji tako da radnici nisu mogli uzimati lične obaveze. Plan je sada toliko visoko postavljen da se sa kapacitetom ovih strojeva neće moći izvršiti. Usprkos toga vodi se stalna borba za izvršenje plana i u svrhu toga održavaju se stalna savjetovanja. Isto je održano savjetovanje udarnika iz oba pogona. Od prvog ožujka ove godine biti će 46 proizvodnih brigada čiji će se uspjesi svakodnevno objavljivati i svaka će brigada imati svoj grafikon. Što se tiče sklapanja radnih ugovora do sada je potpisano 71% ugovora i nije se uspjelo do sada više, jer su radnici proneli glasine da će koji potpiše ugovor biti premješten u drugo poduzeće. Uslijed nepotpisivanja ugovora otpušten je jedan radnik koji radi u poduzeću već 20 godina s razloga što je on ostale odgovarao da ne potpisuju ugovore.“⁵⁵⁰

Stalne promjene rukovodstva, neadekvatna organizacija rada, neučinkovit rad partijskih organizacija i nepravovremeno popravljavanje strojeva onemogućilo je poduzeće Kudjeljnu industriju u ostvarenju proizvodno-financijskih planova. Poduzeće je u 1949. potpisalo radne ugovore s 70% radnika, no, prema riječima direktora Petančića, do toga se broja došlo veoma teško zato što su „među radnicima postojale neprijateljske parole“.

Zbog nedovoljnog zalaganja partijskih i sindikalnih organizacija u tekstilnoj industriji Duga Resa, brigadni sustav nije odigrao onu ulogu koja mu je bila namijenjena u pogledu povećanja produktivnosti. Tijekom 1949. u tekstilnoj industriji uspostavljeno je 145 brigada. Od toga broja, njih 45 je radilo prema propisanim pravilima. Rad brigada kontrolirali su samo dva službenika. Također, norme proizvodnje bile su postavljene na nerealnim osnovama, a ako uzmemo u obzir da je većina radnika tekstilne industrije bila seljačkog podrijetla i da nisu imali dobro organiziran prijevoz na posao, ne iznenađuje činjenica da se nisu uspjeli ispuniti postavljeni proizvodno-financijski planovi te da je proizvedena roba bila niske kvalitete. Poduzeće je, u toj godini, sklopilo 70% radnih ugovora. I ovdje je potpisivanje ugovora išlo poprilično teško. Prema riječima direktora Pavla Luketića i predsjednika

⁵⁵⁰ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

sindikalne podružnice Škrtića, među radnicima su se pojavljivala mišljenja „kao naprimjer da će se radnici tjerati na rad u rudnike i tome slično“.⁵⁵¹

Iako je poduzeće Ivo Marinković imalo velikih problema s nedostatkom stručne radne snage, brigade za visoku produktivnost omogućile su da se proizvodno-financijski plan ostvari 15 dana prije roka. Prve brigade unutar poduzeća uspostavljene su u listopadu 1949. godine. Do kraja godine bilo ih je ukupno 21, a za svaku od njih bila je organizirana dnevna evidencija. Na savjetovanju je poduzeće predstavljao sekretar partijske organizacije, Ivan Povodnik. Napomenuo je da se uredbe o proizvodnji koje je definirao Upravni odbor poduzeća „nisu sprovodile u cijelosti te da radna disciplina nije bila na razini potrebnoj za ostvarenje proizvodno-financijskih planova“. U odnosu na druga poduzeća, tvornica Ivo Marinković imala je znatan broj izostanaka radnika s posla zbog bolesti. Pokretanjem vlastite ambulante, taj se postotak smanjio sa 12% na 4%, od ukupnog broja radnika. Za razliku od drugih poduzeća, pitanje opskrbe radnika bilo je znatno uspješnije riješeno. Naime, tvornica je imala vlastitu radionicu za popravak cipela radnicima. U njoj su obrađivani otpatci i koža, koji su bili neiskorišteni u proizvodnom procesu. Također, poduzeće je posjedovalo vlastitu ekonomiju i farmu za uzgoj svinja, koje su omogućavale dobru prehranu radnicima.⁵⁵²

3. Stanje radne snage u 1950. godini

U trećoj godini Petogodišnjeg plana razvitka privrede FNRJ nije se uspjelo riješiti pitanje nedostatka radne snage. Socijalistički način uređenja ekonomsko-političkih odnosa u FNRJ zahtijevao je brzo i učinkovito zapošljavanje velikog broja radne snage. Njezin nedostatak djelomično je bio uvjetovan i ekonomskom blokadom zemalja „istočnog lagersa“. Zbog tih su razloga partijska i izvršna tijela KPJ imali velikih poteškoća u provođenju Uredbe o ustaljenju radne snage i njezinom usklađivanju s planovima platnog fonda te osigurane opskrbe stanovništva. S tim u vezi u poduzećima je provedena analiza radnih mjesta, nakon koje je ustanovljeno da tvornice „neracionalno iskorištavaju radnike“. Nadalje, u mnogim poduzećima postojala su radna mjesta koja nisu opravdavala svrhu svoga postojanja. Ipak, jedan od najvažnijih problema bio je postavljanje radnih normi na razine koje radnici nisu mogli dostići. Vrhovna KPJ znala je da je iznimno teško, u svim granama privrede i komunalne djelatnosti, postići maksimalnu učinkovitost radnika. Uvođenje brigadnog sustava rada trebalo je doprinijeti racionalnijem iskorištenju radne snage u

⁵⁵¹ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

⁵⁵² HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 2.

poduzećima i tvornicama na području FNRJ. No, taj se sustav u svakodnevni rad poduzeća uvodio prilično sporo. Kao primjer neadekvatnog rasporeda radne snage navest ću Gradsko transportno poduzeće. Na početku 1950. poduzeće je imalo ukupno 50 radnika. Tome treba pridodati i 15 radnika zaposlenih na administrativnim poslovima. Dakle, na 3,5 produktivna radnika dolazio je jedan administrativni zaposlenik, što je, u okviru problema s kojima se jugoslavenska privreda suočavala, predstavljalo neekonomičnu organizaciju rada.⁵⁵³ Gotovo identičnu situaciju odnosa produktivnih radnika i administracije imao je i Gradski vodovod.

Gradsko ugostiteljsko poduzeće je, u prvoj polovici 1950., imalo zaposleno ukupno 179 radnika. Prema mišljenju partijskih tijela, njegov optimalan broj zaposlenih trebao je biti 147. Primjer Gradskog ugostiteljskog poduzeća jasno upućuje na činjenicu da se njegovo poslovno rukovodstvo nije bavilo pitanjima pronalaska novih načina i metoda rada, s obzirom na specifičnost ugostiteljstva i njegovu važnost u sigurnoj opskrbi stanovništva. O pretjeranom broju neučinkovitih radnih mjesta govori podatak da je samo na centralnom skladištu toga poduzeća bilo zaposleno 8 radnika.⁵⁵⁴

Partijska tijela su rješenje problema nestručne radne snage, u karlovačkim poduzećima, vidjela u njihovom boljem povezivanju s NF i drugim masovnim organizacijama. Nedovoljna povezanost poduzeća s masovnim organizacijama bila je nastavak neprepoznavanja činjenice „da je radna snaga najbitniji čimbenik u izgradnji socijalizma“. O toj se problematici u referatu o Uredbi o usklađivanju radne snage, platnog fonda i osiguranog snabdjevanja od 20. travnja 1950. kaže:

„Činjenica je, da naša privredna rukovodstva nisu shvatila da je pitanje radne snage jedno od osnovnih u našoj borbi za socijalizam. To nas uči svakodnevna praksa. Ne može se reći, da se naši privredni rukovodioci ne bore konkretnije i uspješnije za pravilno planiranje radne snage, za njeno ustaljivanje, a protiv fluktuacije. Međutim, još uvijek se ne prilazi ozbiljnije otkrivanju unutarnjih rezervi, čak se može reći, da u većini slučajeva, ne postoji tendencija na konkretnoj analizi poslova u poduzeću, ne postoji orijentacija na to, da se vidi, tko šta stvarno radi i koliko, dali su ljudi pravilno i potpuno iskorišteni. Privredna rukovodstva se uglavnom bore za kvotu, za određeni broj radnika i službenika. To je opravdano samo zaista gdje radne snage nedostaje, i smatraju da je samim tim što neprekoračuju odobrenu kvotu radne snage i završena borba za otkrivanje unutarnjih rezervi. Zaključci III plenarnog zasjedanja CK, govori naših rukovodioca u budžetskoj debati

⁵⁵³ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 549-550.

⁵⁵⁴ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 550.

i predizbornim pripremama o značaju problema radne snage i otkrivanju neiskorištenih rezervi, potakli su inicijativu u nizu poduzeća i ustanova u našoj zemlji. Pojedini radnici i službenici daju prijedloge, da će u svojim odjeljenjima tako organizirati posao, da jedan čovjek uspješno obavlja poslove, koje sada rade njih 2 pa i više. I naša bi privredna rukovodstva trebala potaći ovakovu inicijativu, koja sigurno ne bi ostala bez znatnih rezultata. Naši privredni rukovodioci znaju ove stvari, ali ipak prelaze olako preko ovakove zdrave i nadasve potrebne inicijative i bore se uglavnom za kvotu i to što veću kvotu radne snage.“⁵⁵⁵

Borba za veću kvotu radne snage, a ne za njezino pravilno raspoređivanje i učinkovit rad, slabio je poziciju partijskih tijela KPJ u izgradnji socijalističkog društva. Loša organizacija rada opisana u prethodnom citatu dovodila je do neravnomjerne raspodjele robe i namirnica iz sustava osigurane opskrbe. Primjerice, preveliki broj prijavljenih radnika pojedinih poduzeća za ograničene količine namirnica iz sustava osigurane opskrbe rezultirao je otežanim uvjetima za razvoj poljoprivrede. Usto, uspješan razvoj poljoprivrede onemogućavan je prevelikom angažmanom radnika sa sela u gradskim poduzećima i tvornicama. Ti su problemi stavljali sve veći naglasak „na pronalazak unutarnjih rezervi radne snage“.

„Zato bi naša privredna rukovodstva trebala mnogo više pažnje posvetiti orijentiranju svoga rada na otkrivanju unutrašnjih rezervi idući od jednog radnog mjesta do drugog, od jednog posla do drugog sa zadatkom da ispitaju posao, da ispitaju rad i utvrde, gdje je neko potreban, gdje nije, tko bi mogao obaviti više poslova itd. Sigurno je da taj rad ne bi ostao bez znatnih rezultata. Karakteristično je za većinu naših poduzeća, da se njihova privredna rukovodstva odnosno direktori poduzeća nisu još konkretno pozabavili otkrivanjem unutrašnjih rezervi, niti su im viša rukovodstva pružila u tom pogledu ozbiljniju pomoć. To je pokazao dosadašnji pregled rada u većini naših lokalnih privrednih poduzeća.“⁵⁵⁶

Isključivo stavljanje naglaska na što veće kvote radne snage dovodili su do pojava koje nisu bile u skladu sa socijalističkim učenjem o „brizi za radnike“. Štoviše, praktična organizacija rada i javno deklamirane politike o izgradnji socijalističkog sustava bili su u oštroj suprotnosti. Naime, pojedini direktori lokalnih poduzeća iskoristili su opću

⁵⁵⁵ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 551.

⁵⁵⁶ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 552.

usmjerenost na što veću kvotu radnika da bi se „riješili“ ženske radne snage, starijih radnika i službenika te radnika koji su bili na bolovanju ili imali umanjene radne sposobnosti. Privredna rukovodstva nisu bila svjesna da takav način rada nanosi velike udarce partijskim tijelima KPJ, koji su se trudili predstaviti socijalističko društveno uređenje „kao pravedan sustav u kojemu će radnik biti zaštićen na sve moguće načine“. Takve su pojave postepeno suzbijane intervencijama Povjereništva rada. Također, prilikom otpuštanja radne snage privredna rukovodstva nisu poštivala propise o otkaznim rokovima. Za ilustraciju suprostavljenosti praktičnog načina rada u lokalnim poduzećima i socijalističke teorije navodim sljedeći citat:

„Privredna rukovodstva i partijske organizacije poduzeća prilikom premještaja suvišne radne snage, moraju se boriti za principijelan stav u svakom konkretnom slučaju. One ne smiju dozvoliti da sindikalna rukovodstva zastupajući usko interese isključivo svojih poduzeća i ustanova, otpuštaju kao prekobrojne samo žene ili radnike sa umanjenom radnom sposobnosti, majke s djecom i dojilje itd. a da zadržavaju radnu snagu, koja je u svakom pogledu sposobna za rad u nekim od privrednih grana, gdje je radna snaga potrebna. Ne smije se dozvoliti, da se kao prekobrojni radnici otpuštaju oni, koji zaista nemaju uslova za to, i čije su lične i porodične prilike takove, da ne mogu ići u druge privredne grane. Nije svejedno koji će radnici otići iz poduzeća, da li oni, koji su zbog svojih kvalifikacija, radne sposobnosti ili porodičnih prilika vezani za poduzeće u kome se sada nalaze ili pak oni koji stvarno treba i mogu da odu iz poduzeća. S obzirom na sve ovo, a u interesu kako samih radnika tako i naše privrede kao cjeline, treba da se svi založimo, da se u rješavanju tih problema osigura najšire učešće samih radnika i službenika. U tom cilju trebalo bi pristupiti formiranju posebnih komisija u kojima bi inicijativa radnika i službenika mogla najjače doći do izražaja. Pri rješavanju mnogobrojnih i vrlo raznolikih konkretnih slučajeva osnovno je to - osigurati radnom snagom najvažnije privredne grane, ali ne pribjegavati pri tom rješavanju tih problema, koji bi išli na uštrp života i rada svakog pojedinog radnika. Samo tako moći ćemo uspješno riješiti pitanje problema radne snage i ujedno u veliko doprinijeti osiguranju izvršenja Petogodišnjeg plana.“⁵⁵⁷

⁵⁵⁷ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, 553-554.

4. Osnivanje i prestanak rada gradskih poduzeća u 1950. godini

Na XXIII. redovnom zasjedanju GNO-a Karlovac od 31. svibnja 1950. doneseno je nekoliko rješenja o osnivanju novih lokalnih poduzeća. Prvo je usvojeno rješenje o osnivanju Gradskog pekarskog poduzeća. Osnovna sredstva novoformiranog poduzeća sastojala su se od inventara i alata preuzetog od Radničko-namještenečke zadruge u Karlovcu, čiju je vrijednost trebalo naknadno utvrditi. Valja naglasiti da je Radničko-namještenečka zadruga u razdoblju osnivanja Gradskog pekarskog poduzeća bila u procesu likvidacije. Obrtna sredstva toga poduzeća iznosila su 1.500.000,00 dinara.⁵⁵⁸

Na istoj sjednici doneseno je rješenje o osnivanju poduzeća Karlovački ribnjak. Kao i u slučaju Gradskog pekarskog poduzeća, vrijednost osnovnih sredstava Karlovačkog ribnjaka trebalo je naknadno ustanoviti. Obrtna su se sredstva sastojala od matičnih riba i mladih šarana u vrijednosti od 172.000,00 dinara te obrtnog kredita u Komunalnoj banci u Karlovcu, čija je vrijednost bila 500.000,00 dinara. Predmet poslovanja obuhvaćao je uzgoj slatkovodnih riba.⁵⁵⁹

Posljednje poduzeće kojemu je omogućen početak rada rješenjem GNO-a Karlovac od 31. svibnja 1950., bilo je Gradska ustanova Čistoća. Njegovo pokretanje posljedica je izdvajanja poslova koje je obavljao Odjel Čistoće, iz sustava Gradskog vodovoda. Nakon izdvajanja, Odjel Čistoće je sa svim inventarom postao dijelom novoformirane Gradske ustanove Čistoća. Ona je pak bila pod neposrednom upravom Povjereništva za komunalne poslove GNO-a Karlovac.⁵⁶⁰

Pored osnivanja novih poduzeća, GNO Karlovac je, na spomenutoj sjednici, donio dva rješenja o prestanku rada poduzeća. Prvo se rješenje odnosilo na Gradsko mljekarsko poduzeće. Njegova imovina, prava i obveze, prenesene su na Gradsko poduzeće za promet voćem i povrćem. Na taj način povećan je opseg poslova Gradskog poduzeća za promet voćem i povrćem na otkup, distribuciju i preradu mlijeka te prodaju kruha.⁵⁶¹

Drugo rješenje odnosilo se na prestanak rada Komunalne banke u Karlovcu. Odlukom GNO-a njezino se poslovanje prenijelo u nadležnost Narodne banke i Državne investicijske banke FNRJ.⁵⁶²

⁵⁵⁸ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, br. 14045/50, 571.

⁵⁵⁹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, br. 14039/50, 574.

⁵⁶⁰ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, br. 14042/50, 575.

⁵⁶¹ HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, br. 14041/50, 576.

⁵⁶² HR-DAKA-343-NOGK, ZS GS, knj. 3, br. 14043/50, 577.

5. Zakon o radničkom samoupravljanju

Dana 27. lipnja 1950., Narodna skupština FNRJ donijela je Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, odnosno Zakon o radničkom samoupravljanju.⁵⁶³ Zakon je stupio na snagu 13. srpnja 1950. godine. Do donošenja ovoga Zakona državnim poduzećima upravljali su direktori koji su bili državni službenici. Nakon stupanja Zakona na snagu, upravljanje tvornicama, rudnicima, transportom, trgovinom te poljoprivrednim, šumskim, komunalnim i drugim državnim poduzećima, predano je u ruke radnih kolektiva, to jest neposrednih proizvođača. Od toga trenutka imovina je prestala biti državnom, a postala „općenarodnom“. Takvim se načinom rada ostvarivalo načelo „da sredstva proizvodnje pripadnu onima koji neposredno proizvode, i to fabrike radnicima, a zemlja seljacima“. Dakle, zaposlenici su trebali biti ti koji će odlučivati o rezultatima svoga rada.⁵⁶⁴

Samoupravljanje je predstavljalo jednu od najvažnijih posebnosti jugoslavenskog socijalizma. Glavni motiv uvođenja radničkog samoupravljanja bio je pronalazak nove ideologije koja bi olakšala teorijsko suprotstavljanje ekonomsko-političkoj zbilji SSSR-a. Pošto je uzrok nerazvijenosti SSSR-a pronađen u birokratskim deformacijama, bilo je logično da jugoslavenski komunisti „krenu u smjeru“ smanjenja moći vlastite države. Samoupravljanje je predstavljalo rješenje toga problema. Drugi motiv uvođenja samoupravljanja krio se u gospodarskoj krizi izazvanoj ekonomskom blokadom država članica Informbiroa. S obzirom na to da se FNRJ, zbog raskida državno-pravnih veza sa SSSR-om, okrenula Zapadu, odnosno suradnji s tržišno-liberalnim ekonomijama, bilo je važno dokazati odmak od plansko-centraliziranog sovjetskog sustava. Također, postojala je logična pretpostavka da bi trgovinski odnosi sa zapadnim zemljama bili učinkovitiji putem neovisnih poduzeća u FNRJ. Međutim, radničkim savjetima trebale su se, ponajprije, zadovoljiti političke potrebe. Zbog nedovoljne teorijske osmišljenosti i slabe razrade gospodarske strane ideje, implementacija toga sustava nije provedena na način kako su zamišljala partijska tijela KPJ.⁵⁶⁵

Početkom 1950. su, prema direktivi Privrednog savjeta i Centralnog odbora sindikata, u nekim poduzećima uspostavljeni radnički savjeti sa zadatkom da aktivno sudjeluju u rješavanju cjelokupne proizvodno-financijsko-organizacijske problematike. Od trenutka donošenja Zakona o radničkom samoupravljanju, partijske organizacije su sustavno radile na „stručnom i političkom uzdizanju stanovništva“. To je trebalo rezultirati njihovom

⁵⁶³ Radelić 2006, 286., Bilandžić 1999, 322.

⁵⁶⁴ Radelić 2006, 286., Đodan 1991, 179.

⁵⁶⁵ Radelić 2006, 284-285., Lydall 1984, 67-70.

aktivnijom ulogom u upravljanju gospodarstvom. Također, Zakonu su prethodile sukcesivne mjere decentralizacije i smanjenje birokratsko-državnog aparata. Što je donošenje Zakona o radničkom samoupravljanju značilo, ne samo radnicima, nego i najvišim partijskim i političkim tijelima FNRJ, svjedoči sljedeći navod:

„Donošenje i provođenje u život novog zakona o upravljanju privrednim poduzećima, označava u izgradnji socijalizma kod nas neobično krupan korak. Njime se stvaraju ekonomski temelji socijalističke demokracije, kao jedine socijalističke forme organizacije vlasti, stvaraju se uslovi za postepeno pretvaranje vlasti nad ljudima u upravu sa stvarima i rukovođenje procesom proizvodnje. Novi zakon u praksi potvrđuje da mi gradimo vlastitim snagama socijalizam koji ne samo da odgovara interesima najširih slojeva našeg naroda, nego takav socijalizam, koji će, odbacivši od sebe sve ono negativno što rezultira iz ekonomske i kulturne zaostalosti, biti prijemljiv za svakog progresivnog čovjeka u svijetu. On potvrđuje da mi gradimo socijalizam na naučnim principima koje su postavili još klasici marksizma, Marks, Engels i Lenjin, ali istovremeno on ukazuje na revizionističke postavke socijalizma informbiroovskog tipa, u kojem je šabloniziranje i dogmatiziranje dovelo do neopragmatističkih gledanja koja nemaju ničeg zajedničkog s naukom marksizma-lenjinizma. Zbog svega toga donošenje i pravilno provođenje novog zakona o upravljanju privrednim poduzećima prelazi okvire naše zemlje i daje krupan prilog stvari proleterskog internacionalizma.“⁵⁶⁶

Bez obzira na promidžbenu aktivnost partijskih tijela KPJ, u kojoj se posebno naglašavalo područstvljenje državnih funkcija, vladajući je položaj države u konceptu samoupravljanja ostao netaknut. Radnički savjeti nisu imali nikakve nadležnosti u pogledu regulacije radnih odnosa i raspodjele dobiti. I dalje su savezna ministarstva neposredno ili preko zemaljskih ministarstava izrađivala proizvodne planove i provodila raspodjelu sirovine, goriva i kredita. Dakle, iako su poduzeća formalno imala pravnu osobnost, nisu imala poslovnu samostalnost.⁵⁶⁷

Sustav koji je, barem na deklarativnoj razini, omogućavao veće sudjelovanje neposrednih proizvođača u upravljanju gospodarstvom, bio je praćen i brojnim propisima unutar samih poduzeća. Primjerice, radnički savjeti i upravni odbori birani su svakih godinu dana. U novi Upravni odbor mogla je ući samo trećina članova starog, a ostatak su činili

⁵⁶⁶ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 3.

⁵⁶⁷ Radelić 2006, 286-287., Bilandžić 1999, 325., Petranović 1988, 444.

predstavnicima radnika iz neposredne proizvodnje. Važno je za naglasiti da ni jedan radnik nije mogao biti član Upravnog odbora dvije godine uzastopce. Ovakvi propisi imali su u cilju sprečavanje birokratizacije rukovodstva poduzeća i njegovog odvajanja od „radnog naroda“. Nasuprot tome, svaki rukovodilac poduzeća morao je „budno voditi računa o tome, da podiže proizvodnju i samo poduzeće i da radi po zakonima u interesu cjeline, kao i u interesu konkretnog radnog kolektiva jer bi u protivnom slučaju bio smijenjen i pozvan na odgovarajuću odgovornost“.⁵⁶⁸

Zakon o radničkom samoupravljanju predviđao je udruživanje privrednih poduzeća u viša privredna poduzeća. Udruživanja su se mogla provoditi na temelju pripadnosti istome gospodarskom sektoru, potrebi zadovoljenja određenih društvenih potreba, a u nekim je slučajevima bilo moguće i povezivanje na temelju udaljenosti između dvaju poduzeća. Ta spajanja provodila su se na ekonomskoj, a ne na administrativnoj osnovi. Cilj je bio što uspješnije obavljanje djelatnosti koje su bile zajedničke poduzećima. Kako je Zakon točno regulirao prava i dužnosti upravnih odbora, direktora i radničkog savjeta kao osnovnog tijela preko kojega su neposredni proizvođači „upravljali tvornicama“, ukratko ću objasniti njihove uloge i funkcije.

Radnički savjet bio je predstavničko tijelo radnika u neposrednoj proizvodnji, koji je trebao upravljati poduzećima i tvornicama. Njegove temeljne funkcije bile su: odobravanje poslovnih planova poduzeća i njegovih završnih računa, donošenje zaključaka vezanih uz upravljanje i ostvarenje proizvodno-financijskih planova te pravila poduzeća koja su morala potvrditi upravni odbori viših privrednih udruženja i nadležnih državnih tijela, biranje, razrješavanje i otpuštanje upravnih odbora poduzeća ili njegovih pojedinih članova, raspravljanje o izvještajima o radu upravnih odbora i provedba raspodjele onoga dijela akumulacije koja je ostajala na raspolaganju radnom kolektivu. Radnički savjeti poduzeća u svome su sastavu imali od 15 do 120 članova, a kod viših privrednih udruženja brojili su od 30 do 200 članova. Prema tome, radnički savjeti trebali su predstavljati „najmasovnije i najkompetentnije“ upravljačko tijelo.⁵⁶⁹

Upravni odbor, u stvari, bio je Izvršni odbor radničkog savjeta, koji je trebao upravljati privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima. Za svoj rad odgovarao je radničkom savjetu i nadležnim državnim tijelima te Upravnom odboru višeg privrednog udruženja. Novi Zakon propisivao mu je sljedeće funkcije: pripremanje raznih prijedloga za upravljanje poduzećem, rješavanje pitanja u vezi s postavljanjem službenika na rukovodeće

⁵⁶⁸ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 3.

⁵⁶⁹ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 3.

položaje i briga za stručno usavršavanje radnika, poduzimanje mjera za unapređenje proizvodnje poput racionalizacije, poboljšanje uvjeta rada, štednje, definiranje radnih normi, briga o pravilnoj primjeni propisa o radnim odnosima i plaćama, osiguranju, odmorima, unapređenju i zaštiti na radu te poduzimanje mjera za zaštitu i pravilnu upotrebu „općenarodne imovine“ i sprečavanje „štetočinstva, rasipništva i drugih oblika nesavjesnog odnosa prema općenarodnoj imovini“.⁵⁷⁰ Također, iznimno je važno naglasiti da je Upravni odbor imao mogućnost uspostavljanja raznih komisija, čiji su članovi bili iz redova radnika i službenika poduzeća. Svrha komisija bila je pružanje pomoći u temeljitoj pripremi i proučavanju pojedinih pitanja u vezi s poslovanjem poduzeća te rješavanje problema s kojima su se poduzeća suočavala u svakodnevnom radu.

Direktor poduzeća, odnosno višeg privrednog udruženja bio je predstavnik države zadužen za pravilno upravljanje i organizaciju rada unutar poduzeća. Direktora nekog poduzeća postavljao je Upravni odbor višeg privrednog udruženja ili nadležno državno tijelo, ako poduzeće nije bilo udruženo. Nadalje, direktora viših privrednih udruženja postavljalo je nadležno državno tijelo, Prezidijum Narodne skupštine ili narodni odbor. Rukovodio je poslovanjem poduzeća i višeg privrednog udruženja, predstavljao poduzeće u izvoznim poslovima te primao radnike i službenike i raspoređivao ih na pojedine poslove.⁵⁷¹

U svome govoru na izvanrednom zasjedanju Narodne skupštine FNRJ od 26. lipnja 1950., Josip Broz Tito naglasio je da je Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva „logična posljedica razvitka socijalizma naše zemlje“.

„To je dosljedan nastavak u nizu mjera koje naša narodna vlast sprovodi na svom nepokolebljivom putu u socijalizam. Uslovi za to već su djelomično sazreli. Naši radni kolektivi svakodnevno pokazuju svoju zrelost, svoju visoku svijest, koju ispoljavaju u svojim herojskim naporima na izvršavanju svojih planskih zadataka. Otkuda taj elan i požrtvovnost naših trudbenika u takmičenju i izvršavanju planskih zadataka prije roka? Otuda što su naši trudbenici shvatili da izgradnja socijalizma u našoj zemlji zavisi samo od njih samih i da plodovi napora koje oni ulažu idu u njihovu korist. Naši trudbenici mogli su se dosada ubijediti da naša narodna vlast gaji prema njima puno povjerenje i brigu. S druge strane, naši radni ljudi pokazuju na djelu da su spremni da savladaju i najveće teškoće u svome radu. Zar, prema tome, ti trudbenici koji čine takve napore, koji s tolikim elanom i požrtvovnošću

⁵⁷⁰ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 3.

⁵⁷¹ HR-DAKA-129-KK KPH, Karlovac, Opći spisi, kut. 3.

nastoje da proizvedu čim više raznih proizvoda, koji s tolikom energijom grade nove fabrike, nove objekte, nove željeznice i drugo, koji pokazuju ljubav prema tim svojim fabrikama, tim što nastoje svim silama usavršiti sredstva za proizvodnju putem novatorstva – zar ti radni ljudi nisu sposobni da sami i upravljaju tim svojim fabrikama? Naravno da jesu, sposobni su da upravljaju, a novi radnici koji će dolaziti u fabrike, rudnike i druga poduzeća naučit će to od svojih drugova.“⁵⁷²

U međuvremenu, 23. lipnja 1950. izabran je prvi radnički savjet u Tvornici željeznih i čeličnih proizvoda u Karlovcu.⁵⁷³ Zatim, radnički savjet Tvornice kože Ivo Marinković preuzeo je rukovođenje poduzećem 18. kolovoza 1950. godine. Tada je direktor poduzeća Stanko Kosen izjavio sljedeće:

„Preuzimanjem tvornice Ivo Marinković od strane radnika stvoren je daljnji uvjet za povećanje proizvodnje i sniženje pune cijene koštanja. Donošenjem Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnika tvornice Ivo Marinković izazvalo je oduševljenje, jer znaju da će postizavati još veće rezultate u proizvodnji, pošto će njime rukovoditi najsvjesniji dio radnika, koji direktno učestvuju u proizvodnji.“⁵⁷⁴

Radni kolektiv Gradske pilane izabrao je predstavnike u radnički savjet 2. rujna 1950. godine.⁵⁷⁵ Dan nakon što su radnici Gradske pilane u Karlovcu preuzeli upravljanje poduzećem, isto su učinili i radnici kotarskog trgovačkog poduzeća Dobra.⁵⁷⁶ Dana 6. travnja 1950., upravljanje poduzećima preuzeli su radnici Pamučne industrije u Dugoj Resi⁵⁷⁷, Općeg trgovačkog poduzeća⁵⁷⁸ i Štamparskog zavoda Ognjen Prica.⁵⁷⁹ Proces preuzimanja tvornica i poduzeća od radnih kolektiva nastavljen je 11. rujna 1950., kada su izbore za radničke savjete proveli poduzeće Elektra, GRANAP, Karlovačka ljevaonica i Gradsko hotelsko-ugostiteljsko poduzeće.⁵⁸⁰ Pregled preuzimanja upravljačkih funkcija nad tvornicama i poduzećima u

⁵⁷² Govor maršala Tita povodom prijedloga Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva 1950, 1.

⁵⁷³ Izabran je Radnički savjet u Tvornici željeznih i čeličnih proizvoda u Karlovcu 1950, 2.

⁵⁷⁴ Radnički savjet Tvornice kože Ivo Marinković u Karlovcu preuzeo rukovođenje poduzećem 1950, 3.

⁵⁷⁵ Najbolji radnici Gradske pilane u Karlovcu upravljat će poduzećem 1950, 2.

⁵⁷⁶ Dobra, kotarsko trgovačko poduzeće u Karlovcu prvo u kotaru izabralo radnički savjet 1950, 2.

⁵⁷⁷ Radni kolektiv Pamučne industrije u Dugoj Resi izabrao je najbolje u radnički savjet 1950, 2.

⁵⁷⁸ Opće trgovačko poduzeće u Karlovcu izabralo je radnički savjet 1950, 2.

⁵⁷⁹ Radnici Štamparskog zavoda Ognjen Prica prvi preuzeli upravljanje poduzećem 1950, 2.

⁵⁸⁰ Poduzeća i tvornice radnicima 1950, 2.

Karlovcu završit ću s radničko-službeničkim restoranima. Njih je GNO Karlovac predao u ruke radnicima krajem rujna 1950. godine.⁵⁸¹

6. IV. partijska konferencija

Dana 26. studenoga 1950., u prostorijama vijećnice GNO-a održana je IV. partijska konferencija GK KPH Karlovac. Na njoj je istaknuto da gospodarski razvitak FNRJ ide „ubrzanim koracima“, to jest prema ostvarenju ciljeva obuhvaćenih Petogodišnjim planom. Također, naglašeno je i da je provedba proizvodno-financijskih planova u lakoj i teškoj industriji, građevinarstvu, transportu i drugim gospodarskim granama u 1950. „preduvjet za izgradnju socijalizma“. Prema referatu o gospodarskoj situaciji u FNRJ, radnici Karlovca ostvarili su niz uspješnih rezultata. Primjerice, Željeznička stanica u Karlovcu ispunila je svoj Petogodišnji plan u transportu do 25. studenoga 1950. godine. Dva tjedna prije toga datuma, proizvodno-financijske planove je ispunilo i poduzeće Ljevaonica. Usto, petogodišnje planove, prije roka, ostvarilo je ukupno 18 radnika iz raznih poduzeća. Od toga su 4 radnika bili aktivni članovi KPJ. Od republikanskih poduzeća najuspješnije rezultate imali su drvna industrija Petrova Gora i tvornica Ivo Marinković.⁵⁸²

GNO Karlovac je, nakon početne faze decentralizacije gospodarstva i predaje republikanskih poduzeća na upravljanje lokalnim vlastima, preuzeo nadzor nad 6 novih poduzeća: tekstilnom tvornicom Kordun, Runoteks, Lolom Ribar, Kudjeljnom industrijom, Tvornicom čarapa i Pivovarom. Stavljanjem ovih poduzeća pod lokalnu upravu, GNO Karlovac je u svojoj nadležnosti imao ukupno 8 industrijskih poduzeća s 12 pogona. Za rukovođenje tim poduzećima uspostavljena je nova Direkcija, a Povjereništvo za obrt i industriju reorganizirano je i bavilo se samo obrtom. Partijska tijela KPJ naglašavala su pozitivnu ulogu Direkcije u ostvarenju planskih zadataka poduzeća. S tim u vezi je na konferenciji naveden primjer Kudjeljne industrije koja je tijekom cijele 1950. ostvarivala slabe proizvodne rezultate. Reorganizacijom rada i dobivenom pomoći od Direkcije, Kudjeljna industrija je, u studenome iste godine, ostvarila proizvodni plan s 117% uspješnosti. U istome kontekstu spomenuta je i tvornica Kordun, koja je, tijekom godine, ostvarivala planove s 65% uspješnosti, da bi u studenome postigla 95% uspješnosti ostvarenja radnih zadataka.

⁵⁸¹ Izvršena je primopredaja Radničko-službeničkih restorana GNO-a Karlovac u ruke radnika 1950, 3.

⁵⁸² HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

Pored prethodno navedenih uspjeha, na gospodarskom polju postojao je čitav niz slabosti, propusta i grešaka u radu partijskih organizacija i GK KPH Karlovac. O toj se problematici u referatu o gospodarskoj situaciji pripremljenom za IV. partijsku konferenciju kaže sljedeće:

„Kod pojedinih privrednih rukovodilaca bio je izgovor za neizvršenje planskih zadataka slabo stanje strojnog parka t.j. zastarjelost strojeva, npr. Kordun i Kudjeljna industrija. Istina je, da strojni park ima upliva na količinsko izvršenje plana, ali to nije razlog neizvršavanja planskih zadataka, a što je i u praksi dokazano, da ti isti strojevi sada proizvode više za 25 do 30%, nego što su prije 3 mjeseca. Uzroci čestih stajanja strojeva jesu nebriga o uzdržavanju strojnog parka, nedovoljna briga o čišćenju i podmazivanju strojeva, a u najčešće slučajeva, što se naročito odnosi na tekstilnu granu, slabi kvalitet majstora.“⁵⁸³

U kontekstu negativne organizacije rada i slabe discipline radnika, na konferenciji je, kao primjer, navedena ciglana Ilovac. Pošto ciglana nije imala potrebu uvoziti sirovine za rad iz inozemstva, prema mišljenju partijskih tijela, nije postojao „niti jedan razlog za neizvršenje planskih zadataka“. Kao glavni razlog neuspjeha istaknut je „neprijateljski odnos bivšeg direktora prema narodnoj imovini“, kojemu je glavna briga bila „trampa opeke sa seljacima, a ne izvršenje planskih zadataka“. Slaba organizacija rada i neadekvatna radna disciplina bila je izražena i u čestim izostancima, kašnjenju na posao te nedovoljnom zalaganju u radu.

Uz ciglanu, brojne izostanke radnika s posla imalo je i tekstilno poduzeće Vuna. U njemu je, tijekom 1950., ukupno prikupljeno 3 419 sati izostanaka. Od toga je 1 934 sati bilo neopravdano, a 1 485 opravdano. Od republikanskih poduzeća najveće probleme s izostancima radnika imalo je poduzeće metalne industrije Veco Holjevac. Ono je ukupno imalo 260 zaposlenih, koji su od siječnja do listopada 1950. kumulativno izostali s posla 72 072 radna sata. U referatu je dalje navedeno „da ni druga poduzeća ne stoje bitno bolje u vezi s izostancima radnih sati, što navodi na zaključak da partijske i sindikalne organizacije nisu politički djelovale među radnicima za učvršćenje radne discipline o čemu će u budućnosti trebati voditi mnogo više računa“.⁵⁸⁴

Mobilnost radne snage bila je, po mišljenju partijskih tijela, još jedan u nizu važnih nedostataka koji su onemogućavali gospodarska poduzeća u ostvarivanju planskih zadataka. Ona je bila najizraženija u drvnoj industriji Petrova Gora i Željezničkoj impregnaciji. U

⁵⁸³ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

⁵⁸⁴ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

razdoblju od siječnja do svibnja 1950., ta su poduzeća raskinula ugovore s, ukupno, 536 radnika. Nadalje, u listopadu su u lokalnim poduzećima raskinuti ugovori s 411 radnika. Umjesto njih lokalna poduzeća primila su veliki broj mladih i nekvalificiranih radnika od kojih nije bilo većeg ekonomskog učinka. Također, treba uzeti u obzir da su poduzeća novim radnicima u listopadu i studenome isplatili plaće u iznosu od 2.000.000,00 dinara. Glavni razlog ovakvim neuspjesima opet je pronađen u „slabom političkom radu partijskih i sindikalnih organizacija u radu s novim radnicima“.⁵⁸⁵

Deklarativna predaja tvornica na upravljanje radnicima nije rezultirala kvalitativnim pomacima u organizaciji sustava natjecanja radnika. Natjecanja su se, uglavnom, odvijala povremeno, i to pred kraj godine te u povodu državnih praznika. U prvom i drugom tromjesečju 1950. natjecanja su se uspješno provodila u tvornicama Mustad, Velebit, Ivo Marinković i Veco Holjevac. To se očitovalo i u pojačanom formiranju brigada za povećanu produktivnost rada. Naime, u tim je poduzećima, od siječnja do lipnja 1950., formirano ukupno 168 brigada koje su pojačale ekonomsku aktivnost. Međutim, u trećem tromjesečju, intenzitet natjecanja u poduzećima znatno je opao. Nesamostalnost sindikalnih, i slaba pomoć partijskih organizacija u provedbi natjecanja radnika rezultirala je činjenicom da sindikalne organizacije nisu imale ni evidencije podataka o natjecanjima provedenim u trećem tromjesečju 1950. godine. Uvođenjem „šahovskog“ sustava natjecanja u kožarskoj, tekstilnoj, metalnoj i drvnoj industriji, u četvrtom tromjesečju iste godine, znatno je napredovao sustav natjecanja. Prema tome, partijske su organizacije dobile zadatak da održe takav sustav stalnim.

U 1950. ukupno je proglašeno 2 309 udarnika. Od toga broja, 76 radnika bili su stalni članovi ili kandidati za prijem u KPJ. Odnos neproduktivnih članova KPJ prema produktivnima još uvijek nije bio na zadovoljavajućoj razini. Preveliki broj članova KPJ nalazio se na administrativnim dužnostima. U gospodarskim je poduzećima u 1950. radilo ukupno 751 članova i kandidata za prijem u KPJ. Polovica tih radnika bila je zadužena za rad na strojevima. Prema mišljenju partijskih tijela KPJ, bilo je potrebno taj odnos poboljšati u korist produktivnih radnika i organizirati natječaje da „što više članova Partije radi na strojevima“.

Politička i partijska tijela FNRJ izražavali su veliko nezadovoljstvo ponudom proizvoda koji nisu zadovoljavali želje i potrebe potrošača.

⁵⁸⁵ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

„Naši građani imaju osjećaj i smisla za lijepim i ugodnim desenima, no naša tekstilna poduzeća o tome ne vode računa iako je to važan momenat za udovoljenje našim radnim ljudima. Uzrok za loši asortiman nije razlog slaba sirovina, jer iz svake sirovine može se kombinirati više desena. Krivnja je u svemu, što tehnički rukovodioci ne vode računa, da se asortiman provjeri i da se izrađuje roba prema željama potrošača. Tvornica Marama bila je poznata sa svojim maramicama i maramama kao kvalitativno među boljim poduzećima u zemlji, dok danas proizvodi najjednostavnije maramice i to sve u jednoj boji iako ima sirovina da pravi još bolje, nego što je radila prije rata. Isto tako stoji u Runoteksu, gdje se u posljednje vrijeme ne vodi računa o asortimanu. Najviše brige o asortimanu vodi se u trikotaži Velebit, gdje tehnički rukovodioc ima vezu sa našom trgovinom i rukovodi se proizvodnjom robe, koju potrošač više traži.“⁵⁸⁶

U nastavku referata o nedovoljnoj kvaliteti proizvoda kaže se:

„Imade poduzeća, koja nedovoljno vode borbu za bolji kvalitet proizvoda, npr. tekstilno poduzeće Lola Ribar, kvalitet narodnog platna i gaze do pred kratko vrijeme bio je ispod svake kritike. Nije se vodilo računa kod priprema osnove i propuštala se tkanina bez niti, a isto tako kvalitet u predivu nije se izrađivao po broju i nije bio na kvalitativnoj visini. U Petrovoj Gori u izvoznjoj robi za inozemstvo bilo je 5% podbačaja u kvalitetu, što financijski iznaša u toku od 10 mjeseci 2.095.500,00 dinara. Iz toga vidi se koliko je važno zaoštriti borbu ne samo za kvantitet proizvoda već i za kvalitet.“⁵⁸⁷

Prelaskom upravljačkih funkcija nad gospodarstvom s državnih, regionalnih i lokalnih vlasti na proizvođače i radnike unesene su revolucionarne promjene u društvenu stvarnost FNRJ. Novi uvjeti rada postavili su potrebu redefiniranja uloge i zadataka partijskih i sindikalnih organizacija. Kako su u radničke savjete, uglavnom, birani radnici iz proizvodnje, koji nisu imali dovoljno stručnih sposobnosti i iskustva u upravljanju gospodarskim tijekovima, kod pojedinih se direktora pojavila tendencija pretvaranja upravnih odbora u „vlastita pomoćna tijela“.

„Ima direktora, koji ne obavještavaju članove upravnog odbora o glavnim problemima poduzeća, a ima i takovih koji otkazuju poslušnost izvršenja zadataka svome AOR-u i sakrivaju se iza leđa upravnog odbora, kao na primjer direktor Ogrijeva neće

⁵⁸⁶ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

⁵⁸⁷ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

izvršiti zadatak premještaja službenika, jer se s time ne slaže upravni odbor. Direktor Runoteksa dijeli radnicima štof bez savjetovanja sa upravnim odborom, odpušta rukovodioca predionice člana partije bez znanja radničkog savjeta i partijske organizacije. Direktor vojnog poduzeća Josip Kraš mjesec dana poslije izbora upravnog odbora nije održao sastanak upravnog odbora, da ga upozna s problemima poduzeća. Jedan od najslabijeg rada upravnog odbora jest u ciglani Ilovac koji se nekoliko mjeseci nije sastajao. Ima upravnih odbora, koji dobro rade, kao npr. u kožnoj industriji Ivo Marinković upravni odbor pretresa na svojim sjednicama o kvalitetu robe i smanjenju neproduktivnog osoblja. A isto tako i upravni odbor Granapa i još nekoji, koji su počeli da se bave problematikom poduzeća.”⁵⁸⁸

Dakle, u procesu slabljenja državnog utjecaja na gospodarstvo, partijskim i sindikalnim organizacijama bila je namijenjena važna uloga u pogledu stručnog osposobljavanja i „kulturnog uzdizanja radnika“. Usto, partijske su organizacije imale zadatak nadzirati rad radničkih savjeta i voditi borbu protiv „dominantnog položaja direktora“.

Borba za očuvanje „narodne“ imovine i suzbijanje „sive“ ekonomije opisana je na sljedeći način:

„Također partijske organizacije ne vode upornu borbu na čuvanju narodne imovine, kao npr. bivši direktor Globočnik u preduzeću ciglane Ilovac, vršio je razne trampe sa seljacima, tako da je od polovice 1949. godine do VIII mjeseca 1950. god. izdao bez odobrenja Glavne Direkcije 608.880 komada opeke, 446.524 komada crijepa i 11.234 komada žljebnjaka. Ciglu i crijep davao je seljacima za meso, vino, drvenu građu i sijeno. Ili drugi primjer nebudnosti u Gradskoj zidarskoj, gdje je knjigovođa Arlavi Djuro bez ikakove kontrole direktora i povjereništva gradjevina radio bez nadzora, što god je htio. Isto je izdavao ciglu sa materijalnog skladišta Narodnog odbora na doznake, koje je sam potpisivao, tako da je napravio štetu u poduzeću od 200.000,00 dinara. Iako se znalo, da je isti kažnjavao sa 5 godina prisilnog rada po našim vlastima zbog nedozvoljene špekulacije i šverca, no ipak se nije vodila kontrola nad njim. Isto tako nema dovoljno budnosti kod partijskih organizacija u poduzeću Kordun. U istom poduzeću bilo je nekoliko radnika koji su sistematski vršili krađu prediva u velikim količinama i iznosili preko ograde, prodavali seljacima kg. po 1.000,00 dinara i to od VI. mjeseca prošle godine sve do nedavno, gdje je 465 kg. prediva ukradeno i

⁵⁸⁸ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

prodano. Istina je, da takovi elementi neće izbjeći zasluženoj kazni, ali s time se ne zadovoljiti zbog toga, što taj materijal, kao i cigla, tako i predivo ne može se time nadoknaditi. Zato je potrebno zaoštriti budnost kod partijskih organizacija i cijelog kolektiva, koji treba da budno prate takve sumnjive tipove, kako bi na vrijeme sprečili, da ne dodje do takovih i sličnih propusta, kao što je do sada bilo kod tih partijskih organizacija.“⁵⁸⁹

Savezne su vlasti u 1950. donijele Uredbu o štednji. U skladu s njezinim sadržajem, CK KPJ uputio je pismo svim partijskim i sindikalnim organizacijama s preporukama o aktivnostima koje su trebale pridonijeti implementaciji Uredbe. Uredba o štednji imala je u cilju zaoštavanje borbe protiv neracionalnog korištenja „narodne“ imovine.

„U nekim granama privrede kao npr. tekstilnoj industriji ima proizvoda, koje radnici mogu koristiti kao odjeću, obuću, dok s druge strane ima kolektiva, kao što je Impregnacija, Građevna industrija, koji ne mogu svoje proizvode koristiti, a po svojem zalaganju u radu nisu ništa manje zaslužni od onih radnika koji rade u poduzećima gdje mogu koristiti svoje proizvode. Primjer tekstil poduzeće Kordun godišnje ima 6.200 metara otpadaka, čebadi i štofa. Tekstilno poduzeće Lola Ribar godišnje 10.000 metara otpadaka. Isto poduzeće te otpadke, koji se dobro mogu upotrijebiti za dječju konfekciju, dijelili su radnicima. Pivovara godišnje ima 12.000 kg. ječma, koji ostaje kod čišćenja neupotrebiv na kuhanju piva i 470.000 godišnje tropa od kuhanja pive, koji se upotrebljava za hranjenje svinja i konja. To poduzeće te otpadke davalo je radnicima. Trikotaža Velebit vrši sa Makedonijom trampe za živežne namirnice, koje dijele radnicima. Prije odluke Savezne Vlade, uprava poduzeća fakturirala je po planu II. svoje proizvode sa Makedonijom i to pod uslovima, da Makedonci njima pošalju živežne namirnice. Te živežne namirnice nisu bile nužno potrebne za prehranu radnika u Velebitu, jer su nabavljali 300 kg. marmelade i 150 kg. mandula. Poduzeće je radnicima podijelilo te artikle i kod mjesečne plaće obustavilo manje svota novaca, tako da još nisu ni danas isplatili radnici spomenute artikle. Direktor Runoteksa je i poslije donošenja odluke Savezne Vlade dijelio štof radnicima u preduzeću iako je znao, da treba prekinuti sa samovoljom.“⁵⁹⁰

Neprovođenje savezne Uredbe o štednji i neadekvatna briga o racionalnom korištenju sirovina i gotovih proizvoda bili su izrazito prisutni u poljoprivrednom sektoru.

⁵⁸⁹ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

⁵⁹⁰ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

„Osim gore spomenutog ima pojedinih rukovodioca u ustanovama i poduzećima, koji se neodgovorno odnose prema prehrambenim artiklima i dozvoljavaju, da se hrana kvari. Na primjer: navodim bazu žitnog fonda, koja je uskladištila dva i pol vagona kukuruza u klipu u Impregnaciji, i poslije toga Uprava baze žitnog fonda nije vodila računa ni kontrole, kako stoji sa kukuruzom, dok nije došla komisija i ustanovila, da je 30% kukuruza potpuno pokvareno, a ostalo upotrebivo samo za stočnu hranu. Poduzeće za otkup stoke aljkavo se odnosi prema stočnom fondu i često puta stoka ugiba bez razloga. Bilo je i takvih slučajeva, da je isto poduzeće vraćalo po 30 komada rogaste stoke iz Karlovca u Slunj pod izgovorom, da je nema gdje smjestiti. Evo, to nekoliko primjera jasno govori o nebudnosti partijske organizacije prema tako neodgovornom odnosu prema narodnoj imovini. Partijske organizacije odluku Savezne Vlade o štednji nisu konkretno razradile na svojim partijskim sastancima po kojim pitanjima treba voditi borbu za štednju. Do sada u privrednim poduzećima i ustanovama nema vidljivih rezultata o štednji, a isto tako ni mjere, što su partijske organizacije poduzele u tom pravcu. U vezi s tim postavlja se pred partijske organizacije, da pitanje štednje zaoštre do maksimuma. Zato je potrebno na sastancima partijskih organizacija konkretizirati, što će se na kojem radnom mjestu štediti, koje će se mjere poduzeti za sprovođenje odluke u život. U štednji dolazi u obzir niz pitanja o kojima partijske organizacije trebaju voditi računa, kao npr. štednja u sirovinama, mazivu, gorivu, čuvanje strojnog parka, smanjenje otpadaka, kvalitet robe i niz drugih o kome je dužna partijska i sindikalna organizacija, upavni odbori, te jednom rječju svaki radnik na svom mjestu, da vodi računa o štednji.“⁵⁹¹

7. O obrtništvu

U Karlovcu je u 1950. radilo ukupno 281 obrtnička radnja. Iste je godine na području GNO-a djelovalo 27 obrtničkih radionica lokalnog značaja. Postojale su i 4 zadružne radionice: stolarska, krojačka, postolarska i zadruga Mreža. Ove su brojke predstavljale smanjenje u odnosu na 1948., kada je u Karlovcu zabilježeno 340 obrtnika. Oni su se ponajprije bavili krojenjem, postolarstvom, stolarstvom i krovopokrivanjem. Prema radu Nevenke Horvatić „Razvoj privrede Karlovca od 1945. do danas“, u Karlovcu je u 1948. bilo ukupno 64 krojača i 63 postolara. Oni su činili trećinu ukupne obrtničke djelatnosti u spomenutoj godini.⁵⁹² Nažalost, nisam uspio pronaći podatke koji bi pokazivali koliko je

⁵⁹¹ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

⁵⁹² Horvatić 1979, 689.

pojedina obrtnička radnja imala radnika, kao ni podatke koji bi otkrivali koliki je postotak stanovništva u Karlovcu bio uključen u rad obrtništva.

Ako su na vrijeme dobivali sirovine i materijal za proizvodnju, privatni su obrtnici bili puno uspješniji u provedbi proizvodno-financijskih planova, u odnosu na radnje koje su formalno-pravno bile pod ingerencijom NO-a. Bez obzira jesu li pripadali privatnicima ili su bili pod upravom NO-a, spomenuti broj obrtnika nije, u potpunosti, mogao ispunjavati želje i potrebe građana. Primjerice, do 30. srpnja 1950. ukupna vrijednost građanskih naloga, prema obrtničkom sektoru, iznosila je 72.597.000,00 dinara.

U obrtnim radionicama težilo se uvođenju normi na svim radnim mjestima. Uvođenje normi rezultiralo je s dobiti od 200.000,00 dinara u onim radionicama koje su u 1949., uglavnom, bile pasivne u radu. Također, uvođenje radnih normi ukinulo je praksu plaćanja radnika s velikim brojem neproduktivnih radnih sati, a to je smanjilo i ukupne financijske gubitke radionica. Iako je u prvim poslijeratnim godinama obrtništvo zabilježilo stanovite tendencije rasta, još uvijek nije bilo na razini otprije početka Drugog svjetskog rata. Za ilustraciju te tvrdnje navodim podatak da je broj stanovnika Karlovca u 1950., u odnosu na 1940., porastao za 8 500 ljudi. Pa ipak, broj obrtnih radionica u 1939. bio je 468, a u 1950. djelovala je 331 obrtna radionica, s ukupno 536 radnika. To znači da je u 1950., u odnosu na 1939., na području Karlovca, bilo manje 35% obrtnih radionica. Bez obzira na radikalna stajališta prema privatnom vlasništvu, partijska tijela KPJ nisu u svojim javnim nastupima pokušavala sakriti činjenicu da učenici najbolju osposobljenost za rad stječu upravo kod privatnih obrtnika. S tim u vezi treba naglasiti da je u sektoru metalne industrije za učenike bila organizirana i posebna radionica. Ukupan broj učenika na naukovanju u državnim i privatnim obrtničkim radionicama, u 1950., bio je 228. Iako su privatni obrtnici učenicima pružali najbolje uvjete za stručni razvoj, u sektorskim podgranama poput modelarstva, krovopokrivanja, parketarstva, te dimnjačarskim i brijačkim radnjama nije bilo dovoljno učenika-naučnika.⁵⁹³

8. O novoj trgovačkoj mreži

Trgovačka mreža Karlovca doživjela je u 1950., u odnosu na 1949., pad prodavaonica za 50%. Istovremeno je broj stanovnika porastao za 32%. Bez obzira na novouspostavljenu trgovačku mrežu i njezinu organizaciju, i dalje se nije vodilo dovoljno pažnje o proizvodnji proizvoda koji su se mogli slobodno prodavati na tržnicama te proizvodnji povrća na

⁵⁹³ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

vlastitim poljoprivrednim ekonomijama. Naglasak je i dalje bio na „garantiranoj“ opskrbi putem potrošačkih kartica. Zbog neadekvatnog nadzora nad izdavanjem potrošačkih kartica, bilo je primjera da su ih dobivali oni radnici koji su imali mogućnost opskrbe iz vlastitih izvora. Prilikom revizije potrošačkih kartica ustanovljeno je da su neki mjesni odbori davali netočne podatke o ekonomskom stanju radnika, koji su živjeli na selu. Zanimljiv je i podatak o postotcima koji pokazuju kako su se opskrbljivali robom prodavači voća i povrća na tržnicama. Naime, od ukupne količine voća koja se u 1950. prodala na tržnicama u Karlovcu, 66,50% dolazilo je iz privatnog sektora, a ostatak je dolazio od proizvođača koji su bili pod nadležnošću GNO-a. Po pitanju povrća bili su gotovo identični postotci, ali ovaj put u korist „socijalističkog sektora“.

S obzirom da se plan otkupa razrađivao i analizirao na zborovima birača, otkupi masnoće, bijelih žitarica, kukuruza i drugih obveznih viškova na području Karlovca odvijali su se bez poteškoća. Najlošija situacija bila je s otkupom mlijeka. Naime, u 1950. bilo je planirano otkupiti 205 000 litara mlijeka. Od toga je realiziran otkup 147 054 litara ili 71,70%. Po mišljenju vodećih političkih ličnosti u Karlovcu, „nedostatak u otkupu mlijeka posljedica je nekvalitetne organizacije rada i upravljanja radnim tijelima unutar Povjereništva trgovine“.⁵⁹⁴

9. Robno-novčani odnosi

Prema podacima GNO-a Karlovac, kupovni fond u prva tri tromjesečja u 1950., iznosio je 617.869.000,00 dinara. U taj iznos uključena je ukupna potrošnja cjelokupnog socijalističkog sektora, koji se prvenstveno odnosio na potrošnju lokalnih vlasti i domicilnog stanovništva. Realizacija platnog fonda u prva tri tromjesečja 1950. prikazana je u Tablici 136.

Tablica 136. Realizacija platnog fonda GNO-a Karlovac u prva tri tromjesečja 1950. godine (u dinarima)

Područje platnog fonda	Iznos
Robni promet trgovine	365.339.000,00
Ugostiteljstvo i društvena prehrana	58.500.000,00
Usluge osigurane opskrbe	3.400.000,00

⁵⁹⁴ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

Tržnica	90.000.000,00
Ukupno	517.239.000,00

Izvor: HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

Iz podataka o ukupnim financijskim sredstvima kupovnog fonda i realizaciji platnog fonda vidljivo je da je razlika iznosa od 100.630,00 dinara ostala neapsorbirana.

Najosjetljiviji dio kupovnog fonda odnosio se na plaće radnika. Na plaće je otpadalo 80% ukupnih financijskih sredstava fonda. Najveći dio nerealiziranih financijskih sredstava kupovnog fonda bio je vezan uz „probijanje platnog fonda“. Takva je praksa, prije svega, bila prisutna u poslovanju karlovačkih poduzeća, koja su minimizirala proizvodnu aktivnost da bi mogla nabaviti sirovine za proizvodnju. Problem je bio u činjenici da za nabavu tih sirovina nije postojala realna mogućnost. Osim toga, na „probijanje platnog fonda“ utjecao je i preveliki odnos neproduktivnih radnika prema produktivnima, slaba radna disciplina, neopravdani izostanci s posla te nepravilna raspodjela radnika i neadekvatna sistematizacija radnih mjesta. Te su nepravilnosti, u velikoj mjeri, neutralizirane donošenjem Uredbe o ustaljenju radne snage i Zakona o razvrstavanju radnika u zvanja. Uz minimiziranje nepravilnosti vezanih uz radnu snagu, spomenuta pravna regulativa pridonijela je usklađivanju robno-novčanih odnosa i gospodarskih neuravnoteženosti.⁵⁹⁵

10. O investicijama

Plan investicija GNO-a Karlovac u 1950. iznosio je 31.570.000,00 dinara. Od toga iznosa na kapitalnu izgradnju otpadalo je 16.302.000,00 dinara, a za povećanje društvenog standarda bilo je predviđeno 9.568.000,00 dinara. U najvažnije objekte kapitalne izgradnje pripadali su: izgradnja ribnjaka u Draganiću, u iznosu od 4.646.000,00 dinara, rekonstrukcija i asfaltiranje 22 000 m² ceste, za čiju je provedbu radova planirano 9.000.000,00 dinara te izgradnja stambenog kompleksa na Gazi u vrijednosti od 3.155.000,00 dinara. Od ostalih, ali ne i manje važnih kapitalnih objekata, za čiju su provedbu u 1950. bila osigurana financijska sredstva, navest ću dovršetak izgradnje vodovodne mreže pod Švarčom, rad na proširenju bolnice i izgradnji objekata koji pripadaju školi na Švarči.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

⁵⁹⁶ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

Tijekom 1950. počela je prva ozbiljnija redukcija službenika zaposlenih u tijelima lokalnih vlasti. U administrativnom aparatu GNO-a Karlovac bio je veliki broj službenika bez osnovne školske naobrazbe, ali i onih koji su se, po mišljenju državnih vlasti, „neodgovorno odnosili prema radu“. Smanjenje administrativnog aparata GNO-a Karlovac obuhvatilo je ukupno 40 službenika. Time se nastojalo pojačati odgovornost u radu i povećati učinkovitost u ispunjavanju svakodnevnih radnih zadataka. Posebna pažnja vodećih političkih ličnosti u Karlovcu bila je usmjerena na problem nesamostalnosti službenika u radu i stručnoj nesposobnosti pojedinih povjerenika.

„Iako je sada u aparatu ostao broj službenika, koji sa svojim stručnim sposobnostima mogu zadovoljiti, nebi se moglo reći, da se mnogo postiglo u samostalnosti i samoinicijativi. Kao npr. u Povjereništvu obrta, referent bez znanja povjerenika nije siguran izdati nikakove doznake za žarulju ili slično, ili u Povjereništvu saobraćaja referent, da vodi dnevnu evidenciju o sprežnoj stoki, koja je za nas od velike važnosti za slučaj mobilizacije sprežne stoke. Za nesamostalnost aparata u Povjereništvima ne leži krivnja samo na službenicima, već većim dijelom na povjerenicima, koji su sve poslove pa i tehničke svalili na sebe, umjesto da su se borili za osamostaljenje aparata i za njegovo stručno osposobljavanje. Izvršni odbor NO-a u cjelini zadovoljava u izvršavanju svojih zadataka, ali ima povjerenika, koji se neodgovorno i aljkavo odnose u izvršavanju zadataka. Npr. povjerenik financija, koji po svojoj stručnoj sposobnosti i iskustvu može izvršavati zadatke, ali zbog toga što nalazi stotinu neopravdanih razloga, naplata poreza u gradu slabija je od pojedinačnih kotareva, namjesto da bude ne među prvima, već prvi s obzirom na uslove i stručnu sposobnost aparata.“⁵⁹⁷

Opisane organizacijske forme i neuspjesi u ostvarenju poslovnih zadataka nisu bili prihvatljivi u razdoblju uvođenja radničkog samoupravljanja. Pored rješavanja problema administrativne birokracije, smjer razvoja socijalizma, kako su ga zamislile vodeće političke ličnosti KPJ nakon Rezolucije Informbiroa i raskida državno-političkih veza sa SSSR-om, obuhvaćao je privlačenje širokih slojeva stanovništva u proces upravljanja gospodarstvom i svakodnevnom odlučivanju u tijelima „narodne“ vlasti. Iako je veća participacija stanovništva u upravljanju i političkom odlučivanju deklamirana u gotovo svim javnim nastupima predstavnika partijskih tijela FNRJ, u referatu pripremljenom za IV. partijsku

⁵⁹⁷ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

konferenciju GK KPH Karlovac jasno se iščitavaju problemi i nemogućnost učinkovite implementacije teorijskih zamisli u praktičnu sferu života.

„Do sada sve te forme učestvovanja širokih radnih masa u upravljanju privredom i narodnom vlašću nisu korištene. Članovi plenuma Narodnog odbora nisu upoznati sa problemima Narodnog odbora, niti se interesiraju o zadacima, koji stoje pred Narodnim odborom. Dosadašnji njihov rad sastojao se je dolaženjem na redovna zasjedanja, a i na samom zasjedanju ne uzimaju puno učešća u rješavanju pojedinih problema Narodnog odbora, a ima pojedinaca, koji neopravdano izostaju od zasjedanja.“⁵⁹⁸

Sastavni dio strategije, usmjerene prema većoj gospodarsko-političkoj decentralizaciji, bilo je formiranje Savjeta građana, koje je djelovalo u okviru povjereništava GNO-a. Njihov glavni zadatak bio je raspravljati s predstavnicima lokalnih vlasti o problemima s kojima se suočavaju u svakodnevnom životu na razini stambenih četvrti. Ipak, povjerenici nisu redovito sazivali sastanke s građanima, pa takav način rada nije mogao bitno pridonijeti unapređenju političkog djelovanja i odlučivanja. Uz održavanje sastanaka sa Savjetom građana, povjerenici povjereništava imali su zadatak redovitog izvještavanja stanovništva o rezultatima rada na zborovima birača. No, zborovi su sazivani samo u slučaju prikupljanja informacija, koje su trebale poslužiti za razradu određenih političko-gospodarskih planova. Zbog takvog načina rada nije stvoren interes kod birača, što je rezultiralo činjenicom da se uslijed nedovoljnog broja prisutnih, zborovi birača uopće nisu ni održavali. Proturječje između teorijskih koncepcija i njihove implementacije u praktičnom smislu dovelo je do prvih vidljivih znakova „odnarođivanja“ predstavnika administrativne birokracije od radnog naroda. O sve većem udaljavanju kreatora političkih strategija od običnog stanovništva, u referatu se navodi:

„Na zbor birača najmanje dolaze članovi Partije, tako je u centru I. zbor birača posjetilo 25 građana, od kojih 5 članova Partije, iako na području te osnovne organizacije stanuje 190 članova Partije. To nam govori, da članovi Partije nisu shvatili ozbiljnost uvlačenja širokih masa u upravljanje a da ne govorimo o njihovom političkom djelovanju među građanima gdje stanuju i žive. Takav rad Narodnog odbora ne daje garancije za dalje razvijanje socijalističke demokratičnosti i uvlačenje građana na upravljanje u Narodnoj vlasti. Zato se u budućem radu postavlja za razvijanje demokratičnosti kao osnovni zadatak

⁵⁹⁸ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

sistematski rad sa Savjetima građana i zborovima birača i borba za sprovođenje odluka i prijedloga koji će isti donositi.”⁵⁹⁹

⁵⁹⁹ HR-DAKA-317-GK KPH, Karlovac, Zapisnici, kut. 1.

VIII. Zaključak

Karlovac je, od svoga osnutka 1579., imao veoma razvijenu gospodarsku djelatnost. Na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće doživio je najznačajniji gospodarski razvoj u svojoj povijesti. Tome je, ponajprije, pridonosio njegov geostrateški i prometni položaj. Pored toga, Karlovac je odlukom Marije Terezije iz 1777. dobio status slobodnog i kraljevskog grada, što je rezultiralo njegovim izdvajanjem iz sustava Vojne krajine i vraćanjem u institucionalne okvire Banske Hrvatske.

Izgradnjom željezničkih pruga Zagreb-Karlovac i Karlovac-Rijeka, u Karlovcu započinje pad gospodarske djelatnosti. Grad prestaje biti prometno čvorište za robu koja se prevozila od Mađarske prema Hrvatskom Primorju. Takvo je stanje potrajalo sve do svršetka Prvog svjetskog rata. Tada su lokalne vlasti, davanjem financijskih povlastica i omogućavanjem besplatnog korištenja zemljišta, privukli veliki broj investitora, koji su svojom djelatnošću „oživili“ karlovačko gospodarstvo. No, Velika svjetska ekonomska kriza, koja je trajala od 1929. do 1933., imala je negativne posljedice i na gospodarske prilike u Karlovcu. To je rezultiralo povećanjem nezaposlenosti, padom nadnica, smanjenjem proizvodnje te odlaskom velikog broja karlovačkih poduzeća i tvornica u stečaj. Bez obzira na spomenutu krizu, u Karlovcu je, u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, radilo 45 industrijskih poduzeća, 129 gostionica i krčmi, 234 trgovina, 470 obrta te 6 banaka.

U razdoblju Drugog svjetskog rata karlovačko gospodarstvo je stagniralo zbog ratnih prilika, pomanjkanja radne snage, ograničenog tržišta i male kupovne snage stanovništva. Nakon svršetka rata vlast u Karlovcu preuzela je KPJ. Njezin plan obnove gospodarstva na području FNRJ bio je uvjetovan „slijepom poslušnošću“ politici SSSR-a. U skladu s time, KPJ je smatrala da su sve vrste privatnog vlasništva, slobodno tržište i poduzetništvo povijesno zastarjele pojave koje onemogućavaju razvoj socijalizma. Lenjinistički pogled na izgradnju svijeta mogao se ostvariti samo uspostavom kolektivnog vlasništva i državnog poduzetništva. Bez obzira što su partijska i politička tijela DFJ i FNRJ, za vrijeme i neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata naglašavali zaštitu privatnih poduzetnika, namjere su se znatno promijenile nakon konsolidacije komunističke vlasti krajem 1945. godine. Uveden je sustav razvlašćivanja vlasnika privatnog kapitala, koji je rezultirao time da je gotovo cjelokupna privreda FNRJ prešla u državno vlasništvo. Postojali su različiti zakonski postupci kojima se oduzimala imovina privatnim vlasnicima. Na području Karlovca i okolice najčešće je provođena konfiskacija. Prema Zakonu o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 9. lipnja 1945. plijenila se imovina onih koje je NOP, za

vrijeme rata, sudskom odlukom osudio na smrt ili izvansudski smaknuo. Dakako, bilo je i onih koji su bili osuđeni na izdržavanje zatvorskih kazni, ali i onih kojima je samo oduzeta imovina. U disertaciji sam, na primjerima poduzeća tekstilne i kožne industrije, Tvornice parketa i pilane te ciglane Ilovac, prikazao na koji se način provodila konfiskacija u Karlovcu. Najčešći razlog na temelju kojeg su komunističke vlasti provodile konfiskaciju bila je „sumnja u poslovnu suradnju karlovačkih poduzeća s političkim vlastima i vojskom NDH“.

U to su vrijeme ratna razaranja nametnula potrebu koncentracije ljudskih snaga na obnovu materijalnih i proizvodnih potencijala u Karlovcu. Naglasak je bio stavljen na korištenje lokalnih izvora sirovina, kako za potrebe građevinskih radova, osposobljavanja kapaciteta i izrade obrtničkih proizvoda, tako i u pogledu prehrane stanovništva. Posebna je pažnja bila usmjerena na obradu poljoprivrednih zemljišta. S tim u vezi pristupilo se osnivanju zadruga u selima Kamensko, Mostanje, Turanj i Velika Jelsa. Uz otprije osnovane, Nabavljačku zadrugu državnih službenika i Konzumnu zadrugu željezničkih službenika, od svibnja do prosinca 1945. osnovane su dvije nove radničko-namješteničko-potrošačke zadruge. Na taj način nastojala se osigurati pravovremena doprema potrošačkih proizvoda stanovnicima Karlovca.

Jedan od najvećih problema s kojima su se karlovačke vlasti tijekom 1946. suočavale bila je nestašica prehrambenih i neprehrambenih proizvoda. Osnivanje GRANAP-a trebalo je osigurati svakodnevnu opskrbu stanovništva kožnom, željeznom i manufakturnom robom, voćem i povrćem te mlijekom i mliječnim proizvodima. U cilju lakše opskrbe stanovništva proizvodima svakodnevne potrošnje, 10. kolovoza 1946. donesen je Osnovni zakon o državnim privrednim poduzećima. Njegovo je usvajanje trebalo omogućiti bolju organizaciju, iskorištavanje i razvoj gospodarskih snaga u zemlji, lakšu dostupnost proizvoda za najšire slojeve stanovništva te jačanje državnog privrednog sektora.

Dana 27. travnja 1947. donesen je prvi Petogodišnji plan razvoja privrede FNRJ. Njegovi glavni ciljevi bili su elektrifikacija i industrijalizacija zemlje. Realizacija ovih ciljeva trebala je omogućiti i razvoj drugim sferama života poput znanosti, kulture, prosvjete i zdravstva. Prema komunističkoj ideologiji industrijalizacija je predstavljala „vodeći čimbenik održanja socijalističkog sustava i jedini način za stvaranje države u kojoj će radnička klasa biti dominantna“. Prvi Petogodišnji plan bio je platforma kojom je trebalo biti neutralizirano seljaštvo, koje je KPJ smatrala „osnovicom za restauraciju kapitalističkog sustava“. Usvajanje Petogodišnjeg plana predstavljalo je završnu fazu uspostave planske privrede. Od toga trenutka, u javnim istupima vodećih političkih ličnosti KPJ naglašavana je potreba prijelaza privatnog u državno vlasništvo. Dakle, komunističke su vlasti počele otvoreno primjenjivati

postulate ekonomske politike koje su dotada držali u tajnosti. Važna uloga u realizaciji ciljeva Petogodišnjeg plana bila je namijenjena obrtničko-proizvođačkim zadrugama. One su postupno uključivane u sustav planskog gospodarstva. Na taj je način trebalo riješiti problem sigurne opskrbe stanovništva i omogućiti uvjete za sveopći razvoj gospodarstva FNRJ. U tome kontekstu, sredinom 1947., u Karlovcu dolazi do ubrzanog osnivanja i registracije novih zadruga. Kao primjere navest ću: Seljačko-nabavlačko-potrošačku zadrugu S.O.J. na Baniji, Nabavlačko-produktivnu i prodajnu zadrugu obućarskih i remenarskih obrtnika S.O.J. Samopomoć, Radničko-namješteničko-potrošačku zadrugu S.O.J., Prvu postolarsku zadrugu, Nabavlačko-potrošačku zadrugu S.O.J. u Mostanju te Nabavlačko-potrošačku zadrugu S.O.J. na Turnju. Zbog neuspjeha u „pravilnom izvršavanju poslova otkupa i distribucije“, sredinom 1947., započeo je proces ujedinjavanja zadruga. Ujedinjavanjem male zadruge su trebale steći bolje uvjete za organizaciju proizvodnje i njezino knjigovodstveno praćenje.

Važno je napomenuti da su se u 1947. osnovale Direkcija za komunalna poduzeća i Direkcija za obrtna i industrijska poduzeća. Ingerenciji Direkcija pripadala je većina karlovačkih poduzeća i tvornica. Direkcije su imale zadaću administrativno-operativnog upravljanja poduzećima, provjere ispravnosti finansijsko-računovodstvenog poslovanja poduzeća, ispitivanja završnih finansijskih računa, analize mjesečnih i kvartalnih planova, provođenja planova proizvodnje te određivanja cijena. Iako nisam uspio pronaći statističke podatke na temelju kojih bi se mogla napraviti procjena broja radnika u pojedinim poduzećima i tvornicama te utvrditi postotci stanovništva koji su bili uključeni u određenu gospodarsku djelatnost, za 1947. pronađena je evidencija kotarskog komiteta iz koje je vidljivo koje su gospodarske grane bile najuspješnije u Karlovcu. Evidencija je sadržavala postotke uspješnosti ostvarenja proizvodno-finansijskih planova. Prema spomenutoj evidenciji najuspješnije rezultate ostvarivala je tekstilna, kožarska i metalna industrija. Poduzeća i tvornice koje nisu uspjele ispuniti postavljene zadatke pripadali su drvnoj i građevnoj industriji. To je bio rezultat nedostatka stručne radne snage i materijala za proizvodnju te neuspješnosti u prilagođavanju rada vremenskim prilikama. Uspjesi pojedinih industrijskih grana privlačili su veliki broj seljačkog stanovništva, koji su, u potrazi za radnim mjestom, selili u grad. Time je postupno gradsko stanovništvo počelo prevladavati u odnosu na poljoprivredno.

Privredna kretanja u 1948. u Karlovcu bila su pod utjecajem donošenja Rezolucije Informbiroa, kojom je FNRJ izbačena iz zajednice svjetskih komunističkih zemalja i partija. U uvjetima međunarodne izoliranosti, savezne su vlasti 3. lipnja 1948., raspisale natječaj za upis

Narodnog zajma. Njegova ukupna vrijednost bila je 3.500.000.000,00 dinara. On je trebao potaknuti velike ekonomske promjene u FNRJ. Također, imao je i snažnu psihološku komponentu u pogledu „podizanja i daljnjeg jačanja socijalističke svijesti među radnicima i seljacima“.

Odluka CK KPJ o sazivanju V. kongresa KPJ imala je veliki utjecaj na političko-ekonomska kretanja na lokalnoj razini. Kongres je bio predstavljen u javnosti kao „povijesni događaj koji će pridonijeti daljnjoj demokratizaciji i socijalističkoj izgradnji zemlje“. Karlovački radnici su se, u čast kongresa, obvezivali ispuniti proizvodne planove prije roka, maksimalno koristiti lokalne izvore sirovina te osigurati potrebne higijensko-tehničke zaštitne mjere. Ovakve obveze prvi su preuzeli radni kolektivi tekstilnih tvornica Juta, Marama i Vuna te metalna tvornica Mustad.

Početakom 1948. počinje se uočavati negativan učinak prevelike administracije i birokracije na gospodarske prilike u Karlovcu. S tim u vezi pokrenuta je prva opširnija reorganizacija GNO-a Karlovac. Reorganizacija je usvojena na VII. redovnom zasjedanju 6. svibnja 1948. godine. Nakon toga, GNO se sastojao od Tajništva, Planske komisije i povjereništava za rad, stanove, lokalni promet, komunalne poslove, narodno zdravlje, socijalnu skrb, financije, lokalnu industriju i obrt te trgovinu i opskrbu. Glavni cilj te reorganizacije bio je „suzbijanje glomazne administracije i birokracije koja je bila prepreka socijalističkom razvoju zemlje“.

U 1948. je bilo moguće napraviti prvu značajniju analizu koja bi pokazala veličinu i opseg djelatnosti karlovačke privrede. Sveukupno gledajući, krajem spomenute godine u Karlovcu je djelovalo ukupno 60 poduzeća i tvornica. Ako se uzme u obzir da je u Karlovcu, neposredno prije početka Drugog svjetskog rata, postojalo ukupno 45 industrijskih poduzeća, tada se može zaključiti da je, u razdoblju od prestanka ratnih djelovanja, pa do 1948. ostvaren stanoviti napredak u pogledu brojnosti poduzeća i tvornica. Od poduzeća evidentiranih u Karlovcu, krajem 1948., bilo je 46 državnih, 8 zadružnih i 6 društvenih organizacija, a prema značaju 5 saveznih poduzeća, 24 republička poduzeća te 31 poduzeće lokalnog značaja. Najveći broj tih poduzeća i tvornica pripadao je tekstilnoj i kožnoj industriji. U tome je razdoblju postojalo i 340 obrtnika raznih struka.⁶⁰⁰

Za realizaciju ključnih investicijskih projekata najveću važnost imalo je Povjereništvo komunalnih poslova. Pod njegovom administrativno-operativnom upravom bila je većina karlovačkih poduzeća, čija je djelatnost diktirala tempo rasta i razvoja cjelokupne karlovačke privrede. Također, za provedbu projekata kapitalne izgradnje posjedovao je najveća

⁶⁰⁰ Horvatić 1979, 689.

financijska sredstva. Početkom 1949. na području Karlovca počeli su se otvarati radničko-službenički restorani. Osnivali su se na temelju Uredbe Vlade FNRJ o osnivanju radničko-službeničkih restorana. Svrha im je bila podizanje životnog standarda stanovništva. Prve restorane otvorili su Tvornica željeznih i čeličnih proizvoda, poduzeća KIK, Velebit i Runoteks te Jutena industrija. U tim se restoranima ukupno prehranjivalo 3 000 radnika.

Tijekom 1949. započeo je proces „socijalističke rekonstrukcije sela“. Rekonstrukcija sela se ponajprije odnosila na stvaranje novih SRZ-a i omasovljenje postojećih. Ovakve su odluke donesene na zasjedanju Drugog plenuma CK KPJ, koji se održao od 29. do 30. siječnja 1949. godine. To je stvorilo preduvjete za donošenje Osnovnog zakona o zemljoradničkim zadrugama. Taj je zakon predstavljao osnovu za forsiranje kolektivizacije seljaštva u zadruge. Brigu o provođenju spomenute politike vodio je Glavni savez poljoprivrednih zadruga i Savez seljačkih radnih zadruga u NRH, koji su spojeni u jedinstveno tijelo 27. veljače 1949. godine. Glavni zadatak ujedinjenog Saveza poljoprivrednih i seljačkih radnih zadruga NRH bio je pomoć SRZ-a u svladavanju organizacijskih teškoća, uklanjanje zaostalosti sela te olakšavanje primjene suvremenih agrotehničkih i zootehničkih mjera u poljoprivredi. Namjera stvaranja novih i omasovljenje postojećih SRZ-a nije tekla prema planu partijskih i političkih tijela KPJ. Najveći problem predstavljala je isključenost seljačkog stanovništva u donošenju odluka te nemogućnost utjecaja na formiranje cijena poljoprivrednim proizvodima i kontingenta otkupnih viškova. Dakle, državni aparat je odlučivao o svemu. Vrijeme je, ipak, pokazalo da vodeća politička tijela FNRJ nisu imali dovoljno snage za provedbu ovakve politike. Bez obzira na zanimljivost problematike „socijalističke rekonstrukcije sela“, oskudnost arhivskim materijalima nije mi omogućila uvid u cjelokupno poslovanje SRZ-a na području Karlovca i okolice. Ipak, pronašao sam statističke podatke na temelju kojih je vidljivo da je na prostoru kotara Karlovac u 1949. i 1950. postojalo 18 SRZ-a s, ukupno, 455 domaćinstava.

Uspjehe karlovačkih poduzeća i tvornica u 1949. bilo je moguće analizirati na temelju statističkih pokazatelja koji su služili potrebama izrade Lokalnih planova I. i II. Prvi je bio povezan s republikanskim planovima proizvodnje i raspodjele, dok je potonji predstavljao nadopunu republikanskog plana i korišten je isključivo za proizvodnju artikala za zadovoljenje želja i potreba lokalnog stanovništva. Ta je statistika prikazivala uspješnost pojedinih industrijskih grana, poduzeća, tvornica, privatnika i zadruga prema ostvarenoj količini i vrijednosti proizvodnje. Prema tim podacima najuspješnije rezultate ostvarivala je tekstilna, metalna i kemijska industrija te Poduzeće za preradu mesa i Gradska pečarska radionica.

Završni dio disertacije uglavnom je posvećen donošenju i implementaciji Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Usvajanje ovoga Zakona bilo je potaknuto političkim i gospodarskim problemima s kojima se FNRJ suočavala nakon raskida državno-političkih veza sa SSSR-om. Zakon o radničkom samoupravljanju predstavljao je, barem u deklarativnom smislu, odmak od plansko-centraliziranog gospodarstva SSSR-a. Takav koncept trebao je biti „jedna od prijelaznih faza“ u procesu postupnog „odumiranja države“ i podruštvljenja državnih funkcija. Dakle, radnicima je bila namijenjena glavna uloga u organizaciji proizvodnje. No, stvarnost je bila bitno drukčija. Bez obzira na promidžbenu aktivnost koja je u središte stavljala radnike, moć države nije bila okrnuta. Karlovačka poduzeća i tvornice započeli su s izborima za radničke savjete u drugoj polovici 1950. godine. Prvi radnički savjet izabran je u Tvornici željeznih i čeličnih proizvoda. Njegov su primjer slijedile tvornica Ivo Marinković, Gradska pilana, Pamučna industrija Duga Resa te Štamparski zavod Ognjen Prica.

Na kraju, sustav radničkog samoupravljanja imao je za cilj veću participaciju stanovništva u političkom odlučivanju. U tome ću kontekstu, kao primjer, navesti formiranje Savjeta građana. Njegov glavni zadatak bio je pomoć stanovništvu u rješavanju svakodnevnih životnih problema. Nažalost, spomenuti ciljevi partijskih i političkih tijela KPJ uglavnom su ostajali na deklarativnoj razini, bez pravog učinka u praktičnom smislu. Štoviše, u narednim razdobljima koja nisu obuhvaćena ovom disertacijom, povećano je „odnarođivanje“ predstavnika lokalnih vlasti od radnog naroda.

IX. SUMMARY

After the partisan victory and the establishing of communist government in Democratic Federal Yugoslavia and Federal People's Republic of Yugoslavia, the process of rebuilding the war-ravaged country began. The leading ideological and rebuilding force was the Communist Party of Yugoslavia, whose governing was based on the control over the army and secret police forces, which had been the main levers behind the success of the revolution. The implementation of the revolution after World War II above all meant the dispossession of major private ownerships in the agriculture, trade, industry and financial sector. The realization of communist ideas in the Federal People's Republic of Yugoslavia was extremely fast and efficient. In line with the Marxist-Leninist theory, Communist Yugoslavia achieved the quickest nationalization of private property in Eastern Europe.

Even during World War II, as the territory under partisan control spread, the State Anti-Fascist Council for the National Liberation of Croatia began the defining of the legislative structure which was to ensure the quick economic renewal of the country once the war ended. Consequently, a decision was made to form Economic Boards under the direct control of National Liberation Committees. In the Economic Board Founding Directive of 7th January 1944, economic goals to be realized after the war had ended were listed, and included cultivation of abandoned agricultural land, rebuilding of homes, construction of mills and gas facilities, and opening workshops. The Communist Party's agenda, brought out in public during World War II in order to procure widespread support for the revolution among the people, was significantly different from the one created after the war had ended. From the public appearances made not only by Tito, the indisputable leader of the newly-established socio-political system, but other communist leaders as well, it was clearly implied that the country's economic renewal does not require more parties, i.e. pluralism, but rather a single party. Also, the general conditions of the country's economic structure enabled the birth of centralism. The newly established government believed that centralist management of the political and economic processes in the face of heavy material loss, will lead to the accumulation of resources needed for the economic reconstruction.

The beginning of 1946 was marked by the voting on the first post-war Constitution. The participants of the Executive Board of the People's Committee meeting in Karlovac on 4th January 1946 praised the "democracy and accurate portrayal of political and economic circumstances" in the Federal People's Republic of Yugoslavia. It was also emphasized that,

in accordance with the Constitution, every individual was obliged to serve the community with their work. The female members of the Board were pleased that the draft of the Constitution stressed the equality of women in both private and professional life.

One of the largest issues faced by Karlovac city authorities during 1946 was the lack of food and essential products. The Executive Board's meeting, held on 13th March 1946, stressed the need to establish the Municipal Acquisition Company, with the main task of organizing trading activities. The Company was meant to supply the people of Karlovac not included in the employee collectives. The Municipal Acquisition Company was also meant to supply nine rural cooperatives within the area, and receive rationed and non-rationed goods from Zagreb. Apart from supplying citizens with leather, iron and manufactured goods, fruit, vegetables, milk and dairy products, the Company was to be the price regulator for the area under Karlovac People's Committee control, thus making cheaper food and essential goods widely available to people.

On 10th August 1946, the Basic Law on State Economic Organizations came into effect. According to Article 69, it was necessary to align the work of manufacturing organizations and companies with general terms of the Law. Its aim was to advance the work organization, create a way to a more efficient use and development of economic forces in the Federal People's Republic of Yugoslavia, make products widely available to people, and strengthen state's economy. Karlovac People's Committee, after the alignment with the Law, granted work permits to the Municipal Water Supply Company, Municipal Acquisition Company, the Hotel Korana, Municipal Savings Bank and Edison Cinema.

The first Five-year Plan for Croatia's Development, along with those for other federal units, was approved on 27th April 1947. The Plan was created by the Federal Planning Commission, led by Andrija Hebrang, and based on the Russian electrification plan. Apart from electrification, the main development point was faster industrialization, which was to create foundations for the development of other social life spheres, especially science, culture, education and healthcare. Within the communist ideology, industrialization represented the leading factor in the sustainability of the new system and the only method of creating a state system dominated by working classes. Consequently, industrialization was to play a leading role in rural liquidation, considered by the Communist Party of Yugoslavia to be the basis for "capitalist restoration". The confirmation of the Five-year Plan in the People's Parliament was the final stage in setting up planned economy, whose success was tightly connected to the new socio-political system in communist Yugoslavia. Although previously hidden, after the Five-year Plan's inauguration, the need for the transition from

private to state ownership, i.e. the dominance of state in economic processes, without which the organization of planned economy was impossible, became a public matter.

The implementation of the Five-year Plan was to ensure that the political and economic dependence on capitalist countries in terms of the import of resources needed for economic development was avoided. The long-term dependence on the import of machinery and materials from foreign countries would have been financially unsustainable. Also, a highly relevant issue which the Five-year Plan for the Economic Development for the Federal People's Republic of Yugoslavia intended to neutralize was the influence of foreign capital.

Of immense importance within the Five-year Plan were the worker care and the intention of transferring as much of the working-age population into the industrial sector. The Party authorities believed that, with the transfer of production resources from private to state ownership and the change in the production characteristics from fast profit for the foreign investors to the well-being of the people, the danger of workers losing their jobs disappeared. Therefore, the industrialization was to immediately create better living conditions for the workers and peasants alike.

The communist authorities were aware of the problems expected from the implementation of the Five-year Plan for the Economic Development. It was necessary to create educated personnel and qualified working force which would move the development of economy towards industrialization and electrification. The Five-year Plan was designed to fully transform Federal People's Republic of Yugoslavia from a backward, war-ravaged country, whose development relied on agriculture, into an industrialized country with an educated population majority. The implementation of the Five-year Plan also strengthened the younger population's involvement in the country's economic development.

At the Karlovac People's Committee meeting on 26th November 1947, a decision was made to establish a Directive for Communal Companies and a Directive for Craft and Industrial Companies. The two Directives had their own budgets, with the upper margin of 5 percent of their companies' profits. Although formally and legally under the management of the Karlovac People's Committee, the organization and rules of procedure for the Directives were determined by the Executive Board of the Committee. Their oversight of the Directives' activities was done through the Head of Communal division in charge of appointing the managers. The task of the Directives was the administrative and operative management of the companies. The establishment of the Directives was supposed to simplify the management of local economy and ensure conditions for the increased accumulation of the capital, and thus budget increase.

During 1947, the Party authorities of the Federal People's Republic of Yugoslavia decided to unify small collectives since they were not able to adequately handle the purchase and distribution operations. The main issue hindering the realization of the set aims was the lack of raw materials. By uniting small collectives they were to create better working conditions through their members' professional training development and more efficient bookkeeping system.

The founding of state-owned trading companies in local districts to retrieve the goods directly from factories and distribute them to small privateers and local collectives aimed at faster transfer of goods and services from manufacturers to consumers. This enabled district collectives, which until then directly handled the exchange of goods, to focus fully on the organizational strengthening of local collectives and connecting them to state trading companies. It was the Party's authorities opinion that the direct trading involvement resulted in the restraining and narrowing of the collectives' initiative, by slowing down their training to handle major tasks in planned trade, as well as by preventing the reorganization of the trading system itself. Probably the largest issue the district collectives created for the Party and political bodies with their "improper work strategies" was the opportunity for "speculation and profiteering" to emerge.

The Party authorities in the government were not satisfied with the way collectives handled the purchasing of peasant products, since there were a number of difficulties they faced during the process. Its organization was connected to the necessity of owning appropriate warehousing, finances and reliable transport system, as well as knowledge about the goods and methods of their handling. The existing system required a reorganization of local buying-and-selling collectives, aimed at the improved Federal People's Republic of Yugoslavia's trading network. Instead of collectives scattered over small towns, which had been set up "spontaneously and without a plan", the establishment of cooperatives unburdened by the existing system weaknesses was commenced.

On 3rd July 1948, the Federal government published a tender for public loan registration in the amount of 3.500.000.000 dinars, which was to trigger deep economic and political changes in communist Yugoslavia. In the panel on the state budget for 1948, Boris Kidrič, the chief economic strategist for the Federal People's Republic of Yugoslavia, emphasized that "the year played an important role in the Five-year Plan"-namely, it was the year to resolve some of the basic issues in the economic development of the country. The projected industrial production in certain economic sectors was to be higher than the average set in the Five-year Plan. Consequently, as part of the Plan, the Federal People's Republic of

Yugoslavia strived to build heavy industry in order to lower the dependence on the foreign import.

Apart from the economic component, the publication of the public loan tender held a psychological one, important for the final steps in the building of socialism. In order for socialism in the Federal People's Republic of Yugoslavia to be set the way leading Party authorities envisioned it, it was necessary to activate all the unused opportunities and production resources. The public loan was to ensure people's money reserves were included as an addition to the state budget asset accumulation. The activation and analysis of the working force needs for individual companies and production sectors was led by Karlovac Workforce Office, founded on 7th May 1948, and supervised fully by the District People's Council. Immediately upon its founding, the Workforce Office had the task to set up boards within local union committees for a better organization of workforce register and their activation. The Office received monthly plans from the Republic administration in Zagreb about the need for workforce activation and their division into various companies, not only in town and Karlovac district, but in other districts as well.

Besides the personnel organization and shifting workers into companies that needed workforce, the Office handled the task of caring for the unemployed by ensuring free lodging in municipal flats and worker boarding houses. They were entitled to such boarding until they found work, when they could start using the flats belonging to companies that employed them. In Karlovac Workforce Office's activities a special emphasis was put on daily collecting of data on workers in forestry and their delivery to the Ministry of Labour in Zagreb. Also, on the Ministry's authority, the Office issued work cards, handled the lists of newly employed workers and updated the permanent employment database.

From 21st to 28th July 1948, the Fifth Congress of the Communist Party of Yugoslavia was held and included the panel on neutralizing the decisions of the Cominform Resolution and proving that the Communist Party of Yugoslavia was the most revolutionary party in Europe. Regardless of the eviction of the Party from the communist union, the Congress showed steadfast devotion to the teachings of Marx, Engels, Lenin and Stalin. Therefore, the Congress was, on the one hand, a defense against the attack by the Union of the Soviet Socialist Republics, and on the other, a more determined application of the "Soviet model" in the social life of the Federal People's Republic of Yugoslavia. The decision of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia to organize the Fifth Congress was received with great enthusiasm among Karlovac workers. Under the influence of Cominform turmoil, it was considered a historic event, which would enable further social

democratization and the construction of a socialist state. Workers in Karlovac, to honour the Congress, committed themselves to fulfill tasks, such as exceeding production quantities as set by the Ministry of Municipal Affairs, maximum use of local raw material sources, and ensuring hygienic and technical protective measures. The first factories and companies in Karlovac whose workforce accepted individual and group commitment were the textile factory Wool, Scarfs and Jute and the metal factory Mustad.

In order to organize local and municipal economy in the best way possible, Party authorities decided to reorganize People's Committees. Karlovac People's Committee adopted this reorganization at the 7th regular meeting on 6th May 1948. After the meeting, the town committee consisted of Secretariat, Planning Committee, and individual Boards in charge of: employment, housing, local transport, communal work, public health and social services, finances, local industry and crafts, and trade and supply. The newly established organization was meant to enable a simpler, more efficient planning and management system. The goal of such division was the elimination of unnecessary administration and bureaucracy, which prevented the country from achieving its full socialist development.

In 1948, it was possible to do the first significant analysis of the size and scope of Karlovac economy. At the end of the year, Karlovac had 60 companies and factories in total. Keeping in mind that Karlovac, directly before the beginning of World War II, had 45 industrial companies, it can be concluded that, in the period between the end of the war and 1948, a significant progress was made in terms of the number of companies and factories. Among companies registered in Karlovac, at the end of 1948, there were 46 state, 8 collective and 6 public organizations, and, by their economic scope, 5 federal, 24 republic and 31 local companies. Most of these companies and factories were textile and leather industries. There were also 340 craftsmen active at the time.

Led by the decisions of the Central Committee of the Communist Party of Croatia, the Karlovac branch of the Party designed a plan of assisting in the development of rural work cooperatives in Karlovac district. One of the fundamental elements of the rural development and reconstruction plan was relieving union bodies of their supervision over rural work cooperatives. The tight control of Party organizations over the agricultural sector and the creation of a system of constant and versatile assistance was meant to enable the stronger connections between rural and urban. However, the desired goal, not publicly announced by Federal People's Republic of Yugoslavia's Party authorities, was the merger and consolidation of scattered agricultural population into rural work cooperatives. In order to achieve their goals more easily, the Communist Party of Yugoslavia initiated the foundation

of rural committees, which worked within individual Republic's Central Committees. The scope of their activities included the supervision of the execution of Party's aims in rural areas, the application of the decisions of the Communist Party of Yugoslavia's Central Committee's Second Plenum on the "socialist rural transformation", and the help given to state and collective bodies in charge. One of the most difficult tasks the Rural Committee faced was attracting peasants to join work cooperatives. In that vein, there was a need to develop an "appropriate relationship" between members of rural cooperatives and the non-members, in order to prevent the appearance of discontent among rural population and potential "counter-revolutionary actions". Since the beginning of the creation of rural cooperatives up to their cancellation, the Communist Party of Yugoslavia's authorities greatly feared the negative influence of "kulaks and profiteers". Special attention, under the direction of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia, was to be given to the prevention of tendencies to form rural cooperatives which included wealthy landowners, while excluding communists and poor peasants.

The newly established system of agricultural development and "rural socialist reconstruction" was based on obligatory purchase of agricultural produce. Peasants had no influence over the formation of prices or the quantity they had to sell. With time, peasants' dissatisfaction with such discouraging system began to grow. On the other hand, bad results in agriculture were also connected with the fact that peasants were often mobilized for different temporary or permanent jobs in industry and mining, known as "workforce activation". It is important to emphasize that the peasants, with the introduction of the first Five-year Plan, which affirmed the previous policy of planned pricing system, production and trade, lost the right to privately own the land. The process of creating rural work collectives was meant to solve the contrast between state and private ownership.

In charge of rural work collectives' activities were the Main Alliance of Agricultural Cooperatives and Rural Work Collectives Alliance of the People's Republic of Croatia. These were joined on 27th February 1949, with the main task of the united Alliance of Agricultural and Rural Work Collectives for the People's Republic of Croatia being the provision of assistance to rural cooperatives in handling organizational difficulties. Along with state-owned agricultural estates, a strong network of rural cooperatives was to represent a strong "people's rule" lever for the transition from disorganized agriculture into planned agricultural production. The main reason behind substandard implementation of the rural work collectives' merger lay with the inactivity of district leaders and bad relationship between cooperatives' members and non-members. Furthermore, a serious weakness in the

process of speedy activation of rural cooperatives was the existence of a large number of cooperatives with low membership. However, the largest disadvantage in the work of rural cooperatives was the faulty yield planning and unjust distribution of arable agricultural land.

Publicly announced rural politics of the Communist Party of Yugoslavia had the goal of improving the working peasants' living standard. However, the baselines of the politics were, on the one hand, a fight for "suppression and against reprisal of capitalist tendencies in rural areas", and, on the other hand, taking "appropriate organizational and economic measures to spread and strengthen the socialist sector in agriculture". In accordance with this guideline was the push towards the merger of rural work collectives. In order for the plans to be realized, conditions for a stronger integration of new households into existing collectives had to be ensured. Regardless of the highly interesting issue of "socialist rural reconstruction", the absence of archival material prevented me from getting a full picture of rural work collectives' activities in Karlovac area. However, I was able to find statistics which make it clear that there were 18 rural work cooperatives, with 455 households in total, within Karlovac district in 1949 and 1950.

In the opinion of the leading political figures in Karlovac, "in 1949 conditions were created for further development of socialist economy system". The 1949 production plan of Karlovac People's Board was divided into two sections: Local plan I and Local plan II. The first plan was tightly connected to the Republic's production and distribution plan, while the second represented its supplement and served exclusively for the production of goods meant to fulfill the needs and desires of the local population.

A detailed statistics was done in order to supervise the implementation of production and financial plans for factories and companies included in aforementioned plans. It showed the success of individual industrial branches, companies, factories, privateers and collectives based on the achieved quantity and value of their production. According to the data, the most successful results were achieved by textile, metal and chemicals industries.

As time passed since World War II and the starting phase of communist rule, the organization and development of economic potentials of the Federal People's Republic of Yugoslavia became more complex. The complexity of economic development demanded expert and "politically correct" workforce. In order to create such workers, Party authorities organized professional development workshops. As an example, there was an accounting and administration course which was organized and conducted in the first half of 1949.

In November and December of 1949 decisions were made about the establishing of Preparatory Boards for Chambers of Crafts under Karlovac district authorities. These Boards began their work in January 1950, with the purpose of conducting preliminary activities needed for the founding of Chambers of Crafts. At the same time, considering the important role these Boards were meant to play in the development of crafts, a big campaign was launched, consisting of visits by Party authorities to areas where crafts chambers were to be established. During these visits, conferences were held, where the representatives of the Industry and Crafts Commission, in cooperation with a member of People's Republic of Croatia's Preparatory Board for the Chamber of Crafts in Zagreb, explained to the craftsmen from state, collective and private sectors the importance of the General Law about Crafts in the development of socialism.

On 27th June 1950, the People's Assembly of the Federal People's Republic of Yugoslavia in Zagreb passed the Basic Law on managing state economic companies and higher economic collectives, i.e. the Law on Workers Self-government, which was enacted on 13th July 1950. Until the creation of the Law, state-owned companies were run by managers who were also public servants. After the Law was enacted, the managing of factories, mines, transport and trade, as well as agriculture, forestry, municipal utilities and other state companies were handed over to the work collectives, i.e. direct manufacturers. Since that moment, the assets stopped being state property, and became "people's property". This method served to implement the principle that "production assets belonged to those who produce directly, i.e. factories to workers, land to farmers". Therefore, the employees were to become the ones who decided on the results of their work.

Self-governing represented one of the most significant particularities of socialism in Yugoslavia. The main motive behind the introduction of worker self-government was the creation of a new ideology which would make the theoretical opposition to the economic and political reality of the Union of the Soviet Socialist Republics less complicated. Since the reason for the under-development of the Soviet Union was discovered in the deformed bureaucracy, it was logical to for the communist Yugoslavia to "head in the direction" of the reduction of the power of the state. Self-government represented the solution to the problem. The second motive for the introduction of self-government was hidden in the economic crisis prompted by the economic blockage by members of the Cominform. Since the Federal People's Republic of Yugoslavia, following the break of state and legal relations with the Soviet Union, turned towards Western countries, i.e. the cooperation with liberal market economies, it was important to prove the detachment from the planned centralized Soviet

model. There was also a logical assumption that trade relations with Western countries would be more efficient if handled by independent companies in the Federal People's Republic of Yugoslavia. However, workers' councils were primarily meant to satisfy political needs. Due to insufficient theoretical background and poor development of the economic side of the idea, the implementation of the system was not carried out the way Party authorities of the Federal People's Republic of Yugoslavia envisioned it. In the beginning of 1950, on the directive of the Economic Council and Union Central Committee, certain companies founded workers' councils with the task of active participation in the resolving of problems related to production, financial and organization issues. From the moment the Law on Workers Self-government was enacted, Party organizations systematically worked on "professional and political advancement of the population". The result was supposed to be their more active role in the economic management.

The Law was also preceded by successive measures for decentralization and downsizing of the bureaucratic state apparatus. Regardless of the propaganda by the authorities of the Communist Party of Yugoslavia, in which the socialization of state functions was especially emphasized, the controlling position of the state in the self-governing concept remained undisturbed. Worker councils had no jurisdiction in regards to the regulation of working conditions and profit distribution. Still, the federal ministries directly, or indirectly through their departments, created production plans and handled the distribution of raw materials, fuel and loans. Therefore, although companies formally had legality, they had no business independence. The Law on Workers Self-government presumed the merger of economic companies into higher order ones. The mergers could be done based on belonging to the same economic sector, the need to satisfy certain social needs, and, in some cases, there was a possibility of a merger based on the distance between two companies. The mergers were done on the economic, not administrative level. The goal was to achieve the most successful functioning possible for companies' common activities. The first companies in Karlovac area that chose their Worker Councils were: Iron and Steel Factory, Town Sawmill, District Trade Company Dobra, Cotton industry Duga Resa, Printing company Ognjen Prica, Elektra, GRANAP, Karlovac Foundry, and Town Hotel and Catering Company.

Finally, the worker self-government system had another goal: the greater participation of people in the political life. Unfortunately, these goals of the Party and political authorities of the Communist Party of Yugoslavia mostly remained on the declarative level, without the real practical impact. Furthermore, the "denationalization" of the local authorities from the working population increased even more in the coming decades, not included in the thesis.

Keywords: Karlovac, Socialist Federal Republic of Yugoslavia's 5-year economy development plan, 1945-1950, forfeiture, Communist Party of Yugoslavia, Law on Workers Self- government

X. IZVORI I LITERATURA

1. Neobjavljeni izvori

a) HR-DAKA (Državni arhiv u Karlovcu)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 317 – Gradski komitet Komunističke partije Hrvatske, Karlovac - Zapisnici sastanaka (GK KPH, Zapisnici)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 317 – Gradski komitet Komunističke partije Hrvatske, Karlovac - Zapisnici sastanaka biroa, plenuma i izvanrednih sastanaka od 1945. do 1955. godine (GK KPH, Zapisnici)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 317 – Gradski komitet Komunističke partije Hrvatske, Karlovac - Zapisnici sastanaka biroa, plenuma i izvanrednih sastanaka od 1948. do 1951. godine (GK KPH, Zapisnici)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 343 – Narodni odbor grada Karlovca - Zapisnici zasjedanja Gradske skupštine I. saziva od 1945. do 1947. godine (NOGK, ZS GS, knj. 2)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 343 – Narodni odbor grada Karlovca - Zapisnici sjednica Izvršnog odbora Gradskog narodnog odbora od 1945. do 1949. godine (NOGK, ZS IO IGNO, knj. 1)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 343 – Narodni odbor grada Karlovca - Zapisnici zasjedanja Gradskog narodnog odbora II. saziva od 1947. do 1950. godine (NOGK, ZS GS, knj. 3)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 129 – Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske, Karlovac – Zapisnici kotarskog komiteta od 1948. do 1956. godine (KK KPH, Karlovac, Opći spisi)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond 0109 – Kotarski savez poljoprivrednih zadruga, Karlovac (KSPZ)

Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Fond (bez broja) - Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske, Karlovac od 1947. do 1948. godine, Organizacijsko instrukcijsko odjeljenje, Sekretarijat, Opći spisi (KK KPH, Karlovac, Sekretarijat)

b) HR-HDA (Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Fond 313 - Zemaljska uprava narodnih dobara NRH 1945-1946. (ZUND)

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Fond 367 - Zavod za statistiku (1875-1948.) - Analitički inventar, Gospodarska statistika (ZZS)

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Fond 1163 - Komisija za zadruge pri predsjedništvu Vlade NRH, Sumarni inventar od 1947. do 1950. godine (KZZ)

2. Objavljeni izvori

Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, Zagreb, 1949.

Treći kongres SKH 26.-28. V. 1954., Zagreb, Kultura, 1956.

3. Novine

Narodni list, dnevnik, Zagreb, Narodni list

„Nova organizacija poslovanja u zadrugama doprinijet će boljoj opskrbi stanovništva.“
Narodni list (Zagreb), 643, 5. VII. 1947: 3.

Naše novine, dvomjesečnik, Karlovac, Gradski odbor Narodne fronte u Karlovcu

„Izglasan je zakon o Petogodišnjem planu privrednog razvitka naše države – govor maršala Tita o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNR Jugoslavije.“ *Naše novine (Karlovac), 7, 9. V. 1947: 1.*

„Govor predsjednika vlade Nar. Rep. Hrvatske dra Bakarića u debati o Petogodišnjem planu.“ *Naše novine* (Karlovac), 7, 9. V. 1947: 3.

„U okviru Petogodišnjeg plana omladina grada Karlovca obavezuje se Maršalu Titu da će do 7. studenoga ove godine dati 250.000 dobrovoljnih radnih sati.“ *Naše novine* (Karlovac), 7, 9. V. 1947: 3.

„Gradsko građevno poduzeće izvest će velike građevne radove.“ *Naše novine* (Karlovac), 8, 16. V. 1947: 6.

„Ekonomska i politička važnost Narodnog zajma.“ *Naše novine* (Karlovac), 12, 18. VI. 1948: 3.

„Izvršni odbor Gradskog narodnog odbora pozvao na takmičenje sve gradske i kotarske narodne odbore u NR Hrvatskoj.“ *Naše novine* (Karlovac), 12, 18. VI. 1948: 1.

„Sindikalna podružnica ugostitelja i turističke privrede u čast V. kongresa KPJ.“ *Naše novine* (Karlovac), 12, 18. VI. 1948: 2.

„GNO na VIII. redovnom zasjedanju 5.VI. o.g. prihvatio je prijedlog budžeta za 1948. godinu.“ *Naše novine* (Karlovac), 12, 18. VI. 1948: 2.

„U Karlovcu je otvoreno 6 radničko-namještenečkih restorana.“ *Naše novine* (Karlovac), 3, 28. I. 1949: 2.

Novi život, tjednik, Karlovac, Gradski odbor Narodne fronte u Karlovcu

„Na području kotara Karlovac osnovani su Pripremni odbori kotarskih zanatskih komora.“ *Novi život* (Karlovac), 2, 14. I. 1950: 2.

„Potrebno je pružiti veću pomoć zadrugama u izradi privrednih planova za 1950. godinu.“ *Novi život* (Karlovac), 2, 14. I. 1950: 3.

„Govor maršala Tita povodom prijedloga Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva.“ *Novi život* (Karlovac), 24, 1.VII. 1950: 1.

„Izabran je Radnički savjet u Tvornici željeznih i čeličnih proizvoda u Karlovcu.“ *Novi život* (Karlovac), 23, 23.VI. 1950: 2.

„Radnički savjet Tvornice kože Ivo Marinković u Karlovcu preuzeo rukovođenje poduzećem.“ *Novi život* (Karlovac), 31, 30.VIII. 1950: 3.

„Najbolji radnici Gradske pilane u Karlovcu upravljat će poduzećem.“ *Novi život* (Karlovac), 32, 8. IX. 1950: 2.

„Dobra, kotarsko trgovačko poduzeće u Karlovcu prvo u kotaru izabralo radnički savjet.“ *Novi život* (Karlovac), 32, 8. IX. 1950: 2.

„Radni kolektiv Pamučne industrije u Dugoj Resi izabrao je najbolje u radnički savjet.“ *Novi život* (Karlovac), 32., 8. IX. 1950: 2.

„Opće trgovačko poduzeće u Karlovcu izabralo je radnički savjet.“ *Novi život* (Karlovac), 32, 8. IX. 1950: 2.

„Radnici Štamparskog zavoda Ognjen Prica prvi preuzeli upravljanje poduzećem.“ *Novi život* (Karlovac), 32, 8. IX. 1950: 2.

„Poduzeća i tvornice radnicima.“ *Novi život* (Karlovac), 33, 15. IX. 1950: 2.

„Izvršena je primopredaja Radničko-službeničkih restorana GNO-a Karlovac u ruke radnika.“ *Novi život* (Karlovac), 35, 30. IX. 1950: 3.

Vjesnik, dnevnik, Zagreb, *Vjesnik*

Kardelj, Edvard. 1945. „Snaga narodnih masa.“ *Vjesnik* (Zagreb), 36, 1.VI. 1945: 1.

Zadrugar, dvomjesečnik, Zagreb, Privredni odbor za sređivanje zadrugarstva u Hrvatskoj

„Naš Petogodišnji plan treba da riješi četiri temeljna zadatka naše privrede.“ *Zadrugar* (Zagreb), 10, 30. V. 1947: 3.

„Obrtničko-proizvođačke zadruge u Petogodišnjem planu.“ *Zadrugar* (Zagreb), 12, 30. VI. 1947: 3.

„O nekim nedostacima u radu kotarskih zadruga.“ *Zadrugar* (Zagreb), 1, 20. I. 1947: 3.

„Važnost reorganizacije nabavno-prodajnih zadruga.“ *Zadrugar* (Zagreb), 7, 18. IV. 1947: 1.

„Skupština ujedinjenja Glavnog saveza poljoprivrednih zadruga i Saveza seljačkih radnih zadruga NR Hrvatske.“ *Zadrugar* (Zagreb), 7, 1.III.1949: 1.

„O razvitku, uspjesima i problemima seljačkih radnih zadruga u NR Hrvatskoj.“ *Zadrugar* (Zagreb), 7., 1.III.1949: 3.

4. Članci

Anić, Tomislav. 2007. „Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946.“. *Časopis za suvremenu povijest* 39, br. 1: 25-62.

Anić, Tomislav. 2008. „Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945.-1946. na primjeru poduzeća Thonet Mundus d.d. u većinskome švicarskom vlasništvu“. *Časopis za suvremenu povijest* 40, br. 3: 819-832.

Bencetić, Lidija. 2015. „Karlovac 1945. – prvi mjeseci poslije rata, obnova i organizacija grada“. *Historijski zbornik* 68, br. 1: 53-71.

Horvatić, Nevenka. 1979. „Razvoj privrede Karlovca od 1945. do danas.“ U *Karlovac 1579-1979*, uredio Tomislav Majetić, Katica Miholović i Đuro Zatezalo, 685-720. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

Ivanković, Ivan. 1979. „Demografska struktura stanovništva Karlovca od 1945. godine do danas.“ U *Karlovac 1579-1979*, uredio Tomislav Majetić, Katica Miholović i Đuro Zatezalo, 721-735. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

Kolar-Dimitrijević, Mira. 1979. „Privredni razvoj Karlovca između dva rata.“ U *Karlovac 1579-1979*, uredio Tomislav Majetić, Katica Miholović i Đuro Zatezalo, 227-238. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

Kruhek, Milan. 1979. „Postanak i razvoj tvrđave i grada Karlovca.“ U *Karlovac 1579-1979*, uredio Tomislav Majetić, Katica Miholović i Đuro Zatezalo, 81-104. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

Majetić, Tomislav. 1979. „Organi nove narodne vlasti i prve njihove mjere poduzimane u oslobođenom Karlovcu.“ U *Karlovac 1579-1979*, uredio Tomislav Majetić, Katica Miholović i Đuro Zatezalo, 627-636. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

Maticka, Marijan. 1992. „Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944.-1948.)“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 25, br. 1: 123-148.

Maticka, Marijan. 1996. „Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacije (1945-1953.)“. U *Spomenica Ljube Bobana*, uredio Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 365-374. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

Maticka, Marijan. 1999. „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine.“ U *Zbornik Mirjane Gross u povodu 75 rođendan*, uredio Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 387-401. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

5. Knjige

Akmađža, Miroslav. 2003. *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“.

Bilandžić, Dušan. 1978. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi.* Zagreb: Školska knjiga.

Bilandžić, Dušan. 1999. *Hrvatska moderna povijest.* Zagreb: Golden marketing.

Bekić, Darko. 1988. *Jugoslavija u hladnom ratu.* Zagreb: Globus.

Đodan, Šime. 1991. *Hrvatsko pitanje 1918. – 1990.* Zagreb: Alfa.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 3., Heliodor – Lagerlof, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1967.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 6., Skadar – Žvane, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1967.

Garde, Paul. 1996. *Život i smrt Jugoslavije.* Zagreb: Ceres.

Lydall, Harold. 1984. *Yugoslav Socialism. Theory and Practice.* Oxford: Clarendon Press.

Jakovina, Tvrtko. 2003. *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.-1955.* Zagreb: Profil.

Kačer, Hrvoje. 1997. *Nacionalizacija i denacionalizacija.* Zagreb: Impresum.

Kardelj, Edvard. 1980. *Sećanja. Borba za priznanje i neovisnost nove Jugoslavije 1944 – 1957. godine.* Beograd i Ljubljana: Radnička Štampa i Državna založba Slovenije.

Kovačević, Božo. 2013. *Karlovačka industrija i bankarstvo između dvaju ratova (1918. – 1941.).* Karlovac: Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Karlovac.

Kovačević, Branimir. 2009. *Karlovac naše mladosti.* Zagreb: Vlastita naklada.

Lilly, Carol S. 2001. *Power and Persuasion. Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia 1944-1953*. Boulder: Westview Press.

Maticka, Marijan. 1990. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948*. Zagreb: Školska knjiga.

Mikola, Milko. 1999. *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943-1952*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje.

Mikola, Milko. 2002. *Delo kot kazen. Izrekanje in izvrševanje kazni prisilnega, poboljševalnega in družabno korisnega dela v Sloveniji v obdobju 1945 – 1951*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje.

Mikulić, Tomislav. 1949. *Zadrugarstvo i socijalistički preobražaj našega sela*. Zagreb: Komisija za agitaciju i štampu Glavnog odbora Narodnog fronta Hrvatske.

Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988. godine*. Beograd: Nolit.

Pirjevec, Jože. 1995. *Jugoslavija 1918-1992 – Nastanek, razvoje, ter raspad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.

Radelić, Zdenko. 2006. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga.

Radelić, Zdenko. 2012. *Sindikati i radništvo u Hrvatskoj (1945.-1950.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Spehnyak, Katarina. 2002. *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Šimončić-Bobetko, Zdenka. 2005. *Industrija Hrvatske 1918. do 1941. godine*. Zagreb: AGM.

Tuđman, Franjo. 1970. *Rat protiv rata. Partizanski rat u prošlosti i budućnosti*. Zagreb: Zora.

Vacić, Aleksandar. 1989. *Jugoslavija i Evropa, Uporedna analiza privrednog razvoja Jugoslavije 1971-1987*. Beograd: Ekonomika.

Višnjić, Čedomir. 2003. *Partizansko ljetovanje. Hrvatska i Srbi 1945-1950*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo.

XI. POPIS KRATICA

AFŽ - Antifašistički front žena

CK KPJ - Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije

CK KPH - Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske

DFJ - Demokratska Federativna Jugoslavija

DUND - Državna uprava narodnih dobara

FDH - Federalna Država Hrvatska

FNRJ - Federativna Narodna Republika Jugoslavija

GŠ NOV i POH - Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske

GK KPH - Gradski komitet Komunističke partije Hrvatske

GNO - Gradski narodni odbor

GRANAP - Gradsko nabavno poduzeće

IGNO - Izvršni Gradski narodni odbor

IO GNO - Izvršni odbor Gradskog narodnog odbora

KIK - Karlovačka industrija kože

KK KPH - Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske

KNO - Kotarski narodni odbor

KPH - Komunistička partija Hrvatske

KPJ - Komunistička partija Jugoslavije

KSPZ - Kotarski savez poljoprivrednih zadruga

KZPS - Kotarski zadružni poslovni savez

MNO - Mjesni narodni odbor

MSV - Mjesno sindikalno vijeće

NDH - Nezavisna Država Hrvatska

NF - Narodna fronta

NFH - Narodna fronta Hrvatske

NFJ - Narodna fronta Jugoslavije

NO - Narodni odbor

NOB - Narodnooslobodilačka borba

NOO - Narodnooslobodilački odbor

NOO - Narodni okružni odbor

NOP - Narodnooslobodilački pokret

NRH - Narodna Republika Hrvatska

OK KPH - Oblasni komitet Komunističke partije Hrvatske
ONO - Okružni narodni odbor
ONO - Oblasni narodni odbor
OZN - Ozna - Odjeljenje zaštite naroda
SAD - Sjedinjene Američke Države
SFRJ - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SRS - Služba radničkog snabdjevanja
SRZ - Seljačka radna zadruga
SSSR - Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
ZAVNOH - Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZUND - Zemaljska uprava narodnih dobara